Kadir CANGIZBAY

SOSYALİZM ve ÖZYÖNETİM

Reel Sosyalizmden Sosyalist Realiteye

ÜTOPYA
Sosyoloji-Felsefe

Ütopya Yayınları: 93
Sosyoloji-Felsefe Dizisi

© 2003 Ütopya Yayınevi

Kapak Resmi
Clyfford Still, İsimsiz (Detay)
1948-49, Lidwig Collection

Kapak Tasarım
Nilüfer Korkmaz

Sayfa Düzeni
Sevgi Küçük Çoban

Baskı ve Cilt
Cantekin Matbaası
Tel: (0 312) 384 34 35

ISBN 975-8382-99-3

Ütopya Yayınevi
Ataç I Sokak 33/15 Kızılay / Ankara
Tel-Fax: (0 312) 433 88 28
e-posta: utopyayayinevi@hotmail.com

KADİR CANGIZBAY

SOSYALİZM VE ÖZYÖNETİM

Reel Sosyalizm'den Sosyalist Realite'ye

Aliye Hanım'la İzzet Bey'e...

Kadir Cangızbay, 1947'de İstanbul'da doğdu. Saint-Joseph Lisesi'ni bitirdi. Hacettepe Üniversitesi'nde sosyoloji okudu. 1974'te AİTİA'ya asistan olarak girdi; doktorasını, Kuramsal Bir Yapı Olarak Özyönetim adlı teziyle 1981'de tamamladı. 1989'da doçent, 1996'da profesör oldu. Halen aynı yerde; şimdiki adıyla Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi'nde hocalık yapıyor. Yazar, Özgür Üniversite'de de ders ve konferanslar vermiştir. Çeşitli dergi ve gazetelerde çok sayıda makalesi yayınlanmıştır, ayrıca AISLF üyesidir.

Eserleri:

Sosyoloji ve Felsefe, Gurvitch (çeviri ve derleme), Değişim Yayınları, 1995.
Özgürlüğün Bilimi, Gurvitch Sosyolojisi (çeviri-derleme), Değişim Yayınları, 1985.
Siyaset-ötesi Toplum, Verso Yayınları, 1987.
Komprador Rejimin Anatomisi, Öteki Yayınevi, 1996; 2. Baskı, Maki Yayıncılık, 2000.
Sosyolojiler Değil Sosyoloji, Öteki Yayınevi, 1996; 3. Baskı, Ütopya Yayınları, 2002.
Sosyolojik Praksis, Öteki Yayınevi, 1998.
Gurvitch, Sosyoloji ve Felsefe (hazırlayan), Ütopya Yayınları, 1999.
Hiçkimsenin Cumhuriyeti, Ütopya Yayınları, 2000.
Çok-hukukçuluk, Laiklik ve Laikrasi, Liberte Yayınları, 2002.
Globalleş(tir)me Terörü, Odak Yayınevi, 2003.

İÇİNDEKİLER

TAKDİM 7

KİTAP I - SOSYALİZM ÖLEBİLİR Mİ? 11

KOMÜNİZM İLE ANARŞİZM: AYNI KIZA AŞIK İKİ AŞIK 13

'-68 KUŞAĞI' DEDİKLERİ 21

'SOL' ÜZERİNE 24

ÖLEN, SOSYALİZM Mİ? 46

SOSYALİZM ÖLEBİLİR Mİ? 55

SOSYALİZMİ ANLAMAK -VEGANE EVRENSEL İDEOLOJİ OLARAK SOSYALİZM 79

'HABEAS CORPUS'TAN 'HABEAS OİKOS'A / EKOLOJİZMİN ZORUNLU GÜZERGAHI 93

'ÖLÜ TOPLUMSALLIK'IN OLUMSUZLANMASI OLARAK ÖZYÖNETİM 103

BÜTÜNSEL BİR TOPLUMSAL ÜRETİM TARZI OLARAK ÖZYÖNETİM 113

Özyönetimin Problematiği 120

Özyönetim Fikrinin Evrimine Eleştirel Bir Gözatış 122

Tarihteki Özyönetsel Deneylerin Kısa Bir Muhasebesi 130

KİTAP II - SİYASET-ÖTESİ TOPLUM (KURAMSAL BİR YAPI OLARAK ÖZYÖNETİM) 135

GİRİŞ 137

YÖNTEM 142

BÖLÜM I - KAVRAM OLARAK ÖZYÖNETİM 149

A) ÖZYÖNETİM VE ANLAMDAŞ-GİBİ TERİMLER 149

I) Katılma 150

II) Birlikte yönetim 151

III) İşçi denetimi 153

IV) Kooperatifler 154

V) Özyönetim 155

B) ÖZYÖNETİM DÜŞÜNCESİNİN TARİHSEL - KAVRAMSAL OLUŞUMU 156

I) Jean-Jacques Rousseau 156
II) Charles Fourier 159
III) Pierre-Joseph Proudhon 161
IV) Mişel Bakunin 167
V) Karl Marx 172
VI) Anarko-sendikalist akım 178
VII) Antonio Gramsci 181
VIII) Georges Gurvitch 189
BÖLÜM II - SOSYOLOJİK BİR KATEGORİ OLARAK ÖZYÖNETİM 195
A) TOPLUMSAL HUKUK VE ORGANİK BÜTÜNLÜK 198
I) Değişim Değeri ve Ekonomik'in Özerkliği 198
II) Meta Üretimi ve Siyasal'ın Özerkliği 204
III) Aktif Bayanışma ve Toplumsal'ın Yeniden Bütünleşmesi 207
B) SERİYEL BÜTÜNLER VE SİYASAL ÇOĞULCULUK 210
BÖLÜM III - TOPLUMSAL - TARİHSEL GERÇEKLİK DÜZEYİNDE ÖZYÖNETİM 218
A) PARİS KOMÜNÜ 218
B) RUS SOVYETLERİ 230
C) İTALYAN İŞÇİ KURULLARI 237
D) İSPANYA İÇ SAVAŞINDA ÖZYÖNETİM 243
E) CEZAYİR'DE DEVLETÇİ ÖZYÖNETİM 253
F) ÇEKOSLOVAK İŞÇİ KONSEYLERİ 259
G) YUGOSLAVYA 271
I) Taktik Bir Özyönetim 273
II) Güdümlü Bir Özyönetim 282
a) İşletme Merkezli Bir Sistem 283
b) İşlevsel Patronlar: Teknokratlar 288
c) Zorunlu ve Zorlayan Özyönetim 295
SONUÇ 298
GENEL KAYNAKÇA 304

TAKDİM

Kapitalizmi Kadıköy İskelesinin hemen karşısında tanıdım. 1967'ydi, İzmit-Adapazarı otobüsleri oradan kalkardı; bilet fiyatları üç buçuk-dört lira iken, bir günde aniden üç dört misli arttı, on iki - on üç lira oldu. Ben de merak edip sordum, niye böyle oldu diye. Otobüsçüler, adeta alay ettiler benimle: "a oğlum, haberin yok mu; Adapazarı'nda deprem oldu; şehir yerle yeksan; orada yakını akrabası varsa, adamdan, değil on-onbeş lira, bütün malını mülkünü istesen, vermeye baştan razı..." Yani, ortada şaşılacak bir şey yoktu: 'bilimsel' anlatımıyla, arz-talep dengesi talep lehine bozulmuş, bu durumda da, ekonominin nesnel kuralları (kapitalist ekonomi-politiğin orman yasası) gereği fiyatlar yükselmişti; işte o kadar.

Komünizmle ise, taa baştan tanış imişim de, bilmezmişim: rahmetli babacığım, en az 70-75 yaşında, iskemlenin üzerine çıkar, bahçemizdeki çardaktan üzüm toplar, sonra onları bir bir soyar, ikiye böler, çekirdeklerini de çıkartır, bana öyle yedirirdi; yani 16 sene sonra olmuş biricik oğlu için hiçbir zahmetten/ masraftan kaçınmazdı; ama yine de, ne zaman bardağıma su koysam "aman evladım, içebileceğin -ihtiyacın- kadar doldur" demeyi de hiç ihmal etmezdi; üstelik, kapıdan damacanayla aldığımız içme - Çamlıca veya Kayışdağ- suyu, neredeyse musluk suyu kadar ucuz olduğu halde ve de ben, babam niye böyle yapar, işte buna bir türlü akıl erdiremezdim/erdiremedim; hem de uzun süre; en az bir yirmi-yirmi beş yıl; otuz beş-kırk yaşıma kadar: cimri desem değildi, hele bana karşı hiç mi hiç; su kıt desem, o da değil, zira İstanbul, hele Kadıköy, o zamanlar su cenneti.

Şimdi artık biliyorum: babamın gözünde, yapılan edilen, kullanılan tüketilen, yenilip içilip harcanan her şeyin tek bir meşrûluk temeli, dolayısıyla da geçerli olan tek bir ölçütü vardı: 'ihtiyaca göre'lik/'ihtiyacı kadar'lık. Zaten bana harçlık da hiç vermediler: para ortadaydı; ve bana, annem de babam da "aman evladım, derlerdi; ihtiyacın kadar al; gereksiz yerlere harcama".

Babam esnaf -manifaturacı-, anacığım da zenaatkar -terzi- idi; tek başlarına çalışırlardı; adam çalıştırmazlardı. Fakir değildik ama, zengin de hiç değil. Ancak fakir, zengin ya da orta halli; esas olan, kapitalist -yani artı-değer elde etmek üzere yatırım yapmak zorunda/peşinde- değillerdi. Tabiî bu en önemli noktaydı ama, belki çok fakir ve/veya çok çocuklu olsalardı, bu sefer de, 'ihtiyaca göre'liği eve egemen kılmanın maddî koşullarına sahip olamayacaklardı. Ancak bu da demek değildir ki, tek çocuklu ve ne kapitalist, ne de çok fakir her aile 'ihtiyaca göre'ci olur.

Üniversite'de hazırladığım ilk ödev Eflatun'un *Devlet*'i oldu. Veli Kasımoğlu, "sen işi ahlâkî açıdan ele almışsın" dediydi; galiba, hafiften de küçümseyerek, bu iyi beslenmiş küçük-burjuva çocuğunu: ne güzel yakalamış beni ve ben de kendi kendimi ne güzel kurmuşmuşum taa o günlerden. İlk kitap sunumumu ise Oya Sencer'e yaptıydım: Daniel Guérin'in *Anarchisme*'i.

O günlerde/yıllarda sosyalist geçinenlerin/bilinenlerin hepsi her şeyden önce ve mutlaka marksist, bu arada birçoğu için Atatürk bile sosyalist, en azından sol'da; devrim yolunda 'ordu-gençlik el ele' ve Devrim 'ordumuzun devrimci geleneği'ne, devlet'in söndürülmesi de devletin kendisine emanet; tabiî, proletaryanın devleti olarak toplumsal'ın tümünü hele bir kere yutsun, işte ancak ondan sonra.

Benim için önemli olan ise, insanın insana kulluğunun/tahakkümünün ortadan kaldırılmasıydı ve de devlet, tahakküm kurma ve sürdürmenin en gelişkin ve kapsamlı aracı. Öyleyse devlet, sosyal'in içinde eritilmeli/içine emdirilmeliydi ki, bu da ancak, yönetim fonksiyonunun, üretim -sadece meta üretimi değil, insan hayatının/toplumsal gerçekliğin topyekûn yeniden üretimi olarak üretim- fonksiyonu karşısında özerk bir fonksiyon olmaktan çıkartılması ölçüsünde gerçekleşebilecek bir şeydi: doktoramı (Kavramsal bir Yapı olarak Özyönetim; namı diğer *Siyaset-ötesi Toplum*; Verso Yay., 1987) 'özyönetim' üzerine yapıyorum ve işte bu süreç içinde, tam da kendimi iyice anarşizme savrulmuş hissederken, bir de bakıyorum ki, sosyalizmi tam göbeğinden/kalbinden yakalamışım. Tabiî bu durumda, anarşizm artık sosyalizmin rakibi veya alternatifi olmaktan çıkıp, komünizm ile birlikte, sosyalizmin doktriner iki yorumundan biri konumuna oturmuş oluyor: anarşizm de, komünizmle birlikte, aynı bir elmanın iki yarısı; yani her ikisi de birer yarım/eksik sosyalizm. Sosyalizm ise, ancak bu ikisinin birbiriyle buluşup bütünleştiği yerde/ölçüde gerçeklik kazanacak. Ancak bunun için, her ikisinin de kendi doktriner yapısından kaynaklanıp bunların birbirleriyle buluşup tam tamına öpüşmelerini engelleyen dikenimsi çapaklardan arındırılması gerekir. Öyleyse, sosyalizmi komünizmin de anarşizmin de doktriner katılığını törpüleme gücüne sahip, yani onlardan daha katı, hiçbir münferit koşul karşısında eğilip-bükülmez, tarih içinde değişmez, kısacası farklı insan figürleri karşısında aşkınlığa sahip bir ilke/norm/ölçütle donatmak gerekir ki, böylesine mükemmelen mutlak bir ilke/norm/ölçütün (Kantgil terimiyle *kesin buyruk-emperatif kategorik*in) de, siyasal veya ekonomik değil, fakat ancak ve ancak ahlâkiyet alanında yer alabilecek olduğu açıktır: kimsenin kimseyi sömürmediği gibi, kimsenin de kimseye egemen olmaması/kimsenin kimseye tahakküm etmemesi.

Elinizdeki kitabın omurgası, işte bu çiftli ilke/norm/ölçütü aynı ve tek bir teorik çerçeve tarafından kuşatılır kılma kaygısı temelinde biçimlendi. En başa, biri, sosyalizm üzerine en son düşündüklerimizi, diğeri de sosyalizme ilişkin ilk deneyim ve değerlendirmelerimizi dile getirdiğimiz iki yazıyı koyduk; son bölümde ise 'Kavramsal bir Yapı olarak Özyönetim' yer alıyor; dolayısıyla kitap, *Siyaset-ötesi Toplum*un ikinci baskısı niteliğini de taşıyor ve ilk baskının önsözünde şunları söylemişiz: "*Bu inceleme, bazı ufak değişikler ve eklemelerle birlikte, esas olarak, Ankara İktisadî ve Ticarî İlimler Akademisi'nde Doç. Dr. Sayın Coşkun San yönetiminde hazırlamış olduğumuz ve Prof. Dr. Sayın Nuri Tortop ile Doç. Dr. Sayın Barlas Tolan'ın da yer aldığı jüri tarafından kabûl edilen (1981) 'Kuramsal Bir Yapı Olarak Özyönetim' adlı doktora tezimizdir. Konuya anlam düzeyinde içtutarlılığa sahip zihinsel bir çerçeve kurmak esasındaki yaklaşma biçimimiz, tez hocamızın kendi doktora tezi aracılığıyla tanıştığımız bir anlayıştan mülhemdir.*

Çalışmamızın daktilo edilmesinde ödenmez emeği geçen Mehmet Ağbi'ye (Gazi Büro) ve kitabın en hatasız dizilmesi için hiçbir zahmetten kaçınmayan Mesut Bey'e burada teşekkür ediyoruz.

Şunu da belirtelim ki, Dilek olmasa bu kitap yazılmayacak, Kayıhan'la Remziye olmasa yazılamayacaktı".

KİTAP I

SOSYALİZM ÖLEBİLİR Mİ?

KOMÜNİZM İLE ANARŞİZM: AYNI KIZA AŞIK İKİ AŞIK*

Sosyalizm diyen, insanın insanı sömürmediği bir dünya demiş olur. Kimse kimseyi sömürmüyorsa, kimse de kimseye tahakküm etmiyor demektir; zira egemenlik ilişkisi doğal bir veri olmayıp, ancak üretildiği takdirde, yani emekle varlık kazanan bir ilişkidir: biri bana, diyelim 'otur' dedi; ben de oturmadım; bana oturmamı emreden, istediği kadar güçlü olsun, bu durumda, benim üzerimde egemenlik kurabilmiş değildir; zira ben, onun dediğini henüz yapmamışımdır; yani onun iradesi doğrultusunda bir enerji/çaba henüz harcanmamıştır ve buradaki enerji/çaba benim tarafımdan, yani bir insan tarafından ve belirli bir şeyi (oturma işini) gerçekleştirmek üzere/neyin gerçekleştirileceğinin bilinci içinde harcanacak bir enerji/çaba olduğundan, ister istemez emek niteliği de taşıyor olacaktır. Bu emek harcanmadığı, yani ben oturma işini yapmadığım takdirde, ortada herhangi bir egemenlik yok; fakat ben, bana emredilen oturma işini yaptığımda, yani bu işe tekabül eden emeği harcadığımda artık bir egemenlik ilişkisi de vardır. Bu ilişki, ancak ve ancak bu şekilde varlık kazanabilmiş olduğuna göre, her egemenlik ilişkisi de ancak ve ancak, belirli bir emek sarfedilmesi şartıyla varlık kazanabilen, yani ancak ve ancak üretilirse, dolayısıyla da üretildiği ölçüde, üretildiği kadar ve üretildiği sürece var olabilen ve bu emek, bana oturmamı emreden tarafından değil, benim tarafımdan, yani emredilen tara-

---

* Düşünen Siyaset, Sayı: 11 (Anarşizm), 2002.

fından sarfedilmesi gereken bir emek olduğuna göre de; mutlaka ve mutlaka emek sömürüsüne tekabül eden bir ilişkidir.

Her egemenlik ilişkişi mutlaka bir emek sömürüsüne dayanır ve de sosyalizm, emek sömürüsünün olmadığı bir dünyayı öngörüyorsa, bu dünya, aynı zamanda hiçbir egemenlik ilişkisinin de bulunmadığı bir dünya olacaktır.

Sömürü, şeyler üzerinde; egemenlik de, insanlar üzerinde tekel kurmaya dayanır. Bu durumda, -şeyler/nesneler üzerindeki her türlü tekeli reddeden- komünizm ile -insanlar üzerindeki her türlü tekeli reddeden- anarşizmi, -gerek şeyler, gerekse insanlar üzerindeki her tekel, mutlaka bir emek sömürüsüne tekabül ettiğine, sosyalizm de her türlü emek sömürüsünü reddettiğine göre- aslında sosyalizmin türevleri olarak görebiliriz.

Her ikisinin de hedefleri sosyalizmde mündemiç olduğuna göre, komünizmin de, anarşizmin de aslında aynı hedefe ulaşmak üzere çizilmiş iki farklı yol; sömürüsüz bir dünya idealine adanmışlığın iki farklı tarikati olduğunu söyleyebiliriz. Benzetme yerindeyse, komünizmle anarşizm, adeta aynı kıza âşık iki âşık gibidirler. Her ikisinin de kendi kendilerini, birbirlerinden olan farklılıkları temelinde ve bunları vurgulayıp keskinleştirerek tanımlamaları, aralarında belirli bir devamlılık/benzerlik bulunması kesinlikle olanaksız iki karşıt kutupmuş gibi ortaya koymaları, insanların karşısına 'ya ben, ya o' der gibi çıkıp, birbirleriyle düşmanlığa varan bir rekabet içinde bulunmaları da aslında, işte bu 'aynı kıza âşık iki âşık' konumunun, hem bir sonucu hem de bu durumu anlamak açısından temel bir ipucudur.

Ancak komünizm, anarşizme göre daha bir gerçekçidir; yani realist. Bu önermemizi açımlamaya girişmeden önce, hemen şunu belirtelim: realizm, realist, reel; bu kelimelerin her üçünün de ortak kökü Latince'deki *res* kelimesidir; yani şey, eşya, nesne.

Ama bu arada şunu da unutmayalım ki, reel sosyalizmle noktalanan süreç de komünizm adına yaşanmıştır.

Komünizm daha bir realisttir: anarşizm, insanın insana tahakkümüne son vermeye, yani insanlar üzerindeki tekelleri kırmaya öncelik tanır, işi buradan başlatıp burada bitirmeyi öngörür; tabiî bu arada, insanın kendisinin de, maddî boyutu itibariyle, ancak şeylerle/nesnelerle karnını doyurabilen/hayatını sürdürebilen bir şey/nesne olduğunu bir bakıma unutur; en azından ikinci plana atar. Oysa, insanlar üzerindeki tekellerin kırılması, nesneler üzerindeki tekellerin kırılmasından geçer.

İnsan, tabiî ki maddî varlığından, yani nesne/şey boyutundan ibaret, kısacası basit bir canlı nesne değildir, ama bu boyutu varolmaksızın, yani bir vücuda/gövdeye/bedene sahip ve bu vücut/gövde/beden canlı kalmaksızın da, özneliğinin nesnel/varlıksal temelinden, özneliğini üretirken kullanacağı araçtan, kendi kendisinin beşerî bir varlık olarak üretiminin ve yeniden üretiminin olmazsa olmaz aracından yoksun kalacak, işin türkçesi, artık hayatta/var olmayacaktır; tabiî eğer, söz konusu nesnel varlık yok olmasın diye, onun üzerinde tasarrufta bulunma, dolayısıyla da kendi özneliğini üretme hakkını başkalarına şu ya da bu ölçüde, şu ya da bu süre için devretmemiş, yani kendi kendisinin efendisi olmaktan vazgeçip başka birilerinin egemenliği altına girmeyi kabûl etmemiş ise.

İşe, şeyler/nesneler üzerindeki tekeli kırmaksızın, bu tekelin kırılmasını zorunlu koşul olarak görmeksizin başladığınızda, aslında yola yolun yarısından başlamışsınız, benzetme yerindeyse, boşlukta ayağa kalkmaya çalışıyorsunuz veya rampasını inşa etmeksizin uzaya füze fırlatma peşindesiniz demektir. Ayrıca, şunu da belirtmek gerekir: her tahakküm ilişkisi mutlaka bir emek sömürüsüne dayanıyorsa ve de emek sömürüsü ancak ve ancak şeyler/nesneler üzerinden gerçekleşebiliyorsa, nerede ki bir ta-

hakküm ilişkisi var, bunun ön koşulu olarak, insan da, şu ya da bu ölçüde, kendi dışından belirlenmiş/belirlenen bir varlık, yani basit bir canlı nesne konumuna indirgeniyor demektir. Bu durumda artık şunu da söyleyebiliriz ki, sosyalizm, emek sömürüsünü reddederken, aslında insanın nesne konumuna indirgenmesini reddetmiş, buna karşı çıkmış olmaktadır. Öyleyse sosyalizm, insanın, nesne konumuna indirgenmesini engelleyebildiği, bunun için de insanın özne konumuna yükselmesinin önüne dikilen engelleri ortadan kaldırabildiği ölçüde gerçekleşmiş olacaktır: insanın insanı sömürmesi, ancak onun bir şey/nesne/non-özne haline indirgenmesiyle mümkün olabildiğine göre, insanın insanı sömürmediği bir dünya da, insanın özneleşmesinin engellenmediği/nesne'liğe hapsedilmediği bir dünya olmak zorundadır.

Sosyalizmin, her türlü emek sömürüsünü ortadan kaldırma yolunda ilerlemesinin ancak ve ancak, insanın özneleşmesinin önüne dikilen engelleri geriletmesi ölçüsünde mümkün olduğunu bir kere ortaya koydukmuydu da, artık komünizm ile anarşizm arasındaki zahirî karşıtlığı sosyalizm ortak paydası temelinde aşmış; ancak bunun da ötesinde, komünizmi, kendisinin tuttuğu yolun gerçek anlamda nerede bitmiş sayılabileceğini, daha doğrusu nerelere kadar uzanmak zorunda olduğunu; anarşizmi de, yolunun nereden başladığını bir türlü çıkartamayan birer sosyalizm olarak tanımlamak mümkün olacaktır: her tahakküm ilişkisi, insanın önce bir şey/nesne durumuna indirgenmesine tekabül ettiğine göre, şeyler/nesneler üzerindeki tekelleri kırmaksızın insanlar üzerindeki tekelleri kırmak mümkün olmayacağı gibi, insanlar üzerindeki tekellerin kırılması noktasına ulaşılamadığı ölçüde de, aslında şeyler/nesneler üzerindeki tekeller de kırılmış olmayacaktır.

Sosyalizmi, insanın özneleşmesinin önündeki engelleri geriletmek/yok etmek şeklinde içeriklendirmekle, bir yandan komü-

nizm ile anarşizmin aslında birbirini tamamlaması gereken -dolayısıyla, her ikisinin de kendi başlarına ele alındıklarında, eksikbirer sosyalizme tekabül ettiklerini göstermiş; diğer yandan da, sosyalizmi, hem önceden belirlenmiş/çizilmiş/tasarımlanmış bir toplum modeline indirgenme, hem de yine önceden tayin olunmuş tarihsel bir güzergahın belirli bir noktasında bir anda, bir defada kurulup varlık kazanacak bir toplumsal formasyon tipiymiş gibi görülme, bu arada kendimizi de her türlü tarih metafiziğine düşme tehlikesinden kurtarmış oluruz.

Sosyalizmin pozitif bir proje değil de, negatif bir tavır, yani insanın özneleşmesinin önüne çıkan engelleri yıkarak yol alan, dolayısıyla da güzergahı baştan bir defada çizilmiş değil, karşılaşılan engellere göre şekillenecek bitimsiz bir süreç olarak kavranılması, aynı zamanda kendisine, insanlığı, en baştan en sona, bütün mekanlar, koşullar ve tezahürleri itibariyle kuşatıp kavrama gücünü de vermiş olur; zira insan, kendisi dışından/öncesinden verilmiş bir projeyi fiilîleştirecek bir ajan olmayıp, tam tersine, kendi dışından ve öncesinden verilmiş düzenliliklere tabiliğini, yine kendi çabasıyla geriletebildiği ölçüde kendi kendisini *üretmiştir/üretir*.

İnsan üreterek/üretirken özneleşir. İnsanın özneliği bir veri olmayıp, nesneliğini (dıştan belirlenmişliğini) gerilettiği ölçüde sahip olabildiği bir özellikse ve de nesneliğini geriletmesi ancak bir iş yapmasıyla mümkün olabiliyorsa, insanın özneleşmesi de bir iş yapması veya yaptığı şeyin bir iş olması halinde mümkün olacaktır; ancak şu şartla ki, yaptığı işi gerçekleştirmek üzere kullanmak zorunda olduğu üretim aracı/araçları üzerinde tasarruf hakkına sahip olabilsin. Şöyle ki, insanın, boğazına gıcık geldiğinde öksürüğünü tutması da bir iş'tir; yani doğal belirlenmişliğini geriletip, artık salt nesne değil de özne olmasına tekabül eder: gırtlağını zorlar veya eliyle ağzını kapatıp çıkan ök-

sürük sesini şu ya da bu ölçüde engeller/kısar. Ama kendi eli üzerinde tasarrufta bulunma, yani elini ağzının önüne götürme imkanına sahip değilse, diyelim eli arkasından kelepçelenmiş veya başka biri tarafından tutuluyor ise, kendi öksürük sesinin şiddetini düşürme işini gerçekleştirme imkanına da, yani dıştan belirlenmişliğini azaltma, kısacası özneleşme imkanına da sahip olamayacağı gibi, öksürdüğü anda elini başka birinin emri veya zorlaması/zor kullanması sonucu ağzının önüne götürmüş olmaması durumunda, bu şekilde davranmasını belirleyen her kim ise, işte onun tarafından (da) belirlenen bir varlık durumuna düşmüş olacaktır: boğazına kendi iradesi dışında gelen gıcık karşısında, yani doğal belirlenmişliği karşısında özgürleşememenin ötesinde, kendisi de kendisi gibi insan olan birisi/birileri tarafından da belirlenen bir nesne konumuna düşmüş olacaktır.

İnsan iş'le özneleşir ama, iş'te kullandığı üretim aracı üzerinde tasarruf hakkına sahip olması koşuluyla; zira elini ağzına kapatarak, doğal akış içinde ortaya çıkacak öksürük sesini kesmek/azaltmak, doğal gerçeklikten farklı bir gerçekliğe hayat veren bir iştir. Bu işi yapanın özneleşmesi, ancak bu işteki üretim aracı durumundaki eli üzerinde tasarrufta bulunma hakkını kendi elinde bulundurması şartıyla mümkündür; bu hakka sahip olup özneleşmenin alternatifi ise, özneleşememek de değil, köleleşmek, yani 'kula kulluk'tur: insanın özneleşmesi karşısındaki en büyük engel, kendisi sayesinde özneleştiği işi gerçekleştirmek üzere kullandığı üretim aracı üzerinde tasarrufta bulunma hakkının kendi elinden alınmasıdır ve kişinin kendi vücudu üzerinde tasarruf hakkının devredilemezliği de demek olan kişi dokunulmazlığı (habeas corpus) ilkesi, kişinin birey olarak özneleşmesinin engellenmesine karşı bir güvencedir.

İnsan iş'le özneleşir ve de 'habeas corpus' ilkesi insanın birey olarak özneleşmesinin önünü açan bir güvencedir; ama tek bir

insan bireyi tarafından gerçekleştirilemeyecek olan işler de vardır: insan sadece birey olarak değil, kollektif olarak da özneleşebilir. Bu ise demektir ki, insanlığın, birey bazında özneleşme açısından işlemsel olan habeas corpus ilkesinin ötesinde, kollektif olarak özneleşmeyi de güvence altına alacak yeni bir ilkeye ihtiyacı vardır; zira nerede ki tek bir birey tarafından gerçekleştirilmesi olanaksız bir iş var, bu işi birlikte gerçekleştirenlerin bu işi gerçekleştirmek üzere kullanmak zorunda oldukları üretim aracı/araçları üzerinde tasarrufta bulunma haklarını sınırlayan veya yok eden her türlü düzenleme, insanın özneleşmesi önüne dikilmiş bir engeldir.

Üretim aracı/araçları derken kastettiğimiz, sadece, pazar için üretimde bulunulurken kullanılan araçlardan ibaret kesinlikle değildir. Aksi takdirde, beşerî gerçekliğin yegane kaynağı, dolayısıyla her bir insana eşit mesafedeki yegane değer durumundaki emek'i, işte bu özelliğinden dolayı insanlık aleminin evrensel ve nihaî ölçütü haline de getirme ideali/projesi/mücadelesinden başka bir şey olmayan sosyalizm, bu araçların mülkiyetinin patronlardan alınıp, kendi kendisini İşçi Devleti olarak ilân etmiş bir devlete, en iyi ihtimalle de her bir işletmenin kendi -eski- işçilerine/emekçilerine devredilmesine indirgenmiş, tabiî bu arada da insanlığın tümünü kucaklama gücüne sahip, dolayısıyla da hem evrensel, hem de bilimle çelişmeyen yegane ideoloji olma niteliğini peşinen ve ebediyen yitirip, belirli bir toplumsal kategorinin kısmî/cüz'î ideolojisi şeklinde yozlaşmış olacaktır.

Üretim aracı kavramının sadece pazar için üretimin araçlarına hapsedilmesi ölçüsünde, bu araçların mülkiyeti ister kapitalist patronun elinde bulunsun, isterse İşçi Devleti'ne ya da doğrudan onları kullanan işçilere devredilmiş olsun, üretim her üç durumda da değişim değeri elde etmek üzere yapılıyor olacak; dolayısıyla da, İşçi Devleti dedikleri şey, aslında tek ve devasa

bir kapitalistten başka bir şey olmayacak, mülkiyetin doğrudan işçilere devri durumunda ise, ortalık bir kapitalist müsveddeleri panayırına dönüşecektir; tabiî, hep sosyalizmin muzafferane yol alışı adına.

Zafere ulaşmanın sihirli formülü olarak değil, fakat böylesi bir tuzağa düşmemenin zorunlu önlemi olarak, sosyalizmin yapmak zorunda olduğu şey ise, üretim kavramını pazar için üretimin çok çok ötelerine taşıyıp beşerî hayatın/toplumsal gerçekliğin topyekûn yeniden üretimi olarak ele almasıdır. Bu durumda, bir yandan, üretim aracı kavramı, insanların kendi kendilerini yeniden üretirken/hayatlarını idame ettirirken kullandıkları/tükettikleri her şeyi -kullanım değerleri çok yüksek, hatta ölçülemez derecede yüksek; buna karşılık değişim değerleri sıfır veya çok düşük olan şeyleri de- kapsar hale gelirken, diğer yandan da, bunların gerçekteki kullanım değerleri üzerinden hesaba katılmaları gereği ortaya konulmuş olur. Bu şekilde, değil tek tek kişilerin, en büyük ÇUŞ'lar veya en güçlü devletlerin bile mülkiyetinde bulunması mümkün olmayan şeyler -hava, okyanuslar vb...; tabiî, şimdilik- de, kendilerini kullananların/kendi-lerinden yararlananların tasarrufunda bulunacak üretim araçları arasına konulmuş olmakta; bu ise, bir yandan mülkiyet ile tasarrufta bulunma hakkı arasındaki keyfî ve arızî bağı parçalayıp, mülkiyet kavramının sosyalizmin problematiği içindeki abartılı ağırlığını asgarîye indirirken, diğer yandan da mülksüz yapamayan/olamayan, meşrûluklarını mülklerinden alan/mülkiyetle temellendiren kurum ve kuruluşların da -ne zaman geleceği/gelip gelmeyeceği hiç de belli olmayan bir Büyük Gece'de- birden ve toptan parçalanıp yok olmalarını beklemek/hazırlamak yerine, tek tek işlevleri itibariyle kemirilmek suretiyle işlemsel olmaktan çıkarılmalarına dayanan bir stratejinin de önünü açmış olacaktır.

'-68 KUŞAĞI' DEDİKLERİ*

"İnsan buhar kazanı değil ki, altındaki ateşi ne kadar çok körüklersen o kadar çabuk patlasın: tam tersine, eriyip yumuşar; sonunda da, neyin üstüne oturtulduysa onun biçimini alır".

Bunları söylemiştim -68 yazında, Mehmet'e: mahalleden arkadaşımı, İstanbul İktisat'ta; Deniz Gezmiş'lerle birlikte. "Ne kadar çok öğrenciyi polisle çatışmaya sokabilirsen, hareket o kadar kitleselleşir/kitle o kadar radikalleşir; bu da devrim sürecinin o kadar hızlanması/devrimin o kadar yaklaşması demektir: ya doğrudan devrim gelir; ya da gelen faşizm olur, çelişkiler keskinleşir ve devrim yine bir o kadar çabuk gelir" şeklinde işliyordu kafası. Oysa aynı yıl, Franco faşizmi 30. yaşını kutlamaya hazırlanıyordu İspanya'da.

-69 Kışı; FKF, daha Dev-Genç olmadan ilân ediyordu temel dayanağını: 'ordumuzun devrimci geleneği' ve de 'ordu-gençlik elele'ydi elbette. Oysa, devrimin ordusu kurulabilirdi; ama bir kere kuruldumuydu da, ne hiçbir ordu devrimci olabilir ne de hiçbir devrim geleneğe sığabilir; hele, ne ki gelenekselleşmiş, o kesinlikle devrimcilik değil, mutlaka başka bir şeydi. Ayrıca bürokrasi (silahlısı/silahsızı; 'teokratik'i/'laik'i), 'kratos'unu sadece 'büro'sunda bulabildiğine göre, kendisinin temel yönelimi de, ister istemez, toplumun tümünü, bir defada bütün zamanlar için kataloglayıp kendi dosya dolaplarına kilitlemek; hatta elinden gelse, bir de üstüne beton dökmek olan bir toplumsal grup,

---

* VS..., Sayı: 2, Eylül 2001.

gençlik ise, toplumsal açıdan homojen olmadığı gibi, hiçbir siyasal dinamiği de bulunmayan biyo-psikolojik bir kategoriydi.

-71'in 5-6 Mart gecesi sadece altı kişiydik, 'Faşizme Hayır' afişlemesinde, koskoca Ankara'da. Ankara: bürokrat-öğrenci kenti ve o günlerde bunların hemen hepsi 'devrimci' ve hemen hepsinin gözünde 'ha geldi, ha gelecek' olan da, faşizm değil, 'devrim'di.

Ve geldi bekledikleri/geldiğini sandılar beklediklerinin, 12 Mart'ta. 27 'devrimci kuruluş' bir bildiriyle kutladı muhtırayı: bu, anti-feodal ve anti-emperyalist bir adımdı millî demokratik devrim yolunda. Ertesi gün Cemil Meriç, 'solcular hemen kaçıp saklanmaya baksın' derken 'kısık kısık'* gülerek bizlere, İlhan Selçuk çoktan ilân etmişti bu bildirinin altına kendi imzasını da koyacağını. Oktay Akbal ise daha bir şairane, "Atatürk, diyordu, şöyle bir doğrulup Anıt-Kabir'deki mezarından, yürüyüverdi Çankaya'ya". Birkaç ay sonra, bulunca kendilerini işkencehanelerde, anladılar ki, darbe kötü bir şeydi; ama tabiî kendilerininki değilse.

Mehmetlerin kazan sandığı şey infilak etmemişti; ama insanlar da, henüz eriyip sıvılaş(tırıla)mamışlardı daha; yani yağmacı/parazit blok, egemen ama henüz hegemonyasız, dolayısıyla da vurup kırıp yıldırma gücüne muhtaç idi: Birinci MC kuruldu, teroristlere (terör/yıldırı) rüşvet -üç milletvekilli MHP'ye, biri başbakan yardımcılığı olmak üzere iki bakanlık- vermek suretiyle; MC'lerin ikincisi ise, TÜSİAD önderliğinde kotarılmış bir heyet-i vekileydi ve her ikisinin başında da Demirel: pek kahraman Şili silahlı kuvvetlerinin Genel Kurmay Başkanı büyük asker Pinochet'nin seçimle gelmiş Cumhurbaşkanı Allende'yi katletmesi üzerine neredeyse göbek atarak -"sol, seçimle de iktidar olabilir" diyenlere, aba altından sopa da gös-

* Tabir, Ahmet Kabaklı'dan alınmıştır.

termek üzere- "eyi getti, eyi getti" şeklindeki veciz nidayı çıkartan demokrasi kahramanı.

Daha sonrası ise 12 Eylül: peki, darbe niye/neye karşı yapılmıştı? O günlerde de yine "irtica, almış başını gidiyor"du. Bardağı taşıransa, Konya'da MSP'li belediye başkanı Mehmet Keçeciler'in mitinginde, toplam on-on beş 'gerici'nin İstiklal Marşı'nda ayağa kalkmaması oldu. Peki, ya sonra ne oldu? MSP'li Belediye Başkanı, darbeyle önce yerinden; ama bunun ardından, darbenin başbakan yardımcısı Özal'ın partisi ANAP'tan, önce milletvekili, sonra da bakan -ve de, üç bin 'kayıp'ımız, on bin civarında 'faili meçhul'ümüz, katiller/işkenceciler 'gurur'umuz, çocuklarımız tiner içerek ısınır ve de insanımız eriyip aktı, sıvı- oldu.

'SOL' ÜZERİNE*

'Sağ', iflas etti/ettirdi. Egemenler, 'toplumsal patlama'dan korktular; ama toplum patlamadı, patlayamazdı; zira insan erimiş, eritilmişti. Nasıl erimesindi ki; 'devlete yardımcı' terorist karşısında sinmeyenin kendisi bölücü-terorist ilân edilip ortadan kaldırılacaktı; yani insan, ya ölüymüş gibi yapacak ya da ölümü göze alacaktı. İnsan bir kere ölümü göze aldımıydı, nerede, ne zaman, nasıl öleceğini kendisinin seçmesi de artık hem mümkün hem de haktı: 'sağ'ın, insana tek sunabildiği, ya terorize ya da 'terorist' olmak; iktidarının yegane hayat kaynağı ise terör; terörünü meşrûlaştırma aracı da 'terörle mücadele'dir. Ama, ya 'sol' nerede; nerede olursa/nereden başlarsa/nereye uzanırsa 'sol' olur/olabilir/kalır/kalabilir?

Önce şunu söyleyelim ki, 'sol' derken, referansımız sosyalizmdir; zira sosyalizm, sadece belirli bir sınıfın değil, emeğin ideolojisidir ve de bilime karşıt olmayan yegane ideolojidir. Şöyle ki, beşerî gerçekliğin, yani bildiğimiz anlamda insanın, ister Eski Mısır'da, bugünün Fransa'sında, ister çişini veya öksürüğünü tutarken, isterse de elbisesinin düğmesini diker ya da uzay gemisini yönetirken, yegane/evrensel temeli, bilinçli çaba, yani emektir. İnsanın/insan dünyasının varlıksal temeli emekse, bütün değerlerin anası da yine emektir; öyleyse insanı, yani bütün insanları değerlendirmenin, insan dünyasını düzenlemenin ana/yegane/evrensel ölçütü de emek olsun/olmalıdır diyen bir düşünce/hareketin İnsandan değil de, şu insanlardan ya da

---

* Birikim, Mart-Nisan, Sayı: 156, 2002.

bu insanlardan yana olması söz konusu olamayacağına göre, gerçekliğin şuradan ya da buradan bakıldığında veya şunlar ya da bunlar tarafından görüldüğünde ortaya çıkan göreli, kısmî, dolayısıyla mutlaka eksik, muhtemelen de çarpıtılmış suretlerinden herhangi birini gerçekliğin kendisiymiş gibi görüp göstermesi de ne mümkün, ne de muhtemeldir. Kısacası, emek beşerî gerçekliğin tek temeli olduğundan, onu temel alan sosyalizm de bütün insanlığı kuşatacak bir noktada durur; dolayısıyla gerçekliği ne oraya/buraya göre, ne de şunlardan/bunlardan yana çarpıtmak zorundadır.

İnsanlık, emeğin, değer yaratan yegane değer olduğunu kapitalist üretim süreci içinde/işletmeler çerçevesinde/kapitalist patron-proleterleşmiş işçi çelişkisi temelinde yakalamış ve sosyalizm de bu noktada doğmuştur; ama emek, sadece pazara sürülen mallarda değil, beşerî gerçekliğin her bir katmanında mündemiçtir. Emek sömürüsü ise, ne sadece kapitalist işletmeye/kapitalist meta üretim sürecine münhasırdır, ne de sadece emek-sermaye çelişkisine denk düşer: ister köleyle efendi, ister kadınla erkek, ister ırgatla feodal ağa, ister zangoçla papaz, isterse de zenciyle beyaz veya Filistinli Arapla İsrailli Yahudi arasında ortaya çıksın/yaşansın ve ne denli farklı değerlerle temellendirilip, ne denli farklı biçimlere bürünüyor olursa olsun, her türlü egemenlik ilişkisinin ortak içeriği, emek sömürüsüdür.

Sosyalizm, insanlığın bütünü için/beşerî gerçekliğin bütün an ve noktaları itibariyle geçerli olma yeteneğini, kendi kendisini sadece belirli bir sınıfın inhisarına vermenin çok çok ötesinde, -kapitalist patron ile proleter işçi arasındaki de dahil ve yerine göre de başta olmak üzere- her türlü egemenlik ilişkisinin/'kula kulluk'un her türlüsünün karşısına dikilebildiği, stratejisini bu esasta çizebildiği ölçüde kuvveden fiile çıkartabilecektir. Şöyle de söyleyebiliriz: sosyalizm, değer yaratan yegane de-

ğerin emek olduğunu, bütün değerlerin kaynağında/temelinde emeğin bulunduğunu kapitalist üretim ilişkileri çerçevesinde, işçi-patron çatışması düzeyinde ve emek-sermaye çelişkisi ekseninde yakalamıştır; ama bu, emek sömürüsünün sadece kapitalizm çerçevesinde meydana gelir, sadece işçilerin sömürülmesi/kapitalistin sömürgenliği olarak gerçekleşir demek olmadığı gibi, sosyalizmin sadece emek-sermaye çelişkisi çerçevesinde işe müdahil olacağı, kendisine zemin bulacağı ve kendisini biçimlendirmesi gerektiği anlamına da gelmez.

Sosyalizmin, emek-sermaye çelişkisi çerçevesinde yakalayıp karşısına dikildiği şey, idrakına nerede/hangi biçimi altında idrakine varıldığından bağımsız olarak, kula kulluğun ta kendisidir: emek insanın temeli, temel aldığımız değer de emek ise, ne şunlardan ne de bunlardan, fakat insandan yana; 'kula kulluk'a, yani insanın insana tahakkümüne de karşıyız demektir. Sosyalizmi, kendisinin ilk ortaya çıktığı koşul ve çerçevelere hapsedip, gerek problematiği gerekse stratejisi açısından bunlara endekslemek, mikrobu sadece mikroskobun altında görebildiğine bakıp da, mikrobun bir tek orada bulunduğunu/yaşadığını; hatta mikropların ilk defa, mikroskop icad edildikten sonra görülmeye başlamasına dayanarak da, mikrobun mikroskopla birlikte ortaya çıktığını, oluştuğunu veya halkedildiğini sanmak/düşünmek/iddia etmekten ve de dezenfeksiyon yöntem ve alanlarını da buna göre tasarımlamaktan hiç de daha az vahim bir aymazlık olmayacaktır.

Sosyalizm, 'kula kulluk'a karşı bir haysiyet mücadelesini öngörür. Ama insanın 'kula kulluk'a karşı haysiyet mücadelesi sosyalizmle başlamamış olduğu gibi, sadece sosyalizme de özgü değildir. Bu durumda sosyalizmin, diğer bütün haysiyet mücadeleleri karşısındaki özgünlüğünü şöyle formüle edebiliriz: sosyalizm, hangi kılıf altında sunulursa sunulsun, hangi değer öne çıkartılarak meşrûlaştırılırsa meşrûlaştırılsın ve gerek işin içinde

olanlar, gerekse dışarıdan bakanlar tarafından ne ölçüde hissedilip ne olarak algılanırsa algılansın, her türlü egemenlik ilişkisinin somut içeriği/varlıksal temeli itibariyle mutlaka ve mutlaka emek sömürüsüne tekabül ettiğinin idrakini, dolayısıyla emek sömürüsünün her türlüsüne son verme iradesini içeren bir 'kula kulluk' karşıtlığıdır.

Sosyalizm sadece kapitalistin egemenliğine değil, egemenliğin her türlüsüne karşı çıkar derken vurgulamak istediğimiz, sosyalizmin emek-sermaye çelişkisini ikinci plana atabileceği, hatta yerine göre görmezden de gelebileceği değil, tam tersine, emek-sermaye çelişkisinin dışında ortaya çıkan emek sömürülerini/egemenlik ilişkilerini de teşhis edip bunların kaşısına dikilmeyen bir sosyalizmin, kendi kendisini kısmî ve kısıncı bir sınıf ideolojisi konumuna indirgeyip evrenseli kuşatamaz hale gelirken, emek-sermaye çelişkisini çözmek adına, pekala başka çelişkilerin/emek sömürülerinin yaratıcısı ve/veya kamuflajı durumuna düşebileceğidir.

Sosyalizmin, emek-sermaye çelişkisinin fonksiyonunda belirmiş olsun olmasın, egemenlik ilişkisinin her türlüsüne karşı çıkmak zorunda olması üzerinde bu denli duruyor olmamız, sosyalizmi daha bir şayan-ı kabûl kılmak ya da cici göstermek üzere kendi yapısının zorunlu kılmadığı, yani 'olsa da olur, olmasa da olur; ama olsa daha iyi/şık olur' nitelikteki takılarla süslemek gibi bir niyetten kaynaklanıyor olmayıp, sosyalizmi sadece tarihsel bir olay, yani zaman ve mekan koşullarıyla, dolayısıyla da birileri ve bir yerlerle sınırlı olmanın ötesinde bir teori/doktrin olarak değerlendirmenin zorunlu kıldığı bir hususturhiçbir egemenlik ilişkisi doğal bir veri olmayıp, ancak üretilirse varlık kazanıyor, her üretim de mutlaka birilerinin emeğiyle gerçekleşiyor olduğuna göre, her egemenlik ilişkisi mutlaka birilerinin emeğinin sömürülüyor olması anlamına gelir: emeği

değer yaratan yegane değer, dolayısıyla insanlık aleminin tümünde geçerli kılınması gereken yegane ölçüt olarak gören sosyalizm açısından, hem sosyalizm olarak kalıp hem de egemenlik ilişkilerinin/'kula kulluk'un (işçi-patron ilişikleri bağlamında yer alsın ya da almasın) her türlüsünün en büyük karşıtı olarak tavır almamak, olabilecek en son şeydir.

Bu noktada artık şunu da söyleyebiliriz: sosyalizm hayattan yana ve de öldürmeye/cinayete karşıdır; hem de kendi kendisini süslemek/bezemek üzere benimsediği bir tercih olarak değil, doğrudan doğruya kendi yapısı gereği. Ancak hemen şuna da açıklık getirelim ki, sosyalizm ölüme karşıdır demeyip de, öldürmeye/cinayete karşıdır demeyi tesadüfen tercih etmiş değilizdir. Şöyle ki, öldürmek (insanın insanı öldürmesi), bir insan eylemine tekabül eder; kaynağı da, yeri de insan dünyasıdır; beşerî gerçeklik içinde yer alır; dolayısıyla da sosyalizmin emek'i nihaî ve evrensel ölçütü haline getirmeyi amaçladığı varlık alanına ilişkindir. Oysa ölüm, kaynağı beşerî varlık alanı olmadığı gibi, varlığını da insan iradesi ve eyleminden almayan bir olgudur: sosyalizm, varlık kazanmasında insan eyleminin/müdahalesinin bulunmadığı herhangi bir olgu hakkında olumlu ya da olumsuz bir tavır aldığı anda, bir ucundan metafiziğe bulaşmış; 'yok'tan 'var'a nasıl geçildiği konusunda (farkında olsun ya da olmasın, yani açıkça ya da zımnen) belirli bir doktrini benimser ya da vaz'eder duruma düşmüş olur.

Metafiziğe bulaşmışlığı ölçüsünde, sosyalizm, insanı ve insan dünyasını insanın eyleminden bağımsız olarak varlık kazanmış, tarih karşısında aşkınlığa sahip, ve doğal gerçekliği de kapsıyor olması açısından doğal ile beşerîyi, bu ikisi arasındaki kesikliliğe bakmaksızın ayrı ilke ve yasalar doğrultusunda açıklayan bir kozmogoniden, yani (bütün dinlerin de ayrılmaz parçası olan) bir 'evrenin doğuşu (tercihe/inanca göre, oluşum/evrim ya da

halkediliş) metafiziği'nden pek de farklı bir şey olmayacaktır. Şöyle de söyleyebiliriz: sosyalizm, Tanrı'nın veya Tanrıların yaptığı, daha doğrusu ancak onların yapabileceği/onlarla açıklanabilecek şeylerle değil, onlar adına yapılanlarla uğraşır.

'Sosyalizm, hayattan yana ve de öldürmeye/cinayete karşıdır' dedik; zira insan, tabiattaki diğer canlılardan farklı olarak, salt doğal belirlenmişliği doğrultusunda bir hayat sürmüyor da, doğal akış içinde kendiliğinden ortaya çıkacak olanları şu ya da bu ölçüde değişikliğe uğratmaya -öksürüğünü veya çişini, hangi sebeple olursa olsun, ama kendi iradesiyle bir saniyeliğine ertelemek dahi, doğal akış üzerinde bir değişiklik *üretmek* demektir- dayanan bir varoluşun öznesi olarak, tabiat karşısında farklılaşıp beşerî bir varlık niteliği kazanıyorsa, bunu ancak ve ancak kendi bilinçli çabasıyla, yani emeğiyle başarıyordur. Bu ise, beşerî hayatın doğal bir veri değil, üretilen/üretilirse/üretildiği sürece/ölçüde/biçimde varolan bir gerçeklik, yani insanın kendi emeğiyle varettiği bir hayat olduğu anlamına gelir: emek sömürüsü, emeği sömürülen her kim ise, işte onun hayatından, gerek nicel olarak gerekse nitel olarak bir şeylerin çalınmasına tekabül eder ve de hayat hırsızlığı/gaspı, doğrudan doğruya cinayet değil ise, başka hiçbir şey değildir.

Kendi problematiğini işçi-patron, emekçi-kapitalist çatışmasıyla sınırlandıran bir sosyalizmin varacağı nokta, en iyi koşullarda sosyal-demokrasi, ama koşullar müsait değilse, içine düşmesi hiç de ihtimal dışı olmayan batak, nasyonal-sosyalizm, yani nazizm olacaktır: dert edinilen şey doğrudan doğruya emek sömürüsünün kendisi değil de işçiyle patron arasındaki çatışmaysa, bu çatışmayı çözmek üzere her ikisini de aynı bir korporasyonda birleştirmek, akla gelecek çözüm yollarından ilki olmasa bile, ilke en az uzak olanlarından biridir ve bunun adı da, tam tamına, faşizmdir.

Sosyal-demokrasi, doğrudan doğruya kapitalist üretim ilişkilerini, yani emek sömürüsünü hedef almayıp, bu ilişkilerin, en başta kapitalistlere işgücünü satanlar olmak üzere, kapital sahibi olmayanlar üzerindeki olumsuz etkilerini *ex post* (süreç sonrasında) olarak telafi etmenin peşindedir. Başka bir ifadeyle, buradaki paradigma, üretim ilişkileri değil, paylaşım ilişkileri düzeyinde kurulmuş bir paradigmadır. Kapitalist, kapitalist olarak kalacak, kapitalizmin mantığının gerektirdiği ne varsa onları yapmaya sonuna kadar devam edecek, yani bir yandan kârını maksimize etmenin peşinde koşarken, diğer yandan da işçi ücretlerini Tunç Kanunu temelinde belirlemeye yönelecek; ancak üretim ilişkileri çerçevesinde gerçekleştirilen emek sömürüsüne tekabül eden mağduriyet, emeği sömürülenlere sağlanacak ve esas olarak aynî destekler (bazı mal ve hizmetlerin ucuza veya ücretsiz verilmesi) ile şu ya da bu ölçüde telafi edilecektir: diyelim, ortada üçlük bir sömürü varsa, üretim ilişkileri çerçevesinde bu sömürü aynı oranda devam edecek, ancak emeği sömürülenler, kendilerine paylaşım düzeyinde sağlanacak çeşitli sosyal sübvansiyonlar sayesinde, üçlük değil de ikilik bir sömürü varmış gibi yaşayacaklardır. Ancak şunu da vurgulayalım ki, söz konusu sübvansiyonun nicel değeri ne olursa olsun, telafi kalemleri ve koşulları, söz konusu desteği sağlayan merci tarafından belirlenmiş olacağından, nitel açıdan tam bir telafinin olanaksızlığı bir yana, nicel değer ne kadar büyükse sübvansiyondan yararlananın hayatı da aynı ölçüde, desteği sağlayanca çizilmiş bir çerçevenin belirleyiciliği altına girmiş olacaktır.

Kapitalist, kapitalist olarak kalacağına göre, buradaki desteği, ne doğrudan ne de tümüyle kendisinin finanse etmesi söz konusu olmayacak; dolayısıyla sosyal sübvansiyonun kaynağı, sınıflar ötesi bir bazda, yani ulusal bazda sağlanmayı gerektiren bir kaynak, dağıtım mercii de devlet olacaktır: sosyal-demokrasi, ideolojik bir tercih olarak değil, doğrudan doğruya

bünyesel bir zorunluluk olarak devletçi olacak; en azından özelleştirme yanlısı olamayacaktır. Bu tespit, bizdeki sosyal-demokratların, özelleştirmeye ilke düzeyinde eleştiri getirip karşı çıkmak bir yana, özelleştirme işini kendilerinin 'sağ'cılardan daha iyi yapacakları dışında herhangi bir şey söylemiyor oldukları da hatırlanırsa, bizler için daha da özel bir önem taşır.

Hem özelleştirme yanlısı, hem de sosyal-demokrat olunmaz; ama Türkiye'de sosyal-demokrasi zaten olamaz. Zira, emek sömürüsünün telafisine tahsis edilecek kaynak ulusal bazda sağlanacak, ancak bu, kapitalizmin işleyiş kurallarına halel getirilmeksizin yapılacaksa, devletin kendisi de bu kaynağı yoktan varedemeyeceğine göre, buradaki kaynak, ister istemez ülke/ulus dışı kökenli, dolayısıyla sınıf bazında değil de ulusal bazda el konulmuş bir artı-değere tekabül edecektir: ya kolonilerden direkt olarak, ya dış ticaret hadlerini kendi lehine değişikliğe uğratma yoluyla, ya da dış yatırımların kârları/kredilerin faizleri vb... aracılığıyla elde edilen bir artı-değer.

Türkiye, dış kaynaklı bir artı-değere el koymak bir yana, kendisi, gerek dış ticaret hadlerindeki değişimler gerekse dış borç faizleri aracılığıyla, dışarıya artı-değer aktaran bir ülkedir: sosyal-demokrasi, kendisi için olanaksızdır; ama çok daha önemlisi, kendisi ve kendisi gibi dışarı artı-değer aktaran ülkelerin varlığı sayesindedir ki, merkez kapitalist ülkelerdeki sosyal-demokrat patentli sosyal refah devleti uygulamaları olanaklı hale gelir.

Tam tamına bu noktadadır ki, sosyal-demokrasinin sosyalizme, yani artık emeğin sömürülmediği bir dünyaya ulaşmanın mümkün yollarından biri olmadığı gibi, kapitalizm veya sosyalizm ile aynı platformda yer alıp onlara alternatif oluşturan bütünsel bir sistem olmadığı da açıklık kazanır: sosyal-demokrat paylaşım politikalarını olanaklı kılan dış kökenli artı-değer, zo-

ruhlu olarak, dışa artı-değer aktaran, dolayısıyla kendileri için sosyal-demokrasinin olanaksız olduğu ülkelerin varlığına bağlıdır; ve de bu, sosyal-demokrasinin insanlığın bütününü kucaklama, şunlara veya bunlara değil de doğrudan ve sadece İnsan'a bir şeyler önerme/sunma/kazandırma yeteneğinden yoksun olmasının yanı sıra, kendisinin ya doğrudan ürünü ya da etkisinin dolaylı sonucu durumundaki 'sosyal refah devleti'nin de, aslında emperyalizmden beslenen ayrıcalıklı bir sırça köşk olduğu anlamına gelir.

"Dış kökenli bir artı-değere el koyamıyor olması bakımından, Türkiye için, sosyal-demokrasi olanaksızdır" dedik. Ancak, ayrıca dışa da artı-değer aktarır ki, bu da, kendi kapitalistine dokunamadığı ölçüde, iç sömürü oranını/alanını her geçen gün biraz daha arttırmak, sömürülenlerin buna karşı koymalarını önlemek/engellemek için de yine her geçen gün biraz daha anti-demokratik/faşizan bir karakter kazanmak zorunda olduğu anlamına gelir. Tabiî, bu arada şöyle bir paradoks da yaşanacaktır: rejim, kapitalisti uğruna her gün biraz daha faşizanlaşırken, kapitalistin kendisi de giderek daha bir anti-faşist/demokrat görünüm kazanır. Şöyle ki, kapitalizmde, emek sömürüsünün üst, işçi ücretlerinin de alt sınırını, işgücünün birey olarak bugünden yarına, sınıf olarak da bir sonraki kuşağa kendi kendisini yeniden üretebilmesi için sağlanması gereken asgarî geçim koşulları çizer (Tunç Kanunu). Bu sınırın üstündeki bir sömürü/altındaki bir ücret söz konusu olduğu ölçüde, işgücü de her gün bir gün önceye göre daha az yeniden üretilmiş olacaktır ki -*seteris paribus* (bütün diğer koşullar aynı/sabit kaldığı durumda)- bu, sonuçta, ortada sömürülecek emek kalmaması, dolayısıyla kapitalistin de sonu demektir. Ancak, tabiî yine *seteris paribus*, iş bu noktaya varmaz ve piyasadaki işgücü arzının düşmesi sonucu, işgücünün piyasa değeri, yani ücretler, işgücünün yeniden

üretiminin bugünden yarına azalmadan gerçekleşmesini sağlayacak olan, dolayısıyla kapitalizm açısından optimal sömürü oranına da denk düşen bir düzeyde sabitlenmek üzere yükselmeye başlar ve Tunç Kanunu'nu, 'aman işçiler her geçen gün daha bir yoksullaşmasın' ya da 'çocukları babalarından da daha kötü koşullarda yaşamasın' gibisinden bir kaygıya dayanan normatif bir yasa değil de objektif bir yasa yapan da işte budur.

Sömürü oran ve alanını her geçen gün biraz daha büyütmek, kapitalistin/kapitalizmin kendisine dokunulmaması için mutlak bir zorunluluk; ancak bu büyütme işinin kapitalizmin içinden, kapitalist üretim ilişkileri çerçevesindeki herhangi bir yola başvurmak suretiyle, kısacası kapitalistin kapitalist olarak egemen olduğu alan ve süreçler dahilinde kendisi tarafından gerçekleştirilmesi de bir o kadar olanaksızdır. Başka bir ifadeyle, kapitalist bir ekonomide, Tunç Kanunu'nun öngördüğü sömürü oranının ötesine geçilmesi, mutlaka ve mutlaka ekonomi-dışı (siyasî, para-militer, militer) tedbirlerin devreye sokulmasını gerektirecektir ki, kapitalist bunu doğrudan doğruya kendisi yapamayacağına göre, bu işi kimlere yaptırtıyor/kimler bu işi yapıyor ise onların egemenlik payı artarken, kapitalistinki de ister istemez aynı ölçüde azalacak; ve bir de bakmışız, TÜSİAD 'demokrat' oluverecektir.

İşi, 'ekonomi-dışı'ndan halletmeyi bir kere göze aldınızmıydı, 'Tunç' sının aşmak artık hiç de zor olmayacaktır: diyelim, insanları sürülerini meraya çıkartamaz hale getirip köyünden/tarlasından ayrılmak zorunda bırakınızmıydı, artık kendilerini/işgüçlerini bugünden yarına yeniden üretemez hale getirmişsiniz de demektir. Böyle bir şey, 'demokrat' kapitalistin de yüreğini sızlatır ama, aslında, bu yersiz-yurtsuz/üretim araçsız/işsiz yığınlar sayesindedir ki, kendi işçisini -işinden olma tehdidi altında örgütsüzleşip sus pus olmanın ötesinde sömüreniyle ittifaka girmek zorunda bırak-

mak da cabası olmak üzere-işgücünün yeniden üretimi için gerekli olanın da altındaki bir ücretle çalıştırabilecektir: Tunç Kanunu'nun izin verdiği en yüksek oranda sömürülüyor olmanın bile bir ayrıcalık durumuna geldiği yerde, 'sol'un kuşatacağı alanın sınırları da, emek-sermaye çelişkisinin çok daha ötelerine uzanmak zorundadır.

Emek sömürüsü, tabiî ki, ne kapitalizmle başlamıştır, ne sadece kapitalist üretim süreciyle/kapitalist işletmeyle sınırlıdır, ne de 'en yüksek düzeyine bu çerçevede ulaşmıştır veya ancak bu çerçevede en yüksek düzeyine ulaşabilir, en zalimane biçimlerini ancak bu çerçevede alabilir' diye bir şey vardır; ama bu sömürünün insanoğlu tarafından çıplak gözle görülüp, yok kılıç hakkıydı, yok ağaya-büyüğe ya da ere-erkeğe saygı borcuydu ya da örfün-törenin-hukukun gereğiydi vb... türünden kılıflarla üstü örtülmüş olmaktan çıkarak 'bu budur; yani emek sömürüsüdür' diye teşhis edilebilir hale gelmesi de, ancak (diyelim biri köle, diğeri de efendi olmak üzere, emek sürecinin öncesinde ve dışında zaten farklı hukuksal statülerde bulunan değil, tam tersine her ikisi de 'serbest'lik temelinde eşit, ancak birinde işgücü, diğerinde ise sermaye bulunan iki insan arasındaki ilişki çerçevesinde) emek-sermaye çelişkisi üzerinden mümkün olmuştur/olur. İşte bu yüzden de 12 Eylül rejiminin, emek-sermaye çelişkisini gölgelemek uğruna ülkeyi etnik temelde bölünür/çatışır hale getirmeyi bile göze alması/tercih etmesi/denemesi, bu yöne itelemesi hiç de boşuna değildir.

Her egemen güç, kendi egemenliğini hangi kılıf altında olursa olsun, mutlaka belirli bir emek sömürüsünden kaynaklandırabildiğine göre, ister istemez bölücüdür de; yani toplumu hangi ölçekte ve hangi keskinlikte olursa olsun, sömürenler ve sömürülenler olarak böler. Sömürdüklerinin gözünde kendi sömürgenliğini/egemenliğini meşrûlaştıracak bir temelden yok-

sun kaldığı ölçüde ise, kendisi tarafından yaratılmış ve kendisi egemen olarak kalacaksa, ister istemez ayakta kalmasını da sağlamak zorunda olduğu ve sömüren ile sömürülen arasından geçen gerçek bölünme çizgisini gözlerden gizlemek veya daha az hissedilir ve ikinci plana atılabilir kılmak üzere, sömürdükleriyle kendisini aynı saftaymış gibi gösterecek, aynı safta toplayabilecek sahte bölünme çizgileri icadetmeye, insanları aslında hiçbir varoluşsal çelişkiye tekabül etmeyen bölünme çizgileri temelinde çatışır hale getirmeye yönelir; kısacası, bölücü şeytanlar icad edip, aynı şeytanı taşlamak üzere kendi sömürdüklerinin başına geçmeyi ya da en azından, kendisini taşlanacak esas şeytan olarak görülür olmaktan kurtarmayı dener.

Hegemonik gücünü yitirmiş egemenlerin nerelerden ne şeytanlar çıkarmaya kâdir olduklarına, işi nerelere kadar vardırabileceklerine, en uçtasmdan bir örnek olarak da verebileceğimiz 'yeşil sermaye-yeşil olmayan (ak) sermaye' ayırım ve karşıtlığının, yine 12 Eylül rejimi çerçevesinde icad edilmiş, ve yine emek-sermaye çelişkisini, bu defa sadece gözlerden gizlemeye veya ikinci plana attırtmaya da değil, böyle bir çelişki zaten hiç yokmuş ve de zaten olamazmış gibi gösteren bir paradigmayı zihinlere nakşetmeye yönelik bir şeytanlaştırma düzeneği olması da hiç mi hiç tesadüfî değildir: sermayenin yeşili şeytanlaştırılmakla, şeytanlık onun yeşilliğine bağlanmış; dolayısıyla sermayenin kendisi aklanırken, çelişki sermayenin renkleri arasına kaydırılıp, sermaye-emek ilişkileri, değil çelişkisel olmak, problematik olmaktan bile çıkartılmış olacaktır.

Varoluşsal çelişkilere dayanmayan her türlü zıtlık/karşıtlık/mücadele, aslında sömüren ile sömürülen, egemen ile köle, katil ile maktul, dolayısıyla da -insan elinden- ölüm ile hayat arasındaki çelişki ve bölünmeleri, sömüren/egemen/katil (kısacası, ölüm) lehine gözlerden gizlemeye/yokmuş gibi gös-

termeye yönelik bir kamuflajdan başka hiçbir şey değildir. Emekten, dolayısıyla da beşerî anlamıyla (yani üretilmişlik boyutuna sahip olan, dolayısıyla da emeğe dayanan yanıyla) hayattan yana olmaktan başka hiçbir tanıma sığdırılması mümkün olmayan 'sol'un, bu durumda yapmak zorunda olduğu ilk şey ise, sahte bölünmelere ayırtmaçlık etsin diye ortaya sürülen farklılıklardan hiçbirinin bir diğeriyle, değil çelişirlik, en hafifinden bile karşıtlık içinde bulunuyor olamayacağı gibi, bu farklılıklardan hiçbirinin de bir diğerinden, ne daha değerli ne de daha değersiz olduğunu, hem teorik hem de pratik düzeylerde ortaya koyup, mümkün olan en kalın biçimde altını çizmek olacaktır.

Sömüren-sömürülen arasındaki varoluşsal çelişkiyi ve de gerçek bölünme çizgisini gölgede bırakısın diye insanlar arasında çatışmaya temel olmak üzere çizilecek her sahte bölünme çizgisi, mutlaka ve mutlaka bir 'öteki'nin ihdas edilmesini gerektirir ki, 'biz' ile 'öteki' arasındaki çizgiyi mümkün olduğunca aşılmaz kılabilmek üzere de, söz konusu 'öteki'nin, duyumsal/duyuşsal düzeyde en kolay algılanabilir/en zor karıştırılabilir; kısacası, aralarında en keskin kontrastın bulunduğu farklılıklar temelinde tanımlanması tercih edilecektir. Burada 'sol'a düşen görev ise, her şeyden önce farklının sadece farklı olup, farklılar arasında, birbirlerinden ayırdedilmeleri açısından en keskininden bir kontrastın bulunduğu durumlarda bile, kontrastın ne karşıtlık, ne de çelişirlik olduğunu ortaya koymaktır: diyelim, siyah ile beyaz, ya da dağ ile ova, hem birbirlerinden farklı hem de birbirleri karşısında mümkün olan en büyük kontrastı oluşturmaktadırlar; ama bu demek değildir ki, siyah ile beyaz ya da dağ ile ova birbirleriyle çatışma ya da çelişki halindedirler. Hakeza diyelim, aynı bir hayret/heyecan/dehşet verici durum karşısında, ben'den çıkacak ses olan 'amanallahım' ile, diyelim bir fransızdan çıkacak ses olan 'omondiyö' arasında tabiî ki bir fark, hem de farkedilmemesi olanaksız bir fark vardır, ama bu iki ses

sadece farklıdırlar, yoksa ne birbirlerinin karşıtı, ne de çelişiri. Ayrıca şu da vurgulanmalıdır ki, bu iki ses arasında herhangi bir değer farkı da yoktur; yani ne 'amanallahım' 'omondyö'den, ne de 'omondyö' 'amanallahım'dan daha değerlidir. İnsanların aynı bir durum karşısında 'omondyö' veya 'amanallahım' seslerinden birini çıkartması kendilerini daha değerli veya daha değersiz kılmayacağı gibi, bir insanın bu seslerden birini değil de öbürünü çıkartıyor olması da kendisinin ne daha değerli, ne de daha değersiz olduğunu gösterir.

Varlık düzeyindeki farklılıklar, birbirlerinin ne karşıtı, ne de çelişiridirler ve ne de bunların arasında bir değer farkı bulunur. Kurt ile kuzu arasındaki çelişki ve çatışma bile, bunların varlıkları temelinde değil, varoluşları çerçevesinde, yani hayatlarını sürdürme süreçleri içinde ortaya çıkan bir çelişki ve çatışmadır; gerek kurt olmak veya kuzu olmak, gerekse ulumak veya melemek arasında da hiçbir değer farkı yoktur; yani bunlardan hiçbiri birbirlerinden, ne daha değerli ne de daha değersizdirler. Ancak hemen şunu da belirtmek gerekir ki, rahmetli Aşık Veysel'in sandığının aksine, kuzu kurt ile gezemiyorsa, bu aralarındaki fikir ayrılığından değil, aralarında varoluşsal bir çelişki bulunduğundan dolayı olup, zavallı kuzu Veysel'e inanıp da kurtla aynı şeyleri söylemeye, onunla aynı dilden konuşmaya, yani melemek yerine ulumaya kalksa/başlasa bile akibeti değişmeyecek, kurt yaşamaya devam ettiği sürece onun tarafından yenecektir -ki bu da, kurt ile kuzu arasındaki karşıtlığın, ikisinin farklı şeyler söylüyor, birinin ulumakta, diğerinin de melemekte ısrar ediyor olmasından kaynaklanmadığının, dolayısıyla da varoluşsal çelişkilerin tarafların anlaşması ya da taraflardan birinin diğerine uyum göstermesiyle değil, ancak taraflardan birinin artık var olmamasıyla ortadan kalkabileceğini gösterir.

Kurtla kuzu örneği, hem ikna edici hem de yol gösterici bir örnektir, ama kolaycılığa kapılıp kestirme sonuçlar çıkartılma-

ması koşuluyla; yoksa, en büyük yanılgılara da ebelik edebilir. Şöyle ki, kurt ile kuzu arasındaki çatışma bu iki canlının doğrudan varlıkları düzeyinde değil, varoluşları çerçevesinde ortaya çıkan bir çelişkinin ürünü olmakla birlikte, bunların varoluş biçimleri ile varlıksal özellikleri arasında mutlak bir devamlılık bulunduğu da açıktır: kolaycı ve kestirmeci bir tavır takınıp, bizim burada yapmış olduğumuz 'varlıksal farklılık'-'varoluşsal çelişki' ayırımının zorlama ve gereksiz bir ayırım olduğunu, sonuçta kurdun kuzuyu yediğini ve bunu kurt olduğu için yaptığını, yapmak zorunda olduğunu, geri kalanın ise lafigüzaf olduğunu ileri sürecek olanlar pekala çıkabilir. Oysa burada gözden kaçırılmaması gereken husus, kurdun da kuzunun da hayatlarını doğrudan doğruya doğal belirlenmişlikleri doğrultusunda sürdüren, yani varoluş biçimleri, suyun eğimli zemin görünce akmamasının söz konusu olamayacağı misali, tümüyle kendi varlıksal özelliklerinin fonksiyonunda belirlenen varlıklar iken, insanın, varoluş biçimi itibariyle kendi varlıksal özellikleriyle (doğal belirlenmişliğiyle), (yine doğal olarak belirlenmiş) çevresinde hazır bulduğu koşulların basit bir bileşkesi olmanın ötesine geçtiği için/ölçüde insan olduğudur.

İnsanın hayatını sürdürme biçimi ile varlıksal özellikleri arasında birebirlik/doğrudan/mutlak bir ilişki yoktur: insanlar birbirlerini ve/veya sadece hazır bulduklarını/hazır buldukları ne varsa/nasıl hazır bulduklarsa yiyerek değil, ürettiklerini yiyerek yaşarlar; daha doğrusu, insan, yediklerinin üretilmişlik payı ölçüsünde, doğadaki herhangi bir canlıdan farklı olarak bildiğimiz anlamda insandır ya da insan, bildiğimiz anlamda insansa, bu niteliğini doğrudan doğruya varlıksal özellikleri düzeyinde hazır bulmuş olmayıp, kendi varlığını sürdürme tarzı çerçevesinde kazanır; zira insanın pekala insan etiyle de karnını doyurabildiğini, sadece doğada hazır bulduklarını ve bulduğu haliyle yiyerek de hayatını sürdürebileceğini dikkate alırsak, burada insanın yemesi-

nin/yemek zorunda ve de ancak yerse hayatını sürdürebilecek, var olmaya devam edebilecek olmasının dışındaki hiçbir şey, yani insanların birbirlerini ve/veya sadece hazır bulduklarını/hazır buldukları ne varsa/nasıl hazır buldularsa yiyerek değil de, ürettiklerini yiyerek yaşıyor olmaları, hiç de bile insanın varlıksal özelliklerinin doğrudan ve zorunlu sonuçları değillerdir. Burada, artık şu formülü kurabiliriz: hayatın üretilmişlik payı ile, varlıksal özelliklerin varoluş biçimi üzerindeki doğrudan etkileme gücü/belirleyicilik payı arasında ters orantılı bir ilişki vardır.

Kurdun varoluşsal çelişkisinin kuzu ile olması ve bunun, her ikisinin de varlıksal farklarından kaynaklanması, kurt ile kuzunun daha varlık düzeyinde birbirinin karşıtı ve çelişiri, yani aynı bir çelişkinin terimleri durumundaki iki varlık olduklarını, dolayısıyla çelişkilerin sadece varoluş düzeyinde ortaya çıkabilir olmayıp, varlıksal özellikler/farklılıklar düzeyinden itibaren de belirlenmiş olabileceğini, kısacası birbirinin karşıtı veya çelişiri farklılıkların da var olabileceğini değil, böyle bir sonuç çıkartan her kim ise, onun, 'geriye/geçmişe doğru kehanette bulunmak' gibi bir yöntem izlediğini gösterir. Böyle bir yolun insanı götüreceği nokta ise, teleolojik, yani fonksiyona ereksellik atfedip, diyelim insanın, gözlüğü yüzünden kayıp da yere düşmesin diye burunlu yaratıldığını ileri sürmeye bile cevaz veren bir yaratılış metafiziğinden başka bir şey olmayacaktır. Kurt ile kuzu arasındaki varoluşsal çelişkinin, bu ikisinin varlıksal farklılıklarının fonksiyonunda ortaya çıkması, ne bu farklılıkların kendi aralarında çelişir farklılıklar olmasının bir sonucu, ne de birbirinin çelişiri farklılıkların ya da farklılıklar arasında çelişkinin de bulunabileceğinin bir kanıtı, fakat kurdun da kuzunun da, doğrudan doğruya ve de sadece ve sadece varlıksal özelliklerinin fonksiyonunda belirlenmiş bir biçimde davranıyor, yani üretilmişlik payı sıfır olan bir hayat sürüyor olmalarından kaynaklanan bir durumdur.

Farklı, sadece farklıdır; yoksa, kendisinden farklılara karşı herhangi bir zıtlık ya da çelişirlik taşıyor değil. Varlık düzeyindeki farklılıkların, varoluş düzeyine birebir yansıyıp onu belirlemesi ise, ancak hayvanlara mahsus bir durumdur ve de bu, onların hayvanlıklarının doğrudan ve zorunlu bir sonucu olmayıp, hayatlarındaki üretilmişlik payının sıfır olmasından kaynaklanır: farklı kafeslere konulmuş (kafes, üretilmiş bir nesne; onları farklı kafeslere koymak da, yine bir iş üretmektir) kurt ile kuzu arasında fiilleşen, ne bir çelişki ne de bir karşıtlık olabilir. İnsan ise, üreterek/ürettikleriyle yaşayan, varoluşunun her bir anı ve boyutu itibariyle üretilmişlik taşıyan (öksürüğünü tutmanın bile, ancak bilinçli bir çabayla, yani emekle gerçekleştirilebilen bir iş olduğunu unutmayalım) bir varlıktır; dolayısıyla insanın, doğrudan doğruya varlıksal özelliklerinin fonksiyonunda varlığını sürdürüyor olması, varoluş biçimi itibariyle varlıksal özelliklerinin birebirlik belirleyiciliği altında bulunması düşünülemez. Bu ise, insanlar arasındaki varlıksal farklılıkların kurtla kuzu arasında olduğu gibi varoluşsal bir çelişkinin terimlerini oluşturup insanlar arası çatışmalara kaynaklık ediyor olamayacakları anlamına gelir. Kaldı ki, insanlar arasındaki en çarpıcı farklılıkların bile, yine de tür (insan türü)-içi farklılıklar olup, varoluş düzeyini birebir biçimlendirebiliyor olsalardı dahi, kurtla kuzu arasındakine mümasil bir çelişirlik yaratamayacakları da açıktır.

İnsan hayatının üretilmişlik payı taşıyan bir hayat olması, İnsan için varoluşsal çelişkilerin varlıksal farklılıklardan kaynaklanmasını ne ölçüde olanaksız kılıyorsa, başka bir şeyi de aynı ölçüde zorunlu kılar: insan için yegane, dolayısıyla da evrensel nitelikteki tek çelişki, emek sömürüsü temelindeki çelişkidir; zira ancak üretilmişlik payı taşıdığı ölçüde 'var'lık kazanan bir hayatın söz konusu olduğu yerde, emek, buradaki hayatın yegane temeli, emek sömürüsü uç noktaları itibariyle 'var'lık ile 'yok'luk

ekseni üzerinde yer alan bir hayat memat meselesi, dolayısıyla emeği sömürülen ile emeği sömüren arasındaki ilişki de en uzlaşmazından bir çelişirlik ilişkisi ve de mutlak uzlaşmazlık taşıyan yegane çelişki olacaktır. Bu noktada ayrıca şunu da belirtmek gerekir ki, insan üreterek yaşadığına göre, emek sömürüsü tabiî ki, kısmî veya tam, ama mutlaka bir cinayettir; ancak bunun yanı sıra, insanın, üreterek yaşadığı için/ölçüde bildiğimiz anlamda (beşerî varlık anlamıyla) insan olabildiğini de dikkate alırsak, söz konusu sömürü, sadece emeği sömürülene karşı değil, varoluşsal bir kategori olarak bizatihi 'insan'a da karşı işlenmiş bir suç, kısacası bir insanlık suçudur.

Bu noktada, insana yönelik en az iki bin yıllık bir iftiranın da foyasını meydana çıkartalım: "homo homini lupus", yani "insan insanın kurdu" imiş. Oysa insanın kurdu, yani insanı yiyen, insan hayatını bütünüyle ya da kısmen çalan/gasperen, kim ki birilerinin emeğini sömürüyor, işte odur ve sadece odur ve emeği sömürülenin kendisi de insan olduğuna göre, bütün insanlar değil, bazı insanlar kurttur ve başkalarının emeğini sömürüyor olmaları şartıyla, sömürdükleri ölçüde ve sürece.

Şu insanlar veya insanlar şöyle yapıklarında kurttur değil de, insan, yani bütün insanlar bütün zamanlar için birbirinin kurdudur dendiğinde, birbirinin kurdu olmak insanın tür bazında, dolayısıyla tarih karşısında aşkınlığa sahip varlıksal bir özelliği konumuna oturtulurken insanlar arasındaki bütün karşıtlık ve çatışmalar da doğrudan doğruya bu evrensel ve ezelî-ebedî kurtluğun türevi olarak açıklanmış olmaktadır ki, böyle bir şey, her şeyden önce ontolojik açıdan gayri-meşrûdur; zira burada insanın beşerî boyutu devre dışı bırakılmış, daha doğrusu insanı insan yapanın kendisinin beşerî boyutu olduğu, beşerî boyutun ise doğrudan doğruya tarihsel olduğu, hatta insanın ancak tarih üretirse, yani kendi dışından verilmiş tekrarlanırlıkları/süreklilikleri

kendi bilinçli çabasıyla şu ya da bu ölçüde tekrarlanmaz/kesiklilikli kılarsa doğal gerçeklik karşısında farklılaşıp, beşerî bir varlık haline geldiği; kısacası, insanın, ancak ve ancak, kendi yaptıklarını, dolayısıyla insan dünyasında olup bitenleri geniş zamanla ifade edilebilir olmaktan çıkartması şartıyla bildiğimiz anlamda insan niteliği kazandığı es geçilmiş olmaktadır.

Ontoloji düzeyindeki bu boşluğun metodolojiyi de peşinen sakat kılacağı açıktır: tarihsel olan, tarihsiz olanla açıklanamaz ve de her ne ki, kendisi tarih içinde ortaya çıkmış olduğu halde, tarihsel olmayan bir temele bağlanıyor, burada, onun kadersi bir kaçınılmazlık gibi gösterilip meşrû kılınması yolunda ideolojik bir çarpıtma var demektir. İnsan insanın kurdu, dolayısıyla her insan da diğer insanların potansiyel kuzusu durumundaysa, bütün insanların günün birinde bir kurt tarafından tümüyle yenilme tehlikesi karşısında, bütün diğer kurtlarınkiyle birlikte kendi dişlerinin de devasa tek bir kurt (Leviathan/Devlet) tarafından çekilmesine rıza göstermesi, onun kendisi üzerindeki egemenliğini ehven-i şer olarak görüp kabûl etmesi söz konusu olacaktır.

İnsan insanın kurduysa, sonuna kadar hiçbir zaman öyle başıboş bırakılmayıp zapturapt altına alınması kendi iyiliği için de zorunlu olan bir yaratıktır ki, bu da en başta devlet olmak üzere, insanlar üzerinde egemenlik kurmak üzere biçimlendirilmiş her türlü düzeneği baştan ve bütün zamanlar için meşrû kılmış olur. Ancak bizce, daha da önemli bir husus vardır: insanı, tür bazında kurt yaptınızmıydı, emeği sömürülen, yani hayatı tümüyle ya da kısmen çalınan/gasp edilen, kısacası fiilen kuzu konumunda bulunan ile kendisine kurtluk eden, yani sömüren arasındaki farkı, birinin buna gücü yeterken diğerininkinin yetmemesine indirgeyip, ahlâkîlik açısından her ikisini de eşitlemiş olursunuz. Bu durumda, insanın insanı sömürmesi ve insana tahakkümü gayri-meşrû olmaktan çıkarken, 'gücü gücü yetene'

de insan dünyasının -iyi ya da kötü- evrensel ve üstesinden gelinmez nesnel kuralı mertebesine yükseltilmiş olur: insan insanın kurduysa, şu an için tahakküm altında bulunan/sömürülen, gücü yetse kendisi de aynı şeyi yapacak olduğuna, dolayısıyla mümkün rejim/düzenlerden hiçbiri bugünkünden daha meşrû veya daha az gayri-meşrû olamayacağına göre, mevcut rejim meşrûdur ve meşrûluğunun yegane temeli halihazırda kurulmuş bulunması, yani kendisini kuranların buna güçlerinin yetmiş olmasıdır. Tabiî burada, kendi iktidarının meşrûluk sorununu "doktrinimiz, eylemimizdir" (Mussolini) sloganıyla çözen, kısacası "gücün yetiyorsa, gel de beni yerimden et" demeye getiren faşizm ile post-modernlerin özgürlük iksiri "anything goes"* arasındaki inanılmaz yakınlığı tespit edebilecek bir noktadayızdır da: herkesle birlikte, kurdun da kuzunun da haklılık konusunda peşinen eşit ilân edildiği yerde, aslında aklanan, herkes değil, aklanmaya kim muhtaç ise, yani kendi hukukunu başkalarına dayatmaya kimin gücü yetiyorsa, odur.

İnsanlararası farklılıkların birbirleriyle çelişir terimler oluşturmadıkları, çelişkilere kaynaklık edemeyecekleri açıktır; ama insanları, farklılıklar temelinde çatışır hale getirmek de hiç mi hiç zor değildir; yeter ki, elinizde iktidar bulunsun da farklılıklardan herhangi birini bir hak ölçütü haline getirebilin: 'anasının karnından ilk önce çıkan, miras üzerinde daha fazla hak sahibidir' deyin, tek yumurta ikizlerini bile birbirine düşman/birbiriyle çatışır hale getirebilirsiniz ya da 'kişneyene yem yok, herkes anıracak' demeyegörün, atla eşek bile biribirini yer hale geleceklerdir; üstelik her ikisi de et yemez, etle karnı doymaz, birbirini doyuramaz oldukları halde ve ikisi birlik olup yem dağıtma tekelini eline geçirmiş münasebetsize haddini bildirecekleri yerde.

---

* Bkz. makalenin sonundaki ek.

İşte sol burada işe müdahil olur; daha doğrusu burada müdahil olup da, farklılıklar arasında hiyerarşi kurulamayacağının militanlığını üslendiği takdirde sol olur. Sol, bunu, 'aman hiç kimse kimseyle çatışmasın' diye değil, emek sömürüsü temelindeki gerçek bölünme hatlarının kimlerle kimler arasından geçtiğini ortaya çıkartmanın, ancak ve ancak farklılıklar temelindeki yapay karşıtlık ve bölünme çizgilerinden arındırılmış bir zemin üzerinde mümkün olacağından dolayı yapmak zorundadır; zira buradaki zemin temizleme işi, emek sömürüsünü ortadan kaldırmanın ne kendisi, ne de garantisidir; ama emeğin sömürülmediği bir dünya kurmanın başka bir önkoşulu da yoktur.

***

Ek:

"Anything goes" yani "her şey uyar", dolayısıyla her şey mümkün, her yol mubah, herkes de haklı. "Herkes haklı" diyen "kurt da haklı, kuzu da" demiş olmakta, tabiî bu arada kurdun kuzuyu yemesini de mümkün olan en zarif biçimde meşrûlaştırmış olmaktadır. Ancak kendisine sorarsanız, kendisi ultra-liberal, çoğulcu, demokrat, özgürlükçü, her türlü yan tutmaya, her türden bağlanmaya karşı olan, hatta o kadar ki, aklın kurallarının bile kendisini bağlamadığını ilan edip 'Akla Veda' demiş bir 'bilgi anarşisti'dir (Feyerabend); öyle kurdu falan tuttuğu, onun kuzuyu yemesini meşrûlaştırmak gibi bir derdi yoktur. Dedik ya kendisi ultra-liberaldir, dolayısıyla isterse kuzu da kurdu yesin, ona bir şey diyecek değildir. Tam da bu nokta da, en başta Locke olmak üzere, bütün liberallerin Hobbes karşısındaki karmaşık duygularının nereden kaynaklandığını yakalayabiliriz. Mutlakıyetçiliği meşrûlaştırdığı gerekçesiyle Hobbes'a güya düşmandırlar, ama derinden derine de kendisine hayranlık duyarlar. Zira Hobbes da

aslında liberal, ama akıntısız/dalgasız/tatlı su liberali değil, liberalizmin mantığını sonuna kadar götüren bir ultra-liberaldir ve de liberal ona baktığında, aslında kendisini, kendisinin tekemmül etmiş, tamama ermiş halini görür ve ürker.

Evet, postmodernizm de ultra-liberal olup, her şey mümkün, dolayısıyla herkesi haklı, her yolu da mubah ilan ederken, aslında 'iş bitiricilik"i, meşrûlaştırmanın da ötesinde yüceltmiş olur. 'İş bitirmek' ise mutlaka ve mutlaka -Fikret Başkaya'nın tabiriyle- "birilerinin işini bitirmek" şeklinde gerçekleşir. Zira bir 'iş'i yapmanın daima ve daima tek bir doğru yolu, yani yöntemi vardır ve bu tek doğru yolun dışında kalan yollardan gidilerek de bir yere varılıyorsa, bu arada başka birileri tarafından yapılmış bir işin nemasına el konuluyor, birilerinden bir şeyler gasp ediliyor demektir...

Sıradan Faşizm, in *Milliyetçilik, Faşizm ve MHP,* Derleyen: S. Öngider, Aykırı Yayınları, İstanbul, 2002.

ÖLEN, SOSYALİZM Mİ?*

"Doğu Bloku yıkıldı, Sovyetler Birliği topyekûn bir iflâsın eşiğinde, Arnavutluk'ta bile son Lenin heykeli de yıkıldı; herkes serbest pazar ekonomisine geçme peşinde; sosyalizm bitiyor mu?" ya da "sosyalizm artık öldü, zaten insan tabiatına da aykırı bir sistemdi, kendisine gönül verenler bile, hem de onca emek ve fedakârlıktan sonra, bu yolun çıkmazlığını anlayıp insanlığın ortak yoluna, yani hür teşebbüs ve serbest rekabet ortamına geri dönüyorlar vs..."

Bunlar, bu aralar oldukça sık işitilen sözler; hem de sadece sosyalizme zaten karşı olanların değil, sol'a öyle soğuk bakmayan, hatta bir zamanlar solcu/sosyalist bilinmiş ya da hâlâ öyle bilinen kişilerin ağzından.

Bu açıdan, yukarıdaki söylem çerçevesinde sosyalizm derken neyin kastedildiğini ve bu kastedilen her ne ise, nasıl olup da onun kastedildiğini irdelemenin Türkiye'deki sol'u ve sosyalizm'i anlayıp değerlendirme konusunda yararlı olacağını düşünüyoruz. Bu durumda, bizim burada yapacağımız "sosyalizm öldü mü, ölmedi mi; ölen, sosyalizm mi, yoksa başka bir şey mi; yukarıda sayılan olgular sosyalizmin öldüğüne kanıt olabilirler mi?" türünden soruları tartışmak değil, kendisinin öldüğüne kanıt olarak getirilen olgulardan kalkarak, söz konusu söylemde sosyalizmden anlaşılanın ne ve niye o olduğuna bir göz atmak olacaktır.

---

* Türkiye Günlüğü, Sayı: 15 (Yaz), 1991.

Bu işe girişmeden önce, hemen şu hususu not etmeyi gerekli görüyoruz: sosyalizm, ne ahlâkçı bir doktrindir ne de bir ahlâk doktrinidir; yani ne ahlâk olgusuna öncelikli, ayrıcalıklı bir yer verip belirleyici bir işlev tanıması veya önerdiklerini ahlâk olgusuyla temellendirmesi, ne de özel bir ahlâk anlayışını vaz'etmesi veya ayrıcalıklı kılması söz konusudur. Bununla birlikte sosyalizm, aynı zamanda aksiyom olarak, insanın beşerî boyutunun, dolayısıyla beşerî âlemin, insanın amoral* olma durumundan çıktığı anda, ölçüde ve sürece varlık kazandığını kabûl eder. Bu durumda, amoral ile beşerî arasında uzlaşmaz bir çelişki bulunması kaçınılmazdır ve kapitalizmin temelindeki ekonomik rasyonalite de kendi içinde hiçbir ahlâki parametre taşımaz, yani amoraldir -ister çalıntı olsun, isterse emek ürünü, ister silâh almada kullanılsın, isterse kitap almada, bir banknotun temsil ettiği değişim değeri hep aynı kalır. İnsan, beşerî bir varlık olarak kaldığı ve kapitalizm de yeryüzünden yokedilmediği sürece sosyalizmin bitmesi ontolojik olarak imkânsızdır.

İrdelemeye çalışacağımızı söylediğimiz söyleme geri dönersek, ilk göze çarpan husus Doğu Bloku ile sosyalizm arasında özdeşlik kurulmuş olmasıdır. Söz konusu blok, devletlerarası bir bloktur ve esas olarak Sovyetler Birliği'nin diğer üye devletler üzerindeki askerî hegemonyasına dayanmaktadır. Biçimlendirilişinde rol oynayan temel kaygı, Sovyetler Birliği'ni koruyacak bir güvenlik kuşağının oluşturulmasıdır. Bu açıdan bakıldığında, kendisine sosyalist de denilen bu blok, varlığıyla sosyalizmin enternasyonalliğini değil, 'tek ülkede sosyalizm'in açmazlarını somutlaştıran bir oluşumdur.

---

* Amoral, immoral'den (ahlâksız; yani belirli bir ahlâkiyet biçiminin/ahlâk anlayışının normlarına aykırı) tümüyle farklı olarak, ahlâkiyet-dışı, ahlâkî boyutu bulunmayan anlamına gelir: pantalonumuz sökülüp de bir yerlerimiz görülür hale geldiğinde utanan, görülür hale gelen yerimiz değil, bizizdir; tabiatın bir uzantısı olarak vücudumuz moral/manevî/ahlâkî bir varlık değildir ki immoral olabilsin; o sadece amoraldir.

Sosyalizm tek ülkede kurulmaya çalışıldığı ölçüde, bu işe çerçeve olarak alınan jeopolitik antite'nin (zatiyet, kendilik) o antite olarak kalmasını sağlama kaygısı, sosyalizmi kurma işi karşısında öncelik kazanıp onu kendisine tâbi hale getirecektir. Söz konusu antitenin o antite olarak kalmasını sağlamak ise sadece ülkenin sınırlarını korumaktan ibaret kalmayıp, bu sınırlar içinde bütünlüğün kurulmasını da kapsayacak bir iştir. Zira sınırların korunması bir devlet işidir ve aynı sınırlar içinde birden fazla devletin hükümran olması, hükümran olmayan bir devletin ise devlet olarak düşünülmesi mümkün olmadığına göre, sınırları korunan devletin bu sınırlar dahilinde kalan alanın bütün noktalarında kendi hükümranlığını kurmaya yönelmesi kaçınılmazdır.

Burada yeni ve meşrûluğunu sosyalizmle temellendiren bir rejim söz konusu olduğuna göre, sosyalizmin inşası, ister istemez devlet hükümranlığının tesisiyle bağlantılı bir iş, bir bakıma devlet işi hâline gelmiş olacaktır. Devlet ise, sosyalizmi kurmak için de olsa, her şeyden önce her şeyi, tabiî bu arada sosyalizmin kendisini de *raison d'Etat*'ya (hikmet-i hükümet, devletin hükümranlık tekeli; ama burada, bağlamla da uygun düştüğü için, kelimesi kelimesine *devlet hakkı*) tâbi kılmak zorundadır, yani 'âli menfaat'li, gizli polisli, gizli anlaşma imzacısı ve muhatabı da ister istemez diğer devletler olan bildiğimiz devlet.

Bu durumda sosyalizm, siyasetin ve ekonominin, somut/gerçek/yaşayan insanların fiilî ihtiyaç ve eğilimleri karşısındaki özerkliklerine son verecek topyekûn bir toplum projesi olmaktan çıkıp, tam tersine bir devlet siyaseti, yani eskisinden çok daha özerk ve toplum üzerinde en üst düzeyde belirleyiciliğe sahip bir siyaset hâline gelmiş olur: tek ülkede sosyalizmin kurulması, paradoksal olarak, ancak ve ancak sosyalizmin -gerek ülkede gerekse dışarıda- politiko-teknik bir araç durumuna geriletilmesi pahasına mümkün olacaktır.

Tek ülkede sosyalizm tezinde, sosyalizmin tek bir ülkeye münhasır kalması gibi bir amaç tabiî ki yoktur; ama sosyalizmin kendi dışından getirilmiş siyasal nitelikli kategorileri aşan, kaale almayan, geçersiz kılan, kemiren bir gerçekliğe dönüştürülmesi de tümüyle problematik dışı bırakılmıştır. 'Ülke' kategorisinin sosyalizmin inşası açısından temel işlem çerçevesi olarak kabûl edilmesi, sosyalizmin enternasyonalliğini sağlama işinde de 'devlet'in öncelikli birim konumu kazanması sonucunu verecektir.

Sosyalizm açısından işlemsel birim 'devlet', mevcut 'sosyalist devlet' de tek olunca, sosyalizmin enternasyonal plandaki stratejik ilkesinin ne olması gerektiği kendiliğinden ortaya çıkar: bu ilk ve tek (daha sonraları da ilk ve ana) 'sosyalist devlet' yararına çalışmak. Bu ilkeyi kabûl etmeyenler sosyalizmden afaroz edilirken, sosyalizmin kendisi de artık tek bir ülkede bir devlet siyasetçi olmanın da gerisine -ama, böyle olmasının zorunlu sonucu olarak- enternasyonal planda tek bir devletin siyaseti konumuna itilmiş olur.

'Tek ülkede sosyalizm'in bu dolaylı, ama zorunlu sonucunun çok büyük etkide bulunması -hem de sadece sosyalizmin ve solun değil, tüm ülkenin kaderi- açısından hemen hemen bütün şartları taşıyan bir ülke vardır ki, o da Türkiye'dir: sosyalizmin kendisiyle özdeşleşeceği 'sosyalist devlet' zaten büyük (hele son 40-45 yıldır süper) bir güçtür, ama ayrıca Türkiye'nin kendisiyle en uzun ortak sınıra (kara ve deniz) sahip olduğu, yüzyıllardır kendisiyle en çok savaş yapıp, karşısında hemen hemen her seferinde yenildiği, toprak kaybettiği, Güney'e doğru yayılma yönelimindeki istikrara en yakından tanık olduğu, dolayısıyla da kendisinden neredeyse insiyakî bir şekilde korktuğu Kuzey komşusudur. Söz konusu 'sosyalist devlet'in, sosyalistliği karşısında zaten ağır basan devlet'liğinin bu derece yoğun olarak hissedilmesinin ise, Türkiye'yi, sosyalizm ile 'en büyük düşman'ın çıkarları arasında doğrudan bir bağ/birebirlik bir örtüşme bulunduğu görüşünün yaygınlaştırılıp

kökleştirilmesi ve yapılan itibariyle sosyalizm karşıtı olan sınıf, zümre ve güçlerin çıkarları doğrultusundaki yurt-içi düzenleme/uygulamalar ve yurt-dışı bağlantı/ittifakların ulusal çıkarların gereğiymiş gibi gösterilmesi açısından ne denli müsait bir ortam haline getirecek olduğu açıktır.

Tek ülkede sosyalizm tezinden kaynaklanan ve sosyalizmi uluslararası planda bir devletin siyaseti konumuna gerileten anlayışın etkilerini, sosyalist devlet sayısının birin çok üstüne çıktığı daha ileriki yıllarda sosyalizm-içi fraksiyonlaşmaların büyük ölçüde münferit ülke/devlet liderlerini (Çin/Mao, Arnavutluk/ Enver Hoca vs...) referans almak esasında biçimlenmesinde de görebiliriz.

Sosyalizmin inşası ve uluslararası planda yaygınlaştırılması konusunda ülke/devlet kategorisinin temel işlem çerçevesi olarak alınmasının, İkinci Dünya Savaşı sonrasında birçok yeni bağımsız devletin kurulması ve Sovyetler Birliği'nin bir süper güç hâline gelmesiyle birlikte ve özellikle de Soğuk Savaş döneminde ortaya çıkan stratejik bir sonucu da vardır ki, bu Türkiye'de de yansımalarını gösterecektir: sosyalizm, devlet tarafından kurulacaksa, öncelikle devletin sosyalist yapılması, bunun için de ordunun ve/veya ordu içinde/üzerinde etkili unsurların sosyalizme kazanılması gerekecektir. Özellikle demokratik katılım gelenek ve kurumlarının yerleşmediği ve/veya asker-sivil bürokrat ve aydın (entelektüel değil; sadece belirli bir paradigma açısından işlevsel olan güdümlü-bağımlı/teknik bilgilerle donanmış olan kişi) kesimin göreli bir özerkliğe sahip olduğu ya da olabileceği ülkelere ilişkin Sovyet politikalarının yanı sıra, aynı kategoride şu ya da bu ölçüde yer alan birçok ülkede -mutlaka Sovyetler Birliği'yle doğrudan bağlantılı olmaları gerekmeksizin- ortaya çıkan aydın-bürokrat ağırlıklı, kitle bağlantısından büyük ölçüde yoksun, stratejisini esas olarak orduyu kendi saflarına çekmek üzerine oturtmuş, seçkinci ve bürokratik nitelikli sol ha-

reketlerde de, söz konusu sosyalizm anlayışının etkilerini yakalamak oldukça kolaydır. Burada, 12 Mart öncesinin 'ordu gençlik elele' sloganlarıyla, Marksist-Leninist'lik iddiasındaki devrimci söylemler içinde 'ordumuzun devrimci geleneği'nin nasıl bir anahtar parametre olarak kullanıldığını hatırlayabiliriz.

Gökyüzünü fethetmek, yani insanın kendi kaderi üzerinde egemen olmasını sağlamak amacıyla yola çıkmış olan sosyalizmin, geri kalmışlar tarafından kullanılmak üzere 'devletin, bunun için de ordunun içerden fethi' şeklinde basitleştirilmiş versiyonunda kendi 'halka rağmen halk için'ciliğine uygun bir umut ışığı gören aydın-bürokrat unsurların bürokratik bir sosyalizm doğrultusundaki girişimlerinin de -bu kesimi emperyalizmin dayattığı paradigmayı ithal etmekten zaten sabıkalı görenlerin asırlık tepkilerini, sosyalistlik ile Sovyet ajanlığının zaman zaman bir ve aynı şeymiş gibi görülebildiği bir ülkede doğrudan doğruya sosyalizmin kendisi üzerine çevirtmenin ne denli kolay olacağını da dikkate alırsak- sosyalizmin Türkiye'de emekçi bir tabana ulaşmasını engeller yönde bir rol oynadığını söyleyebiliriz.

Sovyetler Birliği'nin iflâsın eşiğinde, eski Doğu Bloku üyelerinin de büyük ekonomik güçlükler içinde, malî ve teknolojik açıdan Batı'ya el açmış durumda bulunmalarının sosyalizmin ölümüne kanıt olarak getirilmelerinin altında yatan da, sosyalizmin bürokratik bir yorumudur.

Türkiye'de sosyalistliği en bilinen ve en sosyalist bilinen yazarların, uzun yıllar boyunca sosyalizmin üstünlüğünü bazı komşu sosyalist ülkelerde ağır sanayinin ve temel sanayilerin bizdekine göre ne denli daha hızlı büyüdüğünü, konut sorununun dev blok apartmanlar inşa ederek nasıl çözüldüğünü, tarlalarda ekim yapan kadınların ne denli muntazam saflar oluşturarak ilerlediklerini ya da yolların orta refüjlerindeki çiçeklerin ne denli sekmez bir düzenlilikle sulandıklarını anlatıp, bütün bu

erdemleri de merkeziyetçi bir plânlamanın varlığına bağlayarak ispatlamaya çalıştıklarını hatırlarsak, sosyalizmin bizlere, bütün özgüllüğü tek partili veya tek bloklu bir rejimde devletin merkezden hazırlattığı bürokratik plâna dayanması olan bir ekonomik kalkınma modeli olarak sunulduğunu yakalayabiliriz.

Burada, sosyalizmin özünde kitle bağlantılı sürekli bir özgürleştirme işlevi yatan karakteri bir kenara atılıp, bunun yerine bürokratik bir merkezî plânlama konulmuştur. Böyle bir sistemin ise, ülke yönetimi üzerindeki etkisi azalmış ya da tümüyle bitmeye yüz tutmuş bir aydın-bürokrat kesimin dar ambarlı rüyasına tekabül edeceği açıktır. Bürokrasinin -50'li yıllarda giderek artan plânlı ekonomi talepleri ve bu yönelimin, -60'lı yılların özellikle ikinci yarısında, aydın kesim arasında yoğun bir merkezî buyurucu plan hayranlığına dönüşmesi ve bu kesimin büyük ölçüde sol'a kayıp bu kamp içinde etkili olması, sosyalizmin Türkiye'de, gerek yandaşları gerekse karşıtları tarafından Doğu Bloku'ndaki uygulamaları esas alan bürokratik bir yorum çerçevesinde algılanmasının temel nedeni olmuştur denilebilir.

Böyle bir sosyalizm anlayışını daha da somutlaştıracak bir örnek olarak -70'li yılların sonlarına doğru Bulgaristan'dan elektrik ithal etmemizin sosyalizmin kapitalizm üzerindeki üstünlüğü ve zaferinin kanıtı olarak gösterilmiş olduğunu hatırlayabiliriz ki, Bulgaristan'ın Türkiye'den elektrik ithal eder hâle gelmesi durumunda da, bunun, 'serbest piyasa ekonomisi'nin sosyalizm üzerindeki zaferinin ve sosyalizmin tükendiğinin kanıtı olarak görülmesi kadar doğal, tutarlı -ve bu arada, toplumumuzun entelektüel yetenekler açısından sağcısıyla solcusuyla ne denli istikrarlı bir homojenlik gösterdiğini de daha iyi kanıtlayacak- başka hiçbir şey olamaz.

Eski Doğu Bloku ülkelerinde ve Sovyetler Birliği'nde, bugün artık yerine serbest piyasanın konulmasına çalışılan bürokratik

merkezî plân'ın, sosyalizme özgüllüğünü veren aslî unsurmuş gibi algılanır olmasının temelinde daha yukarıda da değindiğimiz bürokratik sosyalizm anlayışı bulunmaktadır. Sovyet deneyi içinde biçimlenmiş olan bu plân türünü nitelemede kullanılan merkezî ve bürokratik kavramları ile plân kavramının kendisi arasında mantıkî açıdan zorunlu hiçbir bağ bulunmadığı gibi, sosyalizm, ekonominin piyasa güçlerinin amoral işleyişine bırakılmaması açısından plânı zorunlu görmekle birlikte, sosyalist plânlama ile bu plânın merkezî ve bürokratik nitelikte olması arasında da hiçbir zorunluluk bağı yoktur.

Plân kavramının 1917'den önceki sosyalist literatürde zorunlu bir unsur olarak gösterilmiş olmasına rağmen Sovyet yönetiminin plânlı döneme iktidara gelmesinden oldukça uzun bir süre (12 yıl) ve üç farklı ekonomik modeli denedikten sonra geçmiş olduğunu dikkate alırsak, buradaki merkezî ve bürokratik plânın, sosyalizmin evrensel/bünyesel bir gereği olmayıp, bu yönetimi elinde tutan unsurların kendi egemenliklerini sürdürmek açısından ihtiyaç duydukları hususlar doğrultusunda biçimlenmiş olduğunu söyleyebiliriz.

Yönetimi elinde tutan unsur Parti, daha doğrusu bu partinin üst yönetimidir. Kendi söylemi itibariyle Parti, işçi sınıfının örgütlenmiş sûretidir ve onun adına iktidardadır, ancak doğrudan doğruya onu değil, onun iktidarını temsilen; zira işçi sınıfı, tek tek işçilere ya da işçi gruplarına indirgenemeyecek -ve proletaryanın mümkün bilinci esasında kendi içinde homojen- tarihsel bir öznedir; bu tarihsel öznenin misyonunun nerede, ne zaman, neyin yapılmasını gerektirdiğini evrensel bir bilimin, sosyalizm biliminin ışığında Parti tespit edecektir. Bizdeki Tek Parti'nin kendi tekliğini ve iktidarını temellendirmesi ile buradaki temellendirme arasındaki benzerlik ilginçtir: imtiyazsız, sınıfsız, kaynaşmış, homojen, dolayısıyla ne temsil edenle edilen arasında, ne de temsil

edilenlerin kendi aralarında hiçbir kesiklilik, nitel fark bulunmayan bir kitle; bu homojen kitlenin tümü için doğru olan, bireysel sübjektiflikler esasında değil, evrensel ve mürşid bir bilimin ışığında saptanır.

Bu benzerlik ışığında bakıldığında, merkezî bürokratik planı sosyalizmin temel özelliği olarak gören, iktidardan en fazla pay alabildikleri dönem Tek Parti dönemi olan ve içinde ağırlığa sahip oldukları sol akım ve hareketler de, ne denli sosyalistçe bir söyleme dayandırılırsa dayandırılsın esas olarak Kemalist paradigma içinde yer alıp, sadece ekonominin yönetimi ve/veya sosyal tedbirler konusunda sol bir renge bürünen aydın-bürokratların - proleter olması itibariyle evrenseli kucaklayabilecek tek sınıf durumundaki- işçi sınıfına mensup olmamanın yanı sıra, kendi reel koordinatlarının ötesine geçmiş bir 'intellect' olarak da davranmayıp kendi zümresel-grupsal çıkarlarını ön plana aldıkları ortaya çıkar. Bu durumdan, hemen şu sonucu çıkartabiliriz: aydın'lık, Kemalist paradigmanın dayattığı tek-türlülükten çıktığı ölçüdedir ki, aydın'lık ile bürokratlık arasındaki organik bütünlük kırılırken aydın da devlet karşısında 'intellect' olarak özerk bir konum kazanma ve entelektüel'e dönüşme şansına sahip olabilecektir.

Bu noktada artık şunu da söyleyebiliriz ki, Türkiye'deki sol hareketlerin bugüne kadarki başarısızlıklarında, söz konusu aydın-bürokrat bağlantısı yüzünden, büyük ölçüde Kemalist paradigma içinde kalarak toplumun önüne yeni mümkünler koyamamalarının ve/veya peşinen bu paradigma içinde kalmaya mahkûmlarmış gibi görülmelerinin çok önemli bir rolü olmuştur.

Sosyalizm, eğer kendi kendisini 'ölen' kısmına indirgeyip nostaljik bir 'folklor' durumuna düşmek istemiyorsa, 'tek ülkede sosyalizm'in empoze ettiği 'ülke-boyu'luk, siyasal hapsolunmuşluk, dolayısıyla da dikeylik ve homojencilikten arınıp, yatay ve farklılaşmacı bir yönelim kazanmak zorundadır.

SOSYALİZM ÖLEBİLİR Mİ?*

Sosyalizm öldü dediler. Oysa sosyalizm, tabiî insan kendisini *anthropos*'tan *homme*'a/*humain*'e taşıyan dinamiği kaybetmediği, yani zoolojik bir tür olmanın ötesinde bildiğimiz anlamdaki insan olarak kaldığı sürece, kesinlikle ölmez. Zira *anthropos* olarak insan doğal bir veridir; *homme/humain* olarak insan/insan denilen zoolojik türün beşerî yanı ise, tamı tamına, insanın doğada hazır bulmuş olmadığı, her şeyi doğal halinde/akışına bırakmış olsaydı kendiliğinden varlık kazanacak olmayan her ne var ise, işte ona ve sadece ona tekabül eder.

İnsanın, yoktan var etme gücü, ne yazık ki, olmadığı için, bir tür olarak kendisine doğa tarafından verilmiş olmayan herhangi bir şeyi var kılabilmesinin tek bir yolu vardır ki, o da üretmektir. Üretmek, kendisi verili değil iken var kılınmak istenen her ne ise, onun yapısal gereklerini temel ve dikkate alarak, kısacası ne yaptığının idraki içinde zihinsel ve/veya fiziksel bir çaba harcamaya tekabül eder ve de neyse ki, Türkçemizde bizi her defasında 'ne yaptığının idraki içinde harcanmış zihinsel ve/veya fiziksel çaba' sözünü tekrarlamaktan kurtaran güzel bir sözcük vardır: emek. Öyleyse, bu noktada şunu söyleyebiliriz: beşerî gerçekliğin, dolayısıyla da bu gerçekliğin, hem bir unsuru, ama hem de öznesi durumundaki insanın, daha doğrusu insanın beşerî boyutunun tek, dolayısıyla da evrensel bir temeli vardır ki, o da emektir.

---

* Bu yazı, *Doğu Batı* dergisinin birinci -Kasım 1997- sayısında aynı adla yayınlanmış olan yazımızın gözden geçirilip genişletilmiş versiyonudur.

Yine tam bu noktada şunu da en büyük özenle vurgulamak zorundayızdır: emek, semeresinin kendisini harcayanın dışındaki birilerinin eline geçtiği ölçüde doğrudan algılanabilirlik kazanan yanından/bölümünden, yani elinleşmiş (yabancılaşmış) emekten ibaret olmayıp, diyelim bir konferans veya konser salonunda boğazımıza musallat olan gıcığın yol açacağı öksürüğü bir süre için ertelemek üzere harcadığımız bilinçli çaba da emektir. Fizyo-anatomik, yani doğal koşul (gıcık) ile davranışımız (öksürmemiz) arasına kendi tercihimizi, kısacası kendi kendimizi de bir koşul olarak koyup, doğal belirleyiciliğe bire bir/mutlak tâbi bir varlık olmaktan çıkmış ölçüde/sürece, salt doğal düzenlilikle açıklanması mümkün olmayan bir gerçekliğe (konser salonundaki ya da camideki, orkestra ya da mevlidhanın icraya ara verdiği anlardaki toplu öksürmeleri hatırlayalım) hayat verirken, kendi kendimizi de salt doğal belirlenmişliğinden ibaret, yani doğaya tümüyle emili bir nesne değil de, belirleyicilik payı da taşıyan/özne niteliğine de sahip bir varlık olarak yeniden üretmiş oluruz.

İnsanın beşerî bir varlık olarak hayatını sürdürmesi, bir üretim işidir; dolayısıyla, gerek bireysel gerekse kollektif çerçevelerdeki tezahürleri itibariyle insan hayatının beşerî boyutu, yine insan tarafından gerçekleştirilen sınırsız sayıdaki işlerden oluşan bir bütündür. Bu noktada şunu aydınlığa kavuşturmamız gerekir ki, emek, tanımı gereği daima ve daima ve de mutlaka ve mutlaka zihinsel ve/ya da fiziksel bir çaba/enerji sarfını gerektirir; ama her çaba/enerji sarfı mutlaka emek olarak nitelendirilebilemez. Emekten söz edebilmenin zorunlu koşulu, söz konusu çaba/enerjinin belirli bir iş çerçevesinde harcanıyor olmasıdır: örneğin, yine konser salonunda ya da mevlit okunurken, yokken var edemiyeceğimiz gibi varken de yok edemeyeceğimiz, dolayısıyla "haydi, şimdi geri git, ara verildiğinde gelirsin" deyip geri gönderemediğimiz gıcığımız bizi öksürmeye zorladı-

ğında -sesi azaltmak için elimizle ağzımızı kapatmamız her ne kadar ilk bakışta bir iş olarak algılamazsak da- öksürüğün sesi az duyulsun diye elimizi ağzımızın değil de, diyelim gözümüzün ya da ensemizin üstüne kapatmanın, eli ağza götürmekten daha da fazla çaba/enerji sarfını gerektiriyor olmasına rağmen, insanların bize çok haklı olarak "arkadaş, bu yaptığın iş değil" demelerine yol açacak bir hareket olduğunu dikkate alırsak, ağzını eliyle kapatarak öksürüğünün sesini azaltmanın en âlasından (par excellence) bir iş ve de ürünü beşerî gerçeklik olan bir iş olduğunu kolaylıkla yakalayabiliriz. Bu noktada, şu da açıklık kazanır ki, beşerî gerçeklik, öksürüğünü tutmaktan satranç oynamaya ya da birisine bisiklete binmeyi öğretmekten bir otomobilin montajını yapmaya -yapan ve/ya da gözlemleyen tarafından bir iş olduğu doğrudan algılansın ya da algılanmasın- çok çeşitli, daha doğrusu sonsuz sayıdaki işlerin bütününden başka bir şey değildir: beşerî/toplumsal gerçekliğin, dolayısıyla da beşerî boyutu itibariyle insanın, kısacası beşeriyetin ortak ve evrensel bir molekülü vardır ki, o da, duyumsal gerçeklik düzeyinde, ne denli sınırsız bir içerik ve kapsam çeşitliliği gösteriyor olursa olsun, insanın yaşarken yaptığı/yaparak yaşadığı her bir münferit iş'tir.

Emek'in insanın evrensel temeli olduğu, hiç değilse Saint-Simon'dan beri (la société, c'est le travail) bilinen bir veri iken -ve de mevcut ve müstakbel insanların tümünün, hem ahlâkî hem de zihinsel tutarlılıktan mutlak ve zorunlu bir biçimde yoksun olduklarına/olacaklarına ilişkin hiçbir kanıt da bulunmadığına göre- sosyalizmin ölmesinden söz etmenin de mümkün olmadığı açıktır; zira sosyalizm, bütün beşerî varlık alanının ortak ve evrensel yegane temelinin, aynı zamanda bütün insanlık için geçerli ortak ve evrensel ölçüt olarak alınmasından yana tavır koyup çaba göstermekten başka bir şey değildir. Başka terimlerle ifade edecek olursak, insanlık bir bütün olarak, bütün zamanlar için ve mutlak

bir biçimde her türlü manevî değeri kendi varlık alanından dışlamadığı ve/veya her türlü manevî değeri beşerî varlık alanı dışında arama ve beşer-dışı referanslar esasında kurup temellendirme sapkınlığına düşmediği sürece/ölçüde/takdirde, sosyalizmin ölmesi söz konusu olamaz.

Manevî değer kavramını, en azından Türkiye'de, ırkçılar ve/veya dinciler uzun süredir kendi tekellerine almak peşindeler; tabiî biz bu oyuna geleceklerden değiliz. Manevî, mânâ'dan, yani anlam'dan türetilmiş bir sıfat; tam Türkçesi de anlamsal, anlama ilişkin, anlama bağlı. Dolayısıyla, anlamsal=manevînin tanımında, anlama bağlı olmak var, ama anlamlandırılanın, yani kendisine manevî bir değer atfedilenin, illaki maddeye ilişkin hiçbir yanının bulunmaması, mutlaka ve mutlaka maddî/reel olmayan bir şeylere ilişkin olması diye bir kayıt/şart da kesinlikle yok. Örneğin, bir kalemim var, babamın hediyesi ya da o kalemle üniversite giriş sınavlarına girmişim/kazanmışım ve bu kalem artık ya hiç yazmıyor ya da kötü yazıyor ve de bu kalem karşılığında bana çok daha pahalı ya da çok daha iyi yazan bir kalem teklif ediliyor, ama ben bunu kabûl etmiyorum; işte burada bu kalemin benim için manevî, anlamsal bir değeri var demektir: herhangi bir nesne ya da davranışın kullanım ve/veya değişim değeri, böyle bir değerin bulunduğunun bilincinde ya da böyle bir değerin bulunduğunu düşünüyor olmasına rağmen, insanın davranışını tümüyle belirler hale gelemediği sürece/ölçüde/takdirde işin içine manevî bir değer girmiş demektir.

Manevî değerin belirleyiciliğinin en uç noktasına varıp tam, mutlak, dolayısıyla da yegane belirleyicilik konumuna yükselmesi de mümkündür ki, bu duruma örnek olarak, insanın kendi davası uğruna doğrudan doğruya kendi maddî varlığına kendi eliyle son vermesini gösterebiliriz; tabiî bu davranışı, şuurunu kaybedip de veya bu şekilde ölürse cennete veya benzeri bir yere

gideceği inancına dayanan oldukça tüccarca bir anlayış doğrultusunda yapmadıysa.

Bir kavram olarak manevî değer, kullanım ve/veya değişim değerinden bağımsızdır; ama böyle olması, bu değerlerle bir arada bulunmazlığı anlamına gelmez. Diyelim bir Citroën; ben zaten Citroën'i tercih etmişimdir, emsallerinden daha pahalıya alacak olsam, daha sık ve ayrıntılı bir bakımı gerektiriyor, elden çıkartılması zor, ikinci eli pek para etmiyor olsa bile; Fransız Direnişçileri'nin kullandığı araba oldu'ğu, Alman arabaları, özellikle de Mercedes gibi 'sağlamcı' ve üstünlük/egemenlik telkin ediyor değil de ilerici, yenilikçi, devrimci, bu yüzden de insanın beşerî boyutu gibi, sürekli ihtimamı gerektiren bir eğretilik (précarité) taşıdığı, 'insan olan insan'la aynı kaderi paylaştığı için; ve de çok temiz, bana problem çıkartmayacak bir Citroën buldum, satılık; işte bu durumda manevî değerlerim ile kendisine belirli bir anlam (mânâ => manevî) atfettiğim arabanın kullanım ve değişim değerleri arasında hiçbir uyuşmazlık ya da dışlayıcılık söz konusu değildir: burada önemli olan, sonuçta öyle olmasa bile, benim bu nesneye yüklediğim anlam uğruna, belirli bir kullanım ve/veya değişim değerinden, yani maddî/reel çıkardan peşinen vazgeçmiş/vazgeçmeyi göze almış, böyle bir şeyi peşinen kabûl etmiş olmamdır.

Evet, manevî değer, kullanım ve/veya değişim değeriyle illaki örtüşmez, bir arada bulunmaz diye bir şey yoktur. Ancak bu da demek değildir ki, manevî değeri kullanım ve/veya değişim değeriyle şu ya da bu ölçüde, ama mutlaka ve mutlaka belirli bir örtüşme gösterir: kullanım ve/veya değişim değeri sıfır olan bir nesne ya da davranışa da pekâlâ manevî bir değer atfedilebilir. Ama bu durumda da, yani manevî değer ile kullanım ve/veya değişim değerleri arasındaki örtüşme payının sıfır olduğu durumda ya da sıfıra yaklaştığı oranda, bu değer daha bir manevî

olacak değildir. Yalnız bu noktada belirtilmesi gereken bir durum vardır ki, manevî bir değerin referans noktası beşerî varlık alanının dışında yer alıyorsa, kendisine bu türden manevî bir değer atfedilen nesne ya da davranış hiçbir kullanım, dolayısıyla değişim değerine sahip olamayacaktır.

Burada açmamız gereken husus "referans noktasının beşer-dışı'nda yer alması" derken, neyi kastediyor olduğumuzdur. Beşer-dışı, mutlaka ve mutlaka ya beşer-altı'dır ya da beşer-üstü. Beşer-üstü'nün anlamı açık: insan-üstü, tanrısal, ilahî; böyle bir alanın gerçekten var olup olmadığı tartışmasından bağımsız olarak. Beşer-altı ise, bu kavramın içleminin tahlilinden hareketle çizilecek olan kaplamı/kapsamı açısından daha bir karmaşık; daha doğrusu ilk bakışta karmaşık gibi ama, biz burada onu karmaşıklıktan kurtaracağız. Örneğin ırk, ten rengi, kafatası biçimi ya da cinsiyet, insanın zoolojik varlığına ilişkin unsurlar/özellikler olarak doğrudan doğruya beşer-altı alanda yer alırlar. İşte bu türden özellikleri beşerî gerçekliğin düzenlenmesi, insan davranışlarının belirlenmesi, kişilerin hak ve görevlerinin tespit edilmesi çerçevesinde ölçüt kabûl eden her yaklaşım, ister istemez belirli bir ahlâk anlayışına, dolayısıyla belirli bir anlamlandırma sistemine de tekabül edecektir. Diyelim, bir brakisefalin bir dolikosefalle evlenmesinin ayıp ve/veya günah sayıldığı yerde, böyle bir davranış, aynı zamanda belirli bir manevî değere saygısızlık, bu değerle temellendirilmiş olan normun ihlali anlamına da gelecektir.

Buradaki değerin manevîliği şuradan bellidir ki, insanın brakisefal ya da dolikosefal olmasının ne bir kullanım değeri vardır, ne de bu duruma belirli bir ***anlam*** atfedilmediği takdirde, herhangi bir değişim değeri. Burada günah kavramının da işin içine girmesi ölçüsünde ise, beşer-üstü desteğe de sahip bir beşer-altı ahlâkiyetin varlığından söz edebiliriz. Aynı şekilde, otobüs

firmasında hostes olarak çalışan kız kardeşlerini, bir kadın olarak böyle bir işte çalıştığı için aile meclisi kararıyla katleden ağabeylerin, bu işi yaparken kendisine dayandıkları manevî değerler de, yine beşer-üstü'nden takviyeli (günah) bir beşer-altı (cinsiyet ayırımı güden, yani insanın biyo-anatomik, dolayısıyla zoolojik varlığına ilişkin bir özelliği ölçüt alan) ahlâkiyetin değerleriydi.

Beşer-altı ile beşer-üstü, kavramsal düzeyde birbirinin tam zıddı, karşıt uçlarda bulunan iki farklı içeriği işaret ediyor olmakla birlikte, gerçeklik düzeyinde hemen hemen daima bir arada, birbirlerini besler, birbirlerinden beslenip destek alır, birbirlerini yaşatır durumda, tabir caizse, sembiyoz halinde bulunurlar. Bu duruma başka bir örnek verecek olursak, kadının şahitliğinin erkeğinkiyle bir tutulmaması, hatta yerine göre hiç mi hiç geçerli sayılmaması belirli bir dinsel çerçevede temellendirilip ortaya konulduğu ölçüde, beşer-altı ölçütün beşer-üstü bir referans aracılığıyla yürürlükte tutulduğunu söyleyebiliriz. Buradaki norma temellik eden manevî değer, aslında iki ucundan da beşer-dışı'na kaçmakta, dolayısıyla beşer-dışı'nı beşerî olana egemen kılma yönünde bir işlev üstlenmiş olmaktadır.

Beşer-altı konusunda, doğrudan algılanması olanaksız olup, ancak teorik bir tahlil aracılığıyla ulaşabileceğimiz bir nokta vardır ki, o da, eğer insan, tarihin ve beşerîliğin sıfır noktasında dünyaya gelmiş değilse, tıpkı cinsiyet, kafatası biçimi ya da deri rengi türünden zoolojik varlığına ilişkin özellikleri gibi, etnik mensubiyet, anadil, din, mezhep, memleket, milliyet türünden özelliklerinin de kişinin bireysel beşer-dışı'nda yer alıyor olduklarıdır; zira kişi, bunları da tıpkı derisinin rengi gibi kendi dışından verili/belirlenmiş olarak hazır bulmuştur, dolayısıyla bu özellikler de insan bireyinin beşerî bir varlık olarak nesne yanına, yani üzerinde sahip olduğu katma beşerîlik payının sıfır ol-

duğu yanına tekabül ederler. İşte bu yüzden de, milliyet, etnisite, din, mezhep, memleket vb... türünden atıf noktaları esasında oluşturulmuş manevî değerler de doğrudan doğruya beşer-altı'nı beşerînin karşısına dikip mümkün beşerîlik düzeyine ulaşılmasını engelleyen değerlerdir.

Bu noktada, artık şunu söyleyebiliriz ki, manevî değerin, beşer-üstü bir referans noktası esasında inşa edildiği durumda insan, karşısında/içinde arızî olduğu bir çerçeveye yerleştirilip, söz konusu referans noktası karşısında, kendi içinde doğrudan hiçbir değeri olmayıp, ancak ve ancak bu noktanın kaldıraçlığı aracılığıyla bir değere sahip olabilecek bir ast-varlık konumuna indirgenmiş olur. Tersi durumda, yani referans noktasının beşeraltı nitelikte olduğu durumda ise, bu defa da, insanlık, beşerî varlığı itibariyle insan karşısında arızî olan ast ve kısmî çerçevelere hapsolunarak kendi içinden parçalanırken, birey olarak her bir insan da, insan için aslî olanı hiçbir zaman yakalaması mümkün olmayan eksik bir insan olarak kalmaya mahkûm edilmiş olmaktadır.

İnsanı, karşısında arızî olmadığı, ancak kendisi karşısında da arızî olmayan bir çerçeveye kavuşturmanın tek bir formülü vardır: ontolojik olarak sadece insan için mümkün olmasının yanı sıra, insanın da, beşerî varlığı itibariyle, ancak kendisiyle mümkün olabildiği tek şeyi, yani emek'i, aynı zamanda bütün insanlar için ve beşerî gerçekliğin bütün an ve noktalarında geçerli olmak üzere nihaî anlamlandırma ve değerlendirme ölçütü haline getirmek ki -daha yukarıda da söylemiştik- sosyalizm de bundan başka bir şey değildir.

Gerek zihinsel gerekse fiziksel emeğin, beşerî varlık alanının yegane ve evrensel temeli, yani insanın kendi kendisini beşerî bir varlık, kısacası bildiğimiz anlamda insan olarak fiilîleştirmesinin tek ama mutlak zorunlu koşulu olmasının yanı sıra aynı

zamanda sadece ve sadece insana mahsus,* sadece insan için mümkün ve bütün insanlar için mümkün, üstelik bütün insanlar tarafından sahip olunması eşit derecede mümkün tek şey olduğu dikkate alınırsa, sosyalizm, insan tarafından biçilip dikilip, yine insan ve sadece insan tarafından giyilebilir olan yegane elbisedir.

İnsanın, ne beşer-altı'nın basit bir fonksiyonu ne de beşer-üstünün bir oyuncağı/gölgesi/hayali ya da eksik/aciz bir kopyası/taklidi olmayıp, kendi ölçütü yine kendisi olan ve sırf kendi kendisi olarak/olduğu için değerli bir varlık, dolayısıyla da sırf kendisi için biçilip dikilmiş ve de sadece ve sadece kendisine uyan, dolayısıyla salt kendisi tarafından giyilebilecek bir elbiseye layık bir varlık olduğunu ilân etme şerefi sosyalizme değil, Fransız Aydınlanması'na ve Büyük Fransız İhtilali'ne aittir. Sosyalizmin şeref hanesine yazılacak olan ise, böyle bir elbisenin ancak ve ancak, insanın kendi dışından verilmiş olarak hazır bulduğu ya da birilerinden gasp/bir yerlerden ithal ettiği değil, hammaddesi de yalnız insanda bulunuyor olup, yine sadece insan/bütün insanlar tarafından dokunabilecek bir kumaştan dikilebilecek olduğunu göstermiş olmasıdır ki, bu hammadde de emektir.

Fransız Aydınlanması ve Büyük Fransız İhtilali, beşerî gerçekliğin yegane öznesinin insan olduğunun bilincine ulaşılıp ilân edilmesi ve bu öznenin vatandaş kavramı aracılığıyla hukuksal bir *özne* statüsüne kavuşturulması, böylece de insanın kendisi karşısında arızî olan çerçevelere (etni, din, ırk, mezhep, cinsiyet,

---

* Tanrı, eğer varsa, tanımı gereği, bir şeyleri var kılmak için emek harcamaz, yani üretmez, yaratır; hayvan ise (diyelim eşek ya da öküz) yerine getirdiği işlevin, daha doğrusu bir işlevi yerine getirdiğinin idrakinden yoksunluğu ölçüsünde, üretmez; yani emek değil enerji harcar; daha doğrusu insan tarafından canlı bir enerji kaynağı olarak kullanılır.

zümre vb...) indirgenebilir olmanın ötesine çekilmesine tekabül eder. Yine aynı ülke/halk/düşünce ve ahlâk geleneğinin insanlığa bir hediyesi, hem de çifte bir hediyesi daha vardır: sosyoloji-sosyalizm ikizleri.

İkizlerden adı sosyoloji olanı, söz konusu *özne*liğin reel/gerçek/varlıksal temelinin emek, iş, çalışma olduğunu ortaya koyarken sosyalizmin yaptığı da, eğer insanın, kendi emeğiyle kendisine hayat vermiş olduğu bir dünya karşısında eşek ya da öküz misali basit bir organik enerji kaynağı olmaktan ibaret arzî bir varlık konumuna düşerek kendi yaratmış olduğu bu dünyayı anlamsız bir kaos ya da anlamlandırılması ancak kendi dışındaki referanslara müracaat etmekle mümkün olan kendisine yabancı bir kosmos olarak görmek istemiyorsa, beşerî varlık alanını anlamlandırmada en üst değer ve nihaî referans noktası olarak, bu varlık alanının yegane temeli durumundaki emek'i alması gerektiğini göstermek olmuştur.* Bir benzetme yapacak olursak, fotoğrafta kimin ana/temel figür olacağını, dolayısıyla kadrajın (çerçevelendirme) hangi esasta yapılacağını tespit eden Fransız Aydınlanması ve Büyük İhtilal ise, makinanın bu figüre göre ayarlanmasının, yani telemetre kontrol gözünde oluşan imajın söz konusu figürle, ondan ne daha geniş, ne de daha dar, ama tam tamına onun hatlarıyla örtüşür kılmanın ölçütlerini, kimin fotoğrafını çekeceksek, onu nerede bulacağımızı gösterip, bulacağımızın da sadece o olmasını sağlayacak nirengi noktalarını veren de sosyalizmdir.

---

* Tam bu noktada sevgi, saygı ve rahmetle anmamız gereken güzel bir insanımız vardır ki, o da, Saint-Simon'un şahsında sosyolojiyle sosyalizmin ikizliğini tespit edip kitabına ad yapan (*Saint-Simon: İlk Sosyolog-İlk Sosyalist*) Cemil Meriç'tir. Ve biz de burada diyoruz ki, insan, hem sosyolog (sosyoloji mezunu, sosyologlar antologu, sosyoloji tarihçisi ya da sos-la başlayan laflar edip yazılar yazan falan değil, sosyolog) olup hem de entelektüel ya da ahlâkî bir çatlaklık/yaralık (skizma, şizoitlik) ile malûl değil ise, zorunlu olarak sosyalisttir de.

Sosyalizmin yaptığı, insanın beşerî varlığının yegane temelinin emek olduğunu ve dolayısıyla ancak emeği temel değer olarak almakla kendi hakikatini kurabileceğini göstermek olmuştur. Sosyalizm çerçevesinde Marksizmin gösterdiği ise, bu hakikati kurma işinin esas olarak, emeğinden başka hiçbir şeye sahip olmayan sınıflar tarafından gerçekleştirilebilecek olduğudur. Ancak, *in se* sınıf, seriyel, yani belirli ortak durum, konum ve/veya özellik temelindeki bir kategorilemeye tekabül eder: toplumsal sınıflar kendi içlerinde, kendileri olarak toplumsal birer özne olmayıp, ancak örgütlülükleri ölçüsünde ve de örgütleri ve örgütlü eylemleri aracılığıyla böylesi bir özne niteliği kazanabileceklerdir. Bu genel bir doğrudur, ama ne insanların ortak bir eseri gerçekleştirmek üzere söz konusu işin farklı, ancak birbirlerini tamamlayan, bu yüzden de birbirleri açısından gerekli ve -bu gerekliliğin zorunluluğa yaklaşması ölçüsünde- birbirleriyle eşdeğerli işlevlerini yerine getiriyor olma süreci dışında da varlığını devam ettiren bir kolektif öznenin varlığı söz konusu olabilir, ne de emekçilik/işçilik, yani emeğinden başka sahip olduğu hiçbir şeyi bulunmama durumu türsel/zoolojik bir kategoridir. Bu durum dikkate alındıysa, emekçilerin toplu halde toplumsal düzeni emek leyhine değiştirmek/dönüştürmek yerine, tek tek bireyler olarak kendi emekçi konumlarını değiştirmek gibi bir yönelim içinde olmayacaklarını garanti edecek hiçbir şeyin -diyelim, sınıf mensupları dışından/üstünden/öncesinden verilmiş, onlardan bağımsız bir şekilde varolup onların yönelim ve davranışlarını belirleyecek bir sınıf ruhu ya da proleteri hep proleter yapacak/tutacak bir proleterlik geni veya kromozomu- bulunmadığı açıklık kazanır.

Ekonomik açıdan güçlü, diyelim üretim araçlarının mülkiyetini elinde tutan, bu mülkiyete iştirak eden bireylerden oluşmuş bir sınıfın gücü, bu sınıfın örgütlerinde birleşen üyelerinin gücünden kaynaklanır; yani örgütlülük, burada sınıfın güçlülüğünün gerçek kaynağı değil, sadece ve sadece, kendisi olmaksı-

zın da zaten varolan güçlerin bir araya getirilmesinin aracıdır. Öyleyse, peşinen şunu söyleyebiliriz ki, örgütlenecek, örgüt çerçevesinde bir araya gelecek birimlerin kendi içlerinde, kendi başlarına güçlü olmadığı bir durumda, yani işçilerin/emekçilerin örgütlülüğü/örgütlenmesi/örgütleri söz konusu olduğunda, yukarıdakinden çok farklı bir meseleyle karşı karşıyayız demektir.

İşçi örgütlülüğünün mümkün çerçevelerinden biri olarak sendikalar, salt ekonomik boyut çerçevesinde ele alındığında, emeğin pazarlanması konusunda tekelleşebildikleri ve/veya kartel oluşturabildikleri ölçüde işlevsellik kazanıp güçlü ve var kalabilecek olan örgütler olarak, ideal biçimlerine, emeği kendi içinde bir değer olarak ele aldıkları ölçüde değil, tam tersine, kapitalizmin kurallarına uygun olarak emeği tümüyle değişim değerine indirgeyip, tam tamına bir emek ticarethanesine, tek mal üzerinde uzmanlaşmış ve bu mal da emek olan bir şirkete dönüştükleri ölçüde kavuşabileceklerdir ki, bu durumda sendika üyesi işçi de, orada artık emekçi/proleter değil, şirket hissedarlarından biri konumundadır.

İşçi örgütlenmesinin siyasal boyutu üzerinde gerçekleşmesi neredeyse mukadder olan ise şudur: sınıf mensuplarının bireyler olarak üretim araçlarının mülkiyetinden yoksunluklarından kaynaklanan güçsüzlükleri ölçüsünde, toplu halde belirli bir güç elde edebilmek üzere sıkı bir örgüt disiplini içinde bulunmaları bir zorunluluk olarak kendisini dayatırken, örgütün de, kendisi güçlendiği ölçüde tek tek hiçbiri güçlü olmayan tabanı karşısında özerkliğe sahip bürokratik bir yapıya dönüşmesi. Başka şekilde söylersek, sınıf mensuplarının üretim araçları üzerinde fiilî kontrol gücü ölçüsünde örgütlülük, sınıfı gerçek bir özne haline getirirken, sınıfın böylesi bir güçten yoksunluğu ölçüsünde de, örgütlülüğün otomatik olarak sınıfı bir özne haline getirmek yerine -esas işlevi örgüt bürokrasisinin/yöneticilerinin varlığına

meşrûluk temeli oluşturmak olan- amorf bir insan yığını durumuna düşürmesi de pekâlâ mümkündür.

Bu noktada artık şunu söyleyebiliriz: sadece proleterliğinden ibaret ve proleterliklerinden ibaret kalma yolunda türsel bir belirlenmişliğe sahip insanlardan oluşan gerçek bir kollektif öznenin oluşmasının imkansızlığı bir veri iken, emeği beşerî gerçekliğin bütünü üzerinde geçerli temel değerlendirme ölçütü konumuna yükseltme ideali eğer gerçekleşecekse, bu, ancak ve ancak, meta üretimine ilişkin olsun olmasın herhangi bir eserin üretilip başarılması çerçevesinde gerçek birer kollektif özne oluşturan bütünlerin birer hukuksal özne statüsüne sahip kılınmaları aracılığıyla mümkün olacaktır. Bu hususun dikkate alınmaması ölçüsünde ise, salt emekçilerden oluşan bir örgütün dahi iktidara gelmesi halinde ortaya çıkacak olan, emeğin temel değer olarak geçerli kılındığı değil, örgütün (partinin) kendi iktidarını sürdürmesi açısından fonksiyonel olanların dışındaki her türlü değerin bağımlı değer konumuna indirgendiği bir düzen olacaktır.

Beşerî gerçeklik, sonuçta sadece ve sadece -ayrı ayrı tespit edilip tam bir listesinin çıkarılması fiilen mümkün olmasa da- münferit işlerin/eserlerin üretiminden başka bir şey değildir. Belirli bir işin/eserin gerçekleştirilmesi açısından ele alınmadığında ise, emek de hayvansal düzeyde bir enerji sarfından başka bir şey olmayacaktır. İşte bu iki hususu dikkate aldığımızda, beşerî gerçekliği üreten emeği harcayanların, harcadıkları emek temelinde bir değere sahip olmaları, onların birey bazında ve/veya bireysel katılıma konu bir örgüt çerçevesinde kendilerine belirli hakların sağlanması yoluyla değil, fakat uğruna emek harcadıkları eserin üretilmesi sürecinde oluşturdukları gerçek kollektif öznenin, aynı zamanda hukuksal bir özne/hükmî bir şahsiyet statüsüne kavuşturulması ölçüsünde mümkün olacak demektir.

"Sosyalizm öldü" diyenlere bunu lafı dedirten, Sovyet Bloku'nun çökmesidir. Oysa bu çöküş, ne sosyalizmin çöküşüdür ne de sosyalizmden kaynaklanmıştır; olan biten ise, aslında şudur: emeği, insan dünyasının temel değeri haline getirme ideali, belirli/somut bir iş/eser temelinde oluşmuş gerçek bir kollektif özne niteliği taşımayan bir sınıf adına kendi iktidarını meşrûlaştıran bir bürokrasinin elinde, ritüalistik birer simge olmanın ötesinde hiçbir işleve sahip olmayan içi boş kalıplara indirgenmiştir. İnsanlar, ürettikleri ortak eserler bazında/ortak bir eseri üretirken oluşturdukları, yani içlerinde sadece emekleri itibariyle bulundukları, kendilerine sadece emekleriyle katıldıkları gerçek kollektif özneler bazında ele alınmamışlar, emekçi olmaları temelinde kendilerine belirli ayrıcalıklar ve avantajlar da sağlanıyor olsa bile, sonuçta, belirli bir enerji kaynağı kategorisinin seriyel birimleri konumuna indirgenmişlerdir.

Ancak şunu da söyleyebiliriz/söylemeliyiz ki, bu rejimin ve blokun ne kadar sosyalist olduğu ve sosyalizmle arasındaki mesafenin ne şekilde ve nelerden dolayı ortaya çıktığı, her ne kadar bizi burada doğrudan ilgilendirmeyen ayrı bir tartışma konusu olsa da, söz konusu çöküşle birlikte ortaya çıkan tek kutuplu dünyada kurulduğu/kurulacağı iddia edilen yeni düzen (Yeni Dünya Düzeni), insanı kendisi karşısında arızî bir konuma oturtuyor olmanın ötesinde, aynı zamanda insanların da kendi kendilerini insan karşısında arızî olan çerçevelere indirgeyip/doluşup hapsetmelerine yol açan, belki de ancak böyle olduğu takdirde/ölçüde/sürece varlığını sürdürebilecek olan bir düzendir.

'Tarihin Sonu'ndan söz edilmekte, dolayısıyla insan özne konumundan ıskat edilmektedir; oysa tarihin öznesi insandır ve de 'insan zaten özne, ama bu arada tarihin de öznesidir; dolayısıyla tarih sona erse de kendisinin özneliği devam edecektir' de-

gil, insanın özneliği sadece ve sadece tarih üretiyor olmasına bağlı olan bir özneliktir: insanın kendi beşerîliğini kurması, yani doğal gerçekliğin doğrudan fonksiyonu durumundaki canlı bir nesne olmanın ötesine geçip özne niteliği kazanması, kendi dışından verili/hazır/belirlenmiş olan doğal yapıları değişikliğe uğratmak, yani tarih üretmek, dolayısıyla tarihin öznesi olmak şeklinde gerçekleşmiştir. Bu 'yeni' düzen, insanı, Hayekgil ifadesiyle, insan tarafından tasarımlanıp düzenlenmiş olmayan, ama yine de sadece insan tarafından işletilecek olan bir düzene mahkûm etmekte, bunu bilimsel nesnellik adına yapmakta, tabiî bunu yaparken de insana 'insanoğlu eşek' diye hakaret etmektedir; zira bütün özelliği, kendisinin tasarımlayıp kurmamış olduğu bir düzeneğin sadece işletilmesiyle, yani bu düzeneğin ihtiyaç duyduğu enerjiyi sağlamakla, bu enerjiyi sağlarken de söz konusu düzenek çerçevesinde önceden kurallara bağlanmış davranışları göstermekle yükümlü olmaktan ibaret bir varlık olarak görüldüğü ölçüde, insanın, başı dönmesin diye gözü bağlanmış, kuyu çıkrığını çalıştırmak üzere habire dönen eşekçikten, eşeğin sadece kendisi değil babasının da eşek olması dışında, hiçbir farkı yoktur; ama yine de "yaşasın ekonominin evrensel kuralları/'nesnel' gerekleri ve de tabiî özelleştirme!.."

Bu düzen, aynı zamanda 'bilgi çağı'yla eşzamanlılaştırılmaktadır ki, 'société d'information/informatics society' terimlerinden mülhem olarak kendisine olumlu bir değer atfedilebilsin diye 'information'u Türkçe'ye 'bilgi' olarak çevirme cahilliği/sahtekarlığıyla malûl olması bakımından, böyle bir terimin varlığı bile Türkiyemizin son 16-17 yıldır ne denli uğursuz bir girdabın dibine çekilmekte olduğunun tek başına göstergesi olabilir: 'information' (enformasyon) kesinlikle bilgi değil, en nötr haliyle malumat anlamına gelmekle birlikte, toplumsal gerçeklikteki işlevi itibariyle her enformasyon, muhatabının ne şekilde davranması, ne yapması gerektiğine ilişkin bir talimattır da.

'Bilgi toplumu/bilgi çağı' türünden bir mithos aracılığıyla, insan için 'mümkün maksimum'un, olan bitenden en kısa sürede haberdar olması olduğu işlenirken -özellikle de, bizimki gibi, yani internet ya da bilgisayardan yararlanabilmek için bile emperyalizmin metropol dilini öğrenmek zorunda olduğu beynine işlenmiş toplumlarda- aslında dolaylı olarak empoze edilen, insanın, değil hakkında bilgi üretilen gidişat üzerinde belirleyici olması, bu belirleyiciliklerin bilgisini dahi üretmekten aciz bir konumda bulunduğunu baştan kabûl edip, sadece üretilmişi en önce kapan olma konusunda -kendisine en yakın olanlar/kendisiyle aynı konumda bulunanlar en başta olmak üzere- diğer bütün insanlarla ölesiye bir mücadeleye girmekten başka hiçbir çaresi bulunmadığıdır: globalleşme çağının insanı, sürekli tüyyo peşindeki ezelî-ebedî bir 'altılı ganyan'cı misali bütün hayatını, kendi ölçütünü kendisi koymak yerine, her şeyiyle başkalarının nasıl davranıp neler yapacağının doğru tahmini üzerine kurmuş/kurmaya zorlanan/kurmak zorunda bırakılan insandır.

Bu yeni düzende globalleşme adı altında, sadece nesneler değil, insanların jest, mimik, kızgınlık, coşku, tutku, aşk ya da bedenlerinin bütününden parça parça organlarına, kaç çocuğa hamile kalacaklarına ya da doğuracak oldukları çocuklara kadar her şey pazar-içinleşir, yani pazarda alınıp satılan, arz-talep mekanizması çerçevesinde tümüyle kendi dışlarından konulmuş ölçütler uyarınca belirlenip biçimlenen nesnelere dönüşür. İnsan, artık her şeyiyle aynı ve tek bir global muhasebe defterinin her biri bir diğeriyle toplanıp bir diğerinden çıkartılabilir niceliklerle ifade edilen mal kalemlerine indirgenirken, söz konusu pazar-içinleşmenin bir sonucu, adaletinden eğitim ya da sağlığına kadar her şeyin en fazla pazarlık gücüne sahip olanlardan yana işleyecek bir biçimde yeniden yapılandırılması, bir diğer sonucu da, mübadele hadlerinin de yine sürekli olarak pazarlık gücü en fazla olanlardan yana değişecek şekilde otomatiğe bağlanmış

olmasıdır. Her şeyin pazar-içinleşmesi ölçüsünde, bu sürece baştan dezavantajlı olarak, yani daha az pazarlık gücüne sahip olarak katılanlar, gerek ulusal gerekse uluslar arası düzeyde, kendilerini her an daha da fazla dezavantajlı kılacak bir fasit daire içine de girmiş olurlar: bütün yeniden yapılanmalar, pazarlık gücü daha fazla olanlara göre biçimlenirken mübadele hadleri de sürekli olarak onlar leyhine değişmektedir.

Bu durum, gelir eşitsizliklerini uçurumsulaştırırken sağlık, eğitim ve sosyal güvenlik sistemlerinin resmen ve/ya da fiilen piyasa kurallarına tâbi kılınmasının etkisiyle de, insan, pazar-içinleşme sürecine ne denli dezavantajlı girmiş ise aynı ölçüde şunu da yapmak zorunda kalacaktır: pazara sürülebilecek neyi var neyi yoksa onları bir an önce pazara sürmek. Böyle yapmak zorunda bırakılmış insanın -sahip oldukları kullanım ve/veya değişim değerinden, dolayısıyla da belirli bir kullanım ve/veya değişim değerine sahip olup olmamalarından bağımsız olarak sahip çıktığı, muhafaza etmeye, yaşatmaya ya da gerçekleştirmeye çalıştığı her ne var ise işte onlardan ve sadece onlardan oluşabilecek olan- manevî dünyası da, ister istemez, herhangi bir değişim değerine sahip olmaları kendi yapıları gereği zaten mümkün olmayan, bu yüzden de kendilerini alım-satım konusu yapmaması kendisinin pazardan elde edebilecek olduğu toplam değişim değerinde herhangi bir eksilmeye yol açmayacak unsurlarla sınırlı bir dünya şeklinde kavruklaşacak demektir; tabiî yine, pazara sürebileceği zaten pek fazla bir şeyleri bulunmayanlardan başlamak üzere.

Her şeyin pazar-içinleşmesinin kuralı, insanın pazara sürebilecek ne kadar az şeyi varsa, hayatını sürdürebilmek için kendi kendisini pazar-içinleştirmesinin de o denli kaçınılmaz olduğu bir dünyada, insanların manevî değer yükledikleri şeylerin de giderek, pazara sürüldüğünde herhangi bir değişim değerine tekabül etmesi zaten olanaksız olan şeylerden ibaret kalması ya da

insanların, kendi sahip oldukları arasından, yani 'benim' dedikleri her ne var ise, işte onların arasından, sadece ve sadece, kendileri isteselerdi bile değiş-tokuşa konu olması fiilen zaten mümkün olmayanlarına manevî bir değer atfeder hale gelmeleri de kaçınılmazdır ki, bunlar da kişinin doğuştan/doğunca kendi dışından/öncesinden hazır/verili/belirlenmiş olarak bulduğu, dolayısıyla insanın ya tür ve/ya da birey bazında, kendisinin beşer-dışı'na tekabül eden deri rengi, kafatası biçimi, cinsiyeti ve/ya da milliyet, etnik köken, anadil, din, mezhep, memleket ve bunların türevi olarak yerine göre tuttuğu takım, atası bildiği adam ya da hayvan vb... gibi unsurlar olacaktır.

Globalizm ideologlarının nesnel bir tespit ve/veya öngörüden çok, hem bir temenni hem de bizdeki 'enflasyon canavarı', 'trafik canavarı' terimleri türünden animist bir mistifikasyon aracı olarak formüle edip ortaya attıkları 'medeniyetler çatışması', 'kültürlerin mücadelesi' türünden kavramlara ilk bakışta hak verdirir gibi görünen olgunun temelinde yatan da, globalleşmeyle birlikte, manevî'nin de giderek artan bir yoğunluk ve sıklıkla sadece ve sadece beşer-dışı'dan referanslı bir alana dönüşüyor olmasıdır; tabiî daha yukarıda da işaret ettiğimiz şekilde, gerek ulus-içi gerekse uluslararası planda, daima ve daima insanların en yoksul ve yoksun olanlarından başlamak ve en şiddetli ve uç tezahürlerine de yine onlar arasında ulaşmak üzere.

Post-modern lafazanlıklar babında 'akıl çağının sonu', 'akıldışının özgürleştiriciliği', 'dinin geri dönüşü' olarak kendilerinden adeta sevinerek bahsedilirken, bizdeki arazî koşullarına uyarlanmış versiyonları arasında 'inancına göre yaşama özgürlüğü' ve 'çok-hukukluluk' türünden siyasal sloganların da bulunduğu kavramlaştırmaların dayandığı olgusal zemin de, aynı şekilde, globalleşme çağının beşer-dışı manevîliğidir.

İnsan, manevî'yi beşerî'nin dışındaki bir yerlere, yani uhrevî ya da esatirî (bizden birer örnek verecek olursak, Ahiret ya da

Ergenekon/Turan türünden) nitelikte, dolayısıyla da şimdi/burada mevcut olmayan bir 'öteki' dünyaya bağladımıydı, şimdi ve burada yaşayan gerçek kişileri maddiyatın, maddî çıkarların, paranın, iktidar tutkusunun ötesine taşıyan, kısacası insanı insan yapan her türlü ahlâkî değeri bir kenara atma, görmezden gelme, askıya alma ya da araç olarak kullanma konusunda kendi kendisine tümüyle açık bir çek çıkartmış olur ki, bu, aynı zamanda bu dünyanın, tam tamına kapitalizmin istediği bir biçimde, tümüyle maddî'nin emrine amade, yani tıpkı nesneler (gerek canısız gerekse canlı nesneler, yani hayvanlar) dünyasında olduğu gibi tümüyle a-moral, bir işi yaparken yegane ölçütün 'işi -ne şekilde ve ne yoldan olursa olsun- bitirmek', dolayısıyla da her şeyin meşrû, her yolun mubah olduğu bir dünya haline getirilmesi demektir.

Kapitalizmin, sömürenlerle sömürülenler arasındaki sınıfsal nitelikli çatışmalar yerine her türden etnik, dinsel, mezhepsel çatışmayı tercih edeceği, sınıf çatışmalarının üstünü bu türden çatışmalarla örtmeye, sınıf çatışmalarını elinden geldiğince bu türden çatışmalara dönüştürmeye, en azından öyleymiş gibi göstermeye çalışacağı -globalleşme çağında da uluslararası silah tekellerinin en verimli arpalığı olmaya devam eden- iç-savaşları, hatta giderek savaşın her türlüsünü, tabiî bu arada 'terörle savaş'ı da medeniyetler çatışması formülü altında olağan ve normalmiş gibi gösterip çoğulculuk, çok-seslilik, çok-kültürlülük türünden terimler aracılığıyla -işine geldiği yer ve zamanda- birer demokratik atılımmış gibi sunduğu mikro-milliyetçilikleri de, kendisinin muhtaç olduğu homojen zemin üzerinde şu ya da bu ölçüde engel oluşturabilecek güçteki ulus-devletleri resmen ya da fiilen tasfiye etme yolunda bulunmaz bir fırsat olarak değerlendireceği açıktır: uluslararası kapitalist bir tekel, yolunun üzerinde, diyelim tek bir Fransa'yı görmek yerine, karşısına yirmi tane Slovenya veya üçyüz tane Çeçenistan çıksın, tabiî bu ikincisini tercih eder.

Tam bu noktada, belirtilip vurgulanması gereken bir husus vardır ki, ulus, kavmin devlet kurmuş hali değil, tam tersine, kavimsel mensubiyetleri hukuken, ama daha da önemlisi fiilen işlemsel olmaktan çıkartmış devletin halkına verilen addır: 'vatandaş', ulus-devlet açısından, hem hukuken hem de -çok daha önemlisi- fiilen işlemsel kılınması hayatî önem taşıyan yapı taşı/çerçeve olup, 'vatandaş'ı temel birim olarak alan bir hukukun 'olmazsa olmaz' koşulu da, 'yasa karşısında eşitlik'tir. Bu arada şu bilgiyi de verelim ki, ulus-devletlerin ilklerinden biri olmanın yanı sıra, aynı zamanda prototipi de sayılabilecek Fransa'nın halkı, Cermen'inden Kafkasyalısına ya da Viking'inden Kelt'ine (yani Alzas'lı, Bask, Norman ya da Bröton) çok çeşitli etnik kökenin taşıyıcısı olup, Fransız diye bir kavim bulunmadığı gibi/için bu halkın oluşturduğu milleti niteleyen Fransız sıfatı da kesinlikle belirli bir kavmin adı olmayıp doğrudan doğruya ve de tam tamına Fransalı (France=Frans=>franç-oise, française=frans-uvaz, frans-ez=>fransız) anlamına gelen bir kelimedir. Bu durumda şu da açıklık kazanır ki, başta kavimsel homojenlik olmak üzere, dinsel, mezhepsel, inançsal vb... homojenlikler temelindeki örgütlenme ve bütünleşmelerle her türden ve her boyuttan cemaatçiliği demokratizan bir çoğulculuğun dile gelişi olarak görüp gösteren yaklaşımlar da, global düzeydeki pazar-içinleşme/içinleştirmenin aynı anda, hem bir ürünü hem de bir aracı olarak manevî'nin beşer-dışı'laşmasıyla -bilerek ya da bilmeyerek- organik ilişki içinde bulunan yaklaşımlardır.

Beşer-dışı referanslı manevî değerlerin, kendilerine sahip çıkan insanın niyet, istek, irade ve çabasından bağımsız olarak, kendi yapıları gereği değiş-tokuşa konu olmaları, dolayısıyla herhangi bir değişim değeri taşımaları zaten mümkün olmayan şeylere izafe edilmiş değerler olduğunu söylemiştik ki, bu da, söz konusu şeylerin sadece zaten satılamaz değil, aynı zamanda satın da alınamaz, kendisine ait olduğu kişi istese de istemese

de, talibi bulunsa da bulunmasa da başkaları tarafından el konulamaz, yani kendi taşıyıcılarından ayrılamaz, ayrılması imkansız şeyler olduğu anlamına gelir: insanın, beşerî bir varlık olarak, kendisi değiştirmeye ya da başka birileri ona el koymaya kalksa da böylesi işlemlere konu edilmesi hiçbir şekilde mümkün olmayan tek şeyi varsa, o da kimliğidir.

Bir insanın kimliğinin, manevî değerleri ile tam tamına bir örtüşme içinde olması, ya da sadece manevî değerlerine referanslık eden unsurlardan oluşup onlardan ibaret bulunması, kesinlikle zorunlu olmamakla birlikte, kişinin manevî değerlerinin münhasıran değiş-tokuş edilmesi zaten olanaksız yanları temelinde kurulmuş olduğu bir durumda da, kişinin kimliğinin, manevî değerlerine referans aldığı şeylerden ibaret ve onlarla tam ve mutlak bir örtüşme içinde olmaması da imkansızdır: manevî değerlerin beşer-dışı referanslılığı ölçüsünde, kişinin kimliği de, ya kendisinin beşer-altı'na tekabül eden ırksal, cinsel ya da en geniş anlamıyla kültürel (etnik, dinsel, mezhepsel vb...) mensubiyetleri ya da beşer-üstü'ne ilişkin inançları temelinde ve de sadece bunlar temelinde tanımlanmış, dolayısıyla aslında bireyin ya kendi dışından verilip belirlenmiş nesne yanını (ne'liğini) öne çıkaran ve/ya da -kendi ölçütlerini yine kendisi vaz'eden-bağımsız bir özne değil de 'kul' olarak taşıdığı bir kimlik olacaktır. İşte artık bu noktada şunu söyleyebiliriz: globalleşme çağı, bir yandan etnik/kültürel kimliklerin ön plana çıkıp bu türden kimlik arayışlarının inanılmaz bir yoğunluk ve yaygınlık gösterdiği, diğer yandan da beşer-üstü'ne ilişkin inançlar doğrudan doğruya birer kimliksel temel niteliği kazandığı bir çağ, kısacası -yine dünyanın en yoksul ve yoksun halklarından/halkların en yoksul ve yoksun kesimlerinden başlamak üzere- her türden ırkçılık, şovenlik ve ayırımcılıkla, dinsel fanatizmlerin ve tarikatsal cemaatleşme ve marjinalleşmelerin -bu arada takım esasında holiganizmi, marka ya da star 'fan'lığının yaygınlaşmasını da hatırlayabiliriz- çağı da olacaktır.

Böylc bir gidiş, aslında 'vatandaş' kavramı temelinde kendisine hukuksal bir boyut da kazandırılmış olan İnsan'ın kavram düzeyindeki tekliği tuzla buz edilip, her bir insanı din, dil, ırk, cinsiyet vb... gibi arızî özelliklerinden bağımsız ahlâkî bir değer olarak ele alma ilke ve idealinden uzaklaşılırken, insanlığın da Aydınlanma ve Büyük İhtilal'in gerilerine doğru yol almasından başka bir şey değildir; her ne kadar globalizmin, gerek profesyonel gerekse amatör ideologları 'ah, devlet bir yeterince küçültülebilse' ortaya ne denli müreffeh bir sivil toplum çıkacağını ballandıra ballandıra anlatıp, Milattan sonra bile ancak 1789 yılda kurabildiğimiz İnsan kavramının parçalanmasını insan çok-sesliliğinin özgürce yaşanması olarak sunuyor olsalar da: çoğulculuk, eğer inkarcı, tasfiyeci ve imhacı bir indirgemeciliğin panzehiri değilse, kendi içinden kaynaklanan olumlu ya da olumsuz herhangi bir değer taşımadığı gibi, İnsan kavramı karşısında hiçbiri diğerinden daha az arızî olmayan farklılıkların, insanın kendi kendisini anlamlandırırken kendilerine dayanacağı birer mutlaklıkmış gibi kabûl edilmeleri de çoğulculuk değildir; zira her birinin sadece kendi kendisinin ölçütü olabileceği baştan kabûl edilmiş çok sayıda şey, ister bir arada, hatta içiçe bulunsunlar isterse de ayrı ayrı, hiçbir şeyin çoğulunu oluşturmazlar. Çoğulculuk, tekil bir İnsan kavramından itibaren sözü edilebilecek bir şey olup, İnsan kavramını işlemsel kılan çerçeve de, insan hakları ve hukukun evrensel ilkeleri karşısında her insanı cinsiyet, ırk, dil, din ya da dinsizliğinden bağımsız olarak eşit derecede kucaklayacak olan vatandaş statüsüdür.

Burada vurgulanması gereken -hele 'bir üst-kimlik olarak vatandaşlık' şeklindeki en mükemmelinden bir *non-sens*'ın hiç sorgulanmaksızın sık sık tekrarlanır hale geldiği bir ülkede- vurgulanması hayatî önem taşıyan bir husus vardır ki, o da, 'vatandaş' kavramının tekabül ettiği şeyin, belirli bir insan figürü değil, hukuksal bir statü olduğudur: 'vatandaş'lık statüsü;

yani insan için mümkün kimliklerin tümünü, İnsan kavramı açısından eşit derecede arızî, yani insan sayılmak için hiçbiri bir diğerinden daha zorunlu olmayan, o yüzden de kendi aralarında mutlak bir eşdeğerlilik taşıyan farklılıklar olarak her türlü işlemsel değerden (kıymet-i harbiyeden) yoksun kılan; dolayısıyla da münferit kimliklerden herhangi biriyle örtüşecek şekilde tanımlanıp, mevcut ve/veya mümkün kimliklerden herhangi birine daha yakın ya da bir tekine dahi daha uzak düştüğü, hele hele kendisine bir devletin uyruklarına benimsetilmek üzere insanın giyim-kuşamından sahip olacağı dindarlık derecesine kadar her şeyiyle ısmarlama bir içerik izafe edildiği anda bütün anlamını, varlık sebebini, meşrûluk temelini ve de bütün işlemsel değerini yitirecek olan bir statü. Bu noktada şunu da hatırlamalıyızdır ki, 26 Ağustos 1789'ta ilân edilen, İnsan'ın ve Vatandaş'ın Hakları'dır; yani o gün, insanın sadece hakları değil, aynı zamanda vatandaş da olduğu ilân edilmiştir ve burada söz konusu olan, belirli bir ülkenin vatandaşları değil, vatandaş olarak insandır.

Vatandaşlığın bir kimlik olarak görülebildiği bir ülkenin insanlarına, onların dilinde hitap etmekte olduğumun bilinci içinde, şunu tekrar edeyim ki, vatandaş kavramı mevcut ve/veya mümkün kimliklerin hiçbiriyle örtüşmez; ama her türlü münferit kimliği yok saymak, inkar, tasfiye ya da imha edip onların yerine yeni ve farklı bir kimliği yürürlüğe koymak için değil; tam tersine, bunları taşıyan insanlar arasında hiçbir ayırım yapmayıp, mevcut ve mümkün kimliklerin hepsini, insanın fizikî/bedenî varlığına ilişkin nasıl ki bir kişi dokunulmazlığı vardır, işte ona paralel bir kültürel dokunulmazlık zırhıyla da donatmak üzere.* Buraya kadar anlattığımız, insanın, beşer-altı arızî çerçe-

* Başka bir yazımızdan (Huzur ve Barış Üzerine, Ülkede Gündem Gaz., 17/9/1997) şu pasajı ödünç alıyoruz: "...'ulus' siyasal bir varlık; yoksa, kavmin iricesi, diğerlerini yutanı, yok sayanı ya da yok edeni değil; dolayısıyla 'ulus'un temeli/yapı taşı 'vatandaş'; 'vatandaş'ın asgarî koşulunu, yani 'yasa karşısında eşitlik'i bile tanı-

velerden nasıl kurtarılacağı üzerinedir; daha doğrusu, 'vatandaş'ın vokasyonu, insanı arızî'nin tasallutundan kurtarmakla sınırlıdır. İnsan için aslî olan, yani ne ki kendisi olmaksızın beşerî anlamda insanın da varolması mümkün olmazdı, işte o ise -taa en başta söylemiştik- emektir.

---

mayan bir ulus-devletin kaçınılmaz sonu ise, resmî organ ve prosedürleri itibariyle her türlü kıymet-i harbiyeden, işlemsel değerden yoksun bedensiz bir hayalete; fiilî varlığı, yani yaşayan, işleyen, iş gören, kısacası gerçek bedeni itibariyle de tam bir yeraltı canavarına dönüşmek; tabiî, bu arada 'vatandaş'ın da farklı insanların farklı kimliklerini eşit haklarla donatıp eşit derecede güvence altına alan hukuksal bir statü olmaktan çıkıp, bizatihi bir kimlik ve kendisine hayat hakkı tanınan yegane kimlik olarak tanımlanması: insanların takacakları serpuştan dindarlık derecelerine, giyecekleri kıyafet ve de giyinemeyecekleri renklerden atacakları gazelin diline, dinleyecekleri müzikten kimlerden olduklarının bilincine vb..., bütün ölçütleri devlet tarafından belirlenmiş ısmarlama bir kavim, bir devlet kavmi. Ama böyle bir kavim yaratmak da -ne fatih, ne de cihangir; tam tersine büyük ölçüde- devşirik-muhacir bir bürokrasinin kendi kendisini egemen kılmak, kendi egemenliğini meşrûlaştırmak için tek çaresi, tek hayali..."

SOSYALİZMİ ANLAMAK -YEGANE EVRENSEL İDEOLOJİ OLARAK SOSYALİZM*

Her şeyden önce şu söylenmeli: sosyalist olmak ile diğer siyasal görüşlere sahip olmak -Fenerbahçeli ya da herhangi diğer bir takımın taraftarı olmak arasındaki ilişkide olduğu gibi- farklı, ama eşit derecede meşrû tercih ve tavırlara tekabül etmez.

Sosyalizm, bütün insanların bütün faaliyet ve ilişkilerinde temel ölçütün en geniş anlamıyla emek olmasını önerir/öngörür, böyle bir dünyayı kurmaya yönelir: bütün insanlığı, varoluşunun bütün an ve vecheleri itibariyle eşit derecede kucaklama peşindeki yegane ideolojidir. Şöyle ki, insanın doğal belirlenmişliğinden ibaret zoolojik bir varlık (sadece sevk-i tabiîleriyle hareket eden canlı bir nesne) olmanın ötesine bir saniyeliğine ve bir adımcık dahi olsun geçebilmesi, diyelim yanı başındaki bebek uyanmasın diye öksürüğünü birkaç saniyeliğine tutup hemen oradan uzaklaşması ya da öksürük sesini azaltmak üzere eliyle ağzını kapatması bile ancak/sadece/mutlaka belirli bir çabayla, ama -öksürüğünün sesi az çıksın diye, elini vücudunun herhangi başka bir yerine, diyelim gözüne ya da göbeğine değil, tam tamına ağzının önüne götürmesi şeklindeki- 'bilinçli bir çaba'yla gerçekleşebilecek olan bir 'iş'tir. Bebeğin uyumakta olduğuna aldırmayıp, gırtlağından geldiğince öksürecek olan 'insan'a çok haklı olarak 'hayvan herif' ya da 'çüşş' diyecek olmamız da, insan olmanın nerede başladığını, dolayısıyla insan olmanın bir 'iş' olduğunu, yani üre-

* Düşünen Siyaset, Temmuz 1999.

tildiğinin kanıtıdır. Üretmek ise -yaratmak/yoktan varetmek olmayıp- ancak bilinçli çaba sarfiyla, yani 'emek'le gerçekleştiğine göre, insanın zoolojik-ötesi varlığının yegane (dolayısıyla da evrensel) temeli de 'emek'tir: sosyalizm, en üst değer -bütün diğer değerlerin, kendisine göre endeksleneceği ana değer- olarak 'emek'i alırken, insan dünyasının temel ölçütünün de yine 'emek' olmasını ideal edinen ideolojidir.

Sosyalizm ile -insanın insan olması açısından zorunlu olmayan herhangi bir özelliğini, bir faaliyet ilkesini, bir varoluş tarzını, münferid bir oluş hikayesini, belirli bir insan grup ya da kategorisini, belirli bir inancı, tarihin bir döneminde/dünyanın bir yerinde gerçekleşmiş ya da gerçekleşmesi öngörülen belirli bir örgütlenme biçim/ölçek/ilkesini kendisine ideal edinip kendi normlarını, dolayısıyla da ölçütlerini bunlara göre tespit ettiği ölçüde bölücü/ayırımcı; tek hakikatin kendi doğrusu olduğunu iddia ederken de çarpıtıcı bir işlev de üstlenmiş olan- diğer ideolojiler arasındaki fark, sadece bir içerik farkı değil, doğrudan doğruya bir nitelik farkıdır. 'İnsan' diye, doğadaki diğer bütün canlı-cansız varlıklardan farklı ve bu varlıklarla kendisi arasındaki fark temel/zorunlu/aslî, kendi tür-içi ve tarih-boyu farklılaşmaları ise tâlî ve arızî olan bir canlı türünün bulunduğu kabûl ediliyorsa, 'emek'in, hem söz konusu türsel farklılık açısından zorunlu hem de bu türe mensup bütün bireyler, yani bütün insanlar için mümkün olduğu bir veri iken, sosyalizmin evrensel meşrûluğa sahip yegane ideoloji, diğerlerinin ise, insanı/insanları/insanlığı bölerlikleriyle düz orantılı bir gayri-meşrûluk payı taşıyor olması kaçınılmazdır.

Sosyalizm, kapitalizmin egemen olduğu bir ortamda, XIX. yüzyıl Batı Avrupa'sında ortaya çıkmış ve biçimlenmiştir. İster istemez kapitalizme karşı olacaktır. Ancak, 'ister istemez' olunan/yapılan her şey, bunları olanın/yapanın belirlenmişlik payı-

na/edilgenlik durumuna/'nesne' yanına tekabül eder: tek ve nihaî hedefi kapitalizmi yıkmak olan bir sosyalizm -en kabasından bir misal verecek olursak- kendi kendisini, kapitalistlerin sömürüsüne doğrudan maruz kalan ve yine onların egemenliğini en somutundan bir tahakküm olarak yaşayan ücret emekçilerinin kapitalistlerin yerine geçip onları kendi tahakkümleri altına almalarına indirgeyebilecektir. Bu durumda, iktidara geldiği takdirde proletaryanın da, daha doğrusu proletarya adına iktidarı kullananların da kendi proleterleri bulunacaktır: gerek Proudhon'un Marx'a cevabî mektubunda dikkat çektiği tehlike, gerekse daha sonraları Bakunin'in temel endişesi de işte tam tamına budur.

'İster istemez' yapılan/olunan her şey, aslında, istenmeyen koşulların -tepkisel de olsa- bir ürünü olmaya mahkûmdur; zira her tepki, mutlaka bir etkiye karşı oluşur; tepkinin etkili olma koşulu da, karşısında varlık kazandığı etkinin vaz'ettiği paradigmaya sadık kalarak biçimlenmesidir. 'İster istemez'lik boyutu ağır basan bir model olmanın ötesine geçememişliği ölçüsünde, sosyalizmin kapitalizm karşısındaki konumu, tükenmez kalemin 'ilk çağ'larında dolma kalem karşısındaki konumuna benzer bir konum olacaktır: dolma kalemin kendi yapısından gelen çeşitli eksiklik, yeteneksizlik ve mahzurları (kısa sürede doldurulma gereği; aynı bir dolma kalemin, kalemi kağıda farklı açılarla tutan kişilerce eşit rahatlıkta kullanılamayışı; sıvı mürekkebin akma ihtimalinin yüksek, lekeleyeceği alanın ise çok geniş olması, kağıt üzerinde belirli bir kuruma süresini/papyebüvar kullanımını gerekli kılması vb...) aşmaya yönelik olarak tasarımlanmış olması ölçüsünde, tükenmez kalem her ne kadar dolma kaleme alternatif oluşturmak, yani onun yerine geçmek istiyor olsa da -paradoksal olarak da, işte tam tamına bu yüzden, yani karşısına çıkmak/yerine geçmek için de olsa dolma kalemi kendisine temel/model alıyor olması yüzünden- kendi yapısının olanaklı kıl-

dığı bir güzergah üzerinde yol alıp kendi kendisi olarak gelişmek yerine, zaten varolan dolma kalem gövdesi üzerine monte edilecek ve/veya bu gövde içine yerleştirilecek bir düzenek olarak ele alınmış; kendi başına dolma kalemden farklı bir zatiyet olarak biçimlenmek yerine, sırf dolma kalem gövdesine monte edilebilir hale getirilmek üzere kendi bünyesinin mümkün kıldığı birçok kabiliyet es geçilip değerlendirilmemenin ötesinde, bu kabiliyetlerinin temelindeki bünyesel özellikler, dolma kalem gövdesine monte edilmeyi zorlaştıran, dolayısıyla da telafi edilmesi gereken eksiklikler konumuna indirgenmiştir. Buna ilişkin en çarpıcı uygulama, tükenmez kalemin bilyalı, dolayısıyla ister istemez ince olmak zorunda olan ucu, daha az yer gerektirip gerek ergonomik düzenlemelere çok daha geniş bir manevra alanı tanır, gerekse kapağa gerek bırakmayacak şekilde gövdenin içine çekilebilirlik taşır olduğu halde, bu olanaklar değerlendirilmek yerine söz konusu ucun, dolma kalem gövdesine uyacak şekilde, önceleri metalik, daha sonraları da plastik ek parçalarla genişletilmesi yoluna gidilmiş olmasıdır.

Tarihin sadece bir döneminde, insanların sadece belirli bir kesimini temel alır olduğu ölçüde, sosyalizm de kısmî, cüz'î, geçici; böyle olduğunu inkar edip tümeli kavradığı iddiası taşıdığı ölçüde de çarpıtıcı, aldatıcı ve bilim karşıtı yanlı/yarım bir hakikat; kısacası, diğer bütün ideolojilerle birlikte şu ya da bu ölçüde gayri-meşrûlukla malûl bir ideoloji olmanın ötesine geçememiş olacaktır. Meşrûluğu sadece belirli bir tarihsel-toplumsal çerçeveyle sınırlı kalmayacak ise, sosyalizmin yapmak zorunda olduğu, belirli bir toplum modeli önermek değil, tarih üretmenin yöntemini ortaya koymak olacaktır.

"Toplum -ki, beşerî gerçekliğin, dolayısıyla da tarihsel gerçekliğin bugüne kadar görülmüş olan yegane gerçekleşme/somutlaşma çerçevesidir- emektir, çalışmadır", yani "toplumsal gerçeklik, ancak

üretilerek/üretilirse/üretilmek şartıyla vardır" derken Saint-Simon; "Saint Simon, ilk sosyalist" derken de Cemil Meriç haklıdır. Tarih insanın kendi öncesinden/dışından verilmiş/belirlenmiş, dolayısıyla kendisinin de kendilerine tâbi olup, karşılarında 'nesne' konumunda bulunacağı yapıları, kendi bilinçli çabasıyla, yani emek'iyle yıkması/değişikliğe uğratması şeklinde -dolayısıyla toplumsal gerçekliğin dışında değil, onun ayrıcalıklı bir kesimi olarak- varlık kazandığına, tarihin de yegane öznesi insan (ya da insan ancak özneleştiği ölçüde tarih yaratıyor/üretiyor) olduğuna göre, ancak ve ancak emek'le üretilebilir olan tarihin öznesi olmaya/tarih üretmeye en elverişli konumda bulunacak insanın da, münhasıran kendisinin üretme -emek harcama- gücü temelinde tanımlanan, yani bu gücünün dışında başka hiçbir -mal, mülk, unvan, rütbe vs...- şeye sahip olmayan insan, kısacası 'proleter' olacağı açıktır ve burada da haklı olan, Marx'tır.

En geniş anlamıyla 'özne' olmak, tabiî bu arada da tarihin öznesi olmak, birey ya da kollektivite olarak insanın peşinen/önceden kendi içinde taşıdığı bir nitelik değil, ancak ve ancak somut bir 'iş'i gerçekleştirirken/gerçekleştiriyor olması süresince sahip olabileceği bir konumdur. Dolayısıyla, tarihin öznesi olmak açısından en elverişli durumda bulunan insanlar olarak proleterlerin, tarihin öznesi konumundaki bir kollektivite haline gelmeleri, kendisi/kendi içinde hiç de tarih üretmeye ilişkin olmayan bir 'iş'in gerçekleştirilmesi şartıyla, yani örgütlenmeleri şartıyla/sonucunda -o da, şu ya da bu ölçüde- mümkün olacaktır ki, bu da, örgütleme 'iş'ini üstlenen 'özne'nin ön plana geçip, tarihin müstakbel 'özne'sini, örgütün fiilî 'nesne'si haline getirmesini, yani 'insanın genişletilmiş yeniden üretimi' projesinin 'örgütün basit yeniden üretimi' şeklinde yozlaşmasını neredeyse kaçınılmaz kılacaktır.

Proleter/proletarya kavramına ilişkin olarak ayrıca şunu da belirtmek gerekir ki, bu kavramlar, felsefî düzlemde, yani doğ-

rudan algılanabilirliğin en az iki kat üstündeki bir düzeyde inşa edilmiş kavramlardır: proleter ve proletarya kavramlarının zihin düzeyinde ulaşılmış olan saflıklarına denk düşecek şekilde varolan, yani kendi üretme gücünün dışında kendisine ait hiçbir şeyi bulunmadığı gibi kendisi de kendisini hiçbir şeye ait hissetmeyen, münferit/arızî mensubiyet ve aidiyetlerin hepsine eşit uzaklıkta yer alan/varolan bir insan bireyine gerçekte rastlamak hemen hemen imkansızdır.

Sosyalizm, tabiî ki, proleterleri proletarya olarak tarihin özne'liğine hazırlama/tarihin özne'sine dönüştürme çabası içinde olacaktır. Ancak yukarıdaki tespitlerimizin ışığında, artık şunu da söyleyebiliriz ki, sosyalizmin bu çaba çerçevesindeki stratejik ilgi alanı, insanın, kendisi çerçevesinde/süresince/aracılığıyla zorunlu olarak özne konumuna yükseldiği 'iş'in, 'iş' sürecinin ve de insanları 'iş'e götüren dinamiklerin yanı sıra, 'iş'i 'işlev'lere indirgemek, yani her bir işlevi kendi içinde başlı başına bir işmiş gibi tanımlamak/göstermek, dolayısıyla da kendi başına anlamlı müstakil bir iş konumuna yükseltmek suretiyle, insanları kendi gerçekleştirdikleri 'iş'in özne'si olmaktan çıkartan mekanizmaları da kapsayacak şekilde genişletilmek zorundadır. Şöyle ki, insan, kendisinin özne boyutunu doğuştan/doğal verisi itibariyle elde etmiş olmayıp, her şey doğal halinde/akışına bırakılsaydı kendiliğinden ortaya çıkacak olandan farklı bir şeylerin ortaya çıkmasını sağlayacak bir faaliyette bulunmak suretiyle, yani bir iş yapması/yapıp ettiklerinin iş adını hakedecek bir şeyler olması halinde kazanır; ancak şu şartla ki, bu işi üretebilmek için kullandığı/kullanmak zorunda olduğu -ve en başta kendi vücudu, eli, kolu, bacağı vb... olmak üzere- üretim araçları üzerinde tasarrufta bulunma hakkını kendi elinde tutuyor olsun. İşte, tam tamına bu yüzdendir ki, kişinin yapıp ettiği şey kendi başına bir iş olmayıp, birden fazla işlevden oluşan bir işin işlevlerinden sadece biri olduğu halde, söz konusu işlevlerden her birinin ken-

dilerini yerine getiren kişiler tarafından başlı başına birer işmiş gibi görülmeleri halinde, bu kişilerin hep birlikte başardıkları ortak iş temelinde oluşacak olan ve gövdesi/maddesel varlığı/nesne boyutu itibariyle bu kişilerin vücutlarının yanı sıra, bu işi üretirken kullandıkları araçları da kapsayan kollektif özne kendi içinden parçalanmış, dolayısıyla söz konusu gövde üzerinde tasarrufta bulunma hakkı, işi gerçekleştirenlerin dışındaki birilerinin eline geçerken, bu işi gerçekleştiren kişiler de basit birer canlı enerji kaynağı/köle/yük hayvanı konumuna indirgenmiş olacaklardır.

Ancak 'iş' kavramı aracılığıyladır ki, doğrudan duyumlarımız düzeyinde birer 'özne' imiş gibi algıladığınız bireylerin 'nesne' yanını, ve yine doğrudan duyumlar düzeyinde kaldığımız takdirde algılayamayacak olduğumuz özneleri -ki, burada kollektif özneler söz konusudur- teşhis ve bunların sınır ve içeriklerini tespit etmek mümkün olacaktır. 'İş' kavramı üzerine oturtulmuş bir 'özne'-'nesne' ayırımı sayesinde ise, bir yandan, gerek bir kavram olarak ortaya konulup geliştirilmesi ve -hiç değilse kapitalizmin metropol ülkelerinde- hayata geçirilmesi yine burjuvazi tarafından gerçekleştirilmiş ve de -en azından lâfız düzeyinde- evrensel bir kabûle ulaşmış 'habeas corpus' (kişi dokunulmazlığı) ilkesini, bugünkü çerçevesinin temelindeki mantıktan kopmayıp, tam tersine bu mantığı en uç noktalarına kadar daha da tutarlı kılarak -dolayısıyla da, bu ilkeyi bugünkü haliyle benimsemiş olanların ancak kendi kendileriyle çelişmek ve haksız duruma düşmek pahasına karşı çıkabilecekleri bir şekilde-yeniden tanımlamak, diğer yandan da sosyalizmi, toplumsal hayatın hangi alan ve vechesine -insan hakları ya da 'iş' örgütlemesi/yönetimi, öğretim metodolojisi veya çevre düzenlemesi vb...- ilişkin olursa olsun, döneme, konjonktüre ve coğrafyaya göre değişkenlik gösteren eklektik, eklektiklikleri ölçüsünde oportünizme ve pragmatizme açık, böyle olunca da cihanşûmul bir meşrûluk taşıma iddia ve gücünü

peşinen kaybetmiş siyasetler çerçevesinde eriyip yozlaşmaktan koruyacak işlemsel bir omurgaya kavuşturmak mümkün olacaktır.

'Habeas corpus' ilkesi, kişinin 'olmak'ını, yani kendisinin değişikliğe uğratılması halinde, kişinin o kişi olmaktan; yok edilmesi halinde de tümüyle var olmaktan çıkmış olmasına yol açacak olan yanını dokunulmaz kılıp güvence altına alır. Kişinin 'olmak'ı, yani kendi yapmadığı, kendisi tarafından yapılmış/belirlenmiş olmayan, dolayısıyla kendisinden sorumlu olmadığı, kendisinden dolayı ne cezalandırılması ne de ödüllendirilmesi mümkün olan, ancak kendisi olmazsa da o kişinin varlığından söz etmenin mümkün olmayacağı, dolayısıyla kendisini yok etmek doğrudan doğruya cinayete tekabül eden 'nesne' yanıdır. Şöyle de söyleyebiliriz: kişinin 'nesne' yanı, kişinin kendisi tarafından belirlenmiş olmayan, kendileri hakkında söz konusu kişiye hitaben "yapmasaydın ya da böyle yapmasaydın" diyemeyeceğimiz ve kendileri için "olmasaydı ya da öyle olmasaydı" dememiz, tam tamına o kişi için "doğmasaydı ya da öyle doğmasaydı", kısacası 'ölsün' dememize tekabül edecek olan özelliklerinden oluşur ki, işte bu yüzden de söz konusu özelliklerin, o kişi tarafından sahip olunmalarını, o kişiye ait olmalarını, o kişinin tasarrufu altında bulunmalarını engellemek, yasaklamak ya da imkansız kılmak, doğrudan doğruya o kişinin 'can'ına kastetmek anlamına gelir.

Kişinin kendi eyleminin ürünü olmayan, kendileri üzerinde belirleyicilik payına sahip olmadığı, kısacası kendi yapmadığı, dolayısıyla da ister istemez 'olmak'ını oluşturan şeyler sadece gövdesi ve uzuvlarından, kısacası bedeninden, yani maddî nesnesinden ibaret olmayıp, anadilinden damak ya da kulak zevkine kadar bütün kültürel varlığını kapsadığı gibi, maddî nesnesi de bedeniyle sınırlı olmayıp, bu bedenin yaşayan bir varlık olarak üzerinde/içinde yaşadığı toprakları/ortamı da, yani o kişi na-

sıl ki o bedene doğmuştur, işte o bedenin de, kendisi içine doğduğu ortamı da kapsar: sosyalizmin 'habeas corpus'unda 'corpus', kişinin kültüründen 'memleket'ine kadar uzanır; tabiî, merkezinde kişinin bedeni bulunmakla birlikte, her noktası itibariyle de 'piyasa değeri üzerinden ölçülüp, devlet hakkı (hikmet-i hükümet, raison d'Etat) adına da biçilmekten eşit derecede masun bir bütün' olarak.

İnsanın, en başta vücudu olmak üzere 'nesne' yanının, kendisinin varlıksal temeli olarak 'habeas corpus'a konu olmasının, yani dokunulmaz kılınıp güvence altına alınmasının sebebi, buradaki vücudun fizikî açıdan bir insan vücudu olması, yani diyelim maymununkinden daha az küllî veya kuyruksuz bir vücud olması değil, bir öznenin bedenine, yani kendisi olmazsa söz konusu öznenin de varolamayacağı varlıksal temele tekabül ediyor olmasıdır. Bu noktada, insanların sadece ve zorunlu olarak bireysel özneler halinde mi varoldukları, yoksa bireysel öznelerin yanı sıra kollektif öznelerin de bulunup bulunmadığı sorusu hayatî bir önem kazanır: 'corpus'un, yani insan bedeninin, kendisi için 'habeas' denmeye değer olması, doğrudan doğruya kendi 'corpus'luğundan değil de, bir öznenin 'corpus'u, yani bedeni/reel varlığı/varlıksal temeli olmasından kaynaklanıyorsa, kollektif öznelerin var olması halinde, bunların da 'habeas corpus'a konu edilmeleri, yani kollektif öznenin 'corpus'unun da aynen bireysel öznelerinki gibi, hakkında 'habeas' denmeye değer, üzerinde sadece ve sadece öznesi tarafından tasarrufta bulunulabilecek, bunun için de başkalarının tasallutundan masun kılınması gereken bir 'corpus'/beden statüsüne oturtulması, kendisine böyle bir statü tanınması gerekecektir.

Bu noktada da zihnimizin önünü açacak olan yine 'iş' kavramı olacaktır: nerede ki, insanın tek başına başaramayacağı bir 'iş' vardır, orada aynı zamanda bir kollektif özne de oluşacak

demektir. Bu, ağır bir taşın bir yerden alınıp başka bir yere götürülmesi gibi tek işlevli bir 'iş' de olabilir, ama kollektif öznelerin varlık kazanması esas olarak birden fazla işlevden oluşan 'iş'ler temelinde/çerçevesinde gerçekleşir. Tam burada kritik ve paradoksal bir durum ortaya çıkar: 'iş' ne kadar çok sayıda ve birbirlerinden ne kadar farklı işlevden oluşuyorsa, bu 'iş'in öznesinin kollektif bir özne olma ihtimali de o ölçüde yüksek; ancak, söz konusu kollektif varlığı doğrudan/çıplak gözle algılamak da aynı ölçüde zor; buradaki 'ortak iş'i oluşturan işlevlerden her birini kendisi tek başına bağımsız bir 'iş'miş gibi görüp/göstermek ise yine aynı ölçüde kolay olacaktır. Bu durumda, kollektif özne, kendi içinden parçalanıp, hiçbiri aslında kendi başına bir 'iş' niteliği taşımayan, dolayısıyla yerine getirilmeleri de kendilerini yerine getirenlere özne konumu kazandırmayan işlevleri yerine getiren bireylerin aritmetik toplamına indirgenmiş, tabiî bu arada, söz konusu kollektif özneye tekabül eden 'corpus' da, 'ortak iş'i gerçekleştirenlerin dışındaki birilerinin tasarrufu altına girmiş olur.

Kollektif özneye ilişkin bir örnek verecek olursak, bir amforaya (altı sivri, dolayısıyla dik durması için mutlaka birileri tarafından tutulması gereken kulplu antik çağ testisi) bir damacanadan su aktarılması gibi çok basit, ancak yapısı gereği iki farklı işlevden oluşan ve bu farklı işlevlerin mutlaka farklı bireyler tarafından yerine getirilebilir olması ölçüsünde de, kendisinin gerçekleştirilmesi, aynı zamanda kollektif bir öznenin oluşmasına yol açan bir 'iş'i ele alıp, amfora dik tutulmazken damacanayı kaldırmanın, damacana kaldırılmamışsa da amforayı dik tutmanın kendi başına bir 'iş', dolayısıyla bunları yapanların da birer özne olmadığını, ancak eğer damacanadan amforaya su aktarılabilmişse bunun bir 'iş' olduğunu, ortada bir 'iş' bulunduğuna göre de bu 'iş'in mutlaka ve mutlaka bir öznesinin bulunacağını, ancak bu işin iki farklı işlevini yerine getirenlerden hiçbiri kendi

başlarına özne olmadıklarına göre, buradaki öznenin zorunlu olarak kollektif bir özne olduğunu söyleyebiliriz.

Buradaki problem, ortada bir özne bulunduğuna göre öznesinin tasarrufu altında bulunuyor olması garanti edilip başkalarının tasallutu karşısında güvence altına alınacak olan kollektif bedenin (corpus'un) nasıl bir beden olduğudur; ya da farklı bir ifadeyle, buradaki kollektif özne, varolabilmek için nasıl bir reel varlığa dayanıyor olmak zorundadır. Bu konuda söylenecek olan ise şudur: öksürüğünün sesini azaltma 'iş'ini, ağzını eliyle kapatmak suretiyle gerçekleştiren ve bu 'iş' çerçevesinde de özneleşen birey için, ağzına götürdüğü, yani üzerinde tasarrufta bulunduğu el nasıl ki bu 'iş'i gerçekleştirebilmesi açısından zorunlu bir üretim aracıdır ve de bu el başkaları tarafından bağlanmış, kelepçelenmiş ya da tutuluyor veya kendisinin belirleyiciliği altında değil de başka birilerinin emri ya da zoruyla ağzına götürülüyor olsaydı -söz konusu 'iş' ya hiç yapılmamış ya da kendisi tarafından belirlenmemiş olacağından- buradaki bireyimiz herhangi bir işin öznesi olamayacaktır, kollektif öznenin bedeni/vücudu/nesnesel temeli ('corpus'u) de, ya kendisi sayesinde özne konumuna ulaşılan 'iş'i gerçekleştirenlerin bireysel bedenlerinin yanı sıra, bu 'iş'i gerçekleştirmek üzere kullanmak zorunda oldukları araçları (üretim araçlarını) da içeriyor, yok eğer böyle değilse, kendisi tecavüze uğrayıp parça parça edilirken, içerdiği insan unsuru da kullaştırılmış/köleleştirilmiş bir beden olacaktır.

Bu noktada artık şunu söyleyebiliriz ki, bugün artık evrensel kabûl görmüş durumda bulunan 'habeas corpus' (kişi dokunulmazlığı) ilkesi, ilk bakışta her ne kadar kişinin doğrudan doğruya ve sadece vücutsal/bedensel bütünlüğünün güvence altına alınmasına ilişkinmiş gibi görünse de, burada güvence altına alınan, aslında insan bireyinin kendi kendisini beşerî bir var-

lık olarak üretebilmesi için kullanmak zorunda olduğu ilk ve 'olmazsa olmaz' üretim aracı olan kendi vücudu üzerinde tasarrufta bulunma hakkı ve bu hakkın devredilemezliğidir: kollektif öznelerin de bireysel özneler kadar gerçek birer özne oldukları bir veri iken, kollektif öznenin de, kendisini özne kılan 'iş'i gerçekleştirmek üzere kullanmak zorunda olduğu üretim araçlarının üzerinde tasarruf hakkına sahip olmaktan uzak tutulması, bireysel öznenin kendi vücudu üzerinde tasarrufta bulunma hakkının kendi elinden alınıp başka birine verilmesinden, yani kendisinin kullaştırılıp köleleştirilerek basit bir canlı -enerji kaynağı- nesne konumuna indirgenmesinden daha az vahim bir durum değildir.

Sosyalizm, emekçilerle kapitalistlerin karşıtlığı ve çatışması çerçevesinde doğmuştur; ancak beşerî/toplumsal gerçekliğin, kısacası bildiğimiz anlamda insanın yegane/evrensel temeli durumundaki emek'i bu özelliği esasında ortaya koyup, insanlığın evrensel ölçütü haline getirmeyi hedefliyor olması açısından evrensel geçerlilik ve meşrûluk taşıyan yegane ideolojidir. İşte bu yüzden de sosyalizm, sadece kapitalizme mahsus olanlar değil, ister onun öncesinde varlık kazanmış, ister kapitalizme yabancı ama onunla eklemlenmiş ya da eklemlenmemiş, hatta isterse kapitalizmin mantığına aykırı bir mantığın ürünü olsun, her türlü tahakküm ilişkisini, yani insanın insana kulluğunu/nesne'leştirilmesini/nesne konumuna geriletilmesini aynı bir problematik çerçevesinde ele almak zorundadır. Böyle bir şeyi mümkün kılacak yegane yaklaşım ise, kendisine odak ve hareket noktası olarak, insanın kapitalizm tarafından getirildiği durumu değil, genel/tür olarak insanın kendi dışından verilmiş belirleyicilikleri geriletip, basit bir nesne olmanın ötesinde kendisi de belirli bir belirleyicilik payı taşıyan bir varlık, yani bir özne konumu kazanmasına olanak veren yegane süreç durumundaki 'iş'i temel alan bir yaklaşım olacaktır.

İşte, ancak böyle bir yaklaşım doğrultusundadır ki, sosyalizmin, kendi doğal müttefiklerini -hatta yerine ve zamanına göre temel güç kaynağını/aslî öznesini- illaki ve sadece, bütün zamanlar ve mekanlarda geçerli olacak şekilde peşinen tespit edilmiş ve kendisine bu misyon yüklenmiş -ve bu misyona göre örgütlenmesi, bilinçlendirilip biçimlendirilerek bu misyonu yerine getirmeye hazır hale getirilmesi işi, misyonun kendisinin önüne geçmiş- bir sosyal sınıfta -ya da sınıflarda- değil; bunların yanı sıra, 'yapmak' konusunda en fazla belirlenmişlik taşıyan, yani 'kendileri olmak/oldukları şey olarak kalmak' için dahi bir şeyler yapmak -diyelim, kendisi balıksa, yüzmesi engellenmiş, dolayısıyla da kendi kendisinin basit yeniden üretimini gerçekleştirebilmek, yani basit bir balık olarak yüzebilmek için dahi yüzmenin öncesinde ve dışında bir şeyler 'yapmak'- zorunda kalmış/bırakılmış, kısacası kendileri için 'yapmak' varoluşsal bir zorunluluk, özneleşmek de mukadder hale gelmiş, başka bir ifadeyle ya özgürleşmek ya da yok olmak durumunda bırakılmış olan unsurlar arasından da bulabileceği/bulmak zorunda olduğu açıklık kazanacaktır.

Nasıl ki, laisizm doğuş koşullarına indigenemez ve böylesi bir indirgemeciliğin stratejisine tâbi kılınamaz; yani nasıl ki, laisizm, Fransa topraklarının yarısını elinde tutan bir Katolik Kilisesi'nin varlığına tekabül eden koşulların özgün bir ürünü, dolayısıyla da sadece benzer koşullar çerçevesinde hayat bulup geçerlilik kazanabilecek ve yine sadece böyle bir çerçeve içinde meşrûluk taşıyabilecek bir düşünce/ilke olarak görülemez ve de "laisizm ancak bu koşullarda meşrû ve mümkündür" deyip, laikliğin gelmesi için önce çok güçlü bir kilisenin varlık kazanması beklenemez, hele laisizmin öncü militanlığı diye, önce bir katolik kilisesinin doğmasına, sonra da ülke topraklarının neredeyse yarısını kontrol eder hale gelmesine katkıda bulunmak laisizm adına meşrûlaştırılamaz. Sosyalizmin de kapitalizmin en vahşi koşulları altında

doğmuş olmasına bakılarak, sosyalizm doğsun diye önce kapitalizmin oluşmasını beklemek/kapitalizmin oluşmasına elverişli koşulları hazırlamanın öncülüğüne soyunmak kadar dangalakça bir sosyalistlik de olamaz -ki, böyle bir şey, sosyalizmin evrenselliğini kavrayamamış olmanın ötesinde, insanın insan olmasının temelindeki emek'i, münhasıran, meta üretiminde kullanılırken ister istemez kendisi de metalaşan emekten ibaretmiş gibi görme ferasetsizliğine de işaret eder.

Emeğin münhasıran kapitalist tarafından meta konumuna indirgenen emek'ten ibaret olmayıp, beşerî/toplumsal gerçekliğin molekülünün de, varlıksal temeli yine 'emek'ten başka bir şey olmayan 'iş' olduğunu, 'iş' çerçevesinde oluşmuş kollektif öznenin ise, buradaki 'iş' açısından gerekli olan emeğin kaynağı durumundaki bireylerin yanı sıra, onların söz konusu 'iş'i gerçekleştirmek üzere kullanmak zorunda oldukları üretim araçlarını da kapsayan bir zatiyete tekabül ettiğini vurgulayan bir sosyalizm aracılığıyladır ki, kollektif özne içinde yer alan bireylerin kullandıkları üretim araçları üzerinde tasarruf hakkına sahip olmalarını engelleyen şeyin sadece ve zorunlu olarak kapitalist mülkiyet ilişkileri olmayıp; pekâlâ kamu/devlet mülkiyeti, kamu yararı, aşiret, şeyh/şıh hakkı vb... de olabileceğini ortaya koymak mümkün olacaktır: sosyalizmi gerçekleştirmeye koyulmanın ön koşulu, aydınlık sabahına kapitalist mülkiyet ilişkilerinin lağvedilmişliğiyle uyanılacak olan bir Büyük Gece olmadığı gibi, söz konusu Büyük Gece'nin bir türlü gelmediğine bakarak ümitsizliğe kapılmanın ya da gerçekleştiği sanılan 'Büyük Gece'lerden sonra dahi, güneşin bir türlü doğmamasının faturasını sosyalizmin kendisine çıkartmanın da hiçbir haklı temeli yoktur.

'HABEAS CORPUS'TAN 'HABEAS OİKOS'A EKOLOJİZMİN ZORUNLU GÜZERGAHI*

Ekolojizm, Türkiye'ye 'Çevrecilik' ve 'Yeşiller Hareketi' adları altında yansıdı. Bu yazıda, özellikle 'çevre'cilik kelimesini ekolojizm açısından ele alıp değerlendirerek, eğer kullanılmaya devam edilecekse, hiç değilse bir terim netliğine kavuşmasına katkıda bulunmaya çalışacağız. Zira biliyoruz ki, dilin dil içinden inşa edilemeyeceği ne kadar doğruysa, dildeki işlev bozulmalarının salt dil içinde kalınarak açıklanamayacağı da o kadar doğrudur; dolayısıyla herhangi bir terimin anlamsal açıdan taşıdığı zaafiyetin, bu terimin işaret ettiği kavram adına yapılanlar ve bu kavram üzerine söylenip yazılanlarla zaman içinde ve değişik ölçülerde giderilme şansı vardır.

Burada önce, yeşil, yeşiller, ama özellikle de çevre (sorunları, planlaması, korunması vb...), çevreciler ve çevrecilik terimleri son yıllarda çok sık ve her bağlamda kullanılır hale gelirken ekoloji ve ekolojizm kavramlarına hemen hemen hiç değinilmediğini kaydedip, bu durumun temelinde yattığını düşündüğümüz bazı hususları belirtmek istiyoruz: Bir yandan Türkçeleştirmeyi 'kavramların özel olarak öğrenilmeyi gerektirmeyecek şekilde kendiliğinden anlaşılır kılınması' olarak gören bir anlayış; bu tür bir anlayışın, anadil'den bilinen ampirik içerikli kavramlarla işi idare etmeyi zorunlu hale getirmesi ve bu durumun, son yıllarda etkisini gittikçe yoğunlaştıran anglo-amerikan ampirizmi ile olağan-

---

* Türkiye Günlüğü, Sayı: 3, Haziran 1989.

üstü bir uyum göstermesi; diğer yandan ise, ampirik düzeyde birbirlerini karşılıklı olarak çağrıştırıp destekleyen yeşil, yeşillik ve çevre gibi kelimelerin, yine anglo-amerikan etkisiyle yaygınlaşmış olan ve her türlü zihinsel-ahlâkî 'kıvrak'lığa meşrûluk kazandırma zemini oluşturan pragmatizmin işini oldukça kolaylaştıracak -hele yasakçı, baskıcı ve keyfî bir yönetim döneminde- bir çok-anlamlılık (anlam netliğinden yoksunluk) taşıyor olmaları...

Çevre -ve konumuz çerçevesinde onunla birlikte anılan yeşil- kelimesinin anlam netliğinden yoksun olduğunu söyledik. Ancak bu kelimenin, hangi bağlamda kullanılırsa kullanılsın, her zaman ve ağırlıkla vurguladığı bir husus vardır: Merkez-de/merkez olmama; öze, nüveye, esasa ilişkin olmama. Herhangi bir şeyin çevresi o şeyi kuşatır, ama ne o şeye nüfûz eder, ne de o şey tarafından nüfûz edilir; çevre, çevrelediği karşısında dışsaldır. Oysa ekoloji, Yunanca'daki oikos kelimesinden türetilmiş bir terimdir; tıpkı eko(oikos)-nomi gibi; yani içinde yaşanan mekân anlamındaki ev'den. Eko(oikos)-loji, insanın, içinde varlık kazandığı ve bir parçasını oluşturduğu doğal ortamla (muhit), yani duvarlı-duvarsız her türlü ev'i ile olan ilişkilerini ele alır.* Ortam değil de çevre dediğimizde ise, 'Biz'den çok 'Başkaları'na, 'ev'den çok bahçeye, 'bahçe'den çok kıra, 'banyo'dan çok havuza, 'havuz'dan çok göle, 'göl'den çok denize atıfta bulunmuş oluruz ve bu kelime aracılığıyla kır'dan ormana, göl'den Atlantik'e, çocuğumuz'dan kedimize, kedi'mizden de balinalara ya da kaplumbağalara kaymak daha bir kolaylaşır.

Ekoloji, insanın doğal ortamıyla olan ilişkilerini ele alır dedik. Ancak bu, aslında paradoksal bir önermedir; zira insan, kendisiyle doğal ortamı arasındaki bir ilişkinin varlığından söz etmemize izin verecek derecede doğal ortamı karşısında farklılaşmış-

* Buradaki 'ev'i İngilizce'deki 'home' kavramına yaklaştırabiliriz.

sa, ilişkide bulunduğu ortam da artık başlangıçtaki kendi saf 'doğal'lığı içinde olmayıp, insanın etkin bir özne olarak gerçekleştirdiği müdahalelerin izlerini taşıyor demektir. Söz gelişi kumaş yünden dokunur, ama ne bu yünü veren ehlileştirilmiş koyunun, ne de bu kumaştan dikilmiş giysiyi taşıyan insan bedeninin doğal hallerinde olduklarını söyleyebiliriz; insan, ağzıyla konuşur (dili, damağı, dişleri, dudakları vb...) ama, hiçbir insan doğuştan ve kendiliğinden, yani doğal olarak ne Fransızca, ne Türkçe, ne de İngilizce konuşmaya başlar. Bu demektir ki, içinde beşerî varlığımızı ürettiğimiz doğal ortam, çevreden değil, doğrudan doğruya kendi vücûdumuzdan başlar: İnsanın en öz, en yakın, en önemli, en hayatî ev'i, yani oikos'u vücûdudur. Vücût ise doğaldır, daha doğrusu doğanın bir parçasıdır: Ayak, mide, göz, burun, damak, geniz vb... Bir örnek verecek olursak, dudak, dil, diş vb... türkte de, fransızda da, ingilizde de birdir, aynıdır -tabiî biyo-anatomik açıdan, yani doğa düzeyinde-, ama ingiliz-dilli'lerin günde en az on bin defa farkına dahi varmadan telaffuz ettiği 'the'yı bir Türk'e, ya da 'Topkapı' kelimesini bir fransıza -Topkapi veya Topkapu değil de Topkapı olarak- söyletmenin ne denli zor olduğunu ancak denemiş olanlar bilir. Tekrarlayalım, insanın ilişkide bulunduğu doğal ortam, vücûdumuzdan başlar ve ormana, göle, kaplumbağa ya da balinaya ulaşırken ister istemez -insan müdahalesine maruz kalmışlık, yani işlenmiştik düzeyleri ve bunu açığa vurma dereceleri çok farklı olsa da- yoldan, köprüden, kaldırımdan da geçer; tabiî bu arada, uzun boylu olsun diye küçük yaştan itibaren 'basket'e gönderilip 36 numara vücûtları bel üstünde 40, el ve kollarda 44'e çıkan çocuklarımızdan veya marksist-leninist devlet propagandası uğruna cüce bıraktırılmış halter şampiyonlarından da.

Kısaca söylemek gerekirse, doğa, insanın bilinçli müdahalesine maruz kaldığı ölçüde artık doğal değildir. Bu durumda, insanla doğa arasındaki ilişkide 'doğal denge'yi korumaya ya da

yeniden kurmaya kalkışmak, vicdan temizlemeye yönelik bir 'illüzyon'dan kaynaklanmıyorsa, belirli bir depolitizasyon programının en kurnazca tuzaklarından birine düşmekten başka bir şey değildir: insan doğal dengeyle tümüyle uyumlu kalsa, onu öyle bırakşa, zaten beşerî değil, zoolojik dizide yer alan, salt antropolojik bir varlık olurdu.

Doğa, ekolojik açıdan 'ev' (oikos) olduğu için/ölçüde/sürece değerlidir; yani 'ev'in sahibinin yüzsuyu hürmetine; yoksa, 'doğa' ve 'doğal' olmasından dolayı değil. Bu 'ev' (oikos) ise, yukarıda da belirttiğimiz gibi insanın kendi vücûdundan başlar ve ekolojizmin hangi boyutta olursa olsun, kendi özgüllüğünü kurarken temel alacağı vazgeçilmez ilke de işte tam bu noktada ortaya çıkar: 'Habeas corpus' (bu vücût senindir), yani insanı ruhu ve vücuduyla bir bütün ve manevî bir zatiyet olarak ele alan 'kişi dokunulmazlığı' ilkesi.

Oikos'u -çevrecilik terimini kullananlar için, 'çevre'yi-* insan vücûdundan başlatmayan bir ekolojizmin, işi bazen doğayı ve doğallık'ı ve/ya da doğadaki veya toplumdaki bazı marjinallikleri fetişleştirmeye kadar götüren eklektik bir fanteziler yığını olmanın ötesine geçemeyeceği açıktır -oikos'un en hayatî öğesinin yakılıp, yıkılıp kirletilmesini (yani işkenceyi) kendi ilgi alanı içinde görmemekten, oikos'un kendi etkin öznesi tarafından başkalarına devredilerek doğal bir nesneye indirgenmesini (zira, insanın etkin özne olarak müdahalede bulunmadığı bir doğa, kendiliğinden, kendi içinde oikos değildir), söz gelişi fahişeliği özgürlük addetmeye kadar çok çeşitli bir fanteziler yığını.

Ekolojizm 'habeas corpus'la başlayıp onunla yol almak zorundadır. Ancak 'habeas corpus'un ekolojizm açısından vazge-

---

* Ekolojizm terimini Çevrecilik'le karşılamanın sakıncalarının burada daha bir açıklıkla ortaya çıktığı kanısındayız.

çilmezliğinin kaynağı, 'corpus'un oikos'un en temel öğesi olmasıdır ve ekolojizmin maksimal programının hedefi de işte tam bu noktada açıklık kazanır: 'Habeas oikos'u gerçekleştirmek.

'Habeas oikos'un 'doğa dokunulmazlığı' demek olmadığı açıktır: ne insan tarafından dokunulmamış doğa oikos olabilir, ne de doğaya dokunup, bir yandan onu değiştirirken, bir yandan da ondan farklılaşmayan insan 'beşeri'.* Ancak insan, doğa'ya, "doğaya dokunup onu değişikliğe uğratayım da oikos yaratmış olayım" diye değil, kendi varlığını her an yeniden üretmeye yönelik sürekli çabası içinde dokunmuş olur. Dolayısıyla 'habeas oikos'un gerçekleşmesi de 'oikos'tan kalkarak ve 'oikos'un kendisi için değil, insandan kalkarak, 'habeas' esasında ve insanın kendi varlığını yeniden üretmesi süreci çerçevesinde mümkün olacaktır. 'Habeas corpus'tan 'habeas oikos'a giden yolun katedilmesi, bu durumda, söz konusu yeniden üretim sürecinin, bu sürece hayat veren insan çabasının önünü kesen, yolunu uzatan, yokuşa süren ya da saptırtan her türlü engelden arındırılması şeklinde gerçekleşecektir.

'Oikos'un nesneler dünyasına ait olduğunu dikkate alırsak, toplumsal gerçekliğin morfolojik-demografik katında somutluk kazanacak olan bu temizleme işi, ancak şu iki ilkenin tabuluklarını yitirmeleri ölçüsünde gerçekleşebilecektir: Özel (bireysel veya grupsal) mülkiyetin dokunulmazlığı ve *raison d'Etat* (Devletin hükümranlık tekeli). Bu önermeyle ulaştığımız nokta, bizi, aslında olağanüstü kritik ve gereken hassasiyetle ele alınmadığı takdirde, buraya kadar katettiğimiz yolun başına geri dönmemize yol açacak bir sorunla da karşı karşıya getirir: Özel mülkiyet ne adına dokunulur kılınacaktır? Bu sorunun en alışılmış ve ilk bakışta en mantıklı gibi gelen cevabı 'kamu yararı

---

* İnsan, doğal olanı kendi 'oikos'u hâline getirebildiği ölçüde doğa'ya emili olmaktan çıkıp beşerileşmiş, bunu doğal determinizmleri gerileterek başardığına göre de, özgürleşmiş olur.

adına'dır. Oysa gerçekte, 'kamu' diye organik bir zatiyet, gerçek bir kollektif özne yoktur; yani 'kamu' bir fiksiyondur, dolayısıyla da 'kamu' adına konuşan, karar veren, eyleyen daima ve zorunlu olarak kendisi 'kamu' olmayan birileridir.

'Kamu yararı' keyfiliklerini meşrûlaştırmanın aleti durumuna düşmek istemeyen bir ekolojizmin, asgarî programında 'hukuk devleti'yle çakışmak zorunda olduğu açıktır. Ancak, 'habeas oikos'a doğru yol almak isteyen bir ekolojizm, 'kamu yararı'nı sadece tasarruflar düzeyinde denetlenebilir kılmakla yetinemez; mistifiye edici bu kavramı temelden sarsmak ise, 'kamu'nun homojen bir bütün, 'yarar'ın da bu homojenlik esasında tek olmadığını ortaya koyacak 'çoğulcu' bir demokrasi çerçevesinde mümkün olacaktır. Bununla birlikte, maksimal programı 'çoğulcu demokrasi'yi aşamayan bir ekolojizmin, ortaya çıkma sebebini açıklamaktan aciz bir snobizm olmanın ötesine geçemeyeceği de açıktır. Bu demektir ki, eğer siyasal bir boyuta da sahip olacaksa, ekolojizmin kendi özgüllüğünü kurması 'çoğulculuğun esaslarını da çoğullaştırmak'la başlayacaktır. Ekolojizmin, 'Habeas oikos'u kurma yolunda *raison d'Etat*yı, yerinin başka bir devlet'in hükümranlık tekeli (raison d'un autre Etat) ile doldurulmasına yol açmaksızın kırması da ancak bu noktadan sonra mümkün olacaktır; zira artık ekolojizmin problematiği global bir özyönetimin problematiğiyle buluşmuş olmaktadır ve bu problematik, devletlerin ve/ya da devlet türlerinin birbirleri yerine ikame edilmesinin değil, devlet'in, hem varlık sebebi hem de meşrûluk temeli olan egemenlik ilişkilerinin üretilmez kılınmasının problematiğidir.

***

Ve bu makalemizi aşağıdaki sözlerimizle tamamlayalım (*Sosyoloji Konuşmaları,* ed. S. Elibol, Ankara, 1991).

- Özyönetimi 'habeas corpus'un siyasal ve sosyal bağlamdaki doğal uzantısı olarak gördüğünüze ilişkin bir kanaatimiz var. Bu ikisi arasındaki bağlantıyı nasıl kuruyorsunuz?

Habeas corpus ile özyönetim arasındaki bağı, baştan ve doğrudan doğruya kurmuş değildik. Ancak ekolojist akımlar üzerinde düşünürken, bu terimin kökündeki 'oikos' kavramı, sonuçta bizi bu ikisi arasındaki bağı, sürekliliği yakalamaya götürdü. Şöyle ki 'oikos', insanın içinde yaşadığı doğal ortam; ama aslında artık tam anlamıyla doğal olmayan bir ortam: insanın yaşarken, yaşamak için üzerinde müdahalede bulunduğu, dolayısıyla doğal belirleyiciliklerin mutlak egemenliğinin insan tarafından kırılıp geriletildiği ve beşerî (toplumsal) belirleyicilikleri de içeren yeni bir belirleyicilikler hiyerarşisinin hükümran kılındığı bir ortam; bir anlamda, tabiî çok geniş bir anlamda, insanın doğadaki evi. Ancak insanın, kendisine en yakın 'oikos'u, yaşarken kullandığı, doğal halinde bırakmayıp kendisine göre biçimlendirdiği doğal unsur, doğrudan doğruya kendi vücudu.

Salt doğal belirleyiciliklerin hükümranlığına bırakılsa, ne ağzımız kendiliğinden konuşmaya ne de parmaklarımız piyano çalmaya başlardı; erkeklerin suratındaki kılların bıyık ya da söz gelişi keçi sakalı şeklinde çıkmasını gerektiren hiçbir doğal belirleyicilik yoktur; canlı maymun beyni yemekten söz edilince benim fenalık geçirip, bir Seylanlının ise ağzının suyunun akmasını salt doğal belirleyicilikler çerçevesinde kalarak açıklamak da imkansızdır vb... Kısacası, 'habeas'a konu olan 'corpus' da, tıpkı 'oikos' gibi, beşeriliğini kendi içinde taşıyor değil; o da, kendi çabalarımızla üzerinde belirleyici olup biçimlendirdiğimiz için/ölçüde/sürece 'oikos'umuz haline gelen doğanın bir parçası. Bu noktada açıklık kazanan şu ki, 'corpus'umuzla 'oikos'umuz, bilinçli insan müdahalesiyle değişikliğe uğramışlık esasında eş-özden, yani cevherdeşler ve her ikisi de beşerî varlık alanına birlikte dahiller.

'Corpus'la sınırlı olan 'habeas'ın, 'oikos'a da teşmil edilmemesini meşrû kılacak -hele ki, insanın doğa üzerinde etkili olma tekniklerinin bu denli geliştiği ve son derece yoğun olarak kullanıldığı günümüzde- hiçbir mantıklı gerekçe yoktur. Ancak 'Habeas corpus' bağlamında, 'habeas'a konu olacak özne, ampirik olarak doğrudan teşhis edilebilir iken, 'oikos' konusunda kendisine 'habeas' denilecek özneyi -baştan tercih edilmiş bir ölçüte tarihsel ve beşerî olan karşısında mutlak bir aşkınlık atfetme keyfiliğine düşmeksizin- pozitif olarak tayin etme imkânı yoktur. Söz konusu öznenin nasıl tespit edileceği konusunda, 'habeas'a konu olan özne ile nesnesinin, yani 'corpus'nu birbirlerinde karşılıklı olarak içkin olduklarını, biyo-organik bir bütünlük içinde bulunduklarını ve buradaki organik bütünlüğün üretimle kullanım arasındaki tam bir çakışmadan kaynaklandığını hatırlamak, bize yol gösterici olacaktır. Sözgelişi, insan konuşurken, yani kendisini beşerî bir varlık olarak üretirken ağzını, dilini, gırtlağını, dişlerini, ciğerini, abdomenini, dudaklarını kullanır ki, bunu yaptığı anda, vücudunun söz konusu unsurları üzerinde hüküm sürmekte olan doğal belirleyicilikler hiyerarşisini değişikliğe uğratıp, başını beşerî belirleyiciliklerin çektiği yeni bir hiyerarşinin kurulmasına yol açmış olur: Doğal verinin kullanılması ile beşerî gerçekliğin üretilmesinin birbirleriyle çakıştıkları an ve alanda özne teşekkül etmiş olmaktadır. Bu durumda 'habeas oikos'un öznesi, negatif bir işlem aracılığıyla ortaya konabilecektir ve bu işlem üretimle kullanım arasına girip, bunların birbirleriyle olan ilişkilerini dolaylılandıran ve organik bir bütünlük kurmalarına engel olan unsurların saf dışı edilmesidir.

İnsanın bilinçli müdahalesine maruz kalmış doğa demek olan 'oikos'un, aslında toplumsal gerçekliğin morfolojik katına tekabül ettiğini dikkate alırsak, 'habeas corpus'u, 'oikos'a teşmil etme işinin 'oikos'ta başlayıp yine 'oikos' içinde tamama erdirilebilecek bir iş olmadığı ortaya çıkar. Bir başka anlatımla, beşerî

varlık üretimi ile doğal verinin kullanılması/işlenmesi arasına giren unsurların ayıklanıp bertaraf edilmesi toplumun siyasî, hukuksal ve ekonomik yapısından bağımsız olarak gerçekleştirilebilecek bir iş değildir. Özyönetimin, 'habeas corpus'un toplumsal-siyasal düzeydeki doğal uzantısı olarak gündeme gelmesi de işte tam bu noktada olur. Zira insanın doğal veri üzerinde tasarrufta bulunma alan, ölçü ve biçimi mülkiyet (bireysel, grupsal ya da kamusal) kavramı çerçevesinde ve devletin hükümranlık tekeli(Raison d'Etat)'ne halel getirmemek esasında belirlendiği ölçüde, üretim ile kullanımın birbiriyle çakışması mümkün olmayacaktır. Bu durumda her şeyden önce Mülkiyetin dokunulmazlığı ilkesinin ve Raison d'Etat'nın birer tabu olmaktan çıkartılması gerekmektedir.

Özel mülkiyet, ne adına dokunulur kılınacaktır? Bu sorunun en alışılmış cevabı 'kamu yararı adına'dır. Oysa 'kamu' diye gerçek bir organik zatiyet, kollektif bir özne bulunmadığı gibi, toplum da herkesin yararının aynı olduğu homojen bir varlık değildir; dolayısıyla 'kamu yararı' adına iş görme kudretine sahip olanların keyfiliklerini meşrûlaştırmaya yönelik bir fiksiyon olmanın ötesinde, 'kamu yararı' diye toplumun bütünü için geçerli üstün ve tek bir yarar mevcut değildir. Bu durumda, yeni bir tabunun toplumsal varlık üretimi karşısına dikilmesini istemiyorsa, özyönetim, mutlaka ve mutlaka çoğulcu bir katılımı da öngörmek zorundadır.

Özyönetimin çoğulculuğu, insanların, kendi çabalarıyla ürettikleri toplumsal varlık üzerinde söz sahibi olmalarına, söz konusu varlığın üretimi ve kullanımı süreci dışından ve soyut birer demografik birime indirgenmeleri şartıyla izin veren ve bu arada, ister istemez bir nicelikperestliğe de dönüşen siyasal demokrasinin çoğulculuğundan farklı olarak, insanların toplumsal varlığı üretirken *eylem ortaklığı-iş bölümü* çerçevesinde oluştur-

dukları organik bütünleri de birer kollektif özne olarak kendilerinin hayat verdiği toplumsal varlık üretimi üzerinde söz sahibi kılan bir çoğulculuk olacaktır.

Özyönetimin çoğulculuğu, bundan da ibaret kalmayacaktır ve kalmamak zorundadır. Zira bizi özyönetime götüren yola, yani 'habeas oikos'u gerçekleştirme yoluna çıkarken, amacımız üretim-kullanım arasında tam bir çakışma sağlamaktı. Bu durumda, üretim ile kullanımın birbirlerinden zaman, mekân ve aktörler açısından farklılaşmış oldukları alanlarda, kollektif üretim öznelerinin devreye sokulması mülkiyet ve efektif talep gibi unsurların belirleyiciliklerini gerilettiği ölçüde, kullanıcıların, yani kendi içlerinde organik bir bütün oluşturmayan unsurların da söz sahibi kılınmaları gerekecektir ki, organik bütünlük yokluğunun ancak örgütsel birleştiricilikle telafi edilebilecek olduğunu dikkate alırsak, sınırsız bir örgütlenme serbestisi de, özyönetimin olmazsa olmaz bir veçhesi olarak ortaya çıkar.

'ÖLÜ TOPLUMSALLIK'IN OLUMSUZLANMASI OLARAK ÖZYÖNETİM*

Özyönetimin ne tür bir problematik çerçevesinde yol alacağı, daha Prometheus tanrıların iradesine karşı eyleme girişti̇ği anda ana hatlarıyla belli olmuştur.

Prometheus'un başkaldırısı, ne Tanrı olmaya yöneliktir ne de Tanrı olmama durumuna karşı; karşı çıktığı şey insanın içinde bulunduğu durumdur. Bu eylemiyle Prometheus, kendisini insandan farklı bir varlık olarak değil, fakat farklı bir insan olarak yeniden üretmiş olur. Bu eylemiyle, kosmos'a emilmiş olmaktan çıkan insan, kendisini yine kendi çabasıyla tarihsel bir varlık olarak kurmuş olur. Ancak bunun yanı sıra, insan artık hem bizatihi bir ethik değer, hem de ahlâkî bir zatiyet niteliği de kazanmıştır; zira kendisi artık, hem ahlâkî tercih içeren bir eylemin dayandığı ilkedir, hem de böyle bir eylemi gerçekleştiren özne. Ancak burada en önemli nokta şudur: insanın kosmos karşısında tarihsel ve ahlâkî bir zatiyet olarak farklılaşması, aynı zamanda kendi içinde de farklılaşması olarak gerçekleşmiştir.

İnsanın, kendi varoluşuna yine kendisinin hakim olmasına yönelik bir girişim olarak özyönetimin en temel görevi nedir, o da işte tam bu noktada ortaya çıkar: insanın farklılaşmasının önünü tıkayan engelleri bertaraf etmek. Ancak burada sözü edilen farklılaşma, kendi içinde bir amaç değildir; dolayısıyla özyönetimin, tarihin belirli bir anına kadar gerçekleşmiş olan

---

* Mülkiyeliler Birliği Dergisi, Sayı: 108, Haziran 1989.

farklılaşmaları, yani bu belirli anda mevcut farklılıklar 'set'ini kendisine hareket noktası olarak alıp meşrûlaştırması düşünülemez. Böyle bir şey, tarihi, varolabilecek dünyalar arasında en iyisi olduğu baştan kabûl edilmiş bir dünyada kendiliğinden ve zorunlu olarak meydana gelmiş bir farklılaşmalar dizisine indirgemek anlamına gelir ki, bu durumda her türlü özyönetim girişiminin meşrûluk temeli de daha baştan yıkılmış olur; zira böyle bir dünyada, insanın kendi kaderini yine kendisinin tayin eder hale gelmesine yönelik her türlü müdahale, artık hem gereksiz, hem de -eğer insan dışından ve baştan belirlenmiş değilse- etkisiz kalmaya mahkûmdur. Bu bakımdan özyönetim, farklılaşmanın yolunu engellerden temizlerken temel alacağı yönlendirici çizgiyi, farklılaşmanın kendi içinden değil, tam tersine, insanın dünyayı, kendisiyle barışık olunup bütünleşilebilir bir hale getirmeye yönelik çabaları içinden çıkartabilecektir. Bu çaba içinde ve sonucunda ortaya çıkan farklılaşma, kendi kendisinin amacı olmadığına göre, burada kullanılması gereken kavram 'praxis'tir; yani tarihin varlıksal temelini üreten insan eylemi. 'Tarihsel gerçeklik' ise, mutlaka ve mutlaka bir 'toplumsal gerçeklik' çerçevesinde, ancak bu gerçekliğin ayrıcalıklı bir kesimi olarak varlık kazanır. Bu durumda özyönetim, tarihsel gerçeklik üretmenin önünü tıkayan yapıları, tıkamayanlarıyla değiştirmeye yönelik bir yeniden yapılaşma olarak varlık kazanacaktır.

Özyönetsel yapılaşma, insanın kendi kendisini toplumsal bir varlık olarak yeniden üretmesinin nesnel gereklerinden kaynaklanan farklılaşmaların önünü açacaktır ve bunu mevcut farklılıkları kendi dışlarından getirilmiş kabuksu bir eşitliğin güvencesi altına alarak değil, organik bütünlerin işlevsel bölümlerini eşdeğerli kılarak yapacaktır. İşte, ancak bu şekildedir ki, toplumsal yeniden üretim, eşitliği 'eşitsizliğin olumsuzlanması' esasında kurmanın zorunlu tepkiselliğine ve bu tepkisellikten doğacak bağımlılığa ve karşıt-tutuculuğa düşmeksizin, 'yapmak'ın getirdiği özgürlük ile

yapılan 'iş'in doğasından kaynaklanan zorunluluklan birbirleriyle örtüştüren bir 'praxis' niteliği kazanacaktır. Bu örtüşme gerçekleştiği ölçüde, insan çabasının doğal olana beşerîlik aşılama gücü; yani bu çabayla üretilen toplumsal gerçeklik içindeki toplumsal cevher yoğunluğu artmış olacaktır. Bu ise, aynı bir insan çabasının daha az fireyle toplumsal cevher üretimine gitmesi anlamına gelir ve özyönetimin maksimal programının öngörmesi gereken de işte bu fireyi sıfıra indirgemektir.

Bu noktada karşılaşacağımız ve yolumuza devam edebilmek için aşmak zorunda olduğumuz bir güçlük vardır: Toplumsal cevher, kendisini üreten özneden ve içinde üretildiği çerçeveden bağımsız evrensel bir öze ve bir özgül ağırlığa sahip değildir; dolayısıyla bir toplumsal gerçekliğin toplumsal cevher açısından yoğunluğunu, yani bu gerçekliği ayakta tutan insan çabasının toplumsal cevhere dönüşme derecesini doğrudan ölçüp değerlendirmemiz olanaksızdır. Ancak, toplumsal cevheri kendi içinden yakalayıp, öznesinden bağımsız olarak ele almamız mümkün olmadığı gibi, salt öznesine indirgememiz de mümkün değildir. Bu durumda, hem söz konusu cevherin hem de bu cevheri üreten öznenin dışında yer alan, ancak aynı zamanda her ikisiyle de irtibat halinde bulunan bir nirengi noktasına başvurmamız gerekecektir. Böyle bir nirengi noktasını ise bize, Proudhon'un 'ekonomik hukuk' anlayışından esinlenmiş olmakla birlikte, sadece maddesel üretim alanıyla sınırlı kalmaması sayesinde, her türlü kollektif faaliyetin *'toplumsal olan'* içinde bütünleştirilmesini mümkün kılan Gurvitchgil 'toplumsal hukuk' kuramı verecektir: ***Başarılacak ortak eser (iş)***.

İnsan çabasının hiç fire vermeksizin tümüyle toplumsal cevher üretimine gitmesini sağlayacak kısmî çerçevelerin ve bunlara hayat verecek organik toplulukların tanımlanması, ***başarılacak ortak eser***ler esasında mümkün olacaktır. Başka bir ifadeyle, söz

konusu çabayı harcayan bireyleri, işlevsel farklılıkların organik eşdeğerlilikleri esasında kollektif bir özne halinde bütünleştiren 'toplumsal hukuk'un geçerlilik kazanması, ancak *ortak* bir *eser*i başarmak üzere aktif bir toplumculluk (sociabilité, toplumsal bağlaşma) sergileyen organik topluluklar çerçevesinde mümkün olur. Bu bakımdan özyönetim, toplumsal yeniden üretimi bütün an, kerte ve veçheleriyle *başarılacak ortak eser*lere tercüme edilebilir kıldığı ölçüde yol almış olacaktır.

Özyönetsel yapılaşma, toplumsal yeniden üretimi oluşturan her bir 'iş'in, ortak bir eserin başarılması süreci olarak yaşanmasına imkan veren yeni çerçeveler kurulması şeklinde gerçekleşecektir. Aksi halde özyönetim, kendisine düşman bir zeminde, yani özyönetime yabancı rasyonellikler uyarınca -insanlar arasında, şu ya da bu esasta şu ya da bu ölçüde egemenlik ilişkileri üretilmesine el verecek şekilde- kurulmuş çerçeveler içinde/aracılığıyla işleyen bağımlı ve tepkisel, dolayısıyla da kısmî kalmaya mahkûm bir iş örgütleme/işletme yönetimi modeli olmanın ötesine geçemeyecektir. Örneğin, özel mülkiyetin veya devlet mülkiyetinin üretim araçları üzerindeki tekelini parçaladığı ölçüde/sürece/için en âlâsından (par excellence) özyönetsel bir ivme taşıyan işçi yönetimi, işletmeyi (fabrika, atölye vb...) orada üretilenleri kullanıp tüketenlerin ya da işletmenin fizikî varlığından şu ya da bu şekilde etkilenenlerin müdahalesine kapalı ve kendi erekselliğini kendi içine taşıyan özerk bir karar çerçevesine dönüştürdüğü anda/ölçüde özyönetsel niteliğini kaybetmiş olacaktır; bu durumda, artık ne işletme, ne de orada işlenenler ve üretilenler ortak bir eser çerçevesinde yer alıyor olabileceklerdir.

İşletmeyi, kendisi sayesinde varolduğu global insan çabasını, kendisine bu çaba karşısında aşkınlık tanıyan bir toplumsal gerçekliği üretecek şekilde belirleyen bir egemenlik odağı olmaktan çıkartıp toplumsal olan'a emdirmek ise, gerek işletmeyi, gerek o-

radaki üretimi, gerekse orada üretilenlerin tüketim veya kullanımını aynı bir ortak eseri gerçekleştirmenin farklılaşmış an, kerte ve veçheleri olarak kavrayan ve aralarındaki kısmî örtüşmeler sayesinde birbirlerini karşılıklı olarak, hem dengeleyip hem de bütünleştiren alt-çerçeveler aracılığıyla mümkün olacaktır. Ancak bu arada bir hususu, bir an dahi akıldan çıkarmamak gerekir: Başarılacak ortak eser temelinde biçimlenen bu çerçevelerde 'toplumsal hukuk'a kaynaklık edecek olan aktif toplumculluk, mikrososyolojik bir olgudur; sadece ve sadece organik, dolayısıyla da kısmî topluluklar çerçevesinde tezahür eder. Bu durumda, elimizdeki nirengi noktası olan *'başarılacak ortak eser*'den kalkarak özyönetimin global toplum düzeyindeki yol alışını değerlendiremeyeceğimiz açık, makrososyolojik planda iş görecek yeni bir ölçüt geliştirmemiz ise zorunludur.

Şunu da unutmamak gerekir ki, toplumculluk tezahürleri, toplumsal gerçekliğin en soyut, yani her türlü münferid içerikten ve global çerçeveden bağımsız olarak, nerede bir gruplaşma varsa orada mutlaka ortaya çıkan öğeleridir; dolayısıyla salt mikrososyolojik planda sınanabilen bir nirengi noktasıyla iş görmek, belirli bazı örgütlenme ya da çerçevelendirme modelleri kendilerine özyönetsel bir öz atfedilerek dogmalaştırılırken, özyönetsel yapılaşmanın da bir model fetişizmi şeklinde yozlaşmasına, bu yöndeki eğilimlerin gözden kaçırılmasına yol açabilir: Mikrososyolojik yaklaşımı dengeleyip tamamlamaya imkan verecek makrososyolojik bir ölçütün ortaya konması, sadece zorunlu değil, acildir de. Ancak burada dikkat edilmesi gereken bir husus vardır: Bu ölçüt pozitif, yani vaz'edici bir nitelik taşıdığı ölçüde hele mikrososyolojik ölçütümüzün de pozitif nitelikli olduğunu hesaba katarsak- meşrûlaştırıcı bir tarih felsefesine düşme tehlikesini de beraberinde getirmiş olacaktır. Bu durumda, kurulacak ölçütün özyönetim karşısında negatif, yani onu olumsuzlayıcı, ona karşıt bir nitelik taşıması gerekmektedir. Ancak, nasıl ki her

türlü somut içerikten bağımsız, mutlak anlamda özyönetsel bir öz mevcut değilse, mutlak özyönetim-karşıtı bir öz de yoktur. İşte, bu yüzden, burada yeni bir kavramsal kategori oluşturmak gerektiğini düşünüyoruz: *ölü-toplumsallık.*

Nasıl ki toplumsal olan, dışarıdan/önceden verilmiş olmayıp, insan tarafından üretildiği ölçüde ve yeniden üretildiği sürece vardır, insan çabasının toplumsal cevher üretimine gitmemiş olan bölümüne tekabül eden *ölü-toplumsallık* da üretildiği ölçüde ve yeniden üretildiği sürece vardır. Sadece tabiatta değil, beşerî dünyada da *rien ne se crée, rien ne se perd;* yani *ne hiçbir şey yoktan var olur ne de var olan bir şey kendiliğinden yok olur* (Lavoisier); dolayısıyla toplumsal cevher üretimine gitmeyen insan çabası da kesin boşa değil, mutlaka başka bir şeylerin üretimine gitmiştir. Bu durumda *ölü-toplumsallık*, belirli bir insan çabası açısından üretilmesi mümkün bir toplumsal gerçekliğin üretilememiş, gerçeğe dönüşememiş eksi yanı değil, söz konusu çabanın global ürünü durumundaki toplumsal gerçekliğin içerdiği ve bu gerçekliğin toplumsal cevher açısından zenginlik oranını/yoğunluğunu düşüren unsurların müşterek cevheridir; yani vaz'îdir, pozitiftir. Kavramımız bu şekilde, yabancılaşma olgusunu, mevcut çerçevelerle ortak eseri başarmak açısından işlevsel olan çerçeve arasındaki örtüşmezlik alanına yerleştirerek pozitif terimlerle ifade etmeyi de mümkün kılar. *Ölü-toplumsallık* kavramı, söz konusu örtüşmezlik alanının toplumsal belirleyicilikler karşısındaki özerkliğinin ve toplumsal hukuk karşısındaki aşkınlığının dıştan ve önceden verilmiş olmayıp vaz'î, pozitif bir nitelik taşıdığını ve yine insanın kendi çabasıyla ayakta durduğunu ortaya koyup vurguluyor olması sayesinde, her türlü siyasî-ahlâkî çarpıtma ve mistifikasyon karşısında oyun bozucu bir ivmeye de sahiptir.

Kollektif insan çabası, *ortak eser*in başarılması açısından işlevsel olan biçimde, yani yapılacak iş'in kendi doğasından kaynak-

lanmayan ve ona yabancı hiçbir mülahazaya itibar edilmeksizin harcandığı ölçüde, doğrudan doğruya toplumsal cevher üretimine gitmiş olacaktır. Söz konusu çabanın sadece ve tümüyle toplumsal cevher üretimine gitmemesiyse, hem bu çabayla üretilebilecek toplumsal cevherin üretilememesine, hem de toplumsal cevher'in yanı sıra üretilebilecek iken üretilmemiş olan toplumsal cevherle aynı miktarda, ancak ondan farklı ve ona yabancı başka bir şeylerin de üretilmesine yol açmış olur. Bu *başka bir şey*, aynı bir çaba veri alındığında üretilmesi *mümkün hayat* ile *gerçekleşmiş hayat* arasındaki farka tekabül eder: Toplumsal cevher üretimine gitmemiş insan çabasının ürünlerini ölü-toplumsallık olarak adlandırmamızı meşrû kılan da budur. Şöyle ki, burada 'hayat' derken kastettiğimiz, salt fizyolojik düzeyde canlı kalma durumu değil, beşerî boyuta sahip insan hayatıdır.

Beşeriyet diye gerçek bir toplumsal formasyon bulunmadığına, beşerî'lik de tek bir toplumsal formasyona münhasır olmadığına ve insanlar birbirlerinden farklılaşmış münferid toplumsal çerçevelerde yaşadıklarına göre, söz konusu beşerî boyut da ancak belirli toplumsal içerikler şeklinde gerçeklik kazanacaktır.

Toplum -hayatın toplumsal boyutu- ise, insana dıştan verilmiş olmayıp, insan tarafından üretildiği ölçüde/sürece varlık kazanabilir: "La société, c'est le travail" (toplum emektir, iştir, çalışmadır) Saint-Simon. Ancak şu vardır ki, insan, toplumu üreten çabayı, 'hayatımın toplumsal (beşerî) boyutunu üretiyorum' diye toplumsal olanı üretmek üzere değil, son tahlilde kendi varlığını sürdürmek, yani yaşamak için ortaya koyar: Kendisini yaşayan açısından, ne 'hayat' üretilecek münferid bir nesnedir, ne de onu üretmek münferid bir 'iş'tir. Ancak tekrarlayalım, toplumsal (beşerî) boyutu itibariyle hayat, üretilir; üretildiği kadar/ölçüde varlık kazanır, dolayısıyla da aslında bir 'iş'tir.

Belirli bir insan çabası, 'iş'in nesnel gerekleri dışından kaynaklanmış mülahazaları da işin içine katarak harcandığında, salt söz konusu gerekler esasında harcandığında üretebilecek olduğundan daha az hayat üretmiş, daha doğrusu, fizyolojik anlamdaki canlı kalmaya daha az toplumsal (beşerî) cevher aşılayabilmiş olacaktır. Söz konusu çabanın toplumsal cevhere dönüşmeyen bölümü de boşa gitmeyip, yine toplumsal gerçeklik çerçevesinde ortaya çıkan başka bir şeylere hayat verdiğine göre, bu *başka* bir *şey*ler, çabayı harcayan öznenin mümkün hayatından bir şeylerin gerçeğe dönüşememesi pahasına varlık kazanıyorlar demektir. Bu durumda, söz konusu *başka şey*in, kendisine hayat veren çabayı aslında kendi varlığını yeniden üretmek üzere harcamış olan insanın sürdürdüğü varlığın kalitesinden -kalitenin niceliklerle ifade edilebildiği bir dünyada yaşadığımıza göre de, sahip olabileceği varlıkların kantitesinden- bir şeyler yitirmesi karşılığında üretilmiş olacağı açıktır. *Ölü-toplumsallık* kavramını, özyönetim problematiğinin en merkezî noktasına yerleştirmemizi meşrû kılan da budur; zira sarfedilmiş çaba açısından erişilebilirlik kazanmış belirli bir varlık kalitesinin gerçeğe dönüşmesini imkansız kılan bir toplumsal gerçeklik, kendisini yaratan özne tarafından, kendisine hakim (egemen) olunan değil, maruz kalınan bir gerçeklik olarak yaşanacaktır.

Toplumsal yeniden üretim, toplumsal belirleyicilikler karşısında özerkliğe sahip çerçevelerde gerçekleştiği ölçüde, ortaya çıkan toplumsal gerçekliğin *ölü-toplumsallık* açısından yoğunluğu da artmış olacaktır. Bu ise, toplumsal gerçekliğin siyasal ve ekonomik düzlemi şeklinde somutlaşan 'dıştan, başkalarınca, yani öz olmayan bir yönetim'i sadece davet etmekle kalmayıp, aynı zamanda gerekli de kılarak meşrûlaştıracaktır: *Ekonomik olan*ın özerkliği ile *siyasal olan*ın yoğunluğu arasında, hem karşılıklı olarak biribirini davet etme hem de düz orantılı bir ta-

mamlayıcılık ilişkisi vardır.* Bunun bize öğreteceği ise şudur: özyönetim, kendi içinden kaynaklanmayan her türlü siyasal amaçlı müdahaleyi, hem gereksiz hem de gerekçesiz kılıp, siyasal kaygılar esasında yönlendirilen bir oyuncak-teknik durumuna düşmeyecekse, toplumdaki kısmî yapıları *başarılacak ortak eser*lere göreli kılmakla yetinmeyip, bu ortak eserleri de kendi aralarında eklemlileştirerek bir manzume halinde bütünleştirmek zorundadır; bu durumda ortak eserlerin kendileri de, hem birbirleri hem de içinde yer aldıkları bütün karşısında görelileşmiş olacaklardır. Ancak burada, mistifiye edici bir ilke olarak ortaya dikilip, her türlü konformizmi meşrûlaştırmaya pek elverişli olan 'bütünlük' kavramını çok büyük bir ihtiyatla ele almak gerekecektir. 'Bütünlük'ün, dıştan verilmiş aşkın bir ilke şeklinde 'şeyleştirilmesi' (reifiye edilmesi) tehlikesine karşı en etkili önlem ise, global düzeyde bir demokratik planlamadır. Özyönetim, ancak böyle bir planlama aracılığıyla, kendi bütünselliğini yine kendisi kurma gücüne sahip olabilecektir. Aksi halde, 'bütünlük'ü ayakta tutma işi, özyönetim-dışı ve özyönetim-üstü

---

* Bir toplumsal gerçekliği üretip ayakta tutan insan çabası, son tahlilde, insanın kendi varlığını sürdürmek, yani yaşamak için sarfettiği bir çabadır ve bir toplumsal gerçeklik içinde *ölü-toplumsallık* da yer alıyorsa, söz konusu çaba, bütünüyle ve doğrudan doğruya 'yaşamak'a dönüşmüyor, yani 'çaba harcamak, çalışmak' ile 'yaşamak' birbirleriyle tam tamına örtüşmüyorlar demektir; bütünüyle ve sadece kendi ortak özneleri tarafından belirlenmek, her ikisi için de artık söz konusu değildir. Birbirleri ile örtüştükleri alan daraldığı ölçüde, ortak öznenin -'çalışmak' ve 'yaşamak'ın bütün noktaları arasında karşılıklı olarak devam edebilir olmasına dayanan- bütünlüğü de parçalanmış olacaktır. Bu durumda, gerek 'çalışmak' ve 'yaşamak'ın birbirleriyle örtüşmeyip de boşlukta kalan bölümleri arasındaki bağların kurulması, gerekse organik bütünlüğü parçalanmış olan (kollektif veya bireysel) öznenin artık birbirinden kopmuş durumdaki öğelerinin yeniden bir araya getirilmesi, toplumsal gerçekliği ayakta tutan çabayı sarfedenlerin kendi kendilerini toplumsal (beşerî) bir varlık olarak yeniden üretme amaçlarına yabancı, bu üretim sürecinin nesnel gereklerini şu ya da bu ölçüde geri plana atan (ekonomik ve/ya da siyasal) çerçeveler aracılığıyla gerçekleşir hale gelmiş olacaktır.

mercilere bırakılmış, özyönetim ise kendi kendisini kısmi çerçevelere hapseden mevzî bir yönetim ve/ya da örgütlenme tekniği-modeli olmanın ötesine geçememiş olacaktır.

Global bir planlamanın, aynı zamanda demokratik de olmasını sağlamak ise, ancak farklı iki tür katılmanın birbirlerini karşılıklı olarak dengeleyip tamamlamaları suretiyle mümkün olacaktır: bir yandan organik bütünleri esas alan bir katılma; diğer yandan da değişik esaslarda oluşmuş seriyel (organik olmayan) kategorileri temel alan ve bazı açılardan çoğulcu siyasal katılmayı andıran bir katılma. İşte bu ikinci tür katılmanın dengeleyici rolü aracılığıyladır ki, siyasal erkin, ilk bakışta salt teknik nitelikli, dolayısıyla da siyaset-dışı gibi görünen, ancak teknik renklenimlerinin getirdiği opaklık sayesinde belirli bir denetlenemezlik kazanan kurumların elinde yoğunlaşıp planlama çerçevesi dışına kaçmasını ve özyönetim karşısında bağımsızlık/dokunulmazlık kazanmasını önlemek mümkün olacaktır.

*Ekonomik olan*la *siyasal olan*ın, hem aynı temelde (ölü-toplumsallık) varlık kazandıkları hem de birbirlerini davet ettikleri dikkate alındığında, *ölü-toplumsallık*ın olumsuzlanması esasında tasarımlanıp, toplumsal gerçekliğin ekonomik ve siyasal alanlarını aynı anda ve aynı ölçüde kapsamaya yönelmeyen bir özyönetimin ya kısmî ve kesimsel bir orijinallik olarak kalmaya, ya da kendisini, duruma göre ya siyasal ya da ekonomik iktidar odaklarıyla bitimsiz bir saklambaç içinde bulmaya mahkûm olacağı açıktır.

BÜTÜNSEL BİR TOPLUMSAL ÜRETİM TARZI OLARAK ÖZYÖNETİM*

"La société, c'est le travail". Bu söz, daha 1800'lerin en başlarından (1803-4), Saint-Simon'un; bize öğreten de -kendisine ne denli/çok şey borçlu olduğumuzu burada tekrar hatırladığımız- Doğan Ergun hocamız. Tercümesi, "toplum, emektir, iştir, çalışmadır"; Türkçesi ise, "toplum, insanın kendi dışından verilmiş, dolayısıyla belirlenmiş olarak hazır bulduğu, kendisi karşısında nesne konumunda bulunduğu doğal ve/ya da ilahî bir veri değil, üretilen -burada türkçe konuşan ayrıca sosyolog ise-ancak üretilirse/üretildiği takdirde/her an yeniden üretilmek şartıyla/üretildiği sürece ve de en önemlisi, üretildiği biçimde varolan bir gerçekliktir".

'Üretildiği biçimde' demekle, sosyolojiyi bir sorumluluk ahlâkının felsefî temeli haline de getirmiş oluyoruz; zira ancak üretilirse varlık kazanabilen bir şeyin, kendisini üretenden bağımsız, üreteni karşısında öncelliğe ve aşkınlığa sahip bir biçimi de olamaz ve de toplumsal gerçekliğin özel bir üretim yer ve za-

---

* Ulusal, Sayı: 5-6, 1998.
Bu yazı, "de l'Autogestion, comme Mode de Reproduction Sociale Globale" (GÜ İkt. İd. Bil. Fak. Dergisi, C III, sayı: 1-2, 1987) başlıklı makalemizin çevirisidir. 1980'lerin ortalarında, doktora tezimizden mülhem olarak kaleme aldığımız bu makaleyi bunca yıl sonra yeniden yayınlamamızın, bugün yazacak yeni bir şey bulamamamızdan değil, tam tersine ilk yazıldığı günlerdekinden bugün çok daha güncel bulduğumuz bir konuya ilişkin olmasından kaynaklandığını belirtmek üzere kısa bir 'Takdim' bölümü yazmaya giriştik, ama oldukça uzun oldu; uzun oldu ama, hem gerekliydi hem de sanıyorum, bayağı iyi oldu...

manı olmadığı gibi özel üreticileri de bulunmayıp, insanın eylem/fiil halinde bulunduğu her an ve her yerde bütün insanlar tarafından üretildiğini dikkate alırsak, iyisiyle kötüsüyle, güzeliyle çirkiniyle insanlığın durumundan hepimiz eşit derecede sorumluyuz demektir.

Hepimiz eşit derecede sorumluyuzdur, ama bu gerçekliğe biçimini verme konusunda eşit derecede yetkili olmadığımız da açıktır: söz gelişi, Türkiye'de demiryollarının, sadece ihmal değil, neredeyse imha da edilmesi ve ana karayollarının, demiryollarını işlevsiz bırakıp bu çok doğurgan canavarlığa bir meşrûluk temeli oluşturacak şekilde, hep demiryollarına paralel güzergahlara sahip olması (*Türkiye'de Ulaşım Sorunları ve Demiryollarımız*, Osman Tiftikçi, BTS Yay., İst., 1996) doğanın ya da Tanrı'nın bir cilvesi olmayıp, doğrudan doğruya insanlar tarafından belirlenmiş bir durumdur, ama bu belirleyenler arasında ben bulunmadığım gibi, babam da, annem de yoktu; yani bizler yetkili değildik; en azından petrol tekelleri, kamyon imalatçıları ve onların ticarî ortakları, siyasî temsilcileri ve de askerî destekçileri kadar kesinlikle yetkili değildik.

Hem sorumlu olup, hem de yetkiye sahip olmamak; bu durumu sineye çekmek, bu duruma isyan etmekle eşit derecede meşrû iki farklı tutumdan biri değil, doğrudan doğruya haysiyetsizliktir; isyan etmek de, artı bir haysiyetlilik değil, insan-altı bir varlık ya da alçak bir insan olmamanın asgarî koşuludur: insan, sorumluluğuna denk/eşit yetkiye sahip olma peşinde koştuğu, bunun için çaba harcadığı, dolayısıyla kendisinin yetkilerini gasp etmiş unsurlara, kısacası egemenlik odaklarına karşı mücadele ettiği ölçüde/sürece insandır; ve bu, etik, yani ahlâkî değerlere ilişkin bir önerme değil, doğrudan doğruya ontolojik bağlamda yer alan bir önermedir. Şöyle ki, insan sadece kendi dışından verilmiş yapılar çerçevesinde, bu yapılara içkin durum-

daki düzenlilikler doğrultusunda davranan bir varlık olsa ve taa en baştan beri böyle davranıyor/davranmış olsaydı, ilk hazır bulduğu dışsal/verili düzenlilik olan doğal düzenliliğe tümüyle tâbi, dolayısıyla doğal gerçekliğe emili bir varlık, yani üstmemeliler familyasından bir anthropoid olarak kalır ve doğal gerçeklikten farklı bir gerçekliğe, yani beşerî/toplumsal gerçekliğe hayat vermiş olamazdı.

Sosyolojiyi, insanın özneliğini -kendi dışından verilmiş yapıları kendi eylemiyle değişikliğe uğratırken, ister istemez bu yapıların öngördüğü tekrarlanırlıkları da kırmak suretiyle tarih üretmiş/üretiyor olması olgusunu- kendi problematiği dışında tutup, insanı, aslında kendileri de yine insan ürünü, dolayısıyla tarihsel olan belirli yapılar çerçevesindeki davranışları düzeyinde -hayvanın doğal gerçekliğin bütünü karşısındaki konumuna benzer bir konuma oturtarak- ele alan sözde bilimlerden ayıran ve toplum ve/ya da davranış bilimleri adı verilen amerikanvari ideolojik düzeneklerin dışında tutan/tutacak olan da, elifbası "la société, c'est le travail" olan bir disiplinin, erbabının elinde, basit bir meslekî pratik olmanın sınırlarına hapsedilmesi mümkün olmayan tarihsel bir praksis niteliği kazanmaya neredeyse mahkûm olmasıdır.

"La société, c'est le travail" sosyolojinin elifbası olduğu kadar, sosyalizmin de besmelesidir; dolayısıyla ahlâkî ve/ya da entelektüel bir şizoitlikle (çatlaklık, yarıklık, yarılmışlık) malul olmadığı takdirde, sosyolog -toplum/siyaset/davranış vs... bilimci falan değil, sosyolog- zorunlu olarak sosyalisttir de; zira beşerî varlık alanının yegane fiilîleşme çerçevesi durumundaki toplumsal gerçekliğin -bu gerçeklik doğal bir veri olmadığına, insan da yoktan değil, ancak üreterek var edebildiğine göre- yegane/evrensel temeli emekten başka bir şey değilse, sosyalizm de, beşerî varlık alanına ilişkin bütün değerlendirme ve düzenlemelerde nihaî ve evrensel atıf/dayanak noktası ve bütün insanî

değerlere kaynaklık eden ana-değer olarak emek'in alınması ideali/teklifi/mücadelesinden başka bir şey değildir ve de tam bu noktada bir lahza durup sevgi, saygı ve rahmetle anmamız gereken güzel bir insanımız vardır; ki o da, Saint-Simon'un şahsında sosyolojiyle sosyalizmin ikizliğini tespit edip kitabına ad yapan (*Saint Simon: İlk Sosyolog-İlk Sosyalist*) Cemil Meriç'tir.

Tabiî, yine tam bu noktada altı kalın kalın çizilip açıklığa kavuşturulması gereken bir husus da vardır ki, emek, gerek ipinin ucu gerekse semeresi sahibinin dışındaki birilerinin eline geçmişliği ölçüsünde doğrudan algılanabilirlik kazanan yanından, yani elinleşmiş (yabancılaşmış) emekten ibaret değildir. Diyelim bir konferans veya konser salonunda ya da camide, boğazımıza musallat olan gıcığın öksürüğünü konferansa, müziğe veya mevlide ara verildiği ana kadar ertelemek üzere harcadığımız bilinçli çaba da emektir; fizyo-anatomik/doğal koşul (gıcık) ile davranışımız (öksürmemiz) arasına kendi tercihimizi/kendimizi de bir koşul olarak koyup, doğal belirleyiciliğe birebir/mutlak tâbi bir varlık olmaktan çıktığımız ölçüde/sürece, salt doğal düzenlilikle açıklanması mümkün olmayan bir gerçekliğe (konser salonundaki ya da camideki, orkestra ya da mevlithanın icraya ara verdiği anlardaki toplu öksürmeleri hatırlayalım) hayat verirken, kendi kendimizi de salt doğal belirlenmişliğinden ibaret -doğaya tümüyle emili bir nesne- olmayıp, kendisi de belirleyicilik payı taşıyan, yani özne niteliğine de sahip bir varlık olarak yeniden üretmiş oluruz. Şöyle de söyleyebiliriz: insanın beşerî bir varlık olarak hayatını sürdürmesi, bir üretim işidir; dolayısıyla, gerek bireysel gerekse kollektif çerçevelerdeki tezahürleri itibariyle insan hayatının beşerî boyutu, yine insan tarafından gerçekleştirilen sınırsız sayıdaki işlerden oluşan bir bütündür.

Emek, tanımı gereği, daima ve daima ve de mutlaka ve mutlaka zihinsel ve/ya da fiziksel bir çaba/enerji sarfını gerekti-

rir; ama her çaba/enerji sarfı mutlaka emek olarak nitelendirilebilir değildir. Emekten söz edebilmenin zorunlu koşulu, söz konusu çaba/enerjinin belirli bir iş çerçevesinde harcanıyor olmasıdır: örneğin, yine konser salonunda ya da mevlit okunurken -yokken var edemeyeceğimiz gibi varken de yok edemeyeceğimiz, dolayısıyla kendisine "haydi, şimdi geri git, ara verildiğinde gelirsin" de diyemediğimiz- gıcığımız bizi öksürmeye zorladığında, öksürüğümüzün sesini azaltmak için elimizle ağzımızı kapatmamız, en âlâsından bir 'iş'tir. Her ne kadar ilk bakışta bir iş olarak algılamazsak da -elimizi ağzımızın değil de, diyelim gözümüzün ya da ensemizin üstüne kapatmanın, eli ağza götürmekten daha da fazla çaba/enerji sarfını gerektiriyor olsa bile, insanların bize çok haklı olarak "arkadaş, bu yaptığın iş değil" demelerine yol açacak bir hareket olduğunu dikkate alırsak-ağzını eliyle kapatarak öksürüğünün sesini azaltmanın en âlâsından (par excellence) bir iş, hem de ürünü beşerî gerçeklik olan bir iş olduğu açıktır. Bu durumda, beşerî gerçeklik, öksürüğünü tutmaktan satranç oynamaya ya da birisine bisiklete binmeyi öğretmekten bir otomobilin montajını yapmaya -yapan ve/ya da gözlemleyen tarafından bir iş olduğu doğrudan algılansın ya da algılanmasın- çok çeşitli, daha doğrusu sonsuz sayıdaki işlerin bütününden başka bir şey değildir. Bu noktada artık şunu da yakalamış oluruz: beşerî/toplumsal gerçekliğin, dolayısıyla da beşerî boyutu itibarıyla insanın, kısacası beşeriyetin ortak ve evrensel bir molekülü vardır ki, o da, duyumsal gerçeklik düzeyinde ne denli sınırsız bir içerik ve kapsam çeşitliliği gösteriyor olursa olsun, insanın yaşarken yaptığı/yaparak yaşadığı her bir münferit iş'tir.

Böylesi bir molekül tanımına sahip olmamız sayesindedir ki, emek'i, basit bir enerji sarfına indirgeme ya da sadece metalaşmış/metalaştırılabilir, yani değişim değerine vurulabilir tezahürlerinden ibaretmiş gibi görüp, yine sadece bu tezahürleri

çerçevesinde hesaba katma tehlikesini bertaraf edebiliriz. Ve yine, işte bu molekül tanımıdır ki, bizi, bilgilerin en aniyanesine tekabül edip en adisinden/alçakçasından ideolojik manipülasyonlara temel edilen "gerçekte sadece ve sadece bireysel özneler vardır/insanlığın tek gerçek birimi bireydir, kollektif varlık/özne kavramı ise bireysel özgürlükleri reddeden totaliter yaklaşımlara hizmet etmek üzere ortaya atılmış hayalî bir kurgudan başka bir şey değildir" şeklindeki savları çürütme gücüne sahip kılar.

Çeşitli ortak paydalar temelinde kurulmuş kategorileri gerçek kollektif öznelermiş gibi görmek/göstermek, sonra da, gerçek bir öznenin dinamiklerine sahip olması varlıksal olarak imkansız olan bu kategorilere hiçbir zaman gerçekleştiremeyecekleri misyonlar yükleyip, bu misyonları yerine getirmedeki -zaten mukadder olan- başarısızlıklarını da *dışarıdan bilinç götürme*ye dayanan jakoben bürokratizmlerin meşrûluk temeli olarak kullanmak gibi yanılgı ve sapkınlıklardan bizi kurtacak olan da, tabiî yine, elimizdeki bu molekül tanımıdır.

Yukarıda söylediklerimizi biraz açalım: nasıl ki, öksürürken elini ağzına değil de ensesine götürmek iş değildir ve ortada bir iş olmadığına göre, bir özne de olamaz; yani bunu yapan insan bu hareketiyle beşerî gerçeklik üretmiş/beşerî gerçeklik üreten bir özne konumuna ulaşmış olamayacağı gibi, burada harcadığı enerji/çaba da emek olarak görülüp değerlendirilemez, aynı şekilde, hiçbiri kendi başına/kendi içinde iş niteliği taşımayan birden fazla işlemden oluşan bir iş söz konusu olduğunda, bu işlemleri yerine getiren insanların da tek başlarına birer özne olmaları, özne olarak kabûl edilmeleri olanaksızdır; ancak bu ikinci durumda, bir işin varlığı söz konusudur; dolayısıyla mutlaka bir özne de var demektir. Buradaki özne, zorunlu olarak kollektif bir öznedir; doğrudan duyumlar düzeyinde algılanması hiçbir zaman mümkün olmayıp ancak ve ancak zihin düzeyinde

tanımlayıp sınırlarını çizeceğimiz bu kollektif varlığı yakalamak üzere dolayımına başvurmak zorunda olduğumuz kavram ise, beşerî gerçekliğin molekülü olarak iş'tir.

Münferit işlerden kalkılarak tespit edilecek öznelerin kollektif bir nitelik taşımaları ölçüsünde, temel hak öznesi olarak vatandaşı alan hiçbir yaklaşım, ne denli çoğulcu ve özgürlükçü olursa olsun, emek'i temel değer ve evrensel ölçüt olarak işlemsel kılma idealine hizmet etme yeteneğine sahip olamayacaktır; zira hukuksal bir statü olarak vatandaş'ın tekabül ettiği nesnel çerçeve, doğrudan doğruya insan bireyidir ve az önce gösterdik ki, kollektif özneler de vardır; daha doğrusu, beşerî gerçeklik hep mi hep toplumsal gerçeklikler çerçevesine varlık kazandığına göre, beşerî gerçekliğin özneleri esas olarak kollektif öznelerdir: insanı, beşerî/toplumsal gerçekliği üreten özne halindeyken yakalama konusunda, vatandaş, dar gelir. Ancak şu da vardır ki, bu iş için uygun olan çerçeve sınıf da değildir; zira kollektif öznesi gerçekten topyekûn bir toplumsal sınıf olan herhangi somut bir işin mevcut olmaması ölçüsünde, sınıf da kollektif özneler karşısında bol gelen bir çerçeve durumundadır. İşte bu tespitin ışığındadır ki, sadece pazar için üretimin değil, toplumsal/beşerî yeniden üretimin bütün an ve noktalarında, gerçek (bireysel veya kollektif) özneleri, aynı zamanda birer hak öznesi konumuna da sahip kılmayı öngören bir proje olarak özyönetimin, insanın kendisini beşerî anlamda insan yapan ilkeye uygun bir toplumsal düzene ulaşma ideali açısından mümkün yollardan herhangi biri değil, olmazsa olmaz bir strateji olarak ele alınması gerektiğini ileri sürüyoruz.

* * *

Özyönetim, büyüleyici bir kelime. Ama işte, tam tamına bu yüzden de, en akla gelmeyecek türden politik, hatta diplomatik taktiğin, arkasına saklandığı bir göz boyama aracı olarak da ko-

laylıkla kullanılabiliyor. Biz de bu durumu dikkate alarak, hemen burada, şimdi, peşinen ve de altını kalın kalın çizerek şunları belirtelim ki birincisi, özyönetim kesinlikle iş örgütleme/işin örgütlenmesi teknikleri düzeyinde ele alınacak araçsal bir model değildir; başka bir ifadeyle, özyönetim, kendisini aşan amaçlar doğrultusunda biçimlenmiş çerçeveleri veri kabûl edip, bu çerçeveler ve sadece/mutlaka bu çerçeveler içinde gerçekleşecek olduğu peşinen kabûl edilmiş olan bir emek sürecinin uyumlu bir çalışma ortamı olarak yaşanmasını sağlamak üzere çeşitli psikolojik, sosyal psikolojik ve/veya maddî pekiştireçlerin de devreye sokulmasını öngören işletmeci-işi şemalar düzeyinde ele alınamaz; ikincisi, özyönetim, kendi organik varlığını ortak/benzer bireysel tercih ve iradeler temelinde kurmayı hesap ederken -kategorisel, dolayısıyla da ya soyut, ya da somutlukları mekanik bir bir aradalıktan öteye geçemeyecek-cemaatsı/tarikatsı oluşumlara (kümelere) öznelik atfetmek yoluyla toplumsal topografyanın sınırlılığının ve iç-bölünmüşlüğünün ötesine geçebileceği sanısı içinde, kendi kendisini kendi elleriyle 'topos'suzlaştıran, kısacası ü-topikleşen bir toplum projesi de değildir.

Özyönetimin Problematiği

Özyönetimin problematiği, Prometheus'un tanrıların iradesine karşı koyan bir eylemde bulunmaya giriştiği anda, en geniş sınırları itibariyle zaten kendiliğinden çizilmiş olan problematiktir. Burada önemli olan, bu işe girişirken tanrı olmayan Prometheus'un daha sonra da tanrı olmama durumunun devam etmesidir: Prometheus başkaldırmıştır; ama tanrı olmak -tabir yerindeyse, sınıf atlayıp- tanrılara özgü insan-üstü güçlere kendisi de sahip olsun diye değil. O'nun başkaldırısı, insanın/insanlığın içinde bulunduğu duruma karşı, yani bir insan olarak ve insan kalmak üzere bir başkaldırıdır ve işte bundan

dolayı da, bu başkaldırı sonucunda kendisi insandan farklı bir varlık değil, fakat farklı bir insan haline gelir. Bu şekilde, Prometheus'un şahsında insan Kosmos karşısında farklılaşmış, yani onun düzenliliğine tümüyle emili bir unsur olmaktan çıkmış olur. Bu, insanın aynı anda, bir yandan anthropos'tan farklı olarak beşerî (humain) ve tarihsel bir varlık haline gelirken, diğer yandan da bizatihi bir etik değer konumuna yükselmiş olması anlamına gelir; zira Prometheus'un eylemi içinde, insan artık, kendisi adına hareket edilen ve herhangi başka bir şey adına hareket edilseydi ortaya çıkacak olandan farklı bir eyleme temellik eden bir ilke konumuna oturmuş olmaktadır.

Beşerî boyuta da sahip bir canlı olarak insanın kendi dışındaki başka hiçbir şeye indirgenmesi mümkün olmayan bir zatiyet niteliği kazanmasının temelinde yatan şey, kendi kendisini Kosmos karşısında farklılaştırmasıdır. İnsan kendi kendisini, 'kendisi' olarak hazır bulduğu şeyden ne denli farklılaştırabilirse, işte o ölçüde de kendi kendisini yaratmış, kendisi olarak varolmuş ve kendisini tanımlamış olur. Bu noktada artık şunu da söyleyebiliriz ki, özyönetimin yapmak zorunda olduğu şey, toplumsal yapılar düzeyinde, insanın farklılaşmasının önünü açmaktır. Böyle bir görevi başarmanın zorunlu koşulu ise, insana farklı olma hakkının tanınmasıdır. Ancak bu hak, belirli bir an ve noktada verili durumda bulunan farklılıklardan birine mensup olma ve/veya bunlardan birini tercih edip benimseme hakkı değil, kendi varoluşunu farklı bir biçimde sürdürebilme hakkıdır. Böyle bir hakın fiilîleşmesi ise ancak ve ancak farklılıkların eşdeğerliliği temelinde mümkün olur.

Eşdeğerlilik, eşitlik gibi negatif/olumsuzlayıcı değil, tersine pozitiftir. Gerçekten de, eşitlik, eşitsizliğin olumsuzlanmasından başka bir şey değildir; eğer soyut bir eşitlik olarak kalmayacaksa, ister istemez indirgemeci olmak, yani her türlü farklılığın ya yok

sayılmasına ya da yok edilmesine dayanmak zorundadır. Eşdeğerlilik ise pozitiftir; ortak bir işin gerçekleştirilmesi/yapılması, ortak bir eserin yaratılması süreci içinden kaynaklanan, dolayısıyla neye ulaşılmak üzere varlık kazandığı açık-seçik ortaya konulmuş belirli bir çerçevede varlık kazanır. İşte bu yüzden de eşdeğerlilik, eşitlik gibi peşinen tanınıp kabûl edilmiş, dolayısıyla da her bir münferid iş süreci karşısında aşkınlığa sahip bir statü niteliği taşımaz. Oysa, her bir münferid iş süreci karşısında aşkınlığa sahip bir statü, beşerî gerçekliğin her bir tezahürü için söz konusu olduğu gibi, kendisinin varlığı da ancak her an yeniden üretilmesiyle mümkün olacağına göre, ortaya çıkarılmak istenen ortak eser için harcanan çabanın bir bölümünün kendisinin yeniden üretimine ayrılmasını zorunlu kılacaktır ki, bu da ister istemez, ancak işlevsel eşdeğerlilik temelinde kurulabilecek olan organik bütünlüğün, söz konusu statünün ayakta tutulması uğruna peşinen parçalanması demek olacaktır.

Özyönetim Fikrinin Evrimine Eleştirel Bir Gönüş

Rousseau, özgürlük idealinden de vazgeçmeksizin eşitlikçi bir toplumun nasıl kurulabileceğinin formülünü arar. Bu yolda, genel ile kısmî olanı uzlaştırmayı dener; ancak bunu yaparken de, kısmîyi bireysele, bireyi de bireyin mümkün iradesine (bilincine) indirger: buradaki bireysel mümkün bilinç ile genel irade, bir ve aynı şey olacaklardır; zira her ikisi de evrensel akıldan kaynaklanmaktadırlar. Bu şekilde bütün farklılar eşit derecede özgür olacaklardır: eşitlikten vazgeçmeksizin özgürlük, özgürlükten vazgeçmeksizin de eşitlik sağlanmıştır, ama bütün farklıların birbirleriyle peşinen özdeş kılınmaları suretiyle/pahasına.

Fourier de aynı arayış içindedir. Onun esas erdemi, sorunun en can alıcı noktasının farklılar arasındaki eşdeğerliliğin kurulmasında olduğunun farkına varmış olmasıdır. Fourier, bu yolda

işe, bütün farklılıkları psikolojik ve ahlâkî boyutlarına indirgeyip sayılarını da sınırlandırmakla başlar: bu durumda, bir yandan tarih bağlam dışına sürgün edilirken, diğer yandan da her türlü farklılaşma baştan imkansız kılınmış olur. Zaman, kendiliğinden tarihe dönüşmez, ama tarih, tabiî bu arada her türlü farklılaşma da, ancak ve ancak zaman boyutu üzerinde varlık kazanabilecek şeylerdir. Bütün farklılıklar, zaman boyutu bulunmayan bir uzamda bir kere standartlaştırıldılarmıydı, onları mikrososyolojik düzeyde uyumlulaştırmak artık hiç de zor olmayacak ve buradaki mikrososyal çerçeve, insanlığın bütününü örgütlemede model olarak alınacak ortak toplumsal molekülün prototipini oluşturacaktır ki, bu sefer de, kapı dışarı edilen -tarihin ardından- toplumun kendisidir; zira toplum, artık her biri, gerçekleşmesi mümkün yegane toplumsal evreni tek başına içeren ve temsil eden cemaatsi birimlerin mekanik bir yanyanalığı ve aritmetik toplamından başka bir şey değildir.

Marx'ta, işçi sınıfının birliği, tekliği ve evrenselliği bu sınıfın proleter olma özelliğine bağlanmıştır. Proletarya, tanımı gereği, her türlü kısmî çerçevenin dışına atılmışlığı ölçüsünde, aynı zamanda bu çerçeveler karşısında bağımsız bir konuma da sahiptir ki, bu da ona, şu ya da bu insan grubu/toplumsal sınıf arasından herhangi biri olmanın çok çok ötesinde, doğrudan doğruya tür olarak insanı temsil etme yeteneğini verir. Bu durumda işçilerin kendi proleterliklerinin, böylelikle de işçi sınıfı olarak taşıdıkları evrensel uzanımın bilincine varmaları, iktidarı ellerine geçirip -tabiî, ancak belirli(?) bir süre- sonra da her türlü sınıf tahakkümüne son verebilmeleri için gerekli ve yeterli olacaktır. Ancak burada problem şudur, proletarya, kaplamının evrenseli kuşatabilirliği ölçüsünde daralacak olan içlemiyle, somut/münferit/gerçek bir toplumsal grup olmaktan çok kavramsal bir kategori niteliği taşır ve bir kavram olarak mantıksal düzeyde taşıdığı olanakların kuvveden fiile çıkması, gerçek ve münferit işçilerin so-

mut tercihleri aracılığıyla, dolayısıyla da bilinç ve irade düzeyinde gerçekleşebilecektir: işte yeniden, bir 'gerçek bilinç'-'mümkün bilinç' çakışmazlığıyla karşı karşıyayızdır; ama bütün sorun da, zaten söz konusu çakışmazlığın nasıl ortadan kaldırılacağındadır.

Proudhongil düşünceye baktığımızda ise şunu görürüz: bütün çoğulcu, fetiş-kırıcı ve masal-parçalayıcı (demistifikatör) erdemlerine rağmen, bu düşüncenin temel bir sakatlığı vardır, o da, Toplum-Devlet ilişkisi konusunda dogmatikleşmeye oldukça müsait bazı özellikler taşıyor olmasıdır. Şöyle ki, bu düşünce, devleti hiçbir zaman gerçekteki işlevsel boyutuna indirgemeyi, böylelikle de devletin göreliliğini açıkça ortaya koymayı başaramaz; bunu başaramadığı ölçüde de, kendi kendisini devletin tanımı konusunda bitimsiz bir tereddüde mahkûm eder; ancak bu tereddüdünde sonuna kadar tutarlı kalamayıp, söz konusu tereddüdün bitimsizliğinin kendisini getirdiği boğulma noktasında, ani bir sıçrama yapar ve tereddüde mahal olmayan en kesin hakikat diye, temel sorunun devlet sorunu olduğunu iddia ve ilân etmekte hiç mi hiç tereddüt etmez.

Proudhongil düşüncenin devlet konusundaki dogmatikliğinin doruğuna ulaşması ise, anarko-sendikalist akım ve hareket çerçevesinde gerçekleşir: Proudhon'un yanı sıra Bakunin'in de fikirlerinden esinlenmişlikleriyle anarko-sendikalistlerin devlet-karşıtlığı -kendilerini konuşmaya başlamadan önce nasıl konuşacak olduğunu görebilmek için kendi diline bakmaya çalışan bir insana benzeten Gramsci'nin acımasız hicvine hak verdirten- anti-proje (her türlü projeye peşinen karşıt) bir projeye dönüşürken, 'saçma'nın da sınırlarını zorlamaktadır.

Gramsci, üretim sürecinin organik bütünlüğünü kavrayış tarzı açısından, hem Proudhon'un hem de -siyasal olanın sosyal olan karşısındaki yabancılığının ve olumsuzlayıcığının altını

çizme şerefi kendisine ait olan- Bakunin'in fikirlerinden esinlendiği izlenimi verir ve çok haklı olarak, emekçilerin/işçilerin sendika çerçevesinde, doğrudan doğruya kapitalist pazarın kuralları doğrultusunda sadece ve sadece sahip oldukları işgücüne indirgenmiş birer canlı enerji kaynağından ibaret hale geldiklerini vurgulayıp, sendikanın inorganik niteliğine dikkat çeker: sendika, işçi sınıfını dinamik bütünlüğü içinde kavrayıp temsil etme gücüne sahip değildir; zira işçi sınıfının gerçek varoluşu, tek tek işçilerin mekanik bir biçimde bir araya gelip kendilerini organik-canlı bir enerji kaynağı olarak pazarladıkları bir çerçevede değil, emek/iş sırasında/sürecinde/sayesinde gerçekleşen toplumsal yeniden üretimin kollektif öznesi olarak yerine getirdiği işlev temelinde tanımlanabilir. Ancak Gramsci de şunu unutmakta, belki de görmezden gelmektedir ki, kurulacak proletarya devletinin çekirdeği ve modeli olarak öne sürdüğü fabrika konseylerinin kendileri de, toplumsal yeniden üretimi meta üretimine indirgemek üzere tasarımlanıp organize edilmiş ve bu doğrultuda biçimlenip gelişmiş olan bir çerçevede, yani fabrika çerçevesinde varlık kazanacak olan yapılardır.

Her türlü kollektif faaliyeti yeniden toplumsalın içinde bütünleştirmeye izin verecek olan ise Gurvitchgil 'sosyal hukuk' anlayışıdır. Bu anlayışın esin kaynağı aslında Proudhon'un 'ekonomik hukuk'udur; ancak sosyal hukuk kavramına özgü olup, bu kavramın en büyük başarısını oluşturan husus, toplumsal gerçekliğin yeniden üretimini bir bütün olarak ele alıp, kendisini bu topyekûn yeniden üretim sürecinin sadece meta, özellikle de maddesel meta üretimine ilişkin sferiyle sınırlandırmıyor olmasıdır.

Sosyal hukuk, aktif sosyabilite (toplumculluk, bağlaşma, iş ortaklığı, işlerken ortaklaşma) aracılığıyla/sürecinde fiilîleşecektir; aktif sosyabilite ise, ortak bir eserin gerçekleştirilmesi, yani ortak

bir işin yapılması çerçevesinde varlık kazanır. Toplumsal gerçekliğin üretilen bir gerçeklik olduğunu da hatırlarsak, söz konusu ortak eser/iş, aynı zamanda toplumsal gerçekliğin varlıksal temelidir de: hem işlevsel eşdeğerliliğe odaklık ediyor, hem de işlevsellik temelinde farklılaşmış kısmî bir kollektif özne niteliği taşıyor olması bakımından toplumun temel birimi durumundaki 'kısmî sosyal bütünler'i tanımlarken kendisine dayanılacak olan nesnel nirengi noktası, işte bu ortak eser/iş olacaktır.

Özyönetimin kendi işlemsel çerçevelerini yapılaştırabilmesi, ancak ve ancak, kendisine ve sadece kendisine ait/özgü belirli bir kurucu/yönlendirici ilkeye sahip olabildiği ölçüde mümkün olacaktır. Özyönetim, kendisine düşman topraklar üzerinde yol aldığı, yani tahakküm ilişkilerinin yeniden üretimini sağlamaya yönelik, dolayısıyla da kendisine yabancı/düşman bir rasyonalitenin gerekleri doğrultusunda oluşturulmuş çerçeveler dahilinde/aracılığıyla işgördüğü sürece/ölçüde ise, söz konusu çerçeveleri ister istemez kendisi karşısında aşkınlığa sahip birer veri olarak kabûl etmiş de olacaktır ki, bu da özyönetimin, bu çerçeveler karşısında kendi kendisini yine kendi elleriyle bağımlı ve tepkisel bir nitelik taşımaya mahkûm etmesi anlamına gelir.

Özyönetimin bağımlı ve tepkisel bir niteliğin ötesine geçebilmesi ise, kendi kurucu/yönlendirici ilkesini tanımlayıp taşır hale gelmiş olmasını gerektirir. Örneğin, üretim araçları üzerindeki özel mülkiyet ya da devlet tekelini parçaladığı ölçüde/için en mükemmelinden özyönetimsel bir kerte oluşturan işçi yönetimi, fabrikaya, üretim konusunda özerk bir karar çerçevesi niteliği tanıdığı, böyle bir işlevi onun tekeline verdiği/soktuğu andan itibaren ve böyle yaptığı ölçüde, artık özyönetimsel bir nitelik taşıyor olmaktan çıkmış olacaktır. Zira kendisine böyle bir nitelik yüklendiğinde, fabrika artık tüketicilerin ya da kullanıcıların ve/veya yerine göre de fabrikanın kendisinden, kendi-

sinde üretilenlerden veya böyle bir şeylerin üretiliyor olmasından (dolaylı ya da dolaysız olarak) etkilenenlerin doğrudan müdahale alanları dışına çekilmiş/çıkartılmış, onların müdahalelerine kapatılmış olacaktır ki, bu da, gerek fabrikanın gerekse orada üretimi yapılanların, gerçekleştirilecek ortak bir eser çerçevesine yerleştirilip bütünleştirilmelerini imkansız kılacaktır.

Kollektif çaba, ne denli, gerçekleştirilecek ortak eserin fonksiyonunda, yani söz konusu eserin doğasının gerekli kıldıklarının dışında herhangi başka bir ölçüt işin içine karıştırılmaksızın, doğrudan doğruya söz konusu eserin bir fonksiyonu olarak harcanırsa, o ölçüde sosyal'e hayat verecektir. Toplumsal gerçekliğin üretilen bir gerçeklik olduğunu, bu üretim işini gerçekleştiren toplumsal kollektivitenin ise bu üretme işini kendi kendisini beşerî bir varlık olarak yeniden üretmek, yani bir insan olarak kendi hayatını idame ettirmek üzere gerçekleştirdiğini ve kendisini gerçekleştirmek üzere çaba harcanan her bir münferid eserin de söz konusu hayatın belirli bir kertesine tekabül ettiğini dikkate alırsak, bu çaba harcama süreci üzerinde, gerçekleştirilecek işin/eserin kendi iç gerekleri dışındaki kaygıların da etkili olması ölçüsünde varlık kazanmış olacak olan eser-dışı ürünün alternatif maliyetinin 'mümkün hayat' ile 'gerçekleştirilmiş hayat' arasındaki çakışmazlık payına tekabül edeceğini söyleyebiliriz. Eser-dışı ürün, kendisini üreten kollektivitenin yaşadığı hayatın mümkün kalitesinden ve/ya da -kalitenin, yani niteliğin nicelikle ölçülebilir, nicelikle elde edilebilir, niceliğe tahvil edilebilir olduğu bir dünyada- kantitesinden bir şeylerin gerçeğe dönüşememesi, tabiî bu arada da toplumun topyekûn yeniden üretiminin aktif sosyabilite olarak yaşanan topyekûn bir ortak eser üretme süreci niteliği kazanamaması pahasına üretilmiş olmaktadır ki, işte, biz de bu yüzden, söz konusu eser-dışı ürünün ölü-sosyal (nécro-social) olarak adlandırılmasının yerinde olacağını düşünüyoruz.

Toplumun yeniden üretimi ne denli sosyal karşısında özerkleşmiş çerçeveler aracılığıyla gerçekleşirse, bu üretimin temelindeki ortak çabayı harcayan kollektivitenin mümkün hayatından çalınmışlık payına denk düşen ölü-sosyal'in topyekûn toplumsal gerçeklik içindeki yoğunluğu da o derecede artacaktır: toplumsal gerçekliğin üretilen bir gerçeklik, yani münferid işlerden oluşan bir gerçeklik olduğunu ve buradaki işlerin global toplamının ise kendisini üretenlerin hayatından başka bir şey olmadığını, yani sonuçta buradaki global üretim sürecinin, kendisini gerçekleştirenlerin hayatlarının yeniden üretiminden başka bir şey olmadığını dikkate alırsak, bu üretim sürecinin gerçekleştirilecek münferid işlerin/eserlerin kendi iç-gerekleri ve sadece bu gerekler temelinde biçimlenir olmaktan çıkmışlığı ölçüsünde, bu üretimi gerçekleştirenlerin kendi hayatlarını kendi dışlarından belirlenmiş bir biçimde yaşayacakları açık; tabiî bu arada hayatı biçimlendirmenin de hayatı üretme sürecine içkin bir fonksiyon olmaktan çıkıp, hayatı üretenler karşısında aşkınlığa sahip başlıbaşına ayrı ve özel bir iş niteliği kazanması kaçınılmazdır ki, bu da insanların kendi hayatlarına doğrudan doğruya onu yeniden üretirken değil de, siyasal olan aracılığıyla, ancak ve ancak siyasal olan üzerindeki hakimiyetleri ölçüsünde sahip çıkabilecekleri anlamına gelir.

Bu noktada artık şunu söyleyebiliriz ki, ekonomik'in sosyal karşısında özerkleşmesi ile siyasalın topyekûn toplumsal olgu çerçevesindeki yoğunluğunun artması arasında "karşılıklı olarak birbirini yaratıp besleme" (implication mutuelle)'ye dayanan düz orantılı bir tamamlayıcılık diyalektiği işler. Bu ise, özyönetimin 'burası ve şimdi'yle sınırlı olmanın ötesine geçmek ve böylelikle de siyasalın her türlü müdahalesini, hem gereksiz hem de gerekçesiz kılabilmek için, bir yandan mevcut yapıların her birini belirli bir ortak eseri/işi gerçekleştirmenin birer kertesi, yani kendi erekselliğini kendi içinde taşıyor olmayan birer

kısmî çerçeve konumuna indirgemek suretiyle görelileştirirken, diğer yandan da söz konusu ortak eser/işlerin hepsini demokratik bir planlama aracılığıyla her biri diğer hepsiyle eklemlenmiş topyekûn bir bütün haline getirmek, tabiî bu arada birbirleri karşısında da görelileştirmek zorunda olduğu anlamına gelir.

Buradaki planlama çiftli bir katılımı öngören bir planlama olacaktır: bir yandan organik kısmî bütünler düzeyindeki bir katılım; ancak bunun yanı sıra farklı insanlar için mümkün her türlü ortak payda temelinde belirlenmiş seriyel kategoriler düzeyinde ve bu kategorilerin -çoğulcu siyasal katılıma benzer bir biçimde- çeşitli kuruluşlar aracılığıyla kendilerini ifade etmelerine dayanan bir katılım. Böylesi bir çiftli katılım modeli, özyönetim için şu bakımdan zorunludur ki, çoğulcu siyasal katılıma benzeyen boyutu bulunmayıp salt organik bütünlerin katılımından ibaret bir model çerçevesinde gerçekleşecek bir planlama, ne denli demokratik olursa olsun ve belki de öyle olduğu ölçüde, siyasal iktidarın, planlamaya tâbi kılınmış olan çerçevenin dışına kaçmasına ve bu çerçeve dışında yer alıyor olup siyaset dışı ve daha ziyade teknik bir nitelik taşıyormuş gibi görünen kuruluş ve örgütlerin tekeline girmesine yol açacaktır. Bu durumda, söz konusu iktidarın nerede, kimlerin elinde ve hangi kılıklar altında bulunup yoğunlaştığını yakalamak, dolayısıyla kendisini kontrol altına almak da neredeyse tümüyle olanaksız hale gelecektir. Ekonomik ile siyasal arasındaki birbirini karşılıklı olarak doğurma/besleme/işin içine sokma diyalektiği bir veri iken, bunların her ikisine de aynı anda ve doğrudan saldırma feraset, dirayet ve becerisini gösterememiş bir özyönetim ise, kendi kendisini ya kesimsel bir tuhaflık olarak sürünmeye, ya da özyönetsel olmayan kesim ile bitimsiz bir saklambaç oyunu içinde bulmaya, yine kendi elleriyle mahkûm etmiş olacaktır.

Tarihteki Özyönetsel Deneylerin Kısa Bir Muhasebesi

Paris Komünü (1871), herhangi bir dogmatik fetişizm veya düşmanlık temelinde kendi kendisini kemikleştirmeksizin doğrudan doğruya şuna yönelmiştir: toplumsal yeniden üretimin, fiilen mevcut araçları ile bunların kuvve halinde mümkün kıldığı biçimleri arasına girip bir engel olarak dikilen her türlü yapıyı parçalamak. Tabiî, böyle bir şeyi mümkün kılan da, kollektivitenin hayatını sürdürmesinin nesnel gereklerinden kaynaklananlar haricinde hiçbir ölçütün hesaba katılıp işin içine karıştırılmamasıdır ki, sosyalin bütünlüğünün, taraflardan herhangi birinin -ister istemez taraflı, dolayısıyla bölücü de olacak olan- rasyonalitesi doğrultusunda kendi içinden parçalanmasını engelleyecek tek şey de budur.

İtalyan Fabrika Konseyleri hareketinde, fabrika konseyi ayrıcalıklı kılınıp, gelecekteki toplumun yönetim modeli ve çekirdeği olarak ele alınırken gözden kaçırılan ise şudur: fabrikanın kendisi de toplumsal yeniden üretimin tümünü salt meta üretimi biçimine indirgemeye yönelik bir rasyonalite doğrultusunda oluşup biçimlenmiş bir çerçevedir. Kendisine o denli hayatî önem atfedilen ve fabrika konseylerinin varlığında nihaî biçimine ulaşıp somutlaşacağına inanılan organik bütünlük, fabrika çerçevesine hapsedildiği ölçüde istenilenin tersi yönde bir işlev edinmiş olur; zira bu konseylere çerçevelik eden toplumsal mekan, daha geniş bir ölçekte, yani toplumsal gerçekliğin topyekûn yeniden üretimi ölçeğinde ele alındığında, sosyal tarafından nüfuz edilmemek üzere biçimlenmiş, nüfuz edilmezliği ölçüsünde yapılaşmış bir mekandır.

İspanyol anarko-sendikalistlerinin de en büyük handikapı, ekonomik ile siyasal'ın birbirlerinden ancak epistemolojik düzeyde ayırdedilebileceklerini, yani ne siyasal'ın, ne de ekonomik'in doğrudan teşhis edilip birbirlerinden izole edilemeyeceklerini ve toplumsal deneyim düzeyinde birbirlerinden farklı gerçeklikler

olarak tezahür ediyor olamayacaklarını hiçbir zaman anlayamamış olmalarıdır. Bunun kaçınılmaz bir sonucu olarak yine hiçbir zaman anlayıp hesaba katamamış oldukları bir şey daha vardır ki, o da ekonomik'in özerkliği ile siyasal'ın yoğunluğu arasındaki *birbirini karşılıklı olarak ortaya çıkartma, birbirine karşılıklı olarak varlık kazandırtma* diyalektiğidir. İç Savaş sırasında, kentlerde kendi kendilerini fabrikalara hapsetmekle ekonomik'i siyasal'ın tasallutundan kurtaracaklarını zannederek; kırsal alandaki gelişmelerde ise, siyasal'ın artık devre dışı kaldığı zehabına fazla erken ve hiç de yeterli bir kanıt olmaksızın kapılarak, aslında, siyasal olanı, hem güçlendirmiş hem de onun müdahalesine haklılık zemini oluştururlar: Anarko-sendikalistlerin gözünde fabrika, salt ekonomik bir varlık, ekonomik'in ve sadece ekonomik'in ete kemiğe büründüğü alandır; bu arada göz ardı ettikleri ise, ekonomik'in daima ve daima, aynı zamanda siyasal da olduğudur. Kırsal alandan siyasal'ın kovulduğunu sanmalarına yol açan göz yanılgısının temelinde yatan ise, siyasalı sadece ve sadece onun şeklî ve resmî tezahürlerine, yani toplumsal gerçekliğin morfolojik (binalardan giysilere/üniformalara, alet-edevattan flama ya da bayraklara kadar cisimler) katındaki görünümlerine indirgiyor olmalarıydı.

Petrograd Sovyeti'ne gelince, kökeni, ama özellikle de yönelim ve amaçları itibariyle zaten daha ziyade siyasal bir nitelik taşıyan bu kurum öylesi bir rejime hayat verecektir ki, bu rejimde ekonomik olan, siyasal'a bağımlılığı ölçüsünde sosyal karşısındaki özerkliğini artırırken, siyasal da kendi kendisini toplumsalın yerine koymaya, toplumsalın yerine geçmeye yönelmiş olacaktır; tabiî böyle bir şeyi hiçbir zaman tam olarak başarmaksızın.

Sovyetler Birliği'ndekine benzer bir siyasal ortamda filizlenen, ama zaten gerçek anlamda oluşup işler hale gelme fırsatını hiçbir zaman bulamayacak olan Çekoslovak İşçi Konseyleri

(1968) ise, ekonomik'in yeniden sosyal'ın içine yerleştirilmesine, ona içkin hale getirilmesine yönelik bir projenin taşıması gereken özelliklerden hiçbirisine sahip değillerdi; zira esas olarak ekonomik'i siyasal karşısında özerk kılmaya yöneliktiler ve de 'ekonomikin özerkliği'-'siyasalın yoğunluğu' diyalektiği bir veri iken, kendi amaçları doğrultusunda başarılı olup özerklik yönünde yol alabildikleri ölçüde, bu konseylerin karşısına sosyal adına dikilen yine Parti olacaktı; yani siyasal.

Cezayir'deki özyönetim, her ne kadar kuruluşunda belirli bir spontanelik (kendiliğindenlik) taşıyor idiyse de, olağandışı koşullarda yaratılmış olan bu özyönetimin kurumsallaştırılması, kendisine 'Ulusu yaratma' misyonu da tanınan bir devletin -esas olarak, bağımsızlıktan sonra ülkeyi terkeden Fransızların malmülk ve işletmeleri üzerinde sonradan herhangi bir hak talebinde bulunmalarını peşinen önlemeye yönelik- siyasal-diplomatik bir taktiğinden başka bir şey değildi.

Yugoslav özyönetimi de, muhtemel bir Sovyet müdahalesine ya da Stalin yanlısı bir darbeye karşı işçileri seferber etmeye yönelik olarak bir gecede ilân edilmiş olması bakımından tümüyle taktik kökenli olup -resmî söylem düzeyinde, köklerini partizan direnişi dönemindeki uygulamalarda bulduğu her ne kadar iddia ediliyor olsa da- aslında hiçbir kendiliğindenlik payı taşımıyor olmasına rağmen, yine de kendisine özgü belirli bir dinamik yaratabilecektir. Bu özyönetim, kendi özerkliğini koruyabilmek, belirli bir özerklik payına sahip olabilmek için Tek Parti tarafından hakim olunan merkezin dışına/uzağına kaçan, dolayısıyla da zorunlu olarak sadece ekonomik nitelikteki bu özerkliğin dayattığı 'işletmeyi rantabl ve rekabet edebilir kılma' gereklerine tümüyle teslim olan bir özyönetimdir.

'Özgürce birleşmiş Yugoslav üreticileri' bir yandan özyönetsel organların başına teknokratları getirmekte, tabiî bu arada kendi

kendilerini de gerisin geriye yeniden ücretliler durumuna düşürmektedirler -zira, ekonomik rantabilite yasalarına tâbi kılınıp, tekno-bürokratik bir unsur durumundaki bir müdüre emanet edilmiş bir yönetimin varlığı söz konusudur- ama aynı zamanda, yine kendi kendilerini ortak malikler konumuna da getirmiş olurlar -zira, kendi gelirlerini (kârlarını) azamîleştirecek şekilde yönetmek üzere işletmenin başına getirilen müdürü seçen, tabiî bunu başaramazsa yerinden atacak olan da kendileridir. Bu durum karşısında, kendi bünyesindeki teknokratların ve askerlerin oranı da sürekli artmakta olan ve -özellikle milliyetler düzeyindeki merkezkaç tepkilere yol açmak korkusuyla- her türlü dolaysız müdahalenin mümkün olduğunca uzağında durmaya aşırı bir özen gösteren Tek Parti'nin bu gidiş karşısında yaptığı tek şey ise, kıyasıya, hatta bir bakıma çılgıncasına bir ademi-merkezîleştirme harekatını/kampanyasını sürekli kılmak olacaktır: Parti, bu tutumuyla yukarıda/üstten elden kaçırdığını, aşağıda/alttan yeniden yakalamanın peşindedir. Bu haliyle Parti'nin, kendisinden en son bahsedeceği, hakkında konuşulanları en son işiteceği, kendisini gerçekleştirmek konusunda en son ön ayak olacağı şey de demokratik bir planlama olmaktadır; zira ekonomik olanın sosyal'in içine yerleştirilip onunla bütünleştirilmesini mümkün kılacak tek şey böyle bir planlamadır; ama böylesi bir şey gerçekleştiğinde de, her türlü haklılık/meşrûluk temelini yitirmiş olacak olan ilk şey de Parti'ye tanınmış olan siyaset tekeli olacaktır; zira ekonomik'in sosyal'e emilmişliği ölçüsünde, siyaset de değil bir partinin tekeline verilmek, tek ya da çok, şu ya da bu hiçbir ele gelmesi/geçmesi/verilmesi artık mümkün olmayacak bir biçimde ayrı, bağımsız, kendi ereksselliğini kendi içinde taşıyan özel/özellikli bir 'iş' olmaktan çıkmış, dolayısıyla da ister tek, isterse çok sayıda partinin hâlâ siyasal bir işlev ve misyona sahip olması tümüyle gereksiz hale gelmiş olacaktır. Başka bir biçimde ifade edersek, ekonomik'in siyasal'a yukarıdan/dışarıdan/sonradan -özel bir top-

lumsal grubun, örneğin teknokratların ya da askerlerin egemenliğini gerekli/meşrû kılacak bir mekanizma aracılığıyla ya da doğrudan doğruya siyasal-askerî bir müdahaleyle- bağlanıp zapturapt altına alınmasını gerektirecek derecede, çok sayıdaki bencillik adacıkları halinde ufalanmasını durduracak tek şey, demokratik bir planlamadır.

KİTAP II

SİYASET-ÖTESİ TOPLUM
(KURAMSAL BİR YAPI OLARAK ÖZYÖNETİM)

GİRİŞ

Prometheus, ışığın gizini tanrıların elinden alıp insanlara verdi.[1] Bunu, kendisini de tanrılar katına yükseltmek için değil, bir insan olarak, insan adına ve insan uğruna yaptı. Uğruna bir şeyler göze alınıp yapıldığı anda, insan artık etik bir değere dönüşmüş, evrensel bir öz kazanmış olur: 'insanlar'dan 'İnsan'a geçilmiştir.

Somut, tikel, tarihsel insandan, evrensel 'insan'a geçişte, Prometheus'un kullandığı atlama tahtası, insan olarak tanrılara karşı giriştiği eylemdir; yani tanrılara karşı eyleme girişmesidir, yoksa onların tekelinden çıkarttığı ateş değil.

İnsanda evrensel bir 'öz' bulup, onu büyük 'İ' ile yazanların çoğu için ise, 'insanlar'dan 'İnsan'a götüren atlama tahtası, beşer-üstü veya beşer-dışı bir unsurdur: ya Tanrı, ya Ruh, ya da Evrensel Akıl.[2]

18 ve 19. yüzyıl Batı düşüncesinde ölümlü, parçasal bireyleri, Evrensel İnsan kapsamında özdeşleştirebilmek için esas alınan öğelerden en revaçta olanı, Evrensel Akıl'dır.[3] Bu tür bir yaklaşım içinde, toplumların gelişimi insan aklındaki gelişmenin bir yansıması olarak görülür; dolayısıyla insan tarihi, düşünme tarzlarındaki (mentalité) evrelerin sıralanmasından ibarettir. Auguste Comte'a göre, bunların sonuncusu olan pozitivist evre,

---

[1] Robert Graves, *Greek Myths* Vol. I-II, Penguen, Aylesbury, Bucks, 1977, s. 407.
[2] Lucien Goldmann, *Introduction à la Philosophie de Kant*, Gallimard, Paris, 1967, s. 40.
[3] Barlas Tolan, *Toplum Bilimlerine Giriş*, Kalite Matbaası, Ankara, 1975, s. 16-17.

bir Akıl Çağı'dır ve bütün toplumlar, bu evreye er ya da geç ulaşacaklardır.[4]

İnsanları, 'insan' kavramı kapsamında birleştirdiği iddia edilen evrensel bir öz olarak 'akıl'a ulaşmanın bireysel ve tarihsel biçimleri üzerinde çok durulmuştu; ancak 'akıl'ın kendisini, varoluş koşul ve biçimlerini ele almaya ilk girişen Kant oldu.[5]

Kant'a göre, aklı oluşturan kategoriler dışardan empoze edilmiyor, onları insan doğuştan kendisi getiriyordu. Doğru bilgi, artık, insanın dışında, insandan bağımsız olarak, baştan varolan bir nesnellik ya da kişiden kişiye değişen, iletilmesi olanaksız salt bir öznellik olmaktan çıkıp, bilgi öznesi ile bilgi nesnesinin buluştukları an ve yerde, kategoriler aracılığıyla ortaya çıkan ortak bir ürün niteliği kazanıyordu. Artık akıl da 'olan' değil, 'oluşan', yani tarihsellik taşıyan bir nitelik olarak ele alınmış oluyordu.

Akıl, yaşayan insan düzeyine getirilmişti, ama bu kategorilerin kaynağı ne idi? Kant, "insan, bunlara doğuştan sahiptir" demekle yetiniyordu. Akıl 'oluşuyor'du, ama kategoriler 'var'dı.[6]

Marx ve izleyicileri, kategorilerin de 'oluştuğunu' ileri sürdüler. Bilinç, yaşanmış olanların ve yaşananların bir ürünüydü. Yalnızca bilginin kendisi değil, bilginin öznesi ile nesnesi de, bir etkileşimin ürünüydüler; insan değiştirirken değişmiş, değişirken de değiştirmişti; bunun farkında olsun ya da olmasın.[7]

Ancak insanlar, bir değişmeler ve değiştirmeler süreci olan 'tarih'i, soyut ve birbirleriyle özdeş bireyler olarak değil, farklı,

---

[4] Doğan Ergun, *100 Soruda Sosyoloji El Kitabı*, Gerçek Yay., İstanbul, 1973, s. 40-43.
[5] Goldmann, op. cit., s. 5-6.
[6] Ibid, s. 6.
[7] Goldmann, op. cit., s. 1-4; K. Marx, F. Engels, *Siyaset ve Felsefe*, Öncü Kit., 1978, İstanbul, s. 29-41-45; Erich Fromm, "Sosyalist Hümanizmaya Giriş" in *Toplumcu Düşün*, No. I., C. I., Haziran 1978.

hatta birbirlerine karşıt toplumsal varlıklar halinde 'yapmışlardı'.[8] Bu toplumsal varlıkların, kapsam, işlev, güç, oluşum ve etkinlik tarzları da, sürekli değişmeler gösterirdi. Başka bir anlatımla tarihin öznesi, tarihten bağımsız, evrensel ve soyut bir öz olarak 'insan' değil, farklı yer ve zamanlarda, farklı ya da karşıt toplumsal birimler oluşturmuş ve onlar içinde biçimlenmiş, farklı biçimlerde etkinlik göstermiş, algılamış, düşünmüş ve yaşamış gerçek insanlardı.[9]

İnsanı, yalnızca değiştiren öge, yani tarihin yalnızca öznesi olarak ele almak, Prometheus mitosunu yarıda kesmek ya da ikinci yarıyı tümüyle değiştirmek olur; şöyle: ışığı tanrıların elinden aldıktan sonra, sanki Prometheus'un başına hiçbir şey gelmemiş ve de tanrılarla insanlar arasındaki ilişkilerde ve güç dengesinde hiçbir değişiklik olmamıştır. Oysa gerçek hiç de böyle değildir.

İnsanı, tarihin yalnızca öznesi olarak görmek, değiştirenin değişmeyebileceğini zımnen kabûl etmek olur. Bu ise, insanlar arasından herhangi bir grubun, değiştirme yolunda, grup olmanın doğurduğu parçasallıktan, yani duyma, algılama, düşünme ve yönelmedeki tarihsel, mekansal ve toplumsal koşullanmalardan, dolayısıyla 'taraf' olma ve 'taraf' tutmalardan ve de değişimden tümüyle arınmış olarak 'doğru ve iyi'leri tekelinde bulundurma savına kuramsal temel oluşturur. Mutlak ve evrensel 'iyi ve doğru'ları gerçekleştirme yolunda her şey meşrû olacaktır, *insan* uğruna insanlar feda edilecektir. Aslında bu iş, *bazı* insanların diğer bazı insanları 'harcaması' şeklinde gerçekleşecektir. Ancak bu, Evrensel'in parça tarafından ve parçasal-parçacı olarak gerçekleştirilmesidir ki, kendi içinde çelişiktir.

---

[8] Goldmann, op. cit., s. 4; Karl Marx, Friedrich Engels, "The Communist Manifesto" in Paul Blumberg, *Impact of Social Class-a book of Readings*, Thomas Y. Growell Co., New York, 1972, s. 12-20.

[9] K. Marx, F. Engels, *Siyaset ve Felsefe*, op. cit., s. 30-33.

İyi ve doğru'nun gerçekleşmesi, 'burada ve şimdi' yaşayan insanlara karşın oluyorsa, böyle bir şeyin temellendirilmesi ve haklı gösterilmesi ancak evrensel, yani tarihsiz ve insanlar-üstü bir ilkeyle mümkün olur. Böylesine aşkın bir ilke, kendisine ne ad verilirse verilsin, Tanrı niteliği taşıyor olacaktır; bu ise *insan*'ın kendi kaderine egemen olması biçimindeki Prometheus'cu ülküyle çelişir.

Bu çelişirliği aşmak için, Evrensel İlke'yi insanların tarihsel-toplumsal varoluşlarının içine yerleştirmeyi deneyenler de çıkmıştır; olgusal ile normatifin aynı bir özde birleşmesi insan kaderini her türlü dış belirlenmeden kurtaracaktır. Fichte, *Ahlâk*'ı Irk'a;[10] Rousseau, *Akıl*'ı Birey'e;[11] Hegel ise *Ruh*'u Tarih'e mal eder.[12] Ancak yaptıkları, dışarıdaki despotu yoketmek değil, eve buyur edip yerleştirmektir; *ahlâk*'lı ırkın, dışsal devlet baskısına ihtiyacı yoktur; evrensel *akıl*'ı paylaşmaları esasında doğuştan eşit bireylerin kurdukları siyasal-yönetsel yapılar, kendi özgür iradelerinin dile gelişinden başka bir şey değildir ya da insanlar dışsal bir kaderin oyuncakları değil, kendisiyle özdeş oldukları *ruh*'un görüntü düzeyindeki tezahürleridirler.

Bu düşünsel düşüklerin ortak bir özellikleri vardır: insanlar, insanı aşan bir nitelik karşısında -ahlâk, akıl ya da ruh- ve bu niteliği taşımaları esasında eşit kılınmışlardır. Bu eşitlik, özleri, varlıkları bakımındandır; yoksa farklılaşmış varoluşları içinde değil. Ontolojik bir kategori olarak *İnsan* ele alınmıştır, toplumsal-tarihsel varlıklar olarak insanlar değil.

Oysa somutun çeşitliliği ve değişkenliği olmasaydı, ne soyutlama diye bir işleme ne de zihinsel olarak sabit çerçeveler,

---

[10] Henri Denis, *Ekonomik Doktrinler Tarihi* (çev. Attila Tokatlı), C. I., Sosyal Yayınlar, İstanbul, 1973, s. 289-290.
[11] Ibid, s. 244-247.
[12] George Sabine, *Siyasal Düşünceler Tarihi* (çev. Özer Ozankaya), C. III, Sevinç Matbaası, 1969, Ankara, s. 3, 9-11.

kavramlar ve kategoriler inşa etmeye gerek kalırdı. 'İnsan', insanlardan dolayı vardır, bu yüzden de ancak insanlarla varolabilir; zira bir kavram olarak, ontolojik değil, epistemolojik bir birimdir. Varlık düzeyinde 'İnsan' değil, insanlar vardır ve de bunlar çeşitlidirler, birbirlerinden farklıdırlar ve farklılaşırlar.[13]

Kavram düzeyindeki 'insan' bu çeşitlilerden bir tekinin bile baştan mahkûm edilmesi karşısında dayanamaz; çatlar, parçalanır; içinden yeni ve farklı bir kavram daha doğar, ancak bu arada kendisi de baştaki halini muhafaza edemez: kapsam ve içerik olarak değişmiştir. 'İnsan'ı işlemsel bir kavram olarak kullanabilmenin önkoşulu, insanları mevcut ve mümkün tüm varoluş biçimleri içinde eşdeğerli kabûl etmektir. Varoluş düzeyindeki bu çeşitlilik, bütün zamanlar için geçerli bir farklılıklar takımı olarak baştan ve bir kerede verilmiş değildir; zaman içinde gerçekleşen farklılaşmalar çerçevesinde ve sonucunda ortaya çıkar;[14] farklılaşma özgürlüğü, farkların eşdeğerliliğinin önkoşuludur. Bir tek farklılığın bile bir diğerini ya da diğerlerini farklılaşmaya zorlaması ya da farklılaşmaktan alıkoyması, bu özgürlüğün yok olması demek olacaktır.

Bu durumda, farkların eşdeğerliliğinin tam ve bütünsel olması, farklılaşma özgürlüğünün koşulu olarak ortaya çıkmaktadır.[15]

İnsanların kendi kaderlerine egemen olmaları, dolayısıyla 'insan' kavramının mümkün içeriğinin bütünüyle gerçekleşmesi ülküsünün toplumsal yapılaşma düzeyinde dile gelişi olarak gördüğümüz özyönetim girişimi ve deneylerini, özgürlüğü, eşitliği ve bütünselliği içeren bir sorunsal açısından ele almaya çalışacağız.

---

[13] Henri Lefebvre, *Le Manifeste Différentialiste*, Gallimard, 1970, Paris, s. 8-9.
[14] Idem.
[15] Ibid, s. 44, 45.

YÖNTEM

Bilimsel çalışmanın her türlü değer yargısından arınmış olarak yapılması gerekir. Ancak, her bilimsel çalışma insanlar tarafından yapılır; bu insanların ise içinde yaşadıkları dönemin ve toplumun değer yargılarından, dolaylı ya da dolaysız, doğrusal ya da tepkisel olarak etkilenmemiş olmaları düşünülemez. Bilimsel çalışmayı yapan kişi ya da kişiler, değer yargılarından arınmaya ne kadar çabalarsa çabalasın, bunu bilinç düzeyinde (rasyonel düzeyde) başarabilse bile, hissetme, algılama, ilgi duyma ve etkilenme düzeyinde oluşmuş alışkanlık ve eğilimlerinden kendisini tümüyle arındıramaz.[16] Bu duyuş ve algılayış tarzları, konu seçiminden, verilerin saptanması ve toplanmasına dek, bilimsel çalışmanın bütün evrelerinde, farklı derecelerde etkili olacaklardır. Bu durumda, sosyal bilimciden beklenecek olan, değer yargılarından tümüyle arınmış olmasından ziyade, bunun çok zor, hatta olanaksız olduğunu, gerek kendisine gerek karşısındakilere sürekli olarak anımsatması, kendisi ile yapıtı arasında belirli bir mesafeyi canlı tutması ve bu yolda, hem kendi kendisini hem de kendi dışındakileri uyarmasıdır.[17]

Kendi ürettiği bilgilerin koşullarını da hakkında bilgi ürettiği konuyla iç içe ele alması, sosyal bilimciyi ister istemez epistemolojik alanın sosyolojik incelemesine, yani bilgi sosyolojisine de götürmüş olacaktır. Okurlarım, "benim bir haham çocuğu

---

[16] Barlas Tolan, *Yabancılaşma: Çağdaş Toplumun Bunalımı*, Toplum Bilimleri Araştırma Enstitüsü Yayınları, Kalite Matbaası, Ankara, 1980, s. 166-167.
[17] Barlas Tolan, *Toplum Bilimlerine Giriş*, op. cit., s. 290-294.

olduğumu unutmayın' şeklinde uyaran Emile Durkheim gibi,[18] sosyal bilimci, çalışmasının her anında kendi toplumsal köken, konum ve yönelimi ile psikolojik eğilimlerini irdelemek, anımsamak ve anımsatmak zorundadır; "bu zaten ancak böyle olur" ya da "bu konuda ancak böyle düşünülür" dediği anlarda kendi kendini çimdiklemesi ve kendisi için doğruluğu apaşikar olan düşünce ve yaklaşımlara, bunları ilk kez görüyormuşçasına 'şaşırarak' bakmayı denemesi zorunludur.[19] Özellikle sosyal bilimcinin, sosyoloğun bir yükümlülüğü de çalışmasına doğrudan doğruya karıştırmamış ya da karıştırmamaya çalışmış olsa bile, kendi değerler skalasını karşısındakilerin önüne açıkça sermektir.

Bu söylediklerimizi kendimize de uygulayarak, bizim için doğruluğu, gerçekliği apaşikar olan, dolayısıyla kendilerinden söz edilmesini bile gereksiz bulduğumuz bazı noktaları açıkça dile getirmeye çalışacağız.

Her bilimsel etkinlik, doğadaki ve insan dünyasındaki, açıktan görülemeyenler de dahil olmak üzere, tüm oluşumların nasıl belirlendiklerini ortaya çıkarmaya yöneliktir.[20] Bu arada, hangi değerlerin, ne tür bir içerikle, hangi koşullarda kimler tarafından oluşturulup benimsendiğine ya da yadsındığına ilişkin belirleyiciliklerin bilgisi de, ancak bir bilimsel etkinliğin ürünü olarak ortaya konulabilir. Neyin nasıl olduğunun bilgisi ise, özgürlüğün kendisi ve yeterli koşulu olmamakla birlikte, onun zorunlu bir koşulu, varlıksal temelinin bir unsurudur.[21] Bu durumda bilim, bu dalda etkinlik gösterenlerin öznel amaçlarından bağımsız olarak, nesnel ürünleri itibariyle özgürlüğün varlıksal temeline katkıda bulunmuş olmaktadır; tüm insan değerlerinin varolma koşullarının bilgisini

---

[18] Tolan, *Yabancılaşma* ..., op. cit.,
[19] Tolan, *Toplum Bilimlerine Giriş*, op. cit., s. 290-294.
[20] Doğan Ergun, *Sosyoloji ve Tarih*, Yar Yayınları, 1973, İstanbul, s. 22-24.
[21] Ibid., s. 23-29; Jean Duvignaud, *Gurvitch*, Editions Seghers, 1969, Paris, s. 65-66.

de gerektiren özgürlük, tüm bu değerleri aşan, dolayısıyla onları da kapsayabilen bir değer niteliği kazanmaktadır.

Bilimsel etkinlikte bulunan kişinin öznel amaçları, insanların tümünü özgürleştirmek değil, tersine, kendi dışındakiler üzerinde egemenlik kurmak, onları köleleştirmek, hatta yok etmek olabilir. Homojen olmayan bir dünya toplumunda, gerek bilimsel etkinlikte bulunma gerekse bilimsel bilgilerden yararlanma derecesi ve tarzı bakımından çeşitli toplumsal birimler arasında büyük farklar bulunacaktır. Bilimsel bulgulardan, değil insanların özgürleşmesi, tam tersine daha fazla güçlenme, ezme, tutsak, hatta yok etmeye yönelik teknikler ve araç-gereçler geliştirme yolunda bile yararlanılabilecektir. Ancak kişi, grup, sınıf, ulus, blok vb... birimlerin, bilimden yararlanmada şu ya da bu amaca yönelmelerini, başarılarını ya da başarısızlıklarını belirleyen koşul ve yönelimlerin bilgisini üretmek de yine bilimin işidir.

Bu arada, belirleyiciliklerin (determinizmlerin) araştırılması (bilimsel etkinlik) ile bu bilgilerden yararlanarak teknoloji üretme süreçlerinin, somutluk düzeyinde çoğu kez iç içe bulunmalarına karşın, nitelik olarak farklı iki etkinlik türü olduklarını da unutmamak gerekir.

Kısaca söylersek, eşit ve eşitlikçi olmayan bir dünyada, bazılarının özgürlüğü, diğerlerinin tutsaklığından kaynaklanabilir ya da böyle bir durumu yaratabilir.

Kişinin kendi kendisiyle barışık, kendi kendisinin efendisi, bir anlamda da özgür olmasını, etkinliklerindeki öznel amaç ile bu etkinliklerin nesnel işlevi arasında uyum kurabilmesi olarak tanımlayabiliriz. Bu durumda, nesnel işlevi, özgürlüğün varlıksal temelini kurmak olan bilimsel etkinlikte bulunan kişinin de kendi kendisiyle barışık olabilmesinin bir koşulu, öznel amaç ve tercihlerinin özgürlükten yana olmasıdır ve bizce bilimsel etkinliği baştan sakatlamayan tek 'taraflılık' da budur. Zira insanları

özgürleştirme amacını taşıyan kişi, incelediği konuya önyargılı ve yanlı olarak yaklaşıp yanlış bilgiler ürettiği ölçüde, bilimin özgürlüğe katkıda bulunma işlevini engellemiş, dolayısıyla da kendi amacına ters düşmüş olacaktır. Bu noktada şunu söyleyebiliriz: bilimsel etkinlikte bulunan kişinin özgürlükten yana olması, hem ahlâkî bütünlüğünün ve psikolojik dengesinin bir koşulu hem de bu etkinlik içinde önyargısız ve nesnel davranıp doğru bilgilere ulaşmaya çaba göstermesinin bir garantisidir.

Bilimin özgürleştirici işlevi ile kendi öznel amacı arasında uyum kurmuş kişi için, nesnelliği sağlamak ahlâkî yükümlülük olmanın ötesinde mantıksal bir zorunluluk niteliği de kazanmış olur. Bu yolda en önemli girişim ise, kişinin kendi öznelliğinin, parçacılığının, taraflılığının nesnel koşullarını -parçasallığını- dikkate almanın yanı sıra, bu durumun, yani parçasallığın kendisi için olduğu gibi, her neyi inceliyorsa, onun için de geçerli olduğunu baştan kabûl etmesidir: bilimsel etkinlik bir süreçtir, ancak bu süreç içinde ele alınan her şey de, ya bir süreçtir, ya bir süreçti, ya da bir sürecin sonucudur, ürünüdür.

Süreç kavramı, zaman boyutunu öngörür. Değişimsiz, farklılaşmasız bir zamansa ancak *sonsuz bir şimdiki zaman* olabilirdi.[22] Farklı olan, farklılaşan her şey, hem zaman ve mekân içinde hem de nitelik bakımından parçasaldır.[23] Bu durumda, şunu kesinlikle söyleyebiliriz: toplum bilimlerine konu olan tüm sorun ve bu sorunlara ilişkin çözüm arayış ve önerileri öznel -parçasal ve parçacı, yanlı- bir nitelik taşırlar; yani her şeyi herkes ve her zaman için kavramak ve/ya da temsil etmekten uzaktırlar. Toplum bilimleri, tarihsel özgüllük ilkesini, inceledikleri nesnelere olduğu gibi kendilerine de uyguladıkları ölçüde bilim adını hakedebilirler.[24]

---

[22] Ergun, *Sosyoloji ve* ... op. cit., s. 18-19.
[23] Goldmann, op. cit., s. 62-63.
[24] Ergun, op. cit., s. 23; Duvignaud, op. cit., s. 5-9.

Bu ilke, tüm farklılıkları dikkate almanın yanı sıra, bunları birer sapma olarak değil, kendi dışlarındaki hiçbir şeye indirgenemez aslî unsurlar olarak ele almayı gerektirir.[25] Ancak farklılığa olumsuz bir değer atfedilemeyeceği gibi, olumlu bir değer de atfedilemez.[26] Her farklılık bir farklılaşma ürünü olduğuna göre, herhangi bir farklılığı ayrıcalıklı kılmak da farklılaşmaya karşı olumsuz bir tavır almak olacaktır. Tarihsel özgüllük ilkesini tutarlı bir biçimde uygulamanın temel koşulu,[27] çoğulcu bir tutumu benimsemek olmaktadır. Böyle bir tutum, tek bir determinizm türünün bütün durumlarda geçerli olmayıp, farklı durum ve anlarda farklı determinizmlerin, ağırlık ve sıra bakımından farklılaşarak etkide bulunabileceklerinin bilincinde olmayı gerektirir. Mevcut farklılıklara ayrımsız bir yaklaşımı öngören çoğulculuk,[28] sonsuz farklılaşma sürecinin farklı anları karşısında da yansızlığı gerektirir.

Çoğulculuk, 'hic et nunc' (bura/-sı/-da ve şimdi) ile sınırlı kaldığı ölçüde, bitimsiz bir yapılaşma, yapısızlaşma, yeniden yapılaşma sürecindeki 'an'lardan birinin dile gelişi, geçici bir denge durumunun dışavurumu[29] olan toplumsal yapıyı, bir 'résultante' (fizik bilimindeki anlamıyla *bileşke*) olarak değil de, kendisine özgü bağımsız varoluş yasaları bulunan ve belirlenişi kendi içinden kaynaklanan bir *öz*müş gibi ele almış olur. Bu şekilde ele alınan bir toplumsal yapının determinizmleri için, içerdiği kurumların ve bu kurumlar arasındaki ilişkilerin işlevsellik biçim ve derecelerinden[30] başka dayanak noktası bulunmayacaktır. Göreli bir genel-geçerlik,

---

[25] Lefebvre, op. cit., s. 92-93; Duvignaud, op. cit., s. 8.
[26] Lefebvre, op. cit., s. 68-69.
[27] Ergun, op. cit., s. 23-24.
[28] Georges Gurvitch, *Déclaration des Droits Sociaux*, Editions de la Maison Française, New York, 1944, s. 66-69.
[29] Ergun, op. cit., s. 18.
[30] Ergun, *100 Soruda* ..., op. cit., s. 116-123.

kalıcılık ve düzenlilik gösteren ilişki manzumeleri olarak tanımlayabileceğimiz kurumların taşıdıkları işlevler, kendi başlarına varolan ve böyle oldukları kabûl edildiği ölçüde kurum niteliği kazanan özler değildir. Her ilişki takımı, toplumdaki belirli bir güç dengesi çerçevesinde işlevseldir. İlişki takımınca öngörülen hiyerarşinin, hakların ve yükümlülüklerin kabûl görüp geçerli olmaları, yerine getirdikleri işlevin beşer-üstü bir zorunluluk, evrensel bir rasyonellik veya yok edilmez bir öz taşımasına değil, ilişki içinde yer alan unsurlar arasındaki güç dengesine dayanır.[31]

Tarihsel özgüllük ilkesinin, toplumsal yapılaşma sürecinin moment'leri karşısında da çoğulcu bir tavırla uygulanması, varolanı toplumdaki eğreti güç dengelerinin geçici bir ürünü ve göreli bir konfigürasyon olarak ele almayı öngördüğü ölçüde, ***mümkün*** ile ***mevcut*** arasındaki alan da bilimsel (sosyolojik) bir nesne niteliği kazanır. Bu alan, var (mevcut) olanla birlikte belirlenmişin öteki yüzüdür, negatifidir. Bu alanın ele alınmasında, yabancılaşma kavramının işlemsel olabileceğini düşünüyoruz. Zira yabancılaşma, mümkün bilincin gerçek bilince dönüşememesi olarak da tanımlanmaktadır.[32]

İnsanın kendi kaderine egemen olma projesi açısından baktığımızda ise, yabancılaşma, yalnızca mevcut farklılıkların çerçevesinde kalan bir özgürlüğün bu projenin gerçekleşmesi için yeterli olmadığını ortaya koyan bir kategoridir: ortadan kalkması, mevcut farklıların değişme konusunda da tam bir özgürlüğe, yani farklılaşma özgürlüğüne sahip olmalarıyla mümkün olacaktır. Farklıların mevcut biçimleri içinde kalmak koşuluyla özgür olmaları, mevcut konfigürasyonu, kendisi için işlevsel olarak gören egemen bir unsurun varlığına işaret eder. Bu unsur,

---

[31] C. Wright Mills, *Toplumbilimsel Düşün* (çev. Ünsal Oskay), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1979, s. 52.

[32] Ergun, *Sosyoloji ve ...*, op. cit., s. 20.

farklılaşmayı engelleyebildiği ölçüde, farklılaştırma ve/ya da farksız kılma erkini, dolayısıyla da farklılaşma serbestliğini tekeline almış olmaktadır ki, bu durumda farklıların eşitliğinden söz etmenin olanağı yoktur; zira farklılardan biri ya da bir takımı diğerleriyle eşdeğerli değil, daha değerli kılınmış olmaktadır; eşdeğerlilik, farklıların geriye kalanları arasında geçerlidir, bütünsel değildir. Farklıların özgürlüğü, olanaklının gerçeğe dönüşme yolunu açamadığına göre, yabancılaşmanın bertaraf edilmesinde işlemsel olacak yeni bir parametreyi, özyönetimin sorunsalı içine almak gerekmektedir: farklılaşma özgürlüğü ve bunun önkoşulu olarak da, tüm farklıların eşdeğerliliği.

Bu çalışmamızda özyönetimi, farklılaşma özgürlüğünün *amaç,* farklıların eşdeğerliliğinin *ilke,* bütünselliğin ise *kaşul* olduğu bir sorunsal içinde ele almaya çalışacağız. Amacımız, özyönetimle ilgili ve özyönetime ilişkin tanım, düşünce, olgu, deney ve uygulamaların bir antolojisini yapmak değildir. Yukarıda belirttiğimiz sorunsal açısından, özyönetimli bir toplumdan yana olup olmadıklarına bakmaksızın, sorunsalımızdaki parametrelere değinmiş bazı düşünür ve akımları ele alacağız. Bunun ardından, sorunsalı oluşturan parametrelerin toplumsal-tarihsel içerik kazanma tarzlarını belirleyebileceğini düşündüğümüz ana yönelimleri zihinsel düzeyde tutarlı bir bütün içinde birleştirerek somut oluşumları değerlendirmede ölçüt-çerçeve olarak kullanabileceğimiz kuramsal bir araç geliştirmeye çalışacağız. Bunu başarabildiğimiz ya da başardığımızı sandığımız takdirde, bu aracı bazı tarihsel-toplumsal olay ve olgulara uygulayarak, kuramsal düzeyde tutarlı kıldığımız yönelimlerin, gerçeklik düzeyinde aldıkları biçim, edindikleri içerik ve gösterdikleri gelişmeleri saptamaya, kurduğumuz soyut yapıyı da bunların ışığında düzeltmeye ve ortaya çıkan sorunları somut sorulara dönüştürmeye çalışacağız.

BÖLÜM I

KAVRAM OLARAK ÖZYÖNETİM

A) ÖZYÖNETİM VE ANLAMDAŞ-GİBİ TERİMLER

Özyönetim sözcüğü Sırpça'daki 'Somooupravlenie' (kendi kendine hükümet etme)[33] sözcüğünden kaynaklanır. Ancak Türkçe'ye aktarılmasında Fransızca'daki 'autogestion' ve İngilizce'deki 'self-management' sözcüklerinden etkilenilmiştir. Zira gestion ve management, hükümet etme değil, daha çok 'verilmiş yapılar içinde iş yürütme' şeklinde bir anlama sahiptirler.[34] Özyönetim çoğu yerde, işçilerin işyeri yönetimine katılmaları kategorisi içinde ele alınır.[35] Böyle bir anlayış, kavramı iki yönden sınırlandırmış olmaktadır: 'katılma' ve 'işyeri'.

Katılma, kavram olarak önceden varolan ve esas alınan bir çerçevenin varlığını öngörür. 'İşçilerin yönetime katılması' dendiğinde, bu süreçte başka birilerinin daha temel öğe olarak bu-

---

[33] Daniel Chauvey, *Autogestion*, Seuil, Paris, 1970, s. 58.

[34] Idem.

[35] Orhan Türkdoğan, *Türkiye Açısından Özyönetim*, Türk Kültür Yayını, İstanbul, 1977, s. 9-10.

lunduğu kabûl edilmiş olmaktadır; bunlar, üretim araçlarına sahip olan özel ya da tüzel kişiler ve/ya da onların temsilcileridir.[36]

İşyeri kavramı ise, bir yandan söz konusu süreci, değişim değerine sahip mal ve hizmetlerin üretildiği yerlerle sınırlandırırken, bir yandan da 'üretim'i yalnızca 'meta üretimi'ne indirgemiş olmaktadır.

'İşçilerin yönetime katılması' ya da 'katılmalı yönetim' çerçevesi içinde ele alındığında, 'özyönetim', yalnızca bir işyeri yönetimi tekniği olarak anlaşılmış olmaktadır.[37]

Konuya daha bir açıklık getirmek üzere katılmalı yönetim çerçevesi içinde yer alan modellerle ilgili terimlerin bir karşılaştırmasını yapacağız.

I) Katılma

Katılma, özyönetim demek değildir; daha önceden varolan, yapısı ve amaçları zaten konulmuş bulunan bir etkinliğin içinde belirli ölçülerde söz sahibi olarak yer almak demektir;[38] katılan kişi ya da öğe kendine özgü bir şeyler getirse bile, inisiyatifi ancak sınırlı olacaktır; kendi inisiyatifi dışında oluşmuş bir yapıyı benimseyip, bu yapı içinde yer alan diğer öğelerle işbirliği yapacaktır.[39]

Katılma hakkının tanınmasında, işçilere sanki etkin ve özgün bir role sahiplermiş izlenimi verme isteği önemli bir etkendir. İ-

---

[36] Alain Guillerm ve Yvon Bourdet, *Clefs Pour l'Autogestion*, Seghers, Paris, 1975, s. 17-23.

[37] Bkz. Bülent Ecevit, "Yugoslav Özyönetim Sistemi" in *Çağdaş bir Önder Tito, Çağdaş Bir Ülke Yugoslavya*, ed. Beyto Nobırdalı-Bedri Sflim, Tan Yayınevi, İstanbul, 1977, s. 9-10; Kurthan Fişek, *Yönetime Katılma*, TODAİE, Ankara, 1977, s. 33, 57-59.

[38] Chauvey, op. cit., s. 24; Guillerm ve Bourdet, op. cit., s. 19.

[39] Chauvey, op. cit., s. 24; Guillerm ve Bourdet, op. cit., s. 18.

şin en basit parçalara bölünmesine yönelik taylorcu iş örgütlemesinin ortaya çıkartığı genel isteksizlik, yüksek işçi devri, işe gelmeme vb... gibi sonuçların giderilmesini de amaçladığı ileri sürülen[40] katılma hakkı, farklı biçimlerde gerçekleşmiştir. Örneğin, de Gaulle'cüler tarafından ortaya atılan biçimiyle 'kâra katılma'yı öngören katılma, Renault'ya ait işletmelerde uygulamaya konulmuştur. Kendilerine şirket aksiyonları dağıtılacak işçilerin belirli bir süredir şirkette çalışıyor olmaları şart koşulmuştur. Bu aksiyonlar, ne hemen kâr sağlamakta ne de alınıp satılabilmektedir. Bu tür bir katılmadan amaçlananın, işçiyi işletmeye bağlamak olduğu açıktır; işletmedeki eskilik ölçüsüne göre dağıtılan bu aksiyonlar, bir yandan işletmeye bağlılığı ödüllendirmekte, bir yandan da aksiyonların değer kazanabilmesi için işçiyi işletmenin iyi işleyip kâr etmesine katkıda bulunma yönünde güdülemiş olmaktadır.[41] Böylesi bir katılmanın özyönetimle ilişkisi konusunda daha açık bir fikre sahip olmak için, kâra katılmayı savunanların en çok karşı çıktıkları şeyin, işçilerin işletme yönetimine katılmaları olduğunu anımsamakta yarar vardır.[42]

II) Birlikte yönetim

Bu kategoriye giren modellerde, katılma genellikle iki düzeyde gerçekleşmektedir:

1) İşin teknik örgütlenmesi,
2) İşletmenin genel politikası.[43]

---

[40] Fişek, op. cit., s. 22-25; Guillerm ve Bourdet, op. cit., s. 19-21; bkz. Kâmil Turan, *İşçilerin Yönetime Katılması ve Türkiye Uygulaması*, AİTİA Yayınları No. 57, Ankara, 1973, s. 57-58.

[41] Guillerm ve Bourdet, op. cit., s. 20-21.

[42] Ibid, s. 20; Fişek, op. cit., s. 133.

[43] Claude Durand, *Le Travail Enchaîné*, Seuil, Paris, 1978. s. 75-80, 92-93; Guillerm ve Bourdet, op. cit., s. 22-23.

İşin teknik örgütlenmesi düzeyindeki 'birlikte yönetim', taylorculuğun aşırı derecede basitleştirip, tekrarlanan birkaç harekete indirgeyerek düzenlenmesini ve denetimini tümüyle işçinin dışına aktardığı işin daha 'zengin' hale getirilmesi şeklinde somutlaşmaktadır. Bu 'zenginleştirme' işi, en ileri düzeyde, özerk çalışma ekipleri çerçevesinde gerçekleşmektedir. 'Hedeflere göre katılımlı yönetim' adı verilen bu sistemde, çalışmanın tümünü ve ayrıntılarını örgütleme işi mühendislerin tekelinden çıkartılıp, saptanmış hedeflere ulaşmada başvurulacak yolların seçimi büyük ölçüde işçilere bırakılmaktadır.[44] Burada söz konusu olan, bir bakıma öz-örgütlenme biçiminde bir katılmadır. Ancak, hedeflerin belirlenmelerine ve tanımlanmalarına işçilerin müdahale ve katılımları söz konusu değildir. Batılı ileri sanayi ülkelerinde, işverenlerce oldukça kolay benimsenen bu katılma modeli, işçilerin yaptıkları işe ilgi duymalarını sağlamaya, çalışmayı monotonluktan kurtararak iş kazası oranını ve yüksek 'işçi devir hızı'nı düşürmeye yöneliktir.[45]

*Kâra katılma*yla birlikte uygulandığında, 'hedeflere göre katılmalı yönetim', işçilerin varolan üretim sistemiyle bütünleşmeleri yönünde etkili olabilecek bir yoldur.

Hedefleri önceden belirlenip tanımlanmış işlere ilişkin ayrıntıların saptanmasında işçilere söz hakkı tanınması, işverenin yönetim hakkına hiçbir şekilde dokunmadığı gibi, temel bir öneme sahip olmayan ve işverenin gücünün zaten çok zor ulaşabildiği ayrıntılar alanı, bu yolla, paradoksal biçimde, işverenin denetimine açılmış olmaktadır.[46]

---

[44] Durand, op. cit., s. 96, 101-113.
[45] Ibid, s. 75-80, 123-129; Guillerm ve Bourdet, op. cit., s. 22.
[46] Guillerm ve Bourdet, op. cit., s, 23.

*Ortaklaşa yönetim*den genel olarak anlaşılan daha üst düzeydeki bir katılımdır.[47] Hedeflere göre katılmalı yönetim, işletmelerin yönetimlerince saptanan 'hedef'lere tâbi kalmak şartıyla gerçekleşir. Buna karşılık *birlikte yönetim*, özellikle Federal Almanya'daki uygulamasında (mitbestimmung), işletmelerin genel politikalarını belirleme düzeyinde gerçekleşen bir modeldir. İşçi temsilcileri, yönetim kurullarında gözlemci ya da danışman olarak değil, oy hakkına sahip üyeler olarak yer alırlar.[48]

*Ortaklaşa yönetim*in özyönetimle ilişkilerini ve uzaklık-yakınlığını değerlendirme konusunda, bu modelin, çalışanlarla çalıştıranlar ayırımını temel veri olarak aldığını ve bu iki unsurun özel mülkiyetçe sınırlanmış bir alanda işbirliği yapmalarını öngördüğünü gözden uzak tutmamak gerekir.[49]

III) İşçi denetimi

'İşçi denetimi' deyimi, ilk bakışta, yönetimde bir paya sahip olma değil de, yalnızca bir 'dıştan bakış (gözlemleme) hakkı' olarak *ortaklaşa yönetim*in altında bir modelmiş izlenimi verir. Ancak, yalnızca sözcükler açısından değil de, yaşanmışlık boyutu içinde bakıldığında, 'işçi denetimi'nin, genellikle grevler sırasında ortaya çıkan, kendi yapısını kendisi kurmuş etkin bir müdahale[50] biçimi olduğu görülür. Buna karşılık *ortaklaşa yönetim*, özellikle Federal Almanya'daki biçimiyle, önceden kurulmuş yasal çerçeveler içinde kurumsallaşmış bir tartışma süreci olarak somutlaşmaktadır.[51] *İşçi denetimi* ise, ortaya çıkış koşulları bakımından, çalıştıran-çalışan arasındaki kurumsallaşmış sınırları zorlayıp değiştirme özelliği

---

[47] Idem; Fişek, op. cit., s. 138.
[48] Ibid, s. 138-140; Turan, op. cit., s. 86-88.
[49] Chauvey, op. cit., s. 24.
[50] Guillerm ve Bourdet, op. cit., s. 24, 25; Turan, op. cit., s. 86.
[51] Fişek, op. cit., s. 135-136; Turan, op. cit., s. 91.

gösterir; örneğin son yıllarda, İtalya'da Fiat işçileri, üretimi durdurup, kendi saptadıkları yeni çalışma hızlarının kabûl edilmesi koşuluyla işbaşı yapacaklarını ve bu hızlar konusunda pazarlığa oturmayacaklarını bildirmişler, işveren de, bunu kabûl etmek zorunda kalmıştır.[52] Burada, *ortaklaşa yönetim*deki karar verme hakkının paylaşılmasının ötesinde bir durum söz konusudur. Normu koyan, pazarlığın konusunu ve koşullarını belirleyen işçiler olmuştur. Ancak normu koyma işlevi, yalnızca belirli bazı konularda gerçekleşmektedir; ve çalışan-çalıştıran ayrımına ilişmemesi bakımından, özyönetimin henüz çok uzağında yer almaktadır. İşçilerin, işyerinin tümü üzerinde denetimleri ve nelerin ne kadar ve nasıl üretileceğini saptamaları söz konusu değildir.[53]

IV) Kooperatifler

Üretim kooperatiflerini, *sermayedar*'ın bir üretim faktörü olmadığını kanıtlayan kuruluşlar olarak değerlendirenler olmuştur.[54] Üyelerin üretici ve kuruluş üzerinde eşit hak sahibi olmaları ilkesine dayanan kooperatiflerin, bir yandan toplumdaki egemen ekonomik sistem içinde erimeyip, ilkelerini koruyarak ve ne hükümet ne de kapitalistlerden himaye görmeksizin 'özerk bir işçi yaratısı' olarak varlıklarını sürdürmeleri, diğer yandan da yerel ve/ya da sektörel sınırlar içine kapanmış *ne uzar ne kısalır* ekonomik gariplikler durumuna düşmemeleri için, ülke düzeyinde genelleşmeleri gerekir.[55] Ancak, bütün işletmeler kooperatif bir sistem içinde yer alsalar bile, kooperatif ilkesi

---

[52] Guillerm, Bourdet, op. cit., s. 24-26; "Une Grève Exemplaire" in *Les Temps Modernes* No. 274, 1969, s. 1803-1805.
[53] Guillerm, Bourdet, op. cit., s. 25.
[54] Karl Marx, *Le Capital*, Livre III, t. II, Bibliothèque de la Pléiade, s. 1147'den nakleden, Guillerm, Bourdet, op. cit., s. 27.
[55] Guillerm, Bourdet, op. cit., s. 29.

toplumdaki tüm yapıların işleyişine egemen olmadığı sürece özyönetimden söz edilemeyecektir.[56]

V) Özyönetim

Özyönetim sözcüğünden genellikle anlaşılan, bir işletmenin orada çalışanların tümü veya işçiler tarafından demokratik yönetimidir.[57] Bu anlayış, özyönetim kavramına yalnızca alansal-nicel bir sınırlama getirir gibi görünse de, aslında kavram nitelik değiştirmekte ve özyönetim, bir *işyeri yönetme-örgütleme tekniği*ne indirgenmiş olmaktadır. Oysa özyönetim, yalnızca ekonomik üretim sistemini değil, toplumdaki kurumların tümünü kapsayan, ulusal düzeyde bir sistem olarak anlaşılmak zorundadır. Hatta bazı yazarlar, özyönetimi, bir uluslar federasyonu ya da konfederasyonu biçiminde dünya ölçeğinde ele almak gerektiğini savunurlar.[58] Katılmanın, ortak yönetimin, işçi denetiminin ve kooperatiflerin yalnızca ekonomik meta üretimi alanına ilişkin olmalarına karşılık, özyönetim yalnızca ekonomik üretim alanıyla sınırlandırılmaksızın, toplumsal yaşamın bütün alanlarını, her düzeyden kurumlarını kapsayan bir sistem olarak ele alınmalıdır. Bu anlayışa bağlı olarak, özyönetimin işe vuruk bir tanımını vermeyi denersek, şunları söyleyebiliriz: *özyönetim, bütün insanların,* 'kendi' *bütün işlerini, doğrudan ve bütün düzeylerde* 'kendi' *ellerine almalarına olanak verecek bir toplumsal yapılaşma sistemidir.*[59]

---

[56] Ibid, s. 30-31.

[57] Kester ve Thomas, Synthesis of the Principal Conclusions of the Workshop on Implementation of self-managed Systems in the third World, Cornell University, Ithaca, New York, 1975 (çoğaltma), s. 3; Jeroslav Vanek (ed.), *Self-Management: Economic Liberation of Man*, Penguin, Baltimore, 1975, s. 11.

[58] Gurvitch, op. cit., s. 141-144.

[59] Georges Gurvitch, "La Technocratie est-elle un effet inévitable de l'industrialisation?" in *Autogestion*, No. 1, 1966, s. 44.

B) ÖZYÖNETİM DÜŞÜNCESİNİN TARİHSEL - KAVRAMSAL OLUŞUMU

Buraya kadar söylemiş olduklarımıza dayanarak özyönetimin amaç bakımından insan özgürlüğüne yönelik olup, yapısı gereği bütünsel-tümü kapsayıcı bir eşitlik temeli üzerinde varolabileceğini belirtebiliriz.

Bu bölümde, çeşitli düşünürlerin, bütünsellik, eşitlik ve özgürlük öğelerini birbirleriyle ilişkilendirme tarzlarını ele alıp, bunları özyönetimin özgül niteliğine katkıları açısından değerlendirmeye çalışacağız.

I) Jean-Jacques Rousseau

"... her bir kişiyi ve her bir üyesinin çıkarlarını ortak gücünün tümünü kullanarak savunan ve koruyan, sinesinde her bir kişiyi herkesle birleştirmekle birlikte, bu kişinin kendi kendisinin efendisi olarak kalmasına ve topluluğa katılmadan önce olduğu kadar özgür olmasına olanak veren bir (toplumsal) birleşme biçimi"ni bulmayı kendisine sorun edinen ve "tüm insanlar özgür doğar, özgür yaşar..." diyen J-J. Rousseau,[60] özyönetim sorunsalındaki her üç parametreyi -özgürlük, eşitlik, bütünsellik- bir arada ele almaktadır. Rousseau'ya göre, tümüyle eşit bireylerin özgürce meydana getirdikleri toplumsal sözleşmeyle dile gelen 'genel irade', kamu düzeniyle bireysel iradelerin uzlaştığı ortak noktadır.[61]

Bu genel irade, tek tek bireylerin münferit iradelerinin hiçbirine indirgenemeyeceği gibi, bunların basit bir toplamı da değildir;[62] bunu fizikteki résultante'a benzetebiliriz, ancak résultante'ı

---

[60] Jean-Jacques Rousseau, *Toplum Sözleşmesi* (çev. Vedat Günyol), Can Yayınları, İstanbul, 1974, s. 25.
[61] Guillerm ve Bourdet, op. cit., s. 60.
[62] Rousseau, op. cit., s. 46.

oluşturan tüm güçlerin ortak birimlerle ölçülebilen ve birbirleriyle toplanabilen ya da birbirlerinden çıkartılabilen nicellikler olduğunu aklımızdan çıkartmamak koşuluyla. Oysa bireysel iradeler aritmetik işlemlere konu olabilecek nicellikler değil, birbirlerine indirgenmesi olanaksız nitelliklerdir.

Genel irade, bireysel istemlerin hiçbirine indirgenemeyeceğine ve bunların toplamı da olmadığına göre bireysel iradelerin her birinden farklı, hatta hepsine karşıt da olabilecektir. Ancak 'genel irade', tanımı gereği, toplumun tümü için geçerli olduğuna göre bireylerin her biri için de yararlı olanı dile getirecektir. Burada çok dikenli bir sorun ortaya çıkar: bu 'genel irade' kim ya da kimler tarafından ve nasıl dile getirilip geçerli kılınacaktır? Kendisi üzerinde tekel kurma gücüne sahip olunmasının dışında hiçbir doğrulanma ölçütü taşımayan 'genel irade' adına pek çok insan, ezilerek eşit, öldürülerek de özgür kılınmışlardır.[63]

Bütün bireylerin eşitlik içinde birleşmelerini ve yönetenyönetilen ayırımının ortadan kalkmasını sağlayacak bir toplumsal düzen arayışından kaynaklanan, ancak jakoben nitelikli 'halka rağmen halk için' yönetimlerin haklı çıkma aracı 'genel irade' kavramına ulaşmış olan 'toplumsal sözleşme' düşüncesini, özyönetimle ilişkili olarak ele almak paradoksal gibi görünebilir. Ancak, yazarının niyetlerine tümüyle aykırı uygulamalara temel olan bu düşüncenin düşük yaptığı noktayı aydınlatabildiğimiz ölçüde, eşitlik ilkesini korumanın ve özgürlük ülküsünü gerçekleştirmenin koşullarının bilgisine yaklaşmış oluruz.

Bizce, Rousseau'nun düşüncesine düşük yaptıran, soyut bir birim olarak birey ile, tarihsel ajan olan somut kişiler arasındaki farkın gözden kaçırılmış olmasıdır. Evrensel ve ortak bir insan özünden türetilmiş birimler olarak ele alındıklarında, tüm bi-

---

[63] Denis, op. cit., s. 250.

reyler yalnızca eşit değil, esas itibariyle birbirleriyle özdeştirler de; dolayısıyla hem eşit, hem de eşdeğerli. Daha doğrusu, özdeşlik veri kabûl edilmekle eşitlik sorunu burada baştan çözümlenmiş olmaktadır. Oysa tarihin zorunlu koşulu farklılaşmadır ve tarihsel süreç içinde insanlar özdeş bireyler olarak değil, fakat birbirlerinden farklı somut kişiler olarak varolurlar.[64] Soyut birey düzeyinde özdeşlik, dolayısıyla da eşlik, eşitlik ve eşdeğerlilik bir veridir. Kişi için ise veri olan farklılıktır[65] ve Rousseau'nun 'genel irade'sini somutlaştıran 'sözleşme' toplumsal'dır; yani öznesi tarih içinde farklılaşmış olan somut insanlardır. Rousseau ise, 'sözleşme'yi bireylere yaptırtmış, soyut bir felsefi kategoriyi tarihsel özne olarak kullanmıştır. Eşitlik koşulu böylelikle baştan gerçekleştirilip, tarihsel veri olan farklılık gözden kaçırıldığı ölçüde, somut kişilerin özgürlüğü, sorunsalın dışında kalmıştır. 'Genel irade' düşüncesine dayanan tüm uygulamaların, somut kişilerin farklılıklarını bireylerin özdeşliklerine indirgemek zorunda kalması bunun bir sonucudur. Bu durumda ise özgürlükten söz etmek olanaksızdır; zira "özgürlük, daima başka (yani farklı) olanların özgürlüğüdür".[66]

'Toplumsal sözleşme' ve 'genel irade' kavramlarının özyönetim açısından yeniden değerlendirilmeleri şu noktaları açığa çıkartır:

1) Farklılığın veri olarak alınması bir zorunluluktur.

2) Farklıların eşdeğerliliği anlamında değilse, eşitlik, başka olma ve başkalaşma özgürlüğünü yok eden bir indirgeme olacaktır.

3) Özdeşlerin eşitliği, eşdeğerliliği ve özgürlüğü ise yalnızca bir tautologie'dir.

---

[64] Yvon Bourdet, *La Délivrance de Prométhée*, Editions Anthropos, Paris, 1970, s.2.
[65] Lefebvre, op. cit., s. 51.
[66] Rosa Luxemburg, "Rus Devrimi ve Leninizm mi Marksizm mi?" (çev. Nuri Çolakoğlu), in Mete Tuncay (ed.) *Sosyalist Siyasal Düşünüş Tarihi*, C. II, Bilgi Yay., 1976, s. 667.

II) Charles Fourier

Hem bütün insanları, hem de toplumsal etkinlik alanlarının tümünü -bu arada üretim ve tüketimi de- kapsayacak *falanster* sisteminde[67] eşitlik ilke, özgürlük ise amaçtır. Bu sistemi ayrıntılarıyla betimleyip öneren Fourier, eşitlik sorununa Rousseau gibi gerçek farklılıkları zaman-dışı (atemporel) bir özdeşliğe indirgeyerek değil, tam tersine, yaşam (toplum ve tarih) içinde oluşan tüm farklılıkları tarihi ve toplumu aşan birer öz gibi kabûl ederek yaklaşmıştır.[68]

Fourier'ye göre insanlık, gelişiminde yanlış bir yola sapmıştır. Doğal uyuma sahip bir topluma ulaşmak için, insan doğasındaki tutkulara karşı çıkarılan yapay engelleri ortadan kaldırmak yeterli olacaktır.[69] Sayıları on iki olan bu temel tutkular serbest bırakılınca bunlar arasında serbest etkileşim, tüm tutkuların bir senteze ulaşıp, bir tek üstün tutkuda, *özgeci sevgi*'de birleşerek dile gelmelerine olanak verecektir.[70] Bu doğal uyumun gerçekleşmesi ise, insanların, nüfusu 1.600 ile 1.800 kişi arasında değişen toplumsal birlikler (falanjlar) halinde örgütlenip yaşamaları ile mümkün olacaktır.[71] Her şeyin ortaklaşa kararlaştırılıp herkesin her işi sırayla ya da arzusuna göre yapacağı falanster'lerde her bir tutku, biri kadın öteki erkek iki kişi tarafından temsil edilecek ve her bir falanj'a seçilecek kişilerin tutku ve yetenekler bakımından en büyük çeşitliliği göstermelerine dikkat edilecektir.[72]

---

[67] Peyami Safa, *Sosyalizm*, Babıali Yayınevi, İstanbul, 1961, s. 32.
[68] Mehmet Devrim, 'François-Marie Charles Fourier', in Tuncay (ed.), op. cit., s. 71-72.
[69] Ibid, s. 72.
[70] Idem, Denis, op. cit., s. 360.
[71] Guillerm, Bourdet, op. cit., s. 64.
[72] Safa, op. cit., s. 30, 31.

Fourier, eşitlik sorununu, farklıyı özdeşe indirgeyerek değil, bunlar arasında eşdeğerliliği kurarak çözmeyi denemektedir. Ancak bu eşdeğerliliği, zamandışı ve toplumüstü nitelik taşıyan psikolojik içerikli özler, dolayısıyla da evrensel bir insan doğası varsayımıyla temellendirmektedir. Fourier, bir tutkular metafiziğine yönelmiş, daha da önemlisi, önerdiği toplumsal sistemin temel sosyo-ekonomik ve siyasal birimi olan falanj'ı, psikolojik özelliklerine göre tanımlanan ve belirlenen öğelerin etkileşimine dayandırmıştır. Tutkuları tarihsel-toplumsal-kültürel belirlenişlerinden soyutlayıp, evrensel özlermiş gibi ele almakla, toplumsal belirlenişi psikolojik öğelere dayandırmış olmaktadır. Toplumdaki oluşumları, toplumsal grup, yapı ve güçleri hesaba katmaksızın açıklamak ve öngörmekle, metodolojik açıdan psikolojist, teknik açıdan ise volontarist yanılgılara düşmüştür. Falanster modeli bir tek yerde bir kez kuruldumuydu, bütün insanların en geç beş yıl içinde bu modeli kendiliklerinden benimseyeceklerine inanan Fourier, yıllar yılı her öğle vakti evinde oturup, bu ilk falansteri gerçekleştirmesi için kendisine maddi olanak sağlayacak bir milyonerin çıkıp gelmesini beklemiştir.[73]

Fourier'nin psikolojist bir yaklaşımla geliştirdiği falanster, mikro bir modeldir. Global toplum ise bu mikro birimlerin sadece basit bir toplamı olarak görülmektedir. Fourier, makro-sosyolojik boyutu yok saymıştır. Her bir falanster az çok kendine yeten küçük bir dünya ve global toplumun küçük bir modelidir. Rousseau'nun özdeş bireyler düzeyinde atomlaştırdığı toplum, Fourier'de özdeş falanj'lar düzeyinde atomlaştırılmaktadır. Fourier, bir yandan toplumsal yapıyı yok sayarken bir yandan da toplumsal grupların değişme, farklılaşma ve hukuk yaratma güçlerini görmezlikten gelmiştir.

---

[73] Denis, op. cit., s. 262.

Fourier'nin önemli bir başka zayıflığı da tüm tasarılarında 'toprağa geri dönüş'ü temel[74] bir varsayım olarak ele alması ve buna bağlı olarak da baştan verilmiş bireysel psikolojik farklılıklar dışında hiçbir farklılığa ve farklılaşma olasılığına önem vermemiş olmasıdır. Fourier, tüm toplumu, toplumsal birim türlerinden yalnızca birine, yani *örgüte*, onu da bir tek modele, yani *falanj*a indirgemekle, toplumsal yapıyı bir örgütleme tekniği sorunsalı çerçevesi içinde ele almış olmaktadır.

Fourier'yi özyönetim sorunsalı açısından yeniden değerlendirmek bize şunları esinleyecektir:

1) Farklılaşmış bir ortamda eşitlik sorunu ancak eşdeğerlilik açısından ele alınabilir.

2) Farklılaşmanın görgül aktörleri bireylerdir; ancak farklılaşma tarihsel-toplumsal boyutları ve belirlenişi içinde ele alınmalıdır.

3) Tarihsel süreçten, toplumsal değişimden ve toplumsal çerçevelerden bağımsız *evrensel özl*erin bireylerde dile gelme olanaklarına indirgenmiş bir özgürlük anlayışı, farklılaşma özgürlüğünü değil, sadece sınırlı sayıdaki farklılıkların özgürlüğünü öngörür; bireysel ya da kollektif toplumsal varlıkların özgürlüğünü ise sorunsal dışı bırakır.

III) Pierre-Joseph Proudhon

Proudhon, insanların kendileriyle ilgili tüm işleri kendi ellerine almalarının toplumsal koşulları üzerinde sosyolog olarak düşünmüştür; önerdiklerini aksiyomlara, evrensel bir insan doğasına ya da bir tarih felsefesine dayandırmayacak kadar sosyolog, mükemmel ve tamamlanmış sistemler tasarlamayacak kadar

---

[74] Safa, op. cit., s. 32.

da filozoftur: "... yeryüzünde hiç kimse... her şeyi içeren ve yerinden oynatılamayacak kadar mükemmel bir sistem sağlama yeteneğine sahip değildir".[75]

Proudhon için eşitlik, bir insan ülküsüdür; ne ontolojik bir veridir, ne de geçerliliği kurumsal olarak güvence altına alınabilecek bir ilkedir; tam tersine, toplumsal süreç içinde, her an yeniden üretilmesi gereken ve sadece üretildiği an ve yerde varlık ve geçerlilik kazanan bir ilişki biçimidir. Bir kez gerçekleştirildikten sonra kalıcılık kazanacağına ilişkin hiçbir güvence taşımaz, sistemleştirilemez; insanlığın sistemi, ancak insanlığın sonunda belli olacaktır.[76]

Proudhon, özgürlük konusuna da aynı tutum içinde yaklaşır: "... özgürlüğün... nihaî formülünü vermekle böbürlenen... her doktrin, yalancıdır ve ölüm habercisidir".[77]

Proudhon, toplumu geniş bir dengeler sistemi olarak görür; denge kavramı ise, kendi aralarında karşıt ya da en azından farklı özlerin varlığını öngörür.[78] Proudhon'un başarılarından biri de, bu karşıtlık veya farklılıkları, tarihi ve toplumu aşan varlıksal ve sayısı belli özlere dayandırmaya kalkışmayıp, insanların toplumsal varoluş süreçleri içinde ortaya çıkan değişken ve etkin güçler olarak görmesidir. Toplumu bir bütün olarak kavramaya yönelik düşüncenin, bu çoğulluğu kendi içinde de gerçekleştirmesi gerekir. "Seçtiğiniz ilke, düşüncenizde öteki bütün ilkelerin üstünde bir yer aldığı andan itibaren sisteminiz yanlıştır. Gerçeğin çoğulluğunu indirgemeye, ortadan kaldırmaya, hareketsizliğe doğru... bir eğilimi... yaratır. Oysa toplumda... her oluşum, karşıt unsurların bileşiminden ve bunların hareke-

---

[75] Pierre-Joseph Proudhon, 'Amacım' (çev. Alpaslan Işıklı), in M. Tuncay (ed.) op. cit., s. 199.
[76] Proudhon, 'Siyasal Sorunun Konumu', op. cit., s. 201.
[77] Ibid, s. 198.
[78] Guillerm, Bourdet, op. cit., s. 68.

tinden doğmaktadır".[79] Karşıtlık, uzlaşmazlık değildir; unsurlardan birinin, bir bölümünün ya da her birinin ortadan kalkmasını gerektirmez.[80] Unsurlar-arası karşıtlık, düşmanlığa olduğu gibi, uzlaşmaya da dönüşebilir. Bu uzlaşma, 'ekonomik hukuk'a dayanan 'toplumsal anayasa' yoluyla gerçekleşebilir.[81]

Toplum içinde karşıt unsurların varlığını doğal, zorunlu ve kaçınılmaz olarak gören Proudhon'a göre, münferit çıkar ve ilgi sayısınca münferit *toplum* (toplumsal grup, birlik anlamında) da olacaktır.[82] Hangi türden bir etkinlik çevresinde oluşmuş olursa olsun, her bir grubun üyeleri arasında *işbölümü* ile *toplu eylem*in birliğinden doğan bir bütünleşme ve bu bütünleşmenin dayandığı, örgütlenmemiş ve kendisini dile getirecek bir organa sahip olmayan bir *haklar düzeni* (hukuk) vardır: 'ekonomik hukuk', toplumun bütünlüğünü uyum içinde kurabilecek tek yoldur.[83] Proudhon'a göre -çağındaki- toplumun kurucu birimi 'atölye'dir;[84] *ekonomik hukuk*a dayanan 'toplumsal anayasa'yı geçerli hale getirecek toplumsal grup ise 'işçi sınıfı'dır. *Ekonomik hukuk*u, işbirliği grupları arasında geçerli kılıp, *sınai-tarımsal federasyon*u kuracak olan da yine bu sınıftır.[85]

Ekonomik birimler, federasyonu oluştururken terkedecekleri hak ve özgürlükten çok daha fazlasını yine bu federasyon sayesinde elde etmiş olacaklardır.[86] *Sınai-tarımsal federasyon*u, *devlet*i dengeleyecek bir karşı-ağırlık olarak gören Proudhon, özgürlü-

---

[79] Proudhon, op. cit., s. 200.
[80] Guillerm, Bourdet, loc. cit.
[81] G. Gurvitch, "Idée du Droit Social" (özet), in *Autogestion*, No. I., 1966, s.16.
[82] Idem.
[83] Ibid, s. 23.
[84] Alpaslan Işıklı, *Kuramlar Boyunca Özyönetim ve Yugoslavya Deneyi*, AÜ SBF Yayınları No. 456, Ankara, 1980, s. 28; Gurvitch, 'Idée...' op. cit., s. 16.
[85] Gurvitch, 'Idée...', op. cit., s. 16-18, 19.
[86] Ibid., s. 21.

gün karşı-ağırlıklar arası dengeleşmeler zemininde gerçeklik kazanacağı görüşündedir. Bu görüşü doğrultusunda ekonomik örgüt içinde de, üretici grupları dengelemek üzere tüketici birliklerinin kurulmasını ve bunların ayrı bir federasyon oluşturmalarını öngörür.[87] *Sınaî-tarımsal federasyon* içinde karşılıklı kredi sağlama, sigortalama, mübadele vb... gibi etkinlikler esasında kurulacak birlikleri de karşılıklı denge unsurları olarak öngören Proudhon için, *genel ekonomik örgüt*'ün karşı-ağırlığını *devlet* oluşturacaktır. Devletin kendisi de bir siyasal sözleşmeler dizisine dayanacaktır. "Eğer ben, birkaç kişiyle yaptığım sözleşmeyi, herkesle de yapabiliyorsam..., herkes onu kendi arasında yenileyebiliyorsa..., benzer bir sözleşmeyle oluşan ve tüzel kişi olarak kabûl edilen her yurttaş topluluğu, belediye, kanton, eyalet vb... öteki topluluklarla ve herkesle aynı ilişkiyi kurabiliyorsa... Cumhuriyet'in her köşesinde milyonlarca değişik girişimin bu yolla oluşturacağı yasa, asla benim yasamdan başka bir şey olmayacaktır".[88]

Bu şekilde oluşturulan siyasal sözleşmeye Proudhon, *federasyon* adını verir. Ancak Gurvitch'e göre Proudhon, sözleşenlerin, federasyon içinde sahip olacakları hak, yetki ve mülkiyetin, katılmak için vazgeçtiklerine oranla daha fazla olması ve topluluktan çıkışın tümüyle serbest bırakılması hususlarını ısrarla vurgulamakla *federasyon*'dan çok *konfederasyon* tanımına yaklaşmış olmaktadır.[89]

Proudhon için mülkiyet de karşılıklı dengelenme sisteminin bir unsurudur: mülkiyet, yurttaşın devlet karşısında özgürlüğünü savunup koruyabilmesinin bir güvencesidir.[90] Ancak bu, soyut bir hukuksal güvence değildir: mülkiyetin az sayıdaki kişilerin e-

---

[87] Ibid. s. 17; Pierre-Joseph Proudhon, *Œuvres Choisies* (Jean Bancal), Gallimard, Paris, 1967, s. 132-138.
[88] Proudhon, Œuvres ..., op. cit., s. 164.
[89] Gurvitch, 'Idée...', op. cit., s. 21.
[90] Proudhon, Œuvres Choisies, op. cit., s. 112.

linde toplanması, diğer kişilerin çalışma haklarına ambargo konulmasıdır; herkese mülkiyet ise, herkes için iş ve olanak eşitliği sağlamanın teknik bir aracıdır; yoksa kutsal, aşkın, dokunulmaz bir ilke ya da hak değil.[91] Proudhon, tüm çalışanların 'karşılıklı yardım' ve 'federasyon' ilkelerine bağlı bir mülkiyet biçimi içinde 'birlikte malik' olmalarını öngörür. Ancak 'birlikte malik'liğin önkoşulu[92] 'mülk' değil, 'çalışma'dır, 'emek'tir. Böyle bir örgütlenme düzeniyle, insanlık sınaî demokrasiye doğru yol alacaktır.

Proudhon'u, özyönetim düşüncesine getirdikleri açısından değerlendirirsek şunları söyleyebiliriz:

Proudhon, özgürlük ve eşitliğin sağlanmasının koşullarını bir örgütlenme sorunu olarak değil, toplumsal olgular ve toplumsal yapı düzeyinde bütünsel olarak ele almıştır. Toplum, Rousseau'da özdeş atom bireylerin, Fourier'de ise özdeş atom-örgütlerin (falanster'ler) bir araya gelmişliğidir. Oysa Proudhon, toplumu değişken bir dengeler sistemi olarak görür; gerek özgürlük gerekse eşitlik sorunları ancak bu dengelenmeler süreci içinde ele alınabilir ve çözümlenebilirler. Özgürlük ve eşitlik, ne antropolojik birer veridir, ne bireylerin zihinsel tutumlarıyla somutluk kazanacak birer özdür, ne de yasa, kararname ve tüzüklerle baştan verilip güvencelenebilecek birer haktır.[93] Eşitlik ve özgürlük, somut toplumsal birimlerin varoluşları içinde ortaya çıkan ve her an yeniden yaratılması gereken birer ilişki tarzıdır; birkaç kişinin ya da topluluğun iyi niyetiyle değil, bütünü (en azından ulusal topluluğu) kapsayan bir karşı-ağırlıklı birimler dizgesi içinde gerçekleşebilir.[94] Farklı unsurların, bir yandan birbirlerini dengeleyen karşı-ağırlıklar

---

[91] Ibid s. 113.

[92] Gurvitch, 'İdée...', op. cit., s.23.

[93] Bkz. Jean Duvignaud, 'Georges Gurvitch, une Théorie Sociologique de l'Autogestion', in *Autogestion*, op. cit., s. 8.

[94] Proudhon, *Œuvres...*, op. cit, s. 204-205.

oluştururken, bir yandan da birbirleriyle dayanışarak bütünleşmeleri ilkesini, farklılaşarak bütünleşmeye dayanan ortak bir yapıtın ancak işin bölünmesiyle üretilebildiği sınaî üretim sürecinden çıkartan Proudhon, toplumun karşılıklı yardımlaşmacı, federatif bir düzene doğru kendiliğinden bir akış içinde olduğu kanısındadır.[95]

İlkeleri, ortak amaca yönelik toplu eylemin işbölümü aracılığıyla gerçekleştiği sınaî üretim sürecindeki işlevsel eşdeğerliliğe dayanan ekonomik hukukun geçerli olacağı ekonomik toplum, Proudhon düşüncesinde, yalnızca üretim birimlerini değil, tüm toplumsal etkinlik alanlarını kapsar. Ancak bu, toplumsal etkinliklerin işlev ve yer bakımından ekonomik üretim çerçevesinde veya patronların egemen olduğu üretim birimlerinde geçerli olan yönetim ilkelerine göre düzenlenmeleri anlamına gelmez. Proudhon'un öngördüğü, toplumun kendisini yeniden üretmesine ilişkin tüm etkinliklerde işlevsel eşdeğerlilik ilkesinin egemen olacağı ekonomik düzenin, siyasal düzenden bağımsız ve barışçı bir biçimde gelişip, siyasal düzene bir karşı-ağırlık oluşturarak toplumdaki dengenin tümünü değiştirmesidir.[96]

Proudhon'a göre, Sanayi Devrimi ve bunun sonucunda proletaryanın oluşması ile ekonomi, siyaseti kendisine bağlı, hükümetleri ise üreticilerin işbirliğine muhtaç hale getirmiştir. İşçi sınıfının seçimlere katılmak da dahil, hiçbir siyasal örgütlenme ve müdahaleye girişmemesi gerekir: ekonomik devrimden bağımsız olarak ve ondan önce gerçekleşecek bir siyasal devrim halk üzerindeki baskıyı yok etmeyip, yalnızca yönetici kişilerin ve bunları adlandırma tarzının değişmesi sonucu verecektir; zira kimler adına ve kimler tarafından yürütülürse yürütülsün, *devlet, ekonomik toplum* tarafından dengelenmediği sürece yapısı gereği devrime karşı ve baskıcıdır.[97]

---

[95] Gurvitch, 'Idée.....', op. cit., s. 23.
[96] Idem.
[97] Daniel Guérin, *l'Anarchisme*, Gallimard, Paris, 1965, s. 26.

Önerdiği dayanışmacı serbest birleşmeler sisteminin ancak global düzeyde başarılı olabileceğini ısrarla belirten Proudhon'un, tümü kapsayıcı temel örgüt olan devlet'e ilişmeden bunun gerçekleşebileceğini düşünmesi ilginçtir. Bu düşüncesini toplumun doğal akışı gibi bir savla temellendirdiği ölçüde, tarih metafiziğine düşmüş olur. Önerdiği ekonomik örgütlenme biçiminin gerçekleşme yolunda ilerlemesi karşısında devlet'in ya müdahale etmeyeceğini ya da buna gücünün yetmeyeceğini varsaymak gerekmektedir. Müdahale etmeyecekse, devlet, tüm sınıfsal bağlardan yalıtılmış sırf kendisi için varolan bir varlıkmış gibi kabûl ediliyor demektir. Yok eğer gücü yetmediği için müdahalede bulunamıyorsa, ekonomik belirleyicilikler siyasal belirleyicilikler üzerinde kesin bir üstünlük sağlamış demektir ki, bu durum, Proudhon'un siyasal bir devrimle devlet'e egemen olunmasının sonuçlarına ilişkin endişelerini anlamsız kılar. Bizce Proudhon'un bu noktadaki tutarsızlığı, diyalektiği yalnızca karşıtların ilişkisine indirgeyip, dengeleşme[98] yoluyla uzlaşmayı bir ideal haline getirirken, çelişirlik kategorisini, dolayısıyla da çelişir unsurların birlikte yok olmaları ya da unsurlardan birinin diğerini eritmesi olgu ve olasılıklarını göz ardı etmesinden doğmaktadır.

IV) Mişel Bakunin

Bakunin, "özgürlük ve eşitlik nasıl güvence altına alınabilir?" diye sorar ve sorusunu yine kendisi yanıtlar: "Hiç kimsenin erki ele geçirememesini güvenceleyin".[99] "İnsanların hemcinslerinin özgürlüğüne, haklarına ve kişiliğine saygı göstermesi" ise, "başka insanların iradesiyle ya da baskıcı eylemiyle..., devlet'in ve yasala-

---

[98] Georges Gurvitch, 'Diyalektik-Hiper-Ampirizm' (çev. K. Cangızbay) in *AİTİA Dergisi*, C. 7, S. 1-2, Ankara 1975, s. 260.

[99] Mişel Bakunin, "Çeşitli Yazılardan" (çev. Mete Tuncay) in Tuncay (ed.), op. cit., s. 259.

rının zorunlu olarak insanlar tarafından temsil edilen ve uygulanan... baskısıyla değil, fakat toplumsal çevrenin örgütlenişiyle gerçekleştirilecektir".[100] Eşitlik ve özgürlük, baştan bir hak olarak konulup siyasal bir kurama dayandırılarak sağlanamaz.[101] Özgürlük ve onun zorunlu koşulu olan eşitlik, bireyin, toplumdan soyutlanmış bir birim olarak önceden sahip olduğu haklar değil, varoluş süreci içinde ortaya çıkan ilişki biçimleridir; herhangi bir siyasal kurumun -en başta devlet olmak üzere- bağışlayabileceği, ölçüp düzenleyebileceği şeyler değildir.[102] Bakunin, Fourier'cileri, eşitlik ve özgürlüğün kuramsal *(a priori)* olarak kurulabileceğine inanmaları açısından eleştirir.[103] Proudhon'un toplumun düzenlenmesine ilişkin düşüncelerini geniş ölçüde benimseyen Bakunin için[104] toplumun temel birimleri, üreticilerin özgürce birleşmelerine dayanmalıdır.

Ulusal ve uluslararası düzeyde ise federatif nitelikli birleşmeler gerekecektir.[105] O da Proudhon gibi, siyasal bir değişikliğin ekonomik değişiklikten önce gelmesi gerektiğini savunanlara karşı kesin cephe alır: siyasal devrimle ekonomik devrim iç içe gerçekleştirilmelidir.[106] Siyasal devrimden anladığı ise, devletin sosyo-ekonomik oluşum içinde eritilmesidir.[107] Oysa Proudhon, ekonomik örgütle siyasal örgütün birbirlerini dengeleyen karşıt güçler olarak varlıklarını yan yana sürdürmelerini öngörür.[108] Ekonomik devrimle siyasal devrimin iç içeliğine ve devletin sönmesi-

---

[100] Idem.
[101] Idem.
[102] Idem.
[103] Ibid, s. 266.
[104] Ibid, s. 226-227.
[105] Ibid, s. 287, 288; Guérin, op. cit., s. 79, 80.
[106] Bakunin, op. cit., s. 271.
[107] Guérin, op. cit., s. 69-78.
[108] Proudhon, *Œuvres*...., op. cit., s. 177.

ne ilişkin düşüncesiyle Bakunin, bir yandan Proudhon'un karşıtların uzlaşmasına indirgenmiş diyalektiğini aşar, bir yandan da *İşçi Devleti, Halkın Devleti* ve *Proletarya Diktatörlüğü* kuramlarına da mahvedici bir eleştirici getirmiş olur. Bakunin'e göre bu kuramlar, yaşayan, toplumsal bir gerçeklik olarak varolan Halk ile ilgisi bulunmayan, zihinde kurulmuş soyut bir Halk'ın hayalî *genel iradesi* varsayımına dayanırlar. Devrimci diktatörlükle devlet, özünde bir ve aynıdır: *aptal varsayılan çoğunluğun, üstün zekâlı varsayılan bir azınlık tarafından yönetilmesi*.[109]

Devlet, Halkın Devleti adını alsa da, devlet hükümranlık, hükümranlık da sömürme demek olduğuna göre, Halk Devleti'nde de sömürülen bir halk olacaktır; bu durumda Halk Devleti terimi kendi içinde çelişiktir. Proletarya Diktatörlüğü'nü irdelerken de Bakunin, şu soruyu sorar: proletarya egemen sınıf olacaksa, kimin üzerinde kuracaktır bu egemenliği; ve şöyle yanıtlar: *bu yeni devlete tâbi başka (yeni) bir proletarya üzerinde*.[110] Bakunin'e göre, adı ister Halk Devleti, ister Proletarya Diktatörlüğü olsun, bu devlette yönetim, emekçilerin değil, en iyimser bir tahminle, bir grup eski-işçinin elinde olacaktır. 'Bilimsel Sosyalizm' terimi ise, bu yeni yönetici sınıfa bilimselliğin ve 'bilgili'liğin sözde nesnelliği ve doğruluğu adına meşrûluk kazandırmak için uydurulmuş bir formüldür.[111]

Bakunin'in, siyasal partiler ve gruplaşmalara ilişkin eleştirisi devlet konusundaki düşünceleriyle koşutluk gösterir: gerçek toplumsal gelişme, bir siyasal partinin ya da ideolojik bir kuruluşun bayrağı altında değil, fakat kendi öz örgütlerinde (üretim sendikaları, fabrika komiteleri, kooperatifler vb...) toplanmış doğrudan ilgili kişilerin, yani emekçilerin, 'kendi kendini yö-

---

[109] Guérin, op. cit., s. 28; Tuncay, loc. cit., s. 273.
[110] Ibid, s. 275.
[111] Guillerm, Bourdet, op. cit., s. 78, 79.

netme' ilkesine dayanan ve somut bir işi, somut bir eylemi temel alan doğrudan etkinlikleri yoluyla gerçekleşebilecektir.[112]

Bakunin, toplumun maddesel üretimine ilişkin etkinlikler çerçevesi dışında yer alan, özerkliğe sahip bir siyasal etkinlik alanının bulunmasını kabûl etmez; dolayısıyla siyasetin özerk kurumsal yapılara sahip bir uzmanlaşma dalı olmasına da karşıdır.[113] Toplumdaki etkinliklerin amaç ve yolları hakkında karar verme, özellikli ve özerk bir iş haline geldiği ölçüde, bu etkinliklerin doğrudan etkilediği kişiler köleleştirilmiş olurlar; bu durumda, herhangi bir siyasal parti, ne kadar içtenlikle özgürlükten ve eşitlikten yana olursa olsun, bizatihi varlığıyla özgürlüğü ve eşitliği yadsımış olacaktır.[114] Siyasal erkin yerine önerdiği ise, bir üretici güçler ve ekonomik hizmetler örgütüdür. Kendi kendilerini yöneten, amaç ve yollarını kendileri kararlaştıran birimlerin var olması halinde, bu amaç ve yolların kendi gerçekleştirilme süreçleri dışında belirlenmeleri demek olan siyasal etkinliğe artık yer kalmamış olacaktır.[115]

Pascal'ın "merkez her yerdeyse, daire hiçbir yerde olmaz" sözünü Proudhon kadar benimseyen Bakunin,[116] eşitlik sorununa da siyasal örgüt, özellikle parti ve devlet sorunuyla ilişkili olarak yaklaşır: "...deha niteliğiyle ne kadar donanmış olsa da, hiçbir zihin ya da... hiçbir zekâlar birleşimi yoktur ki, bütünlükleri halkın ortaklaşa iradesini meydana getiren gerçek çıkarların, özlemlerin, iradelerin ve ihtiyaçların sonsuz çoğulluk ve çeşitliliğinin tümünü kapsayabilecek kadar geniş olabilsin; bunların her birini ve hepsini karşılayabilecek bir toplum örgütünü a-

---

[112] Guérin, op. cit., s. 31, 67.
[113] Ibid., s. 30, 73.
[114] Ibid., s. 44.
[115] Idem.
[116] Ibid, s. 51.

yarlama gücüne sahip hiçbir zekâ yoktur".[117] Somut ve farklı kişiler hakkında, bu kişilerin farklılaştıkları süreç dışından verilecek her karar, onları kendilerinden başka şeylere indirgeyecek, gerçekliklerinin zenginliğini budayacaktır.

Bütün'ün, parçasal tarafından örgütlenip yönetilmesi, her türlü niyet ve tutumdan bağımsız olarak, toplumsal yaşamın somut çeşitliliğinin soyut özdeşliklere indirgenerek gerçeğin bir bölümünün yok sayılması, budanması sonucunu verecektir. Bakunin, insanların somut etkinlik alanlarıyla çakışmayan uzmanlaşmış her türlü siyasal kurumu, Yunan mitolojisindeki, kurbanlarını bir döşeğe yatırıp, boyları uzun gelirse ayaklarından keserek kısaltan, kısa gelirse zorla çekerek uzatan haydut Prokrustes'e benzetir; Proudhon'un *uzlaştırılmış karşıt unsurlar* dizisi içinde yer verdiği devleti tümden reddeder. Devletin baskıcı gücü kendisini dengeleyecek kurumların oluşmasına olanak tanımayacaktır. Bakunin, olması gerekeni kurabilmek için, olanı devirmenin zorunlu olduğu görüşündedir. "Ancak devletin kaldırılmasından sonradır ki, toplum kendisini yeniden örgütlemeye başlayabilir ve başlamalıdır; yine de bu, birkaç bilge ya da bilgiçin çizdiği ideal bir plan uyarınca şu ya da bu diktatoryal erkin ya da genel oyla seçilmiş bile olsa bir Ulusal Meclisin buyruklarıyla yukarıdan aşağıya olmamalıdır... böyle bir sistemde... bir yönetim aristokrasisi oluşacak ve devletin kurtuluşu bahanesiyle yine kitleleri sömürmeye ve köleleştirmeye başlayacaktır".[118]

Bakunin'e göre, emeğin kendiliğinden örgütlenerek komünler ve federasyonlar oluşturabileceği özgürlük ortamı, çalışan kitlelerin -siyasal değil- toplumsal örgütlenmelerinden doğacak güçle, devlet'ten temizleyecekleri yol üzerinde biçimlene-

---

[117] Ibid., s. 28.
[118] Bakunin, loc. cit., s. 290.

cektir; kitlelerin kendiliğinden ve sürekli eyleminde, doğal örgütlenmenin birimleri ise sendikalar olacaktır.[119]

Buraya kadar ele aldığımız düşünce tarzı, bir bakıma, bir diyalogdaki terimlerden birini oluşturmaktadır.[120] Bu Marx-Bakunin diyalogudur.

V) Karl Marx

Günümüzde, özyönetim düşüncesinin köklerini Marx'ta bulmaya çalışanların da bulunduğunu[121] dikkate alarak, Marx'ın özellikle proletarya, dolayısıyla da proletarya diktatörlüğü anlayışını irdelemek gerektiğini düşünüyoruz.

Marx, üreticilerin ulusal ölçekte, kooperatiflerde birleşip, ulusal üretimi düzenlemelerinden söz eder;[122] ancak bu, "işçi sınıfının hazır devlet mekanizmasına el koyup, onu kendi amaçları için kullanmasıyla mümkün olacaktır".[123]

İşçi Devleti aracılığıyla gerçekleşecek olan Proletarya Diktatörlüğü'nün başlıca görevi ise, sermayeyi yavaş yavaş burjuvazinin elinden koparark, tüm üretim araçlarını devlet'in elinde toplamaktır.[124] Devleti, basit bir üst-yapı olarak alan Marx'a göre, özel mülkiyetin ve tüm toplumsal sınıfların proletarya diktatörlüğü tarafından ortadan kaldırıldığı bir toplumda, devletin güçlenmesi söz konusu olmayacaktır.[125] Her ne kadar Paris Komünü'nden sonra "işçi sınıfının hazır devlet mekanizmasına

---

[119] Guérin, op. cit., s. 67, 68.
[120] Guillerm, Bourdet, op. cit., s. 77-79.
[121] Bkz. Ibid. s. 71-112.
[122] Ibid, s. 30.
[123] Marx, Engels, "Communist Manifesto", loc. cit., s. 12-20.
[124] Guillerm, Bourdet, op. cit., s. 78-79.
[125] Henri Lefebvre, *Marx'in Sosyolojisi* (çev. Selahattin Hilav), Öncü Kitabcvi, İstanbul, 1968, s. 148, 149.

el koyup onu kendi amaçları için kullanamayacağı"nı kabûl etmişse de, Marx, 'Proletarya Diktatörlüğü-İşçi Devleti' savından hiçbir zaman vazgeçmemiştir.[126]

Marx'ın, daha sonra kısmen değiştirmiş olmakla birlikte, işçi sınıfının 'hazır devlet mekanizması'nı kendi amaçları için kullanması savı özyönetimle ilişkilendirildiğinde birçok soru ortaya çıkacaktır. 'Hazır devlet mekanizması'nın, kendisini kuran sınıftan farklı, hatta ona karşıt ya da onunla çelişen bir toplumsal sınıf tarafından da kullanılabileceğini ileri sürmekle Marx, devleti tarafsız, teknik bir aygıt olarak varsaymış olur ki, bu kendi düşüncesiyle de tutarlı değildir. Marx, kapitalist sınıfın kendi egemenliğini sürdürmek için biçimlendirdiğini ileri sürdüğü bu mekanizmanın, kendisine her türlü sınıf egemenliğini ortadan kaldırma misyonunu atfettiği işçi sınıfı tarafından da kullanılabileceğini kabûl etmiş ve bunu önermiş olmaktadır.

İşçi sınıfının devlete el koymasıyla kurulacak olan proletarya diktatörlüğü, tüm sınıfların -işçi sınıfı dahil- ortadan kaldırılması amacı ve süresiyle sınırlı geçici bir siyasal biçimdir. Burada şu soru sorulacaktır: toplumda siyasal egemenliği eline geçirmiş bir sınıf nasıl olup da, kendisi de dahil, tüm toplumsal sınıfları ortadan kaldırabilecek, egemen olmaktan hangi yönelim uyarınca vazgeçecektir?

Bu konuda anahtar kavram 'proletarya'dır. Marx, işçi sınıfını 'proleterlik' esasında tanımlar; yoksa parçasal ve geçici özellikleri olan, dolayısıyla kendi aralarında farklılıklar, çıkar birliğinin yanı sıra çıkar farklılıkları ve çatışmaları da bulunan somut üreticiler olarak değil.[127] İşçi sınıfı, tarihsel özellik ve yönelimleri bakımından, 'proleter' olması ile belirlenir.

---

[126] Ibid, s. 216, 217; K. Marx-F. Engels, *Gotha ve Erfurt Programlarının Eleştirisi* (çev. M. Kabagil), Sol Yayınları, Ankara, 1969, s. 40.
[127] Guillerm, Bourdet, op. cit.

Proleter, çocuklarından başka hiçbir şeye sahip olmayan, başka hiçbir şeyle donanmamış olan kişi anlamında Latince kökenli bir kelimedir. Marx'ın düşüncesinde, hiçbir şeye sahip olmama durumu, tüm sınırlama ve çerçevelerden bağımsızlaşmayı olanaklı kılmasıyla işlemsel bir kategoriye temel oluşturur. Proleter, tarih içinde oluşmuş, dolayısıyla da parçasal ve geçici her türlü farklılaşma, sınırlama ve parçalayıcı çerçeveden bağımsızlaşmış durumdadır. İşçi sınıfı, kapitalizmin gelişme süreci içinde toprağından, evinden, geniş anlamıyla ailesinden, geleneksel sosyalleşme çerçevesinden, feodal veya korporatif hak ve yükümlülüklerinden, sosyal bağ ve statülerinden, dolayısıyla eski yaşama ortam ve tarzlarından kopmuş bireylerden oluşmaktadır;[128] ***kaybedeceği hiçbir şeyi yoktur, zincirlerinden başka*** .

Tarihte varolmuş ve varolan sınıflardan hiçbiri, geçmiş, mevcut ve mümkün edinimlerin tümüne sahip olamaz; bu sınıflardan hiçbiri bütünü kapsama güç ve yeteneğinde değildir; her biri parçasal, parçacı, dolayısıyla insanların bütünlüğünü sınırlandırıcı, parçalayıcıdır. Oysa işçi sınıfı tüm edinimlerden yoksun kılınmışlığı içinde, her türlü parçasal çerçeveden bağımsızdır; tek sahip olduğu ise, çalışma gücüdür ve bu güç tüm insanlar için bir ortak payda oluşturur; bu bakımdan da evrenseldir; bütünü/herkesi kuşatabilir.[129] İşçi sınıfı proleterlik niteliği içinde 'tür olarak insan'ı temsil eder: çalışma gücü, kişinin kendi varlığından başka hiçbir dışsal (tarihsel-toplumsal; dolayısıyla özel) koşula bağımlı değildir; bu ise tüm parçasal ve geçici edinimlerin öncesinde ve ötesinde insanların tümü için geçerli karakteristik durumdur. İşçi sınıfının, devlete el koyarak kuracağı proletarya diktatörlüğü aracılığıyla, tüm toplumsal sınıfları, bu

---

[128] Marx, Engels, 'Communist Manifesto', loc. cit., s. 12-20.
[129] Ibid, s. 120.

arada bir sınıf olarak kendi kendisini de oradan kaldırmasını, sahip olduğu egemenliği bırakmasını olanaklı kılacak olan, proleter olarak parçasallıklardan bağımsız ve tüm insan türünü kapsama yeteneğine sahip olmasıdır.[130]

Ancak burada şu iki sorun ortaya çıkar:

- Dışsal etkenlerin zorladığı bir yoksunlaşmanın doğurduğu edilgen ve olumsuz bir bağsızlıktan, etkin ve kurucu bir özgürlüğe, ya da farklı bir anlatımla 'olmak'tan 'yapmak'a nasıl geçilecektir;

Zihinsel inşa yoluyla elde edilmiş proleterlik kategorisinin mantıksal düzeydeki tümü kapsama olanağı, somut ve parçasal toplumsal varlıklardan oluşan işçi sınıfının ortak iradesi haline nasıl getirilecektir?

Bu çiftli geçişin tek yolu işçilerde proleterlik bilinci anlamında sınıf bilincinin uyanıp gelişmesini sağlamaktır. Bu bilinçlenme ile işçi sınıfı ***kendiliğinden*** sınıf olmanın ötesinde ***kendisi için*** sınıfa dönüşecek, toplumsal-tarihsel kollektif bir özne olarak misyonunu gerçekleştirmeye yönelecektir.

Marx'a göre, işçi sınıfının tarihsel misyonu, her türlü baskıcı gücün kalktığı, eşitlikçi ve özgür, kendi kendisini yöneten bir toplumu kurmaktır. Ancak böyle bir toplumun, devleti ele geçirip onu kendi egemenliğinin aracı olarak kullanacak bir toplumsal sınıf tarafından kurulması düşüncesi çelişkili terimler taşımaktadır: ***işçi sınıfı egemenliği-sınıfsız toplum; işçi devleti-kendi kendini yönten toplum...*** Bu çelişkiler şöyle çözüme bağlanır: işçi sınıfı, bu egemenlik süresi içinde, diğer toplumsal sınıflarla birlikte kendisinin de bir sınıf olarak ortadan kalkmasını sağlayacaktır. Bunu olanaklı kılan, Marx'ın düşüncesinde, işçi sınıfının

---

[130] Ibid, s. 19.

proleterlik esasında tanımlanmış olmasıdır. Marx'a göre işçi sınıfı, kendi içindeki farklılıkları ve bölünmüşlükleri aşıp bütünleşerek siyasal iktidarı ele geçirecek ve proletarya diktatörlüğünü kuracaktır. Tüm sınıfların kalkması sonucunda, sınıf egemenliğinin aracı olan devlet de işlevini ve varlığını yitirecek, böylelikle de kendi kendini yöneten eşitlikçi ve özgür toplum kurulmuş olacaktır.[131] Zira işçi sınıfı, proleter olma niteliği sayesinde tümü kapsayan 'tür olarak insan'ı somutlaştırmaktadır.

Burada, bizim dikkat etmemiz gereken nokta, proletarya'nın yaşayan somut bir toplumsal varlık olmayıp, bir kategori olmasıdır. Mantık düzeyinde taşıdığı *tümü kapsama olanağı*nın somut bir toplumsal yönelime, yoksunlaştırılmışlığa dayanan *bağsızlık*ının ise etkin bir özgürlüğe dönüşmesi, proletarya kategorisinin seriyel soyut içeriğinin toplumsal bir varlık kazanmasına bağlıdır. Bu ise, ancak somut farklıların, kategorinin dayandığı ortak özellikler esasında özdeş kılınmalarıyla mümkün olacaktır.

İşçi sınıfı farklı ve/ya da karşıt çıkarlara sahip somut toplumsal varlıkları içerdiği sürece, Marx'ın kendisine yüklediği eşitlikçi ve özgürleştirici tarihsel misyonu yerine getiremez; proletarya kategorisi çerçevesinde bütünleşip, bu bütünleşmeyi tüme yaymaya yönelmesi gerekmektedir.[132] Bu ise, nesnel düzeyde proleter özelliklerini taşıyan bireylerin bu özelliklerin mantık düzeyinde olanaklı kıldığı sonuçları birer tarihsel zorunluluk olarak kabûl edip kendi hedefleri haline getirmelerini, yani bilişsel ve iradî, dolayısıyla da bireysel bir eylemi gerektirir. Proletarya bilinci taşımayan bir işçi sınıfı evrensel nitelik kazanamaz; iktidara geldiğini düşünsek bile, kendi sınıfsal, dolayısıyla parçasal-parçacı konum ve tutumunu aşamaz; kendi egemenliğini de

---

[131] Bkz. Lefebvre, *Marx'ın*..., op. cit., s. 149-150; Guillerm, Bourdet, op. cit.
[132] Marx, Engels, 'The Communist ...', loc. cit., s. 19.

ortadan kaldırıp sınıfsız, eşitlikçi ve özgür toplumu kuramaz: işçi sınıfı proletarya kategorisiyle özdeşleşip, ona toplumsal varlık ve tarihsel yönelim kazandırmak için homojenleşmek; bütünü kapsamaya yönelip sınıfsız toplumu kurmak için ise kendi dışındakileri homojenleştirmek zorundadır.

Marx'ın öngördüğü biçimiyle eşitlikçi ve özgür toplumda eşitlik sorunu, farklıların özdeşleştirilmeleriyle çözümlenmekte, özgürlük ise bir sorun olmaktan çıkmaktadır; zira özgürlük, ancak başkalarının özgürlüğü ise vardır;[133] oysa özdeşlik *başka*yı baştan yok sayar. Bütünsellik konusunda da şunu söyleyebiliriz; homojen bir ortamda *bütün,* özdeş birimlerin *toplam*ıyla aynı şeydir. Dikkat edilmesi gereken bir başka nokta da şudur: Marx, işçi sınıfının tarihsel misyonunu yüklenebilmesini, *kendiliğinden sınıf*tan *kendisi için sınıf* durumuna geçmesi koşuluna bağlamıştır: işçi sınıfı, bütünü kapsamaya yönelik görevine ancak parçacı hale gelmek koşuluyla yönelebilecektir.

Marx'ın, *kendi kendini yöneten eşitlikçi özgür toplum* kuramı, zihinsel inşa ürünü bir kategorinin seriyel soyut içeriğine bir toplumsal gerçeklik, mantıksal olanaklarına ise bir toplumsal yönelim niteliği atfedilmesine dayanır. Temellendirilmesi sosyoloji-dışı bazı varsayımları gerektirir: bir toplumsal sınıfın tarihsel özne olarak varlık kazanması doğrudan bilişsel-iradi, dolayısıyla bireysel bir unsura bağlı kılınarak, bu sınıfın tarihsel özne olma niteliği ile tarihsel nesne olma niteliği arasına kesin ve bilişsel bir kopukluk konulması; aynı toplumsal sınıfın *per se* (parçasal-parçacı-yanlı) niteliğiyle ele geçireceği siyasal-toplumsal egemenliği, hem kendi kendisini bir sınıf olarak, hem de kendi sınıf egemenliğini ortadan kaldırmak için kullanması; bir sınıfın varoluş tarzı ve yönelimlerinin toplumdaki siyasal güç

---

[133] Luxemburg, op. cit., s. 667.

dengelerinden yalıtık olarak ele alınması. Daha da önemlisi, bu kuramın eşitlik sorununu, dolayısıyla özgürlük ve bütünsellik sorunlarını, farklıları özdeşlere indirgeme yoluyla çözümlemiş olması, Marksist düşüncenin özyönetim açısından katkıya sahip olmaktan çok, onun amaç, koşul ve ilkelerine karşıt bir nitelik taşıdığını söylememize izin verir.

Özellikle, işçi sınıfının tarihsel özne niteliği kazanması için seriyel homojenliğin öngörülüp, bu yolda bilişsel öğeye belirleyici bir rol verilmesi, Marksist düşünceyi, uygulama düzeyinde jakoben eğilimlere sonuna kadar açan bir noktadır: özdeşlerin gerçek çıkarları bir ve aynıdır;[134] eğer bazıları farklı çıkarları savunuyorsa (hatta bunlar çoğunluğu oluşturuyorsa bile), bu tutumları kendi gerçek çıkarları konusundaki ***bilgisizlik***lerindendir.[135] 'Bilemeyenler'den söz edebilmenin önkoşulu, 'bilenler'in varlığıdır; ki bu, siyasal iktidarın 'bilme'ye dayandırıldığı bir ortamda, tüm iktidarın en küçük 'bilme' öznesinde, yani tek kişide tekelleşmesine dahi meşrûluk kazandırabilecek bir yaklaşım tarzıdır.

Özetlersek şunları söyleyebiliriz: Marx'ın somut toplumsal olgular düzeyinde kendisine işlemsellik tanıdığı 'Proletarya', 'işçi sınıfı' ve 'Proletarya Devleti' kavramları, toplumun kendi kendisini üretmesi süreci içinde dolaysız bir işleve sahip gerçek toplumsal birimlerle çakışmayan, dolayısıyla da insanların kendi yaşamları üzerinde doğrudan söz sahibi olmaları bakımından elverişsiz çerçevelerdir.

VI) Anarko-sendikalist akım

Anarko-sendikalizm'i özyönetim açısından ele aldığımızda, bu hareketin, başta Proudhon olmak üzere Bakunin ve diğer anarşist

---

[134] Rousseau, op. cit., VI. Kitap
[135] Idem.

düşünürlerden etkilendiğini görürüz.[136] Siyasal katılmanın her türlüsüne kesin karşı olması, genel grevi toplumsal devrimin tek yolu olarak görmesi, devlet'in her türlüsüne karşı çıkması, sendikal örgütlenmeyi geleceğin toplumsal örgütlenme model ve nüvesi olarak ele alması...:[137] bu özelliklerin tümünün, Proudhon'daki, devleti ekonomik süreçten yalıtık biçimde ele alma eğiliminin doğrudan ve/ya da dolaylı yansımaları olduğunu söyleyebiliriz.

Anarko-sendikalizm için *toplumsal devrim, siyasal devrim*den bağımsız olarak ve ondan önce gerçekleşmek zorundadır; siyasal etkinlikte bulunmak ise, siyasal olana öncelik tanınması ve mevcut siyasal çerçevelerin meşrûlaştırılması demektir.[138] Oysa her türlü devlet, yapısı gereği baskıcı ve devrime karşıdır. Amaçlanan toplumsal devrim ise doğrudan toplumsal-ekonomik bir eylemle gerçekleşebilir ve gerçekleşecektir:[139] *genel grev*.

Sanayi Devrimi sonucunda, siyaset ekonomiye bağımlı, hükümetler de üreticilerin işbirliğine muhtaç hale gelmiştir. Genel grev ise, üreticilerin bu işbirliğini reddetmeleri demektir. Ekonomik süreç genel grevle durduğu anda devlet, baskıcı ve zorlama bir kalıp olarak üzerine geçtiği organik toplumsal özden yoksun, dolayısıyla da boşlukta kalarak tüm gücünü yitirmiş,[140] kendisini taşıyan canlı varlığın kendi altından çekilmesiyle her türlü dayanak noktasından yoksun, içi boş ve ölü bir kabuk durumuna düşerek tarih sahnesinden çekilmiş olacaktır.

İşte bu andan itibarendir ki toplum, devletin, kendisine dışarıdan empoze ettiği düzenden bağımsızlaşarak, *fonksiyonel işbölümü* ile *organik bütünleşme*yi birlikte gerektiren ortak eser ya-

---

[136] Georges Lefranc, *Le Syndicalisme dans le Monde*, PUF, Paris, 1959, s. 24.
[137] Ibid, s. 24-26.
[138] Alpaslan Işıklı, *Sendikacılık ve Siyaset*, AÜ SBF Yay., Ankara 1972, s. 209-214.
[139] Ibid, s. 210.
[140] Bkz. Lefebvre, *Marx'ın*..., op. cit., s. 158-159.

ratma sürecinin eşitlikçi ve dayanışmacı işleyiş kurallarına göre yeniden yapılaşma olanağını bulacaktır. Bu organik bütünlüğün en gelişmiş örneği ise sendikal örgüttür.[141] Ancak, anarko-sendikalistler çok önemli bir noktayı gözden kaçırmaktadırlar: sendikalar, insan emeğinin bir üretim faktörü olarak herhangi bir mal gibi alınıp-satıldığı bir çerçevede, bu *mal-emek*'in piyasadaki rekabet gücünü, dolayısıyla da fiyatını arttırma yolunda kurulmuş ve biçimlenmiş örgütlerdir.[142]

Sendikal örgütlenmeye, emeği bu çerçeve içinde (alınır satılır bir mal olarak) savunma işlevinin yanı sıra, hem söz konusu çerçeveyi ortadan kaldırma hem de daha sonraki global örgütlenmeye nüve ve model olma işlevlerinin yüklenmesi, ancak sendikaya tarih ve toplumdan bağımsız metafizik bir öz atfetmekle mümkün olabilir. Belirli tarihsel koşullarda, belirli bir toplumsal sınıfın belirli bir alanda belirli işlevlere sahip bir örgütü olan sendikayı, toplumun tümü ve tüm etkinlik alanları için tek geçerli örgütlenme modeli olarak öngörmekle, anarko-sendikalist düşünce kendi kendisini, toplumun tümünü farklılıkları/farklılaşma süreci içinde kapsama gücünden yoksun kılmış olur.

Anarko-sendikalistler, sendikal örgütlenmeye neredeyse metafizik bir nitelik yüklemişler, ama yine de, soyut kategorileri somut toplumsal varlıklarmış gibi ve yekvücut birer tarihsel özne olarak görme yanılgısına düşmemişlerdir.[143] Ancak devleti, toplumsal her türlü organik bağdan kopuk, dolayısıyla da tarihsiz mutlak bir biçim olarak ele almışlardır. Bunun sonucunda toplumsal devrim yolundaki savaşımı da toplumsal organik bir süreç olmaktan çok, belirli bir anda, bir defada, toplumsal yaşamın bir tek olayında tam olarak gerçekleşebilecek bir biçim -*genel grev*- olarak görmüşlerdir.

---

[141] Lefranc, op. cit., s. 26.
[142] Antonio Gramsci, *L'Ordine Nuovo*, GIULIO Eunadi Editori, 1955, s. 15.
[143] Lefranc, op. cit., s. 28.

Bir yandan devleti ve onu yıkacak eylemi, tarihsiz mutlak biçimlere, bir yandan da *toplumsal olan*ın tümünü *ekonomik olan*a indirgemiş olmalarının doğurduğu sonuç ise, sendikal örgütlenmeyi, hem bütün zamanlar hem de toplumun tümü için ideal örgütlenme modeli olarak kabûl etmeleri olmuştur.

Sendikaya, kendisine tanıdıkları bütünsel rol doğrultusunda, işyeri, bucak (yerleşim birimi) ve meslek (iş kolu) boyutlarını bir araya getiren yerel bir örgütlenme çerçevesi çizerek[144] somut toplumsal varlıkları esas almaları, sendikayı girip çıkılması serbest, başkansız ve yönetim kurulsuz, katılanların doğrudan yönetimine açık bir biçimde örgütlemeleriyle anarko-sendikalistler, özyönetimle yer yer yakınlaşmışlar ve özyönetim düşüncesine, özellikle deneyim düzeyinde[145] katkılarda bulunmuşlardır.

Ancak gerek örgüt (sendika), gerek eylem (genel grev) biçimleri konusunda, toplumsal kurumlar arasındaki organik ilişkileri ve bunların belirlenişlerindeki çeşitliliği dikkate almayan tekçi tutumları, özyönetim yönünde tümü kapsayan ve uzun soluklu bir yol önermelerini olanaksız kılmıştır.

VII) Antonio Gramsci

Kendisini Marksist olarak tanımlıyor ve öyle biliniyor olmakla birlikte, düşünce tarzı açısından Proudhon'a yaklaştığı noktalar da bulunan Gramsci, anarko-sendikalistleri, *konuşmadan önce* nasıl konuştuğunu görebilmek amacıyla- *kendi diline bakmaya çalışan* bir insana benzetir.[146] *Özgürlüğü önceden bir sisteme bağlamaya girişmek,* der Gramsci, *özgürlüğün doğasına aykırıdır*. Anarko-sendikalistlerin, bir yandan devleti bir yandan da sendi-

---

[144] Ibid, s. 25.
[145] Işıklı, *Sendikacılık*..., op. cit., s. 211.
[146] Gramsci, op. cit., s. 411-412.

kayı tarihsel belirlenişlerinden yalıtarak tarih-dışı mutlak biçimlermiş gibi ele almalarını şiddetle eleştirir: anarko-sendikalistler, içinde yaşadıkları dönemin kendilerine verdiği ufuklardan ötesini düşünebilmek bir yana, başka ufukların da ortaya çıkabileceğini bile hayal edememektedirler.[147] Devleti, bütün somut biçimleriyle kesinlikle dışlamak, bütünün özgürlüğüne yönelik pozitif bir tavrın değil, engellenme ve kırgınlıklardan kaynaklanan, parçasal, dolayısıyla da bütüncülükten uzak bir tepkinin dile gelişidir.[148]

Gramsci'ye göre toplumda egemen olan her sınıf, kendi konumunu sürdürecek yasaları topluma empoze eden örgütü de kurar. Her sınıf, egemenliğe ortak olamadığı sürece ve ölçüde, kendisini, egemen sınıfın yasalarını uygulayan güce karşıtlık içinde bulur. Bu durumun ampirik düzeydeki ilk ürünü devlet düşmanlığıdır; sanki devlet, toplumdaki güç dengelerinden yalıtık, kendi mutlak özerkliğine ve amaçlarına sahip bir biçimmiş gibi.[149] Ampirik düzeyin ötesine geçemeyen bu düşünce tarzı, bir yandan devleti bütün zamanlar için dışlarken bir yandan da bazı biçimleri bütün zamanlar için geçerli varsayacaktır: anarko-sendikalistler için bu evrensel biçim sendikadır. Sendika, kapitalist piyasa koşulları içinde, bir mal olarak alınıp satılan insan emeğinin pazarlık gücünü arttıran ticarî bir örgüttür.[150] Anarko-sendikalistlerse, sendikanın gerek tarihselliğini (historicité), gerekse parçasallığını göz ardı ederek, bütün zamanlar ve toplumun bütünü için temel örgütlenme modeli olarak kabûl ederler.[151] Belirli bir dönemin koşullarında ortaya çıkmış biçimleri ve karşıtlıkları evrensel özlermiş gibi ele alan anarko-sendikalistler, bütünü kapsayıcı özgürlük yönünde etkili olamazlar.

---

[147] Ibid, s. 412.
[148] Gramsci, op. cit., s. 398.
[149] Idem.
[150] Gramsci, op. cit., s. 45.
[151] Lefranc, op. cit., s. 26-28.

Gramsci, sendikal etkinlik ve örgütlenme modeline bütün durumlarda öncelik verilmesini eleştirir ve şu çok önemli noktaya değinir: sendikal örgütlenme, toplumu soyut bireylerden ibaret sayan bir anlayıştan kaynaklanır. Sendika, işçilerin, üreticiler olarak değil, çalışma gücünü satan bireyler olarak gönüllüiradî katılmalarına dayanan bir örgüttür.[152] Ortak bir uğraşın gerektirdiği işbölümü içindeki *birbirini tamamlayıcı işlevlerinden dolayı birliktelikleri zorunluluk taşıyan ve organik bütünlüğü bulunan bir grup* niteliğine sahip değildir.[153] Proudhon'un deyimleriyle, *karşılıklı işlevsel dayanışma* yoluyla yeni haklar yaratan, kendisine özgü, özerk bir toplumsal özne değildir. Sendikada, katılan bireylerin katılma iradelerinin ötesinde, bu iradelerden bağımsız organik bir bütünleştiricilik yoktur;[154] sendikayı oluşturan iradelerin her biri bireyseldir: bireyi, oluşturulan topluluk (sendika) içinde anlamlı kılan etken, grubun varoluş tarzından doğan ve gruba özgü olan herhangi bir toplumsal-nesnel zorunluluk değil, bireyin gruba katılma yolundaki bireysel-öznel tercihidir; ki özellikle bu noktada, Gramsci'nin eleştirisi Proudhongil bir renk kazanır. Proudhon'a göre, toplumda özgürlüğü sağlayacak olan ekonomik hukuk, ortak bir uğraş esasında işbölümü yapmış kişileri bütünleştiren ilişkilerde ortaya çıkar;[155] bu hukukun geçerlilik kazanması, birim olarak bireyi alan bireysel mülkiyet hakkının dışarıdan müdahalesiyle engellenir.[156] Bu engelleme, her biri birer özerk varoluş biçimine sahip olan toplumsal varlıkların yadsınması, bastırılması, farklı ve özgün neleri varsa hepsinin soyut seriyel birimlere indirgenmesi demektir.

---

[152] Gramsci, op. cit., s. 149-150.
[153] Ibid, s. 37.
[154] Ibid, s. 35-37, 147-150.
[155] Gurvitch, 'Idée...', loc. cit., s. 16.
[156] Ibid, s. 14-16.

Gramsci, sendikaların, gönüllü bireysel katılmaya dayanan yapısının, işçi sınıfının özgürlüğünü güvenceleyemeyeceğini savunur.[157] Sendika, işçileri somut üreticiler olarak değil, meta niteliğinde emek satıcısı ücretliler olarak örgütler. Oysa *fabrika konseyleri,* gönüllü bireysel katılmalardan doğan birleşmeleri değil, endüstriyel üretim sürecinin somut organik birliğini temel alır.[158]

Gramsci'nin devlet konusundaki düşünceleri de anarko-sendikalistlere bir yanıt niteliği taşır. Devlet, toplumsal-ekonomik nitelikte olanın üzerine geçirilmiş mekanik bir kabuk değildir. Dar anlamıyla devlet -Gramsci'nin deyimiyle *Siyasal Toplum-* toplumda egemen olan *sınıfsal blok*un baskı ve zorlama mekanizmalarından oluşmuştur;[159] *siyasal toplum*un yanı sıra, *sivil toplum* da egemen sınıfların etkinlik alanıdır ve buradaki egemenlik *consensus* aracılığıyla sağlanır.[160] Egemen sınıf, sivil toplumda sağlamış olduğu *consensus* zayıfladığı ölçüde, siyasal toplumdaki baskı araçlarına başvurur.

Siyasal toplumun işlevleri sivil toplumdaki *consensus*un alanının genişliği ve yoğunluğuyla ilişkili olarak değişmeler gösterir. Siyasal toplum ile sivil toplum, yaşanan süreç içinde birbirlerinden ayrı ayrı varolan biçimler değildir; ayırım ancak epistemolojik düzeyde mümkündür.[161] Bu durumda, genel grev gerçekleşecek olsa bile bu eylemle devlet yıkılacak değildir. Genel grevle de ortadan kaldırılması söz konusu olmadığına göre, devlete -siyasal

---

[157] Gramsci, op. cit., s. 29 33.
[158] Ibid, s. 30.
[159] Antonio Gramsci, *Felsefe ve Politika Sorunları* (çev. Adnan Cemgil), Payel Yayınevi, İst., 1975, s. 33-35, 333.
[160] Ibid, s. 33-37.
[161] Ibid, s. 277.

toplum anlamında- de egemen olmak gerekmektedir.[162] Bu egemenlikse, sivil toplumda *consensus* biçiminde görünüm kazanan egemenlikle eklemlidir. Yalnızca mesleki-korporatif oluşumları (sendikalar) esas alan bir toplumsal örgütlenme tarzı ile sivil toplumda *consensus* yaratmanın olanağı yoktur.[163] İşçilerin toplumsal devrim yolundaki örgütlenme biçimleri, organik birimlere dayanan *fabrika konseyleri* olmalıdır; siyasal toplumun ortadan kalkması söz konusu olmadığına göre, siyasal örgütlenme ve siyasal katılma da zorunlu olmaktadır. Siyasal alandaki bu etkinlik ise, Gramsci'ye göre, ideolojik öncülüğü kabûl edilecek bir parti aracılığıyla gerçekleştirilebilecektir.[164]

Anarko-sendikalistlerin, meslekî-korporatif (sendikal) örgütlenme modelini global düzeyde geçerli olarak görmeleri, anarşistler tarafından, devrimin bir tek sınıfa mal edilmesine yol açar endişesiyle eleştirilmiştir.[165] Gramsci de bu modeli eleştirir, ancak tam tersi bir endişeyle; bu modelin işçi sınıfı diktatörlüğü için uygun olmadığını düşünmektedir. İşçi sınıfı egemenliği Gramsci için amaçtır;[166] zira sınıfsız toplumu yaratma gücüne sahip tek toplumsal özne işçi sınıfıdır. Ancak fabrika kurullarını toplumsal devrimin temel aracı olarak kabûl ederken, Gramsci, işçilerin proleter olma özelliklerini değil, somut üreticiler olarak varoluş biçimlerini dikkate almış olmaktadır.

Fabrika kurulları gelecekteki 'proletarya devletinin modeli' ve 'en küçük yönetim birimleri' olacaktır.[167] Ortak bir eser yaratma yolundaki işbölümü-işbirliği ilişkilerinden doğan organik

---

[162] Ibid, s. 33-35, 223, 318, 344.
[163] Ibid, s. 286, 287.
[164] Ibid, s. 253-255.
[165] Işıklı, *Sendikacılık*..., op. cit., s. 214.
[166] Gramsci, *L'Ordine*..., op. cit, s. 14-16.
[167] Ibid, s. 36, 37.

bütünlük içinde "herkes vazgeçilmezdir, herkes yerli yerindedir"[168] diyen Gramsci, işçileri Marksist anlamda proleterlik esasında değil, üretici olma nitelikleriyle ele alır ve fabrika kurullarının zorunluluğunu bu üreticilik niteliğiyle temellendirir. Bu durumda Gramsci'nin 'proletarya devleti'nden ısrarla söz etmesi[169] aslında oldukça şaşırtıcı olmaktadır.

'Herkes vazgeçilmezdir', dolayısıyla da eşittir. Bu, ne farklılıkların 'özdeş'lere indirgenmesiyle ulaşılan baskıcı, budayıcı, yoksullaştırıcı bir eşitliktir, ne insanî bir ödev olarak tanınan ahlâkî motifli bir eşitliktir, ne de sınırları 'farklı' 'kalmak' hakkını aşmayan olumsuz ve tutucu bir eşitliktir. Gramsci'nin öngördüğü eşitlik, üretim sürecinin organik bütünlüğünü yaratan fonksiyonel farklılıkların eşdeğerliliğine dayanan ve bu eşdeğerlilik temelini bozmamak koşuluyla farklılaşmayı özgür kılan kurucu (pozitif) bir eşitliktir. Organik bütünlüğe sahip bir süreç içinde ortaya çıkan bu dinamik eşitlik, ne Rousseau'da olduğu gibi antropolojik bir veridir, ne de ahlâkî bir gerek olarak süreç dışından tanınmış statik bir haktır; fakat toplumsal bir varoluş tarzıdır.

Farklıların eşdeğerliliği, farklılaşma özgürlüğü ile iç içedir. Eşitlikle özgürlüğü -uzlaştırmanın ötesinde- organik biçimde birleştiren tek eşitlikse ancak eşdeğerlilik esasına dayanan bir eşitliktir. Bu bileşim içinde özgürlük, artık gerektiğinde şu ya da bu oranda kısıtlanmak veya geri alınmak üzere ahlâkî bir ödev ya da siyasal bir ödün olarak, kaçınılmaz bir dertmiş/baş belâsıymış *(un mal indispensable)* gibi tanınan bir hak olmaktan çıkıp, sınaî üretim sürecinin zorunlu bir koşulu durumuna gelmiştir.[170] Zira buradaki özgürlük, kişinin kollektif yaşam dışından getirdiği statik, koruyucu, bireysel bir ayrıcalık olarak değil,

---

[168] Gramsci'den aktaran Işıklı, *Özyönetim*..., op. cit., s. 48.
[169] Bkz. Gramsci, *L'Ordine*..., op. cit., Passim.
[170] Ibid, s. 30-35, 48, 134, 183.

kollektif süreç içinde zorunlu olarak ortaya çıkan işlevsel, aktif bir özgürlüktür.

Eşitlik ve özgürlük sorunlarını birbirleriyle ilişkili olarak somut kollektif toplumsal süreç ve varlıklar çerçevesinde ele almasıyla ve özellikle de anarko-sendikalistlerde uç noktalarına ulaşan 'mekanik-kabuk devlet' anlayışına getirdiği eleştirilerle, Gramsci, özyönetim düşüncesine katkıda bulunmuştur. Ancak, 'en küçük yönetim birimi' ve 'Proletarya Devletinin modeli' olarak gördüğü fabrika kurullarını, bütünleştirici bir hukukun kaynağı durumuna getiren organik bütünlük ilkesinin, başka toplumsal varlıklar için de geçerli olabileceğini dikkate almamıştır.

Organik bütünlük ilkesinin bu sınırlı kullanılışı ile, fabrika kurulları da, aslında pekâlâ kurucu bir nüve ve model olabilecekken, yalnızca olumsuz bir işlevle, kapitalistleri üretim alanından tasfiye etme işleviyle[171] sınırlandırılmış olurlar. Burada, somut toplumsal varlıkların kendi *hak düzenleri*ni kendi organik yapılarına göre yaratma özgürlüğünü yalnızca bir tek tip toplumsal varlık için öngören bir düşünce söz konusudur. Böylesine parçasal bir düşüncenin, eşitlik ve özgürlük sorunsalını toplumun tümünü kapsayacak bir biçimde ele alması olanaksızdır. Bu sınırlılık, Gramsci'de doğrudan doğruya düşünce tarzından kaynaklanmayıp açıkça -dar anlamıyla- ideolojiktir; Gramsci, baştan itibaren ve sonuna kadar işçi sınıfından ve bu sınıfın egemenliğinden yanadır; ne zaman gerçekleşeceği bilinmeyen bir sınıfsız toplumu bu sınıfın kurabileceği inancıyla.

Gramsci'nin, bizce çok daha önemli olan ve metodolojik nitelik taşıyan bir sınırlılığı da vardır: organik bütünlük içinde ortaya çıkan işlevsel eşdeğerliliği ve dayanışmacı özgürlüğü çok iyi kavrayıp açıklar; ancak somut organik bütünleri saptarken yanlı olmanın ö-

[171] Ibid, s. 133, 183, 194.

tesinde, ampirist ve fonksiyonalist bir tutuma da düşmüştür. Şöyle ki, 'burada ve şimdi' varolan organik bütünleri toplumdaki güç dengelerinden yalıtık biçimde, tek mümkün oluşumlarmış gibi ele almıştır. Oysa, Gramsci'nin organik bütünlüğün tek ve ideal örneği olarak gördüğü sınaî üretim süreci de, kendisinden bağımsız olarak varolan bir toplumsal işbölümüne ve yerel (mevzî) düzeyde önceden tasarlanmış bir teknik işbölümü planına dayanır.[172] Bu toplumsal işbölümü, toplumdaki genel güç dengelerinden bağımsız olmadığı gibi, yerel düzeydeki teknik işbölümü planı da, işçilere kapitalistler tarafından dışarıdan empoze edilmiştir.[173] Bu, varolan sınaî üretim sürecinin organik bütünlüğe sahip olmadığı anlamına gelmez; ancak hem mevcut çerçeveler içinde farklı bir organik bütünleşme tarzının, hem de bugün varolanlardan daha değişik yeni bütünlük çerçevelerinin yaratılabilecekleri de bir gerçektir; örneğin ilk dokuma fabrikaları, teknolojide ve işbölümünde hiçbir değişiklik olmaksızın ve kısa dönemde hiçbir yenilik getirmeksizin, o güne kadar tek başlarına çalışan zanaatkârların, ticarî kapital sahiplerince daha etkin biçimde denetlenmek üzere büyük binalarda bir araya getirilmelerinden doğmuşlardır.[174]

Gerek üretim çerçeveleri, gerekse bu çerçeveler içindeki iş örgütleme biçimleri doğrudan ve yalnızca teknolojik bir determinizmden kaynaklanmayıp, toplumsal güç dengelerine dayanan yönetsel bir amaç da taşırlar.[175] Bu güç dengelerinin teknolojinin gelişme yönünü ve tarzını da etkilediği dikkate alınırsa endüstriyel üretimdeki organik bütünlüklerin, gerek çerçeve gerek çerçeve-içi düzenleme açısından, toplumdaki güç dengelerinden bağımsız ola-

---

[172] Philippe Soulez, "Proudhon et Sorel" in *Cahiers Internationaux de Sociologie* C. LV, 1973, s. 249, 250.
[173] Idem.
[174] André Gorz, "Le Despotisme d'Usine et ses Lendemains" in *Les Temps Modernes* No. 278, 1969, s. 430.
[175] Ibid, s. 428-431.

rak oluşmamış oldukları açıklık kazanır. Oysa Gramsci, *teknolojinin yansızlığı* varsayımından hareket ederek *fabrika*'yı üretime ilişkin organik bütünlüğün ideal ve tek çerçevesi olarak görmüştür.

Gramsci'nin sınaî üretim birimlerini ve işçi sınıfını odak edinerek ele aldığı organik bütünlük olgusunu toplumun tümünü içerecek bir çerçeveye oturtamamasında, bu olgunun toplumsal-tarihsel biçimlenişini dikkate almamış olmasının etkisi vardır: sınaî meta üretimi sürecinde yakalamış olduğu organik bütünlük, gerek oluşum tarzı gerekse gerçekleşme çerçevesi bakımından, toplumdaki tüm gereksinimlerin yalnızca meta-ürün ve meta-hizmetlerle giderilmesi yöneliminin egemen olup, gereksinim gideren doğal ve/ya da üretilmiş her şeyin metalaşmaya, her türlü üretimin meta üretimine dönüşmeye, dolayısıyla da üretim ile tüketim ve kullanımın özel ve özerk çerçevelerde yoğunlaşmaya yöneldiği bir toplumsal-ekonomik sistemin ürünüdür. Ve Gramsci bunu hesaba katmamıştır.

VIII) Georges Gurvitch

Özyönetimin sorunsalını oluşturan parametreleri tutarlı bir bütün içine oturtma konusunda, Gramsci'de fabrika kurullarının, anarko-sendikalistlerde sendikaların ve genel grevin, Marx'ta proletaryanın evrenselliğinin, Bakunin'de kendiliğinden oluşmuş açık toplulukların ayrıcalıklı bir yer ve işleve sahip oldukları, hatta yer yer bütün tutarsızlıkları çözen bir maymuncuk niteliği kazandıkları görülür. Tarih felsefesi yapmaktan özellikle kaçınmış olmasına karşın, Proudhon da, *karşıtların dengeleşmesi yoluyla eşitlik ve özgürlük* formülüne[176] evrensel bir geçerlilik yükleme eğilimindedir.

"Hiçbir toplumsal yaşantı, ne insanın üzerinde ne de insanın altında gerçekleşebilir; tüm gerçekleşmeler insan düzeyinde olur"

---

[176] Gurvitch, "Diyalektik Hiper-Ampirizm", loc. cit., s. 264.

diyen Gurvitch,[177] toplumun bir bütün olarak eşitlik içinde özgürlüğe yönelmesi sorununu, kendisinden öncekilerin varolduğunu savladıkları her türlü öncelik, ayrıcalık ve misyonun tarih içinde yalanlanmışlığını görme şansına sahip olarak ele almış bir sosyolog-düşünürdür. Gurvitch'in, ayrıcalıksızlaştırma-önceliksizleştirme çabasının en üstü kapalı, ancak o ölçüde de en önemli ve en köktenci olanı, Proudhon'un *Ekonomik Hukuk* kavramını *Toplumsal Hukuk* şeklinde geliştirmesidir.[178]

Proudhon, ortak bir eser ortaya koyma yolunda bir araya gelip işbölümü-işbirliği yapan insanlar arasında kollektif yaratma sürecinin gereklerine-zorunluluklarına göre biçimlenen ilişkilerin, işlevsel-bütünleştirici bir haklar düzeni oluşturmasını ekonomik hukuk olarak kavramlaştırmıştır. Ekonomik Hukuk, ortaklaşa yaratma süreci içinde oluşan grubun özerk varoluş biçimini düzenler; kişilerin astlık, üstlük, ayrıcalıklılık veya mülkiyet gibi, somut süreç dışından kaynaklanan donanımlarını dikkate almaz; kişinin yetki ve yükümlülüklerini soyut hak ve sorumluluklar olarak değil, ortak yaratma sürecinin işlevsel gerekleri uyarınca belirler. Ortak eserin gerektirdiği işbölümü-işbirliği ilişkileri, farklılaşmayı işlevsel, farklıları da eşdeğerli kılar.

Proudhon için, ekonomik hukukun gerçekleşmesi bakımından özellikli bir alan vardır: *atölye*.[179] Ekonomik hukukun odağı olan atölye, gelecek toplumda, hem örgütlenme ilkesinin kaynağı hem de kurucu birimi olacaktır.[180] Bu birimlerin oluşturacakları *Sınai-Tarımsal Federasyon,* devletin gücünü dengeleyecektir.[181]

---

[177] Ibid, s. 268, 269.
[178] Gurvitch, *La Déclaration*..., op. cit., s. 86-88.
[179] Gurvitch, "L'Idée...", loc. Cit., s. 14-16.
[180] Ibid, s. 16.
[181] Idem.

Gurvitch, Proudhon'un ekonomik hukukuna temel oluşturan 'etkin bağlaşma'nın yalnızca ekonomik üretim gruplarına özgü olmayıp, ekonomik nitelikli olsun olmasın, ortak bir eser yaratma yolunda oluşmuş tüm toplumsal grupların iç yaşamlarında geçerli olduğunu ileri sürer[182] ve ekonomik hukuk yerine toplumsal hukuk deyimini kullanır. Gurtvitch, bu noktada, Proudhon'un *atölye*ye tanıdığı ayrıcalık-önceliği bir yana atarken, yalnız Proudhon'a özgü olmayan *toplumsal*'ı *ekonomik*'e indirgeme eğiliminin de önünü kesmiş olur.

Gurvitch'e göre, toplumsal hukukun geçerli olacağı 'etkin bağlaşma' gruplarının ortak çabaları, maddesel üretimin yanı sıra çeşitli hizmetlere, güvenliğe, eğitime, kültürel etkinliklere vb... de ilişkin olabilir.[183] Toplumsal hukukun kapsamının böylesine genişlik kazanması, özyönetim yolunda herhangi bir etkinlik alanına, örgüte ya da eylem türüne, tarihsel ilke ya da toplumsal sınıfa genel-geçer bir ayrıcalık-öncelik tanıma ya da tarihsel misyon yükleme tehlikesini bertaraf eder. Örneğin Proudhon, *karşıtların dengelenmesi yoluyla evrensel uyum*a ulaşılması formülü uyarınca, karşıt öğeler arasında hiçbir geçişme, birbirini nitelik ya da kapsam bakımından değiştirme, karşılıklı ya da tek yanlı yok etme sürecini olası görüp hesaba katmaz: Proudhon'da Devlet-Toplum karşıtlığı kesin ve süreklidir.

Gurvitch'in Ekonomik Hukuk'tan kalkarak geliştirdiği Toplumsal Hukuk düşüncesinin güvenlik, eğitim gibi alanları da kapsıyor olması Devlet-Toplum karşıtlığını nitelik ve nicelik bakımından değişebilir kılar.[184] Devlet-Toplum karşıtlığının bu şekilde *göreli*leştirilmesi, bu karşıtlığı her şeyi açıklayan, dolayısıyla da yol gösteren ilk ve tek ilke şeklinde dogmalaştıran yak-

---

[182] Gurvitch, "La Déclaration...", loc. cit,. s, 86-88.
[183] Idem.
[184] Idem.

laşımları kökünden sarsar. Toplumsal Hukuk kavramının sağladığı bu kapsam genişlemesi karşısında anarko-sendikalistlerdeki *mekanik devlet* anlayışı ve *genel grev* formülü de iç ve dış tutarlılıklarını yitirmiş olurlar. Yine anarko-sendikalistlerin sendikayı, Gramsci'nin ise fabrika kurullarını gelecekteki toplumun modeli ve kurucu birimi olarak görmelerinin dayanakları da, bu kapsam genişlemesi karşısında tutarsız hale gelirler.

Gurvitch'in bu geniş kapsamlı toplumsal hukuk anlayışını temel alarak üzerinde ısrarla durduğu *denetleyici kurullar-yönetici kurullar* ayırımı[185] da, tümü kapsayıcı bir özyönetim kuramı açısından çok önemli bir katkı niteliğindedir. Denetleyici Kurul, işyeri personelinin ortak uğraş içinde oluşturduğu özerk toplumsal varlığın kendi iç-ilişkilerini düzenleyen toplumsal hukuku örgütlü biçimde dile getirecek olan organdır.[186] Ancak, işyerlerinden oluşan işletme ve endüstrilerin ekonomik ve teknik hâl ve gidişi, yalnızca tek tek üretim birimlerini değil, yaratılan hizmetin ve ürünün özelliklerine göre devleti, çeşitli yerel birimleri ya da kullanıcı ve tüketicileri de etkiler ve/ya da ilgilendirir. Bu durumda işletme ya da endüstrilerin yönetimi, işyeri kurullarındakilerden farklı unsurlardan oluşan ve farklı bir çerçeveyi temel alan kurullarca üslenilmelidir.[187] İşyerini temel alan kurullar, somut üretim birimlerini kapsar; yönetim kurulları ise, ürün ya da hizmetin toplumsal bakımdan anlamlı bir nitelik ya da nicelik kazandığı sınırın bu yanında kalan tüm üretim birimlerini kapsayan bir alan üzerinde karar sahibi olacaklardır. Bu yönetim kurulları, yalnızca işçilerin temsilcilerinden değil, ürün ya da hizmetin niteliklerine veya götürülme alanlarına göre, devletin, yerel birimlerin ya da kullanıcı ve tüketicilerin temsil-

---

[185] Ibid, s. 139-147.
[186] Ibid, s. 141.
[187] Ibid, s. 144.

cilerini de içereceklerdir.[188] Gurvitch'in yaptığı 'denetleyici kurul-yönetici kurul' ayrımı ve bunların bileşimleri, yetki konu ve alanları bakımından öngördüğü farklılıklar, global bir özyönetim kuramı yolunda çok önemli noktalardır.

Gurvitch için özyönetim, insanların toplum olarak, kendi yaşamları üzerinde egemenlik kazanıp özgürleşmelerine yönelik bir girişim olarak anlamlıdır; yoksa, işletme sahiplerini cezalandırmaya, toplumdaki egemenliği bir toplumsal sınıfın elinden alıp başka bir sınıfın eline vermeye, işçileri işverenleriyle uzlaştırmaya ya da üretimde verim arttırmaya yönelik bir araç olarak değil. Gurvitch'e göre özyönetim, aktif dayanışmanın yaşandığı tüm alanları kapsarken, özyönetim birimlerinin de, hem kendi aralarında sıkı ilişkiler kurarak bir bütün oluşturmaları, hem de ulusal planlamaya aktif katılma organları niteliği taşımaları zorunludur. Gurvitch, bürokratik bir planın ya da hepten plansızlığın egemen olup, özyönetim birimlerinin bir bütün oluşturamadığı bir ortamda, bu birimlerin yerel ve parçasal yararlara/çıkarlara sarılıp birbirlerinin aleyhine çalışan bencillik adacıklarına dönüşecekleri kanısındadır.[189]

Toplumsal hukuk kavramı, özyönetimi, sadece tepkisel-olumsuz bir nitelik taşıyan, dolayısıyla da hangi sisteme karşı bir tepki olarak ortaya çıktıysa, o sistem için işlevsel olan çerçevelerin içeriğini ters yüz etmeye yönelirken, aslında kendisine yabancı olan bu çerçeveleri dolaylı yoldan muhafaza eden bir model olmaktan çıkıp, kendisi için işlevsel yeni çerçeveler kurma gücüne sahip olumlu bir yeniden yapılaştırma tarzına dönüşmesini olanaklı kılan bir ilkeyle donatılmış olmaktadır: 'etkin bağlaşma'.

---

[188] Idem.

[189] G. Gurvitch, "Les Conseils Ouvriers" (1957'de Yugoslavya'da Konferans), in *Autogestion*, op. cit, s. 52-54.

Etkin bağlaşma esasında kurulacak yeni çerçeveler, özyönetime, ekonomik-toplumsal ve toplumsal-siyasal alanlar arasındaki ayırım ve kopukluğu pekiştiren yabancı çerçevelere hapsolmaktan kurtulup, toplumun tümünü kapsama yolunu açarlar. *Ekonomik* ve *siyasal*'ın kendilerine özgü yasaları uyarınca özerk bir biçimde gelişen özellikli evrenler oluşturup *toplumsal*dan kopmaları ve bu kopukluk noktalarında toplumun müdahalesine kapalı güç odaklarının oluşması, ekonomik-toplumsal-siyasal ayırımını dikkate almaksızın somut bir eser yaratma esasında oluşacak özyönetim çerçeveleriyle engellenecektir.

Gurvitch, özyönetimi ele alırken hiçbir sınıfı, kurumu, eylem ya da ilişki tarzını fetişleştirmez, tabulaştırmaz; *çoğulluk* bir veri, *bütünsellik* ise bir zorunluluktur; bu, özyönetimin, eşitlik ve özgürlüğü insanların tümü için amaçlayan moral yanına da kuramsal düzeyde tutarlılık kazandıran bir yaklaşımdır. Ancak bizce en önemli nokta, Gurvitch'in *sosyolojik olan*ı, hem kendi içinde hem de *etik olan*la tutarlı kılıp, özyönetime bütünsel bir kuruculuk kazandıran 'Toplumsal Hukuk' ve 'aktif bağlaşma'* kavramlarını geliştirmiş olmasıdır.

---

* Buradan sonra 'aktif bağlaşma' ile 'aktif dayanışma' terimlerini eşanlamlı olarak kullanacağız.

BÖLÜM II

SOSYOLOJİK BİR KATEGORİ OLARAK ÖZYÖNETİM

Buraya kadar, çeşitli düşünür ve düşünceleri, özyönetimin sorunsalıyla ilişkilendirerek inceledik. Bu bölümde ise, *bütünsellik,** *eşitlik* ve *özgürlük* parametrelerinin, birbirleriyle tutarlı biçimde somutlaşma koşullarını saptamaya çalışacağız.

İnsanın kendi kaderine egemen olma projesini toplumsal düzeyde gerçekleştirmeye yönelik bir girişim olan özyönetimin varolma alanı, tarihli toplumlardır. Tarih farklılaşmayı öngörür, farklılık ise tarihliliği; *her şey baştan beri varolsaydı, tarih olmazdı.* Bu durumda, özyönetimin bir parametresi olarak 'bütünsellik', yalnız farkları değil, farklılaşmayı da kapsayacak, dolayısıyla zaman boyutuna da sahip olacaktır. 'Eşitlik' bu şekilde anlaşılan bir 'bütünsellik'le eklemlendiğinde, artık 'özdeşlerin eşitliği' olarak anlaşılmayacaktır: 'özdeş'ler arasında 'eşitlik', en mükemmelinden (par excellence) bir 'tautologie'dir. Özdeşlerden oluşan bir evren için 'eşitlik' sahte bir sorundur; 'özdeşlik' ise, ancak insan zihninde üretilebilen soyut mantıksal bir kategoridir. Herhangi bir şey an-

---

* Bütünsellik, çeşitliliği öngörür; özdeşlerin bir aradalığı bir 'bütün' değil, bir 'toplam' oluşturur. Olası yanlış anlamaları önlemek için, 'bütünsellik' sözcüğünü 'tümü kapsayıcılık' biçiminde anladığımızı da belirtelim.

cak kendi kendisiyle özdeş olabilir; hatta bazı düşünce tarzlarına göre, hiçbir şey kendi kendisiyle bile özdeş değildir.[190] Somut tarihsel varlıklar arasında özdeşlik kurmak ancak metafizik aksiyomlarla mümkündür. Bizim bilimimizin ise tek aksiyomu varsa, o da insanın metafizik belirlenişinin olmadığıdır; özdeş kılmaksa indirgemeyi, budamayı, köleleştirmeyi, dondurmayı öngörür; bu, farklı olmayı ve farklılaşmayı kendi tekeline almak isteyen güçlerin ezeli-ebedi amacıdır ve 'tekel'in her türlüsü, 'eşitlik'in 'bütünsellik'le eklemlendiği bütün bağlamlarda en büyük aykırılığı oluşturur. Bu durumda, özyönetimin bir parametresi olarak 'eşitlik', ancak farklıların 'eşdeğerlilik'i şeklinde anlaşılabilir. 'Eşdeğerlilik'in, zaman boyutuna sahip bir 'bütünsellik'le eklemlenmesi, farklıların eşdeğerliliğinin ötesinde, 'farklılaşma özgürlüğü'nü verecektir.

'Özgürlük', 'Eşdeğerlilik' ve 'Bütünsellik'in birbirleriyle eklemlenip 'farklılaşma özgürlüğü'nü kurdukları bir bağlamda ise, başka farklıları özdeşleştiren, kendi dışındaki farklılaşmaları engelleyen güçlere yer yoktur. Buradaki özgürlük, 'başka'lara karşı, negatif, savunucu bir özgürlük değil, ***başka kalmak***'tan çok, ***başka hale gelmek***'e yönelik, kurucu, etkin bir özgürlüktür; 'varlık'ın tescilini aşan bir varolma ve yapma olanağıdır; istatistiksel ve statik soyut özdeşlerin, baştan donanmış oldukları bir hak değildir. Baştan tanınmış donanımların tümünü yadsıyan bu sorunsal için, kutsal, dokunulmaz, öncelikli, ayrıcalıklı ya da lanetlenmiş hiçbir şey, tabu ya da fetiş yoktur.

Bu durumu tarihsel-toplumsal içerikli kavramlar kullanarak şöyle dile getirebiliriz:

- Özyönetim için hiçbir toplumsal-ekonomik-siyasal çerçeve, kurum, örgüt, sınıf ya da kategori, baştan kabûl edilmiş bir ön-

---

[190] Georges Politzer, *Felsefenin Temel İlkeleri* (çev. M. Ardos), Sol Yay., Ankara, 1969, s. 86.

celik, ayrıcalık, dokunulmazlık, kutsallık ya da lanetlenmişlik taşımaz, kendi başına ve kendisi için bir amaç olamaz: ne özel mülkiyetin kutsallığı, ne de işçi sınıfının tarihsel misyonu; ne sendikal örgütlenmenin idealliği, ne de parti disiplinin erdemi; ne devletin yüksek çıkarları, ne de halkların kardeşliği vb..

- Özyönetim, kendi dışındaki hiçbir proje, değer ya da ülkünün gerçekleştirilme aracı olarak anlaşılamaz: ne geçmişin mutlu kırsal yaşamını yeniden kurmanın, ne işçi verimliliğini arttırmanın, ne ekonomik kalkınmayı hızlandırmanın, ne işçi egemenliğini kurmanın, ne de sınıflar-arası barışı ya da sınıfsız toplumu kurmanın vb....

Özyönetim, bir yönetim ya da örgütlenme tekniği olarak değil, bütünsel ve sistemli bir sosyo-ekonomik-siyasal yapılaşma yolu olarak ele alınmak zorundadır. Bu niteliğiyle özyönetim:

Bir örgütlenme modeline indirgenemez,

Herhangi bir örgütün ya da başka bir toplumsal birimin modeline dayandırılamaz, böyle bir modeli ayrıcalıklı kılamaz,

Farklı bir rasyonelliğin ürünleri olan çerçeveler esas alınarak uygulanamaz; hatta bu çerçevelerin tümünü kapsasa bile,

Yönetme işlevini, herhangi bir toplumsal grup, sınıf ya da kategorinin tekeline vermenin aracı olamaz,

Toplumsal etkinlik alanlarının biri ya da birkaçıyla sınırlandırılamaz.

- Farklı bir sistemin yapıları içinde işlerlik kazanamayacağına göre, özyönetim, toplumun tümünü *etkin bağlaşma (sociabilité active)* ilkesi esasında yeniden yapılaştırmak zorundadır.

Ortak bir eserin meydana getirilmesinde eşit derecede zorunlu, dolayısıyla da eşdeğerli, ancak farklı işlevler esasındaki bir

işbölümü-işbirliği içinde oluşmuş, *toplumsal hukuk*a göre varolan toplumsal gruplar, özyönetim için işlevsel çerçevelerin varlıksal temelini, somut içeriğini oluşturacaklardır.

A) TOPLUMSAL HUKUK VE ORGANİK BÜTÜNLÜK

Toplumun, kendi farklılaşma süreci üzerinde bilinçli müdahalesi olarak özyönetim, toplumun kendi kendisini yeniden üretimini en katılımlı biçimde belirleyip gerçekleştirmesine olanak verecek çerçeveleri oluşturmak zorundadır. Bu yeniden yapılaştırma sürecinde, baştan konulmuş hiçbir fetiş ya da tabu etkili olmayacak, önceden seçilip hazırlanmış hiçbir model başat kılınmayacaktır.

Proudhon *atölye*yi, anarko-sendikalistler *sendika*yı, Gramsci *fabrika kurulu*nu, özyönetimli toplumun, hem ilkesel modeli hem de somut nüvesi olarak görmüştür. Burada yapılan *parçanın bütüne model edinilmesi*dir ki, yanlıştır. Ancak daha da önemlisi, farklı bir bütün içinde oluşmuş ve işlev kazanmış bir toplumsal çerçevenin, varlık ve işlevini özyönetim içinde de aynı şekilde sürdürmesi öngörülmüş olmaktadır ki, bu da özyönetimin bütünü kapsayan bir yapılaştırma sistemi olarak anlaşılmasıyla çelişir.

I) Değişim Değeri ve Ekonomik'in Özerkliği

Atölye ya da fabrika, işlevsellikleri, bireysel ve kollektif gereksinimleri gidermenin büyük ölçüde toplumsal yeniden üretimin meta-nesneler ve meta-hizmetler aracılığıyla gerçekleşme yöneliminin başat olduğu bir sistemde doruğa ulaşmış çerçevelerdir: toplumdaki gücü, pazar için meta üretimi sürecinden kaynaklanan, doğal ya da üretilmiş tüm nesneleri metalaştırdığı ölçüde de

pekişen bir sınıfın egemenliği için/altında işlevseldirler. Zira değişim değeri, gereksinim duyanın, gereksinimini karşılama yol ve araçlarından kopmuşluğu ölçüsünde varlık kazanır.

Varlıkları bu kopukluğa dayanan toplumsal gruplar, gerek varlıklarını sürdürmek, gerekse egemenliklerini pekiştirmek için bu kopukluğu sürdürüp keskinleştirmek, -işvermeye, üretimi düzenleyip belirlemeye ve ürünü pazarlamaya ilişkin- karar verme tekellerini güvence altına almak ve yoğunlaştırmak zorundadırlar: *ya* **egemen,** *ya da* **yok** *olmaya mahkûmdurlar; varlıkları somut bir eseri yaratma yolundaki aktif dayanışmadan kaynaklanmaz.* Bu zorunluluk içinde, üretim araçları üzerindeki denetimlerini arttırmak, kendilerinin varoluşsal yönelimleri, doğal eğilimleri, sınıfsal iradeleridir.[191] Bütün tarihsel biçimler için olduğu gibi, varlığını ve varoluş tarzını, doğrudan ve yalnızca teknolojik determinizmle açıklayamayacağımız bir biçim olarak *fabrika*yı, bu yönelimin mekansal bir dile gelişi olarak da ele almak zorunludur. Bu yönelim açısından elverişli bir fiziksel biçim olan *fabrika,* üretim araçlarının özel mülkiyeti ve ücretli emeğin sürdürülmesi açılarından işlevsel bir birim oluşturur. Fabrikanın, fiziksel birim niteliğini yitirmesi söz konusu olmasa bile, üretimin belirlenişini toplumun doğrudan müdahalesine kapatan ve kendi özel amaçlarını egemen kılan özerk bir çerçeveye fiziksel temel oluşturmaktan çıkması gerekmektedir.[192]

Atölye, fabrika, işyeri ya da işletme, belirli nesnelerin ya da hizmetlerin üretildiği birimlerdir. Bu nesne ve hizmetlerin meta niteliği kazanmaları, bu birimlerde üretilmelerinden kaynaklanıyor değildir. Söz konusu metalaşmanın kaynaklandığı nokta, bu birimler üzerinde denetim ve karar verme yetkisine sahip birey

---

[191] Jean-Marie Chanvier, "L'URRS, l'Ere du Management", in *Les Temps Modernes,* No. 350, Eylül 1975, s. 217, 218.

[192] Gorz, "Le Despotisme...", loc. cit., s. 434, 435.

ya da grupların, üretilen nesne ve hizmetlerle karşılanacak gereksinimlere sahip olanların doğrudan denetimi altında olmayıp, kendi özerk amaçlılığını taşıma hak ve/ya da olanağına sahip olmalarından kaynaklanır. Bu yetki, ister özel mülkiyet hakkından, ister siyasal konumdan, ister fiziksel-askerî güçten, ister bu birimlerde çalışıyor olmaktan kaynaklansın, üretimin belirlenişinde, somut gereksinimlerin karşılanması dışındaki bir amacın açıkça ya da üstü kapalı biçimde etkili olması, üretimi somut bir eseri oluşturma yolunda aktif bir dayanışma süreci olmaktan çıkartır. Ürün, ***kullanım değeri***nden farklı bir değer, ***değişim değeri*** kazanırken değişim değerli çıktının tüm girdileri gibi, emek de değişim[193] değerli bir meta'ya dönüşmüş olur.

Üretilen nesne ya da hizmetin üreticileri, kullanıcıları ya da tüketicileri ile üretimi belirleme yetkisine sahip olanlar arasındaki çakışmazlık ölçüsünde, bu yetki sahiplerinin üretim araçlarının kullanımı, üretimin nicel ve nitel özellikleri ve ürün üzerindeki denetimlerini etkinleştirmeyi amaçlayan *fiziksel*, teknolojik, malî, ticarî ve toplumsal biçimleri oluşturmaya ve korumaya yöneleceklerini belirtmiştik. Fabrika, atölye, işletme vb... gibi birimlerin, ***fiziksel bütünlük*** ile ***özel amaçlılık***'ı çakıştıran biçimlere sahip olmaları, özyönetimin, patron ya da yönetici egemenliğini işçilere devretmeye indirgenmesine yol açmamalıdır. Bu durumda, özyönetim, kendisine tepki teşkil ettiği egemenlik ilişkisinin çerçeve ve kategorileri dışına çıkamayıp, yeniden yapılaştırma gücüne ve bütünsel bir niteliğe sahip olmanın çok uzağında, genellikle ***grup mülkiyeti*** yönelimleri doğuran ve yeni egemenlik ilişkilerinin türemesine yol açan 'ersatz' (ikame) bir yönetim tekniği olmanın ötesine geçemeyecektir.

---

[193] Alan Swingewood, *Marx and Modern Social Theory*, Macmillan Press, Londra, 1975, s. 98; Charles Bettelheim, "Sur la Persistance des Rapports Marchands dans les Pays Socialistes", in *Les Temps Modernes*, No. 293, Şubat 1970, s. 1425-1430.

Eşdeğerliliği, toplumun tümü için öngören özyönetimde, toplumdaki gereksinimleri karşılama araç ve olanaklarını kullanma hakkının herhangi bir grup ya da kurumun tekeline verilmesi düşünülemez. Bu gereksinimleri gidermeye yönelik üretim birimlerinin, kendi iç ilişkilerinin düzenlenmesi konusu hariç, tüketici ve kullanıcı olarak ya da başka biçimlerde kendi faaliyetlerinden etkilenen grupların doğrudan müdahalesine kapalı tutulmaları da özyönetimle çelişir.

Bu üretim birimlerinin kendi başlarına birer amaç oluşturması, toplumdaki gereksinimlerin karşılanmasına, yani toplumun kendi kendisini yeniden üretmesine ilişkin karar verme yetkisinin bazı gruplar elinde toplanmasının doğrudan ya da dolaylı bir sonucu olarak ortaya çıkar. Bu tekel, ister üretim araçlarının 'özel mülkiyet'iyle, ister 'uzmanlık'la, ister 'proleter olma'yla temellendirilsin, özyönetime tümüyle yabancı ve aykırı bir durumdur. Toplumun, ihtiyaçları karşılama -yani kendi kendisini yeniden üretme- araçlarından şu ya da bu şekilde koparılmasından kaynaklanan karar verme tekelleri, ister işletme veya firma ister bürokratik planlama görünümünü alsınlar, özyönetim çerçevesinde yeri olmayan kurumlardır.

Bu karar odakları, aktif dayanışmaya dayanan somut toplumsal varlıkların oluşumuna, dolayısıyla da toplumun doğrudan müdahalesine kapatılmış bir *ölü toplumsallık* alanı meydana getirirler: etkinlikleri, somut bir eser ortaya çıkarma esasında değildir; organik toplumsal varlıkların kurduğu *toplumsal haklar düzeni*ni dışsal müdahalelerle parçalayıp, soyut birimlerin üretim süreci dışından edinmiş oldukları haklara bağımlı kılmaya yöneliktirler.

İhtiyaçların karşılanmasına ilişkin karar verme yetkisi, bu ölü toplumsallık alanında toplandığı ölçüde, ihtiyaç sahipleri soyut ihtiyaç biçimlerine, bunları karşılamaya yönelik etkinlik ve ürünler ise, özelleştirilmiş mal biçimlerine dönüştürülmüş olur:

her bir biçimin bütün diğerleriyle ilişkiye girebildiği homojen bir biçimler evreni oluşur. Bu homojenliğin sağlanması bütün *biriciklik, özgüllük* ve *nitelik*lerin aynı ve tek bir birimle ölçülebilir niceliklere indirgenip birbiriyle toplanabilir, birbirlerinden çıkartılabilir kılınmalarıyla mümkün olmuştur. Soyut ve -aynı birimle ölçülüp ifade edildikleri ölçüde- özdeş kılınmış olan bu biçimler arasındaki her türlü ilişki, söz konusu biçimlerin taşıdıkları ölçüt-birim miktarlarına, yani sahip oldukları değişim değerlerine göre kurulur.

Bu *ölü toplumsallık* alanında her şey ve herkes (nesne, ürün, davranış, söz, tutum, kişi, vücut, organ...), değişim değeri birimine çevrilebilirlikleri ölçüsünde hesaba katılırlar.[194] Egemen olan yönelim, toplumsal yeniden üretimin tümünün meta üretimine dönüşmesi doğrultusundadır. Statik ve istatistiksel birimler aracılığıyla homojenleştirilmiş metalar arasındaki tek farklılaşma, nicel boyutta gerçekleşir: somut zorunluluk, soyut bir 'olabilir de olmayabilir de'liğe (contingence), biriciklik ise sıradanlığa dönüşür; yaratmak üretmek'e, eser de ürün'e indirgenmiş olur.

Toplumun kendisini yeniden üretmesi meta üretimine indirgendiği ve ihtiyaçların karşılanması da değişim değeri aracılığıyla gerçekleştiği ölçüde, somut toplumsal varlıkların *eser yaratma süreci* içinde oluşturdukları *haklar düzeni*nden bağımsız bir ekonomik rasyonellik egemenlik kazanır. Girdiği alanlardaki tüm varlıkları bütün münferit ve özgül niteliklerinden koparıp, hepsini, her şeyleriyle aynı ölçüt-birime vurulabilir, değişim değerli niceliklere indirgeyen ekonomik rasyonellik, toplumdan kaynaklanmış tüm düzenleme çerçevelerini yıkacaktır.

Organik bütünlüklerle çakışmayan ve kendi başlarına birer amaç kabûl edilen çerçevelere sokulduğu ölçüde, toplumsal ye-

---

[194] Swingewood, op. cit., s. 98-101.

niden üretim meta üretimine indirgenmiş ve toplumdaki ihtiyaçlar karşısında göreli bir özerklik kazanmış olur. Varlıkları bu özerkliğe dayanan aracı kurumların (serbest piyasa ya da merkezi bürokratik plânlama) doğal yönelimi, bu özerkliği sağlamlaştırmak olacaktır. Ancak, ihtiyaçlardan tümüyle bağımsız bir toplumsal yeniden üretim düşünülemeyeceğine göre, bu özerkleşmenin de belirli bir sınırı olacaktır.

Ekonomik rasyonelliğin zorunlu bir öncülü, talep'in varlığıdır. Talep ise, kendisine sunulan metaların dışında, onlardan farklı, onlara indirgenemez *nitel* bir bütünlük olarak bir ***karar öznesi***nin varlığını öngörür, ki bu öznenin mümkün en küçük birimi bireydir. Oysa kullanım değerine sahip bir varlık olarak insanın da değişim değerli bir niceliğe indirgenip metalaştırılması mantıksal olarak mümkündür.[195] Ancak böyle bir durumda, talep'i var eden ***nitel karar öznesi*** ortadan kalkmış, dolayısıyla ekonomik rasyonellik, temel öncülüyle birlikte geçerliliğini de yitirmiş olacaktır. Aslında böyle bir şeyin toplumsal-tarihsel olarak gerçekleşmesi olanaksızdır.* Büyük ölçüde meta üretimi biçiminde gerçekleşse de (ve de bu şekilde gerçekleştiği için), global toplumsal üretim, toplumun kendi kendisini üretmesi çerçevesi dışına çıkamaz; toplumdaki ihtiyaçlar karşısında bağımsız değil, ancak özerk olabilir; aksi halde üretimin her türlüsü varlık nedenini yitirmiş, sosyolojik olarak olanaksız hale gelmiş olur.

Meta üretimi, bireysel ya da kollektif toplumsal varlıkların duydukları ihtiyaçları karşılamak üzere doğrudan belirleyip gerçekleştirdikleri toplumsal bir etkinlik değildir. Meta üretiminin kararlaştırılmasında, somut kişi ve gruplar olarak ihtiyaç sahibi insanlar

---

[195] Swingewood, op. cit, s. 98.

* Ekonomik rasyonelliğin sonuna kadar tutarlı kalmasının, yani mutlaklığa ulaşmasının olanaksızlığı, onun göreliliğinin, dolayısıyla da toplumun tümüne değil, ancak bir bölümüne göre rasyonel olabileceğinin en açık kanıtıdır.

değil, değişim değerli nicel 'şey'lere tercüme edilmiş ihtiyaçlar dikkate alınır ki, burada üretim artık sadece ekonomik bir etkinliktir.

II) Meta Üretimi ve Siyasal'ın Özerkliği

Ekonomik etkinlik alanının, her şeyi metalaştırma yönelimini sonuna kadar izleyip, kendi varlık koşulunu yok etmeksizin özerk varlığını sürdürmesi bir özdenetimi ya da dışsal bir denetimi zorunlu kılar ki, bu da ekonomik, malî ve toplumsal siyaset biçiminde somutlaşır.

Ekonomik gidişin, toplumun ihtiyaçlarına global düzeyde bağlı kılınmasına yönelen bu siyasetler, siyasetin tanımı gereği, bu işi, üretimi meta üretimi olmaktan çıkarıp somut toplumsal varlıkların doğrudan müdahalesine açarak, yani *ekonomik*'in *toplumsal* karşısındaki özerkliğini gerileterek gerçekleştirmezler; ya birey esasında homojenleştirilmiş, ya sınıf esasında eşitsizleştirilmiş, ya da tarih-dışı, insan-üstü bir amaç esasında köleleştirilmiş bir global toplumu esas almak zorundadırlar: siyasal etkinlik de ekonomik etkinlik gibi ancak soyut birimler esasında homojen kılınmış bir ortamda özerklik kazanabilir ve siyasetin varlık koşulu, yönetim işlevinin somut toplumsal süreçler ve varlıklar dışında yoğunlaşmasıdır.

Siyasal nitelikli olan, toplumsal olanın somut farklılığını ve düzenleyici gücünü, bütün işlemlerinde soyut ve özdeş birimleri temel alan genel bir haklar düzenine indirgeyerek, toplumsal nitelikli her şey karşısında ve üstünde egemenlik kazanır. *Ekonomik olan*ın varlık koşulu, tüm farklılık, özgüllük ve biricikliklerin aynı ölçüte vurulabilir niceliklere indirgenmesidir; toplumun tümünü işleme-gelir birimler esasında çerçevelendirme yönelimi taşır. Siyasal ve ekonomik boyutların, *toplumsal olan* karşısında bağımsızlaşıp özerklik kazanmaları, karşılıklı olarak birbirlerini yaratıp bü-

tünleyen olgulardır: insanın eşitlik ve özgürlüğünü *toplumsal hukuk* aracılığıyla gerçekleştirmeye yönelen özyönetim, siyasal ve ekonomik alanlarda aynı anda birden yoğunlaşmak zorundadır; bu alanlardan yalnızca birisinde yoğunlaşarak hedefine ulaşması düşünülemez. Meta üretimine dayalı bir toplumsal konfigürasyon içinde, *ekonomik*'in baskıcı özerkliğinin üretildiği çerçeveleri veri olarak alan bir özyönetim, kendi temellerini baştan yıkmış olur.

Üretim araçlarının özel mülkiyeti bir hak olarak kabûl edildiği ölçüde, üretim birimleri de toplumda egemenliğe sahip olmanın, hem kaynağı hem de somutlaşma alanı haline gelebileceklerdir. Bu egemenliğin, üretildiği noktada kısıtlanıp geriletilmesi, topyekûn özgürleşme açısından büyük öneme sahiptir: bu mülkiyet biçimi varoldukça, üretim sürecini ve birimlerini temel alan bir özyönetime doğru atılan her adım anlamlı olacaktır. Ancak üretim araçlarının özel mülkiyeti, toplumda egemenlik kazanmanın kaynağı olmaktan çıkıp, bu egemenlik başka süreç ve çerçevelerde üretildiği ölçüde, bu birimlerin, ekonomik rasyonellik açısından işlevsel olan özerk amaçlı çerçeveler olmaya devam etmeleri, bir yandan *ekonomik rasyonellik*in ve onun zorunlu bütünleyicisi olan *siyasal rasyonellik*in toplumsal olanı boğmaya devam etmeleri, bir yandan da özyönetimin, gerçek güç odaklarına ilişmeyen, parçasal bir yönetim tekniğine indirgenmesi sonucunu verecektir.

Kendi dışında belirlenmiş toplumsal ya da ekonomik global siyasetlerle birlikte varolan bir özyönetim ise, toplumsal hukuku tüme yayan bir sisteme dönüşmeyip, parçasal bir yönetim tekniği düzeyinde kalacaktır. Ekonomik ve siyasal ilişkiler, toplumsal karşısında özerk ve egemen alanlar olarak varlıklarını sürdüreceklerdir.

Toplum-Devlet kutuplaştırması, Proudhon'dan kaynaklanır, anarko-sendikalistlerde ise mekanik bir biçim alır. Burada söz

konusu olan, metodolojik bakımdan verimli olan bir ayırıma, ontolojik bir öz atfedilmesidir. Devlet, yaşanan toplumsal zamanın dışında, kendi mutlak erekselliğini bütün zaman ve koşullarda değiştirmeksizin taşıyan, tümüyle özerk ve kompakt bir varlıkmış gibi ele alınmış olmaktadır.[196] Özellikle anarko-sendikalistler, devletin kendisine karşı çıkmalarına temel olan niteliklerini belirleyen koşulları değişmez, tarih-ötesi bir veri olarak ele almaktadırlar. Karşı oldukları, toplumsal süreçler karşısında devletin sahip olduğu egemen konumdur. Devletin konumu, toplumsal yeniden üretimi siyasal olarak, yani somut süreçlerin dışında belirlenen bir iradeyle düzenleme gücüne sahip olmasından kaynaklanır. Siyasal iradenin bu özerkliği ise, toplumun varlıksal temelini oluşturan somut toplumsal varlıkların organik bütünlükleriyle çakışmayan soyut çerçeveleri işlemsel kılmasına dayanır. Bu çerçeveler ise rastlantı sonucu belirlenmiş değildir. Bunlar, üretim araçları üzerinde karar verme gücüne sahip olanlar açısından işlevsel olan çerçevelerdir. Proudhon ve anarko-sendikalistlerin *toplumsal hukuk*un ayrıcalıklı alanı olarak gördükleri *atölye, fabrika* gibi üretim birimleri, kendi özerk amaçlılıkları olan çerçevelerdir. Ancak bu, bütün zamanlar için geçerli ve zorunlu bir durum değildir; toplumdaki gereksinimlerin giderilmesinde, meta üretiminin başat olduğu bir ortamda ortaya çıkmıştır. Toplumsal yeniden üretimi meta üretimine indirgeyen çerçeveler veri kabûl edildiği ölçüde, toplumsal hukuku *yeniden üretimin tümü*ne yayabilecek yeni toplumsal çerçevelerin oluşması engellenmiş, devletse toplumun doğrudan müdahalede bulunma sınırları dışında varlığını sürdürmüş olacaktır.

Devlette, toplumsal hukuka karşıt, onun dışında, onunla çelişen değişmez bir öz gören anlayışların temelinde, toplumsal yeniden üretimin ekonomist bir yorumu yatar. Toplumsal yeni-

[196] Bkz. Gramsci, *L'Ordine Nuovo*, op. cit., s. 398.

den üretim, toplumsal gereksinmelerin karşılanmasına yönelik etkinliklerin tümü olarak anlaşıldığında, bu üretimin organik bütünlüğe sahip somut toplumsal varlıklarca gerçekleştirilen işlere dönüştürülmesi mümkün olacaktır. İhtiyaçları duyanlarla, bunları karşılama olanakları arasındaki kopukluk kapandığı ölçüde, bu ölü-toplumsallık alanında oluşmuş kurumların özerklikleri sınırlanmış, toplumdaki karar birimleri ile somut toplumsal varlıklar arasındaki çakışmazlık payı da azalmış olacaktır.

III) Aktif Dayanışma ve Toplumsal'ın Yeniden Bütünleşmesi

Özyönetim, kendi dışındaki bir amacı gerçekleştirme aracı olmayıp, kendi amaçlılığı ve buna uygun kurucu ilkesi bulunan bütünsel bir yapılaştırma sistemidir. Projesi, insanın kendi yaşamını, kendi bilinçli müdahalesiyle toplumsal yapılar düzeyinde düzenlemesini olanaklı kılmaktır.

Bütün zamanlarda ve koşullarda geçerli, bir kerede verilmiş, evrensel, mutlak, metafizik, tekçi, 'insan-ötesi' bir 'İnsan' anlayışına düşmediği ölçüde, özyönetimin, yaratmayı amaçladığı bir insan türü de olmaz: insan, tarihsel-toplumsal ilişkileri, dolayısıyla çeşitliliği ve değişkenliği içinde, farklılaşarak varolur. Kendisiyle ve diğer insanlarla özdeşliği, ancak somut yaşamdan soyutlanıp, toplumsal varlıktan koparılmış statik ve istatistik bir birime indirgenmesi pahasına sağlanabilir. Toplumu, bu birimler esasında düzenlemeye yönelik her sistem, budayıcı, öldürücü dolayısıyla da baskıcı, farklılığa ve farklılaşmaya karşı bir nitelik taşır. Oysa, özyönetimde amaç, çeşitlilik ve farklılaşma içinde gerçekleşen insanı, onun hiçbir yanını budayıp yok saymaksızın kavrayabilen toplumsal çerçevelerin kurulup işlemsellik kazanmalarıdır. Özyönetimin önereceği ve kendisine yöneleceği mükemmel, tamamlanmış, kapalı ve ideal bir toplumsal konfigürasyon yoktur: insanın farklılaşmalarını izleyebilecek yetenekte bir örgütlenme

ilkesine sahip olması gerekir. Özyönetimin işi, soyut ve özdeş birimlerle değil, hareket halindeki, dolayısıyla farklı ve farklılaşan toplumsal varlıklarladır: pratikte gerçekleştirmesi gereken şey 'farklılaşma özgürlüğü'dür. Bunu sağlayacak ve özgürlüğün bir ayrıcalığa dönüşmesini önleyecek olan ise, özgürlüğü öngörülen varlıkların tümünün kendi aralarında 'eşdeğerli' olarak kabûl edilmeleri ve bunun bir ilke niteliği kazanmış olmasıdır.

Eşitlik, özgürlüğün kurucu ilkesidir. Özgürlüğün somut farklılar düzeyinde somutlaşmasının önkoşulu, eşitliğin somut süreçler dışından getirilen, soyut özdeşleri temel alan, dolayısıyla da somut farklıların eşitsizliğini meşrûlaştıran bir kategori durumuna getirilmemesidir. Çeşitliliğin, bütünün birliğini sağlayıp eşdeğerlilik kazanması, farklılaşmanınsa organik bütünlüğün zorunlu bir anını oluşturması aktif dayanışma grupları içinde gerçekleşir. Bu türden gruplar, özyönetim için toplumsal yeniden yapılaşmanın işlemsel birimlerini oluşturacaklardır.

Ortak bir eseri yaratmak için ve yaratırken varolan bu gruplarda birim, belirli hak ve görevlerle önceden donatılmış soyut birey değildir. Soyut bireylerin, süreç dışından getirdikleri hak ve görevleri esas alarak düzenlenmiş bir sürecin öngörülene uygun biçimde gerçekleşmesi, bu hak ve görevleri saptayıp gözetecek ve geçerli kılacak bir kurumun varlığını gerektirir. Böylesine bir işlevi yüklenecek kurum ise, denetim yetkisi ve yaptırım gücüyle donatılmış özel ve aşkın bir kurum -devlet- olacaktır. Bu şekilde sağlanacak olan ise en fazla, soyut bireylerin pasif eşitliğidir. Somut ve farklı kişilerin aktif eşitliği ise, ancak eşdeğerlilik biçiminde gerçekleşebilir. Yaşanan sürecin öncesinde ya da sonrasında yer alan soyut hak ve görevler söz konusu değildir; süreci oluşturan işlevsel farklılaşma-dayanışma ilişkilerinin doğurduğu organik bütünlük içinde herkes yerli yerindedir; kişinin, kendisini farklılaştırarak grupla bütünleştiren somut ey-

lemi, onun, hem hakkı hem de görevidir. Aktif toplumsallığın yaşandığı gruplardaki bu eşitlikçi ilişkiler, yasa ya da tüzüklerin getirdiği hak ve yükümlülükler aracılığıyla değil, ortak eseri ortaya koyma sürecinin zorunlu kıldığı dayanışmalı katılma içinde ortaya çıkacaklardır.

Gurvitch'in Proudhon'daki *ekonomik hukuk* düşüncesini esas alarak geliştirdiği *toplumsal hukuk* kavramı, varlıksal temelini bu ilişkilerde bulur. Toplumun yeniden üretilmesine, yani gereksinimlerin global düzeyde karşılanmasına ilişkin tüm etkinliklerin düzenlenmesinde, toplumsal hukukun geçerli kılınması, özyönetimle eşanlamlıdır. Soyut hak ve görevlerle donatılmış birimleri esas alan her türlü düzenleme, toplumsal hukukun dile gelmesini dışsal bir müdahaleyle engellemiş olur. Ortak eser yaratmanın organik çerçevelerini esas alan bir toplumsal yapılaşma ise, toplumsal hukuku örgütlü biçimde dile getirmiş olacaktır. Böyle bir toplumda, gereksinimler mal alış verişi yoluyla giderildiği ölçüde insanların da kendilerini yeniden üretebilmek için, her şeyi önce değişim değerine göre yapıp, varlıklarını ancak bu yolla elde edebildikleri değişim gücü aracılığıyla sürdürmek zorunda kalmaları,[197] yani yabancılaşmaları söz konusu olmayacaktır. İhtiyaç sahipleriyle, bu ihtiyaçları giderme olanakları arasındaki ilişkinin yalnızca değişim değeri aracılığıyla kurulabilmesi, somut tutum, duygu ve davranışlar yerine, ölçülebilir soyut birimlerin işlemsel olduğu bir ölü-toplumsallık alanını toplumsal yeniden üretim için zorunlu ve belirleyici hale getirir; tarihsel-toplumsal olanın nitelliğini nicele indirgeyerek tekelleşen güç odakları, toplumda egemenlik kazanırlar. İhtiyaçlarla bunların karşılanmasına ilişkin etkinliklerin kararlaştırılmasını bir araya getiren çerçevelerse, değişim değerinin aracılığını gereksiz kılarak, bu egemenlik odaklarının kaynaklandığı ölü-toplumsallık alanını ortadan kaldırmış olacaklardır.

---

[197] Tolan, *Yabancılaşma*..., op. cit., s. 157, 159.

B) SERİYEL BÜTÜNLER VE SİYASAL ÇOĞULCULUK

Organik bütünlüğe sahip gruplar, bütünleştirme derecesi bakımından farklılık göstermenin yanı sıra, varlıklarını da somut bir eserin yaratılması süresince kazandıklarından, 'burada ve şimdi'nin parçasallığı dışına uzanabilmeleri ancak kendi aralarında oluşturacakları birlikler, federasyonlar ve toplumsal kategoriler esasında oluşacak örgütler aracılığıyla mümkün olacaktır. Somut bir eserin ortaya konması esasında oluşan aktif dayanışmalı gruplar, ne somut kişilerin bütün an ve konumlarını kapsayabilirler, ne de toplumun zaman içindeki sürekliliğini ve mekân içindeki bütünlüğünü sağlamanın tek çerçevesi olabilirler. Bu durumda, organik bütünleşmeden kaynaklanmayan, fakat bireylerin, gerek gönüllü-iradî katılımını gerekse ortak özelliklerini esas alan klüp, dernek, birlik gibi toplumsal birimlerin, aktif dayanışma gruplarının yanı sıra var ve etkili olmaları, bir yandan somut kişilerin aynı anda sahip oldukları değişik rol, beklenti ve yönelimlere toplumsal boyutta ifade edilme olanağı vermiş, bir yandan da organik karar birimlerinin yerel ve anlık perspektifleri aşmalarına katkıda bulunmuş olacaktır.

Ulusal savunma ya da dış ticaret gibi, bağımsız değişkeni özyönetimli toplumun dışından kaynaklanıp belirlenen konularda siyasal ya da ekonomik rasyonelliğin geçerli olması, ne bu alanların özyönetim kapsamı dışında bırakılmasına ne de parçasal özyönetim birimlerinde ufalanmasına yol açmalıdır. Birinci durumda, bütünsel bir özyönetimden söz etmek olanaksız olur; ikincisindeyse ya etkililik irrasyonel bir merkezsizleştirmeye feda edilmiş ya da bu etkisizlik görünümü ardında, aslında etkili, ancak denetim-dışı güç odaklarının oluşmasına fırsat verilmiş olacaktır.

Ulusal savunma konusunda işlemsel çerçeve, tek bir toplumun tercihlerine bağlı olarak belirlenmemiştir. Tanımı gereği, tepki

niteliği taşıyan savunma, kendisine tepki teşkil ettiği ya da edeceği güçler için geçerli olan kategoriler veri kabûl edilerek geliştirilmek zorundadır. Bugün için ulusal savunmada temel çerçeve, ülkesi ve halkıyla ulus-devlet'tir. Özyönetim bu gerçeklik karşısında, ne geri çekilmeli ne de bu gerçekliğe gözünü kapamalıdır. Yapılacak şey, bu çerçevenin zorunluluğunu kabûl edip, bu çerçeve içinde toplumsal belirleme, denetim ve/ya da etkileme yollarını gerçekleştirmeye yönelmektir. Devlet, somut toplumsal varlıkları soyut bireysel yurttaşlara indirgemeye yönelen siyasal bir kurum olduğuna göre,[198] devlet merkezli her türlü etkinliği demokratikleştirmenin, yeterli olmasa da zorunlu koşulu, siyasal demokrasi, dolayısıyla da çoğulculuktur. Bu ise, farklı seçeneklerin geliştirilip sunulmasını, savunulmasını, oylanmasını, bütün bunların pratik koşulu olarak da farklı siyasal örgütlerin varlığını zorunlu kılar.

Dış ticaret de, ekonomik rasyonelliği, dolayısıyla değişim değerinin belirleyiciliğini, toplumun global ihtiyaçlarını ve olanaklarını da kapsayacak biçimde geçerli kılan bir alandır. Değişim değerinin belirleyiciliği ise, nesne ve hizmet üretiminin toplumsal çerçevelerde belirlenip gerçekleştirilmesine dayanan özyönetime, hem yabancı hem de aykırıdır. Organik bütünlük esasında oluşmuş özyönetim birimlerince gerçekleştirilecek bir dış ticaret, ya bu birimlerin toplumsal, dolayısıyla özyönetimli niteliklerinden pek çok şey yitirip, ekonomik rasyonelliğe bağlı, özyönetselden çok, özerk birimlere dönüşmelerine, ya da dış ticarette başarısız kalmalarına yol açacaktır. Bu durumda, dış ticaretin, merkezi bir örgütün tekeline bırakılmasının, özyönetimle uzlaşan bir çözüm olduğunu söyleyebiliriz. Ancak böyle bir merkezleşmenin toplumda yeni egemenlik ilişkilerine yol açma tehlikesi büyüktür. Böyle bir tekelin örgütleme, karar verme ve uygulama çerçevesi, toplumsaldan çok jeo-politik ve

---

[198] Lefebvre, *Marx'ın*..., op. cit., s. 149-159.

demografik-politik birimler olan ülke ve halkı esas alır. Böyle bir çerçeve içinde, demokratikleşmenin, yeterli olmasa da zorunlu koşulu, soyut, bireysel siyasal yurttaşın birim olarak alındığı genel oylama, dolayısıyla da farklı seçenekler ve bunları sunan, savunan farklı örgütlerin bulunmasıdır.

Söz konusu merkezî birimler arasında toplumun bütünsel ve uzun dönemli çıkarları açısından eşgüdüm sağlamayı zorunlu bir işlev haline getirmenin tek mümkün yolu ise, aktif dayanışma grupları esasında gerçekleştirilecek yaygın bir toplumsal katılmadır. Eşgüdümleme işlevinin tek bir kuruma verilmesi ise, yeni bir egemenlik odağının oluşmasına yol açacaktır. Bu eşgüdümleme işlevi, pazar koşullarına, değişim-değeri için meta üretimine, *ekonomik*'in, dolayısıyla da *siyasal*ın *toplumsal*a egemen olmalarına yönelinmediği ölçüde zorunluluk kazanır. Zorunlu biçimde varolan bu işlev, belirli bir kurum tarafından resmen ve açıkça üslenilmediği takdirde, sınırları ve gerçek aktörleri belirsiz, dolayısıyla da toplumun bilgisine, müdahalesine ve denetimine kapalı özerk bir etkinlik alanı yaratacaktır. Bu özerk alanda yeni güç odaklarının oluşması ve bunların da yeni egemenlik ilişkileri türetmeleri ise kaçınılmaz olacaktır. Böylesi bir gelişmeyi önlemek bakımından, parlamento, referandum ya da doğrudan seçim biçimini alabilecek ve çeşitli ölçülerde yetki devrini de gerektirebilecek siyasal nitelikli bir katılma, etkili olabilir.

Çoğulcu bir siyasal katılma, etki ve sonuçlarıyla, hem toplumun tümünü hem de uzun dönemi kapsayan büyük girişim ve köklü değişikliklerde de geçerli olabilecektir. Ancak bu katılma biçimini, özyönetim açısından ele alırken dikkat edilmesi gereken nokta, bunun toplumdaki tüm etkinliklere yaygınlaştırılacak ideal bir biçim değil,[199] tek bir toplumun girişimiyle de-

[199] Bkz. Ibid, s. 161.

ğiştirilmesi olanaksız veriler karşısında benimsenmek zorunda kalınan *istisnâi* ve *ehven-i şer* bir yol olduğudur. Siyasal katılmaya konu olacak merkezî yapıların -etkinlik alan ve konuları, örgütlenme ilke ve biçimleri ve yetki sınırları açısından- organik toplumsal birimlere dayanan demokratik ve bütünsel bir planlamaya bağlanması özyönetimin varlıksal koşulu olacaktır.[200] Aksi halde, bu merkezi yapıların toplumsal etkinliklerin tümünü kapsamaya yönelmeleri tehlikesi ortaya çıkacaktır.

Ampirik'i teorik olana feda etmekle, ancak teorik diye fiktif'e yönelenmiş olur. Fiktif ise tanımı gereği ampirik'ten kopuktur ve bu kopukluğu ölçüsünde de ampirik'i kavrayıp denetleme ve yönlendirme yetenek ve gücünden yoksundur. Özyönetimi ele alırken böylesine fiktif bir yaklaşım içinde, merkezsizleştirmeyi (décentralisation, ademi-merkeziyetçilik) kayıtsız şartsız yararlı bir fetiş haline getirip, siyasal demokrasiyi ve onun temsilî biçimlerini ise bütün zamanlarda ve koşullarda 'kötü', 'burjuvazinin şeytansı çocuğu' olarak görmek, özyönetimi statik bir model durumuna düşürecek ve kendi öz kurucu ilkesine sahip bir yapılaştırma yolu olmaktan uzaklaştırmış olacaktır.

Organik toplumsal varlıkların yanı sıra seriel (kategori esaslı) ve fonksiyonel birimlerin de belirli alan ve ölçülerde yer alıp etkili olacakları bileşimler, gerek anlık ve yerel bencilliklerin gerekse soyut ve genel perspektiflerin indirgeyiciliklerini karşılıklı olarak dengeleyebileceklerdir.

Farklı türden birimlerin birlikte varolmaları, kollektif yaşamı, bireysel varoluşun belirli ölçülerde feda edilmesi pahasına girilen ya da böyle bir sonuç veren bir çerçeve olmaktan çıkartacak; demokrasi kavramı ise, azınlığın çoğunluk haline gelebilme

---

[200] Gurvitch, "İş Konseyleri", loc. cit., s. 52; Gurvitch, "L'Avènement des Conseils d'Usine" in *Autogestion*, op. cit., s. 28-32.

olanağı olmanın ötesinde, azınlığın, içinde çoğunluk oluşturduğu yeni çerçeveler kurma olanağı biçiminde zenginleşmiş olacaktır.

Özyönetimde, planlama da bu farklı türden toplumsal birimlerin oluşturacakları bileşimler aracılığıyla kurulacak geçici 'ben, biz ve onlar', 'burası ve orası' ve 'şimdi ve başka zaman' dengelerinin, teknolojik ve toplumsal bakımdan işlemsel ve anlamlı bir süreç çerçevesinde örgütlü dile gelişi olarak, özyönetsel bir işleve sahip olacaktır.

Tüm tekelleştirici farklılık ve çerçeveleri geçersiz kılmaksızın, somut insanın, her türlü budayıcı ve baskıcı çerçeveden kurtulup tüm farklılıklarını dile getirme olanaklarına kavuşması düşünülemez: farklıların bütünsel eşdeğerliliğinin önkoşulu, ayrıcalıksızlıktır. Bu bağlamda, özgürlüğün içeriği, kişi ya da grupların, somut toplumsal süreçler dışından getirip saklı tuttukları haklardan değil, toplumsal katılım sürecinde gerçekleştirdikleri edimlerden oluşur. Böyle bir özgürlük anlayışı doğrultusuna yerleştirilmediği takdirde, başkalarını kendi kendilerini yeniden üretme olanaklarından yoksun kılma yetkisiyle donatılmış bir *tekelleştirme hakkı* ya da *edimsiz bir güvence* biçiminde somutlaşan bir mülkiyet hakkı özyönetim çerçevesi içinde yer alamaz.

Başına getirilen sıfat, ister özel, grupsal, kooperatif, kollektif veya devletsel olsun isterse de toplumsal, toplumsal yeniden üretim olanaklarını belirli kişi, grup ya da kurumların tekeline sokma ve hem kendilerinin hem de başkalarının üretime katılmalarını engelleme olgusu ve/ya da yetkisi biçiminde somutlaşan bir mülkiyet, yabancılaştırıcı işleviyle, insanın kendi kaderine egemen olması projesiyle de çelişir. Özyönetimin uygulamada dikkate alacağı en önemli ilke, doğal ve üretilmiş olanaklar üzerinde hiçbir kişisel, grupsal ya da kurumsal tekelin oluşturulmasına meydan verilmemesidir. Toplumun kendi ihtiyaçları-

nı karşılama olanakları üzerindeki her türlü tekel, bu ihtiyaçların *meta*lar aracılığıyla karşılanmasına, yani toplumsal yeniden üretimin meta üretimine dönüşmesine, dolayısıyla da egemenlik ilişkilerinin ortaya çıkmasına yol açacaktır. Şöyle ki, hiçbir egemenlik beşer-üstü ve tarih-üstü bir veri, bir durum ya da bir 'şey' olmayıp, toplumda, toplumun global yeniden üretim biçimine *içkin* olarak üretilir: toplumsal yeniden üretim meta üretimine dönüştüğü ölçüde, bu üretimin biçimlenip belirlenmesine esas teşkil eden değişim değeriyle kullanım değeri arasında ortaya çıkan *çakışmazlık alanı* global toplumsal çabanın egemenlik üretimine giden bölümüne tekabül eder ve egemenlik ilişkilerinin varlıksal temelini oluşturur. Özyönetimin mülkiyetten yana ya da ona *karşı* önceden belirlenmiş bir tavra sahip olması ise, hem özyönetimin özgürlükçü niteliği ve özgürleştirici işleviyle çelişir hem de onu *yeniden yapılaştırıcı bir yol* olmaktan çıkartıp, tepkisel, dolayısıyla da parçasal-parçacı, evrensele uzanamayan bir toplumsal egemenlik aracı durumuna indirgemiş olur.

Kurucu ilke olarak *toplumsal hukuk*u, temel birim olarak da *aktif dayanışma gruplarını* alan özyönetimin, tarih içinde gerçeklik kazanma koşulları ve biçimleri de yine kendi doğasıyla tutarlı olarak belirlenecektir. Hangi alan ve boyutta olursa olsun, özyönetim dışardan, yukarıdan getirilemez. Böyle kurulmuş bir özyönetim, her şeyi kapsasa bile, kendisini kuran gücün kaynaklandığı alanı kapsayamaz, onun egemenliğine son veremez. Bu durumda, özyönetim, kendi yolunu kendisi çizen tümü kaplayıcı bir toplumsal olgu olmaktan çok, kendi dışından konulmuş amaçlılıklara bağlı bir teknik olarak gelişebilir. Konjonktürel koşulların da elvermesiyle, bütünü kapsamayan özel anlaşmalar yoluyla ya da özel kişi ya da grupların öznel tutum ve seçişleri doğrultusunda kurulup, işte bu yüzden de toplumun tümü üzerinde ağırlık ve etkiye sahip olacak boyutla-

ra ulaşmayan her türlü parçasal özyönetim, gerek süre gerekse nitelik olarak doğrudan doğruya kendisine olanak veren konjonktürle sınırlı, kendisini tercih eden öznel tutum ve niyetlere bağımlı marjinal bir olgu olarak kalacaktır.[201]

Özyönetim, meta üretiminin egemen olduğu global bir yapı içinde, mevcut çerçevelerin yalnızca bir bölümünde uygulandığı sürece, muhtemel sonuç, piyasa kurallarınca davranan ya da özyönetsel yetkilerin, bu kurallara en uygun kararları vereceğine inanılan kişi veya ekiplere devredildiği, birimsel-yerel bencillikler içinde birbirleriyle rekabet eden ve grup mülkiyetine yönelen birimlerin ortaya çıkmasıdır.[202] İşletme-içi özyönetim, işletme özerkliğine dönüştüğü ölçüde, özyönetimin birleştirici, toplumsallaştırıcı işlevinden söz etmek de olanaksızlaşacaktır. Özyönetim, başarılacak somut bir işin, kendisiyle ilgilenen ve kendisinden etkilenen kişilerin bu etkilenme temelinde oluşturdukları somut toplumsal varlıklar tarafından planlanıp, örgütlenmesi ve başarılması süreci ve çerçevesi dışında/dışından gerçekleştirilemez. Ancak parçasal ve/ya da dıştan güdümlü olanları da dahil, tüm özyönetim uygulamalarını,[203] yine de, bir kere tanınmış bir hakkı geri almanın, onu vermekten çok daha zor, daha yüksek bedelli olacağını ve tarihin boşuna yaşanmış bir deney[204] olmadığını da dikkate alarak değerlendirmek gerekir.

Belirli bir toplumsal oluşum tipine özgüllüğünü veren özelliklerin, tüm mümkün sonuçları ve zorunlu koşulları ile birlikte ele alınarak kendi aralarında ilişkilendirilmeleri, ne toplumsal-tarihsel somut bir oluşumu örnek almak demektir ne de somut

---

[201] Bkz. Georges Gurvitch, "İşçi Konseyleri", loc. cit., s. 50-51.

[202] Bkz. Milojko Drulovic, "The Reality of Millions of People" in *Socialist Thought and Practice*, No. 11, Eylül 1980, s. 64.

[203] Georges Gurvitch, "L'Avènement...", op. cit., s. 30.

[204] Said Halim Paşa, *Buhranlarımız*, Tercüman 1001 Temel Eser, İst., 1973, s. 103.

tarihsel-toplumsal oluşumlara örnek olma iddiasını taşır. Burada söz konusu olan, metodolojik bir girişimdir. Amaçlanan, zihinsel düzeyde bir *anlama objesi* kurup, somut tarihsel-toplumsal oluşumları saptama ve açıklamada kullanılabilecek kavramsal bir *araç* elde etmektir. Epistemolojik (burada metodolojik) ile ontolojik (burada toplumsal) düzeyler arasında bilinçli ve sürekli bir ayırım çabası olarak da tanımlayabileceğimiz bilimsel süreç, epistemolojik ile ontolojik'in birbirleriyle özdeşleştirilmesi ölçüsünde ya en sıradanından bir ampirisizme, ya da en tumturaklısından bir tarih felsefesine dönüşür. Bu tehlikenin bilinci içinde, özyönetimin ancak tümü kaplayıcı bir toplumsal olgu halinde varolabileceğini ve yine ancak bu niteliğiyle ele alınabileceğini vurgulamak istiyoruz: herhangi bir program ya da tasarı çerçevesinde gerçekleştiği ve ele alındığı ölçüde, özyönetim bir örgütleme tekniğine, toplum - dar anlamıyla- bir örgüte, tarih ise mesai saatlerinin toplamına ya da bir iş programına indirgenmiş olacaktır.

Özyönetim, yaşayan toplumsal varlıkların mümkün bir çerçeveleşme ve eklemleşme tarzı olmasının dışında öngörüldüğü ve/ya da gerçekleştiği ölçüde, sosyolojik açıdan, bu 'Özyönetim'i özyönetim olarak ele almak olanaksızlaşacaktır.

BÖLÜM III

TOPLUMSAL - TARİHSEL GERÇEKLİK DÜZEYİNDE ÖZYÖNETİM

Bu bölümde, bazı tarihsel-toplumsal olgu ve olayları, özyönetimin önceki bölümde bir araya getirmeyi denediğimiz özellikleri açısından ele alıp değerlendirmeye çalışacağız.

Bu olay ve olguları seçerken, istisnaî ya da marjinal olmayıp, tüm toplumla eklemli olmalarına dikkat ettik.

A) PARİS KOMÜNÜ

Paris Komün'ü, önceden planlanıp hazırlanmaksızın, doğrudan doğruya tarihsel bir durumdan doğmuştur.[205]

1870 Fransız-Alman Savaşında III. Napolyon yenilip Almanlara teslim olur. Paris'te halk ayaklanıp, imparatorluğu kaldırır. Ancak, kurulan Ulusal Savunma Hükümeti de Almanlara karşı başarılı olamaz: düşman ilerleyip Paris'i kuşatır.[206] Ağırlaşan yaşam koşullarından en fazla etkilenenler işçi ve zanaatkâr-

---

[205] G. Bourgin-A. Adamov, *Paris Komünü*, Ağaoğlu Yay., İstanbul, 1968, s. 9-21.
[206] *Devrimler ve Karşı Devrimler Ansiklopedisi*, Gelişim Yay., İst., 1975, C. 11, s. 484.

lardır. Bu arada hükümet, Paris Belediye ve Kurucu Meclis seçimlerini erteler; hoşnutsuzluk daha da artar. Ulusal Muhafız taburlarında -ki bunlar, subayları seçimle belirlenen ve gönüllülük esasına dayanan demokratik kuruluşlardır ve mevcutlarının çoğunluğunu Parisli işçi ve zanaatkarlar oluşturmaktadır- ve başkentin bütün ilçelerinde halk komiteleri kurulur. Bunların yasal statüleri yoktur; ancak güçlerini halkın arzularını dile getirmekte olmalarından almaktadırlar.[207] Seçimler yapılır; yeni kurulan Ulusal Meclis, ilk oturumunda, cumhuriyet ilân etmeyi reddeder;[208] komitelerle hükümet arasındaki karşıtlık daha da yoğunlaşır; komiteler, Ulusal Muhafız Merkez Komitesi çerçevesinde birleşirler.[209] Merkez Komitesi, Paris'in ateşkes koşulları uyarınca Almanlar tarafından işgal edilecek mevkilerindeki topların işçi mahallelerine taşınmasını kararlaştırır.[210] Hükümet buna karşı çıkar, topları devlet malı ilân eder. Oysa bu toplar, kuşatma sırasında Parislilerin bağışlarıyla döktürülmüştür. 17-18 Mart gecesi hükümet birlikleri toplara el koymak üzere harekete geçerler; Ulusal Muhafızlardan öldürülenler olur. Olayın sabahında halk ayaklanır, hükümet birliklerindeki askerler de ayaklanmaya katılırlar. Ulusal Muhafızların da harekete geçmesi karşısında hükümet, ordudan arda kalanlarla birlikte Meclis'in toplandığı Versailles'a kaçar. Aynı gün Paris'te yönetim, Merkez Komitesinin eline geçer ve 72 gün sürecek Paris Komünü kurulmuş olur.[211]

İçinde tek bir politikacı bile bulunmayan Merkez Komitesi, Paris'ten kaçan hükümetin yerine yeni bir hükümet olma niyetinde değildir; bir hafta içinde, önce basın özgürlüğü ve siyasal

---

[207] Ibid, s. 482.
[208] Ibid, s. 485.
[209] Idem, Bourgin-Adamov, op. cit., s. 29.
[210] *Devrimler* .., op. cit., s. 485; Bourgin-Adamov, op. cit., s. 30, 31.
[211] Bourgin-Adamov, op. cit., s. 31; *Devrimler*.., op. cit., s. 488.

af ilân edip, sıkıyönetimi ve harp divanlarını kaldırır, sonra da seçimleri yapıp, yönetimi 26 Mart'ta yeni seçilen Komün Meclisine devreder.[212] Her 20 bin kişiye bir temsilci esasında kurulan Komün Meclisi 85 üyelidir. Bunlardan 21'i burjuva, 30'dan fazlası da işçi temsilcisidir. Geri kalanlarsa memur, öğretmen, doktor, gazeteci, sanatçı ve aydınlardan oluşmaktadır. Siyasal görüş olarak, Blanqui'ciler ve Proudhon'cular üyeliklerin yarısını almışlardır. Bunların yanı sıra Jakobenler, Birinci Enternasyonal yandaşları ve bir de Marx'çı meclis'e girmiştir.[213] Bir yandan Almanlarla, bir yandan da Versailles'lılarla çevrili olan Komün'ün ömrü, son bir haftaya gelinceye kadar Versailles'lılarla mevzî çatışmalar ve uzlaşma girişimlerinin birbirlerini izlemesi içinde geçer. Versailles'lıların saldırmasıyla başlayan son haftaki sokak çarpışmalarında ise 20 bin kadar şehit veren Komün, 27 Mayıs 1871'de[214] kanlı bir şekilde bastırılır.

Paris Komünü, kısa sürmüş ve sınırlı bir alanda gerçekleşmiştir; ama Fransa'nın başkenti Paris'te gerçekleşmiştir; istisnadır, ama marjinal değil, sınırlıdır, ama parçasal değil; örgütsel bir program uyarınca planlanıp gerçekleştirilmiş ya da önceden hazırlanmış ise hiç değildir. Bir olaylar dizisi içinde oluşup doğmuş ve kendi varlığını sürdürmüştür. Yıktığı çerçevelerin geçerli olduğu bir ortam ve dönemde önceden ve zihinsel düzeyde planlanmamış olması, Komün'ü tepkiselliğin negatif bağımlılığına ve kısırlığına düşmekten kurtarmıştır. Komün, kendisinden önce varolanlara soyut bir karşıtlık taşımanın çok ötesinde, kurucu bir nitelik oluşturmuştur. Mevcut çerçeveleri değiştirmeksizin onların içeriklerini ters yüz etmeyle sınırlanmış

---

[212] *Devrimler* ..., op. cit., s. 490-492; Bourgin-Adamov, op. cit., s. 31-41.
[213] Boufgin-Adamov, op. cit., s. 39-40; *Devrimler*..., op. cit., s. 492; Marx-Engels-Lenin, *Paris Komünü Üzerine* (çev. Kenan Somer), Sol Yay., Ankara 1977, s. 19.
[214] *Devrimler*..... op. cit., s. 499.

olmayıp, yaşayan toplumsal varlıklar esasında yeni çerçeveler kurup, geçerli kılmıştır: kendi yönelimiyle tutarlı işlevsel koşullar yaratmış, dolayısıyla da yalnızca koşulların ürünü olarak kalmamıştır.

Komün *aile*ye baştan belirlenmiş bir karşıtlık taşımaz; ancak ulusal muhafızların tüm dul ve yetimlerine ***meşrû olan-olmayan farkı gözetmeksizin*** aylık bağlar ve evlilik dışı doğmuş[215] tüm çocukları Komün'ün manevî evlatları olarak ilân eder. Bu şekilde aile, hukuksal işlemselliğe sahip tek çerçeve olmaktan çıkmakta, kadın-erkek ilişkilerini yasal yaptırımlarla desteklenen tek tip bir çerçeveye hapsolmaktan kurtarmaya yönelik adımlar atılmış olmaktadır. Geçerli saydığı tek ölçüt, bu konuda kadınla erkeğin oluşturduğu, ***organik bütünlüğe sahip toplumsal yeniden üretim birimi***dir.

Komün'ün özel mülkiyetin kaldırılmasına ilişkin bir ilke kararı ya da bir programı yoktur; tek yaptığı, toplumsal varoluş üzerinde engelleyici bir tekel biçiminde somutlaştığı anda ve noktada bu hakkın geçerliliğini yok saymak olmuştur. Kira ödemelerinin ertelenmesini, sokağa atılmış kiracıların istedikleri takdirde evlerine üç ay süreyle yeniden yerleşmelerini öngören, ev ve otel sahiplerinin kiracılarını onların rızaları olmadan çıkartmalarını yasaklayan, kiralık ev ve pansiyonlara evsiz ulusal muhafızları ve evleri bombardımanda yıkılmış olanları yerleştirmek üzere el konmasını öngören kararname de bu tutuma bir örnektir.[216] Burada, özel mülkiyetin kaldırılması, mülk sahiplerine zarar ya da ceza verilmesi, mülksüzlerin mülk sahiplerinin yerine geçirilmesi gibi tepkisel, dolayısıyla da mülkiyet çerçevesini esas alıp onun içinde, ona bağlı olarak biçimlenmiş bir a-

---

[215] Marx et al..., *Paris*..., op. cit., s. 184; Adamov-Bourgin, op. cit., s. 48.
[216] Marx et al..., *Paris*..., op. cit., s, 185.

maç yoktur. Mülkiyet hakkı, ne yüceltilmekte ne de lanetlenmektedir; ancak toplumsal ihtiyaçlar ile bunları karşılama olanakları arasına girip birleşmelerini engellediği anda ve engellediği için ve ölçüde yok sayılmaktadır; yoksa kendisi karşısında olumlu veya olumsuz bir tavır alınan evrensel bir kategori olarak hesaba katılmış değildir. Burada söz konusu olan, basit bir içerik değişikliği değil, mülkiyetin insanların yaşamına hipotek koyan bir çerçeve olmaktan çıkarılmasıdır; böyle bir tutumun dinamiği ise, özel mülkiyete ya da mülk sahiplerine karşıt olmaktan değil, *insan yaşamını yeniden üretilmesini olanaklar ölçüsünde özgürleştirme* amacından kaynaklanmaktadır.

Komün, sahipleri tarafından terkedilmiş atölye ve fabrikalar konusunda da benzer bir tutuma sahiptir. Bu işyerlerinin *mülkiyeti* eski sahiplerinden alınıp, devlet ya da bireyler topluluğu gibi yine soyut bir birime *süreç-dışı bir donanım olarak devredilmez.* Bu atölyeler 'devredilmez kollektif sermaye'li şirketler yoluyla, içlerinde çalışan işçilere devredileceklerdir.[217] Artık burada, nesneleri değişim değerleri halinde işleme tâbi tutan, onlara kullanım süreçleri ve amaçları dışında bir değer atfeden ve bu niteliklerinden yararlanma olanağını özel kişilerin tekeline veren bir mülkiyet söz konusu değildir; sermayenin devredilemezliği, artık sermaye olarak da adlandırılmaması gereken üretim araç ve olanakları üzerinde söz sahibi olmayı, bunları varlıksal özellikleri uyarınca kullanıyor olma, yani (atölyeyi çalıştırma esasında) *toplumsal süreç ve varlığa katılma* koşuluna bağlamış olmaktadır. Buradaki toplumsal sürecin ve onunla birlikte oluşan toplumsal varlığın dışında, atölye üzerinde hak, söz ve karar sahibi olunması söz konusu değildir. Bu durumu atölye mülkiyetinin basit bir el değiştirmesi olarak göremeyiz. *Atölye,* kendisinin kullanı-

---

[217] Bourgin-Adamov, op. cit., s. 69; Guillerm, Bourdet, op. cit., s. 133.

mından ve kullananlarından bağımsız, değişim değerli bir nicelik, bir mülkiyet nesnesi olmaktan çıkıp, belirli bir toplumsal sürecin maddesel çerçeve-öğesi olarak, bu süreci oluştururken oluşan *toplumsal varlık içinde eritilmiş, toplumsallaştırılmış olmaktadır*. İç-düzeni de bu toplumsallaşmışlığıyla uyumlu olarak biçimlenen *atölye*de, işçiler yöneticilerini, atölye ve ekip şeflerini artık kendileri seçmekte ve bunları görevlerinden alma yetkisine sahip bulunmaktadırlar; ücretleri, çalışma saat ve koşullarını saptayanlar da yine işçilerdir.[218] Ancak daha da önemlisi, her akşam toplanıp ertesi gün neler yapılacağını belirleyen fabrika komiteleri de kurulur ki, bu, mevcut verilerin düzenlenmesinden yeni verilerin, koşulların yaratılması aşamasına, yani planlamaya uzanan yolun başlangıcıdır.

Komün'ün, atölyelerini terk etmiş mal sahiplerine ilişkin tutumu da bizim açımızdan çok önemlidir: üretim araçlarının özel mülkiyetine sahip olmuş olmaları kesinlikle cezalandırılacak, kendilerine zarar verilmesini meşrû kılacak bir durum değildir. Atölyeleri karşılığında bir tazminat alacaklardır; ancak Komün, bu eski patronları, aynı zamanda bir tür asker kaçağı olarak görmektedir:[219] atölyelerinin çalışmasını durdurmakla toplumun kendisini yeniden üretmesine ket vurmuşlar, ihtiyaçlarla bunları karşılama olanakları arasında bağ kurulmasını engellemişlerdir. Bu değerlendirmedeki işlemsel çerçeve, soyut bir kategori olarak mal sahipliği değil, toplumun kendisini yeniden üretmesine ilişkin bir işlev olarak atölye işletmeciliği ya da yöneticiliğidir. Komün bu noktada da tepkisel, bağımlı, parçacı değil, kurucu, yapıcı bir nitelik göstermektedir. Ne bir sınıfı kutsar, ne bir diğerini lanetler, ne de önceden düşünülmüş bir denge durumunu bir ülkü haline getirir.

---

[218] Guillerm, Bourdet, op. cit., s. 133.
[219] Bourgin-Adamov, op. cit., s. 69.

Komün'ün, değişim değerine ve bunun ayrıcalıklı aracı olan para'nın kullanımına karşı da önceden tasarlanmış bir tavrı ve programı yoktur. Ancak, örneğin, rehin bırakılmış eşyaya ilişkin Komün kararı, kullanım değeri karşısında değişim değerini yok sayan bir nitelik taşır: karşılığında verilen borç, ödenmiş olsun olmasın, giysi ve çamaşırlar, mobilya, kitap, yatak örtüsü, yorgan ve aletler gibi eşya, sahiplerine geri verilecektir.[220] Burada önemli olan, bu kararın yalnızca gündelik kullanımda değerli olan nesneleri kapsıyor olup, rehindeki diğer eşyaya ilişmemesi ve bu eşyanın kullanım değeri karşısında parayla ifade edilen ilişkiyi yok saymasıdır. Yine çok önemli bir nokta da, *Komün*'ün, rehincilik yapanları tasfiye etmek ya da cezalandırmak gibi bir amaç gütmemesidir: ne rehnedenden yanadır ne de rehinciden; ***insanı, mevcut yaşama olanaklarından koparan, yoksun bırakan ilişkileri parçalayarak kendi yolunu sürdürmektedir.***

Komün'ün baştan karşı olduğu kurumlar da vardır, ancak bunlara ilişkin işlemleri de basit bir tepkiselliğin çok ötesindedir; bu kurumların çerçevesini koruyup, içeriğini ters-yüz etmek Komün'ün tarzı değildir. Toplumsal etkinlikler üzerindeki tekelleri yıkarken, kendisine bağlı yeni tekeller kurmaya yönelmez.

Komün, ulusal eğitimi kilise tekelinden çıkarır; ancak bu işi kendi tekeline almaya da girişmez ve ilçe belediyelerinin sorumluluğuna verir.[221] Tiyatrolara yapılagelmekte olan sübvansiyonlar kaldırılır; amaç, devletin bu yolla tiyatroları güdümleyerek sanat etkinliklerine müdahale etmesine son vermektir: tiyatroların kendi aralarında bir şirket biçiminde örgütlenip özerkleşmeleri sağlanır. Aynı doğrultuda, Güzel Sanatlar Okulu bütçesi kaldırılıp,

---

[220] Marx et al..., *Komün*..., op. cit., s. 185.
[221] Guillerm, Bourdet, op. cit., s. 134.

Sanatçılar Federasyonu etkin kılınır.[222] Komün, imparatorluk bürokrasisini tasfiye eder, ancak kendi bürokrasisini kurmak için değil: idarî görevlere seçimle gelinecek, seçmenler seçtikleri kişiye her an görevinden uzaklaştırma yetkisine de sahip olacaklardır; bu görevlilerin maaşları ise işçi ücretleriyle eşitlenir ve birden fazla görevde bulunmaları yasaklanır. Komün, tasfiye olunan düzenli ve sürekli ordunun yerine kendi ordusunu kurmaya da yönelmez; silahlı güç, artık yalnız gönüllü halk milislerinin elinde bulunacaktır.[223] *Komün'de temel yönelim,* toplum yaşamında söz ve işlev sahibi birimlerin somut toplumsal varlıklarla çakışacak biçimde belirlenmesidir. Başka bir anlatımla, *somut toplumsal varlık-(resmi/biçimsel) siyasal birim farkının ortadan kaldırılmasıdır.*

Siyasal görüş, meslek, işkolu, yöre, mahalle ve atölye esasında oluşmuş, farklı yapı ve yoğunlukta pek çok grup ve örgüt, gerek yarattıkları kamuoyu, gerek doğrudan sundukları önerilerle, Komün Meclisi üzerinde etkili olarak, bir yandan *yasama*da etkin bir role sahip olmuşlar, bir yandan da işçi ücretlerinden kısan patronları, kaçakçıları, spekülatörleri, kaçakları, ihmalci subayları saptayıp ihbar etmek, belediye hizmetlerine katılmak, savaştan zarar görenlere ve muhtaçlara yatak-yiyecek, Ulusal Muhafızların iaşesi için de kaynak bulup sağlamak[224] suretiyle *yürütme*ye dolaylı biçimde de olsa katılmışlardır; bu şekilde, yasama ve yürütme erklerine[225] birlikte sahip olan Komün Meclisini dengelemişlerdir.

Komün, devletin *hareket halindeki toplum* tarafından emilmesinin ve feodal ya da kontraktüel (sözleşmesel) değil, organik

---

[222] Bourgin-Adamov, op. cit., s. 52.
[223] Ibid, s. 47; *Devrimler...*, op, cit., s. 492-494; Marx et al..., *Paris Komünü...*, op. cit., s. 204; Guillerm, Bourdet, op. cit., s. 135.
[224] Bourgin-Adamov, op. cit., s. 61-68.
[225] Marx et al..., *Paris Komünü...*, op. cit., s. 20-21.

olarak çoğulcu bir toplumsal demokrasinin ilk gerçekleşme belirtilerini sergilemektedir.

Komün, kaynaşma halindeki toplumsal varlıkları birer işlemsel birim olarak almadığı, hesaba katmadığı noktalarda ve ölçüde başarısız kalmıştır; örneğin Ulusal Muhafızları yeniden örgütleme işi, meslekten subaylara verilmiştir.[226] Bu subaylar, aynı atölye ya da mahalleden gelen, birlikte gönüllü yazılmış, kuşatma sırasında aynı siperi paylaşmış, birlikte barikat kurmuş vb..., kısacası ortak bir iş esasında birleşip kaynaşmış insanları, özellikle yaşa ve diğer biyolojik, fiziksel, meslekî vb... ölçütlere dayanan kategorilere ayırmışlar; bu insanları, birlikte oluşturdukları toplumsal birimlerden koparmaya girişmişler, ancak başarılı olamamışlardır.[227] Daha da önemlisi, bu girişimin doğurduğu tepkiler, Komün'ün savunma gücünü parçalayarak zayıflatmıştır. Soyut ölçütler esasında oluşturulan birlikler, Versailles'lıların saldırıları karşısında çözülmüş, yalnızca sokak ve mahalle düzeyinde örgütlenebilen[228] savunma ise, komüncülerin büyük kahramanlık ve özverilerine karşın, eşgüdümsüzlük içinde etkisiz ve başarısız kalmıştır.

Burada, şuna işaret etmek isteriz: özyönetim açısından, yaşayan toplumsal varlıkların etkinliklerinin yer ve zaman içinde eşgüdümlenmesi,

- bu somut toplumsal varlıkları, özgüllük ve özerkliklerinden soyutlayıp, bireylerine indirgedikten sonra soyut kategoriler esasında yeniden ve değişik bir biçimde kümeleştirmekle gerçekleştirilemez; bu kategorilerin varlıksal içerik kazanmaları ancak dışsal bir gücün zorlamasıyla mümkün olur ki, bu durumda da özyönetimden söz edilemez;

---

[226] Guillerm, Bourdet, op. cit., s. 135.
[227] Ibid, s. 134-136.
[228] Bourgin-Adamov, op. cit., s. 87-101.

bu somut toplumsal varlıkların, eşdeğerli ve özerk ortak nitelikli birimler olarak kendiliklerinden bir uyuma ulaşacakları inancına bağlandığı durumda ise, insanın kendi yaşamına bilinçli müdahalesini öngören Prometheus'cu tutuma aykırı metafizik bir insan anlayışı işlemsel kılınmış, eşdeğerlilik toplumsal-organik kökeninden koparılarak, baştan verilmiş soyut bir niteliğe indirgenmiş olur.

Kendiliğinden kurulacak bir *doğal uyum* görüşü, özerk toplumsal varlıkların eşdeğerliliğini, organik bütünleşme sürecinin öncesine ve dışına alıp peşinen edinilmiş/donanılmış bir nitelik haline getirmekle, eşdeğerlilikleri varlıksal bir özellik olarak doğuştan verilmiş özerk bireylerin doğal uyumunu öngören liberal ekonomi anlayışının,[229] birimleri çok-bireyli kılınmış bir versiyonu olmaktan öteye gidememektedir. Paris Komünü'nün, eşgüdümsüz sokak çarpışmalarıyla geçen son bir haftası göstermiştir ki, somut toplumsal gruplar, Ulusal Muhafızların yeniden örgütlenmesinde esas alınan soyut kategorilerin kendi varlıklarının parçalanması tehdidi karşısında kendi içlerine kapanıp büzülmeye yönelmişlerdir. Bu gruplar dış saldırı karşısında, aralarında bir uyum kurup bütünleşmek yerine, sokak ya da mahalle temelinde atomlaşıp, yerel perspektif ve bencilliklere sıkı sıkıya sarılmışlardır. Savaştıkları yön ve an bakımından düşmanın inisiyatifine bağımlı kaldıkları ölçüde, organik bütünlüğe sahip özerk bir varlık oluşturma çerçeveleri dışsal güç tarafından ve bu güç için elverişli olacak biçimde belirlenen bu gruplar, aralarındaki tüm duygu, niyet ve amaç birliğine ve düşmanın ortaklığına karşın, birbirlerini etkili biçimde destekleme ve bütünleşme olanağını bulamamışlardır.[230]

---

[229] Denis, op. cit., C. I, s. 210-212.
[230] *Devrimler...*, op. cit., s. 499-5-3.

Ortak bir eseri yaratma esasında eklemlenmedikçe, birey ve toplulukların ortak konum, duygu ve amaçlara sahip olmaları, özerk ve özgül bir toplumsal varlık yaratmalarına yetmemekte, toplayıcı -bütünleştirici demiyoruz, zira bütünleşme ya organik, dolayısıyla da ya içseldir ya da yoktur-, dışsal, dolayısıyla da baskıcı bir gücün yokluğunda -birbirlerine benzer, hatta birbirleriyle özdeş, ancak organik bütünlükten yoksun- bireyler temelinde atomlaşmaya yol açmaktadır. *Bütünleşmeyi yaratan* ise, ortak özelliklere dayanan kategoriler değil,[231] somut bir işi ortaklaşa başarırken ortaya çıkan işbölümü içinde biçimlenen farklıların, birbirlerine *karşılıklı muhtaçlıklarının doğurduğu* ve gönüllülüğün çok ötesinde bir zorunluluk kazanan *organik dayanışmadır.*

Komün'ün en önemli özelliği, *siyasal*ı, toplumun üzerinde, onu boğan baskıcı özerk bir alan olmaktan çıkartıp, toplumsal yaşam içine emip eritmeye yönelmiş olmasıdır. Burada siyasal etkinlik dışlanmış ya da böyle bir şey öngörülmüş, tasarlanmış değildir; ancak toplumdaki etkinliklerin biçimlendirilmesinde özellikli, öncelikli ve kendisine özgü örgütlenme ve eylem biçimleri bulunan özerk bir alan olarak da ele alınmamıştır.

Komün'de, toplum yönetimine ilişkin farklı görüşlere sahip ve etkin gruplar vardır.[232] Ancak bunlar, toplumsal grupların toplumsal kararlar üzerinde etkili olabilmek için kendilerini desteklemek ve kendilerine katılıp değişik ölçülerde özerkliklerini devretmek zorunda oldukları ve toplumsal katılmayı tek bir biçime indirgeyerek özellikli, öncelikli ve özerk bir siyasal etkinlik alanının doğmasına yol açan, ayrıcalıklı, tekelci ve özel tipten örgütler (siyasal parti) oluşturmamaktadırlar. Komün'de toplumun yönetime müdahalesi, etkide bulunması ve katılması çeşitli düzeylerde

---

[231] Philip Sabetti, "Ciziten Participation in Sicilian Local Government" in *"Participation and Policies"* Kollokyumuna bildiri, Tutzing, Buchensee, 1978, s. 18.
[232] Marx et al, *Paris Komünü*..., op. cit., s. 19.

gerçekleşir ve özel bir örgüt türünün tekeline girmiş değildir. Bu durumda, ortak siyasal görüşe dayanan gruplaşmaların, görece sürekli ve homojen, edilgen bir tabana sahip olmaları olanaksızdır; tabanın süreklilik ve homojenliğini sağlamak gibi bir sorunları ise hiç yoktur: hiyerarşik ve/ya da kadrolar-kitleler ayrımına dayanan (siyasal partilerde görülen türden) bir yapılaşmaya yönelmeleri, hem gereksiz hem de olanaksızdır.

Siyasal etkinliğin özellikli, özerk, egemen ve baskıcı bir alan oluşturmamasının en belirgin sonucu ve en karakteristik belirtisi, Komün'ün *Raison d'Etat* ve *Devlet Sırrı* bilmeyen bir yönetim olmasıdır: Meclis içindeki ve dışındaki bütün gelişme, olay, tartışma, çatışma, karar ve girişimler Komün Meclisi tarafından düzenli bir biçimde çıkartılan bültenlerle halka duyurulmuştur.[233] Burada yapılan, belirli bir anda, konjonktür gereği tüm sırların ifşa edilmesi değil, Devlet Sırrı kurumunun, dolayısıyla da kategorisinin ortadan kaldırılmasıdır.

Komün'ün bu özelliklerini, kuruluş biçimi ve süreciyle ilişkilendirmek yararlı olacaktır.

Komün, önceden hazırlanmış bir programın gerçekleştirilmesi biçiminde kurulmuş, düzenlenmiş ve varolmuş değildir. Thiers hükümetinin, halk kendi çaba ve parasıyla döktürmüş olduğu toplara el koyma girişimiyle doruk noktasına varan hoşnutsuzluk, bir halkın ayaklanmasına yol açmış, Ulusal Muhafızların da ayaklanmaya katılması karşısında hükümet Versailles'a kaçarken yönetim Merkez Komitesi'nin eline geçmiştir. Merkez Komitesi taburlarla ilçe komitelerini birleştiren, askerî ve yerel birimler arasında köprü oluşturan bir halk kuruluşudur.[234] Ulusal Muhafız Taburları ve Halk Komiteleri ise, herhangi bir siyasal grup ya da partinin giri-

---

[233] Marx et al..., *Paris Komünü*..., op. cit., s. 19.
[234] *Devrimler*..., op. cit., s. 482-484, 489.

şimiyle kurulmuş ya da bunların etkisine, yönetimine girmiş değillerdir; düşmanın ilerleyip başkenti kuşatması karşısında, Paris halkı tarafından oluşturulmuşlardır.[235] Bu tabur ve komitelerin ilgi ve etkinlik alanları ise siyasal, ekonomik, kültürel, sosyal ya da askerî ayrımı söz konusu olmaksızın, halkın günlük yaşam koşullarının ve sorunlarının tümüdür. Bunları dikkate aldığımızda, Komün'ün yalnızca siyasal bir rejim olarak görülemeyecek bir tüm toplumsal varolma, yaşama tarzı olduğunu söyleyebiliriz.

Komün'de, toplumsal'ın içine emilerek, özellikli ve özerk bir etkinlik alanı olmaktan çıkan yalnız siyasal olan değildir. Bir yandan hemen tümü Parislilerden oluşan Ulusal Muhafız Taburları, kulüpler ve dernekler, diğer yandan da yürüyüş, toplantı, tören, temsil ve konserler gibi kollektif yaşantılar, birlikte silah, cephane ya da toplumsal hizmet üretmeyi, eğlenmeyle sevişmeyi vb... askerî ve siyasal etkinlikle iç içeleştiren yeni[236] toplumsal çerçevelerin doğduğu bir ortam oluşturmuşlardır.

B) RUS SOVYETLERİ

1905 Rusya'sı, ekonomik sıkıntı, toplumsal huzursuzluk, siyasal baskı ve polisiye zorbalığın birbirlerini beslediği mutlakiyetçi bir krallıktır. Japonlar karşısındaki yenilgi de koşulları daha ağırlaştırıp hoşnutsuzluğu artıran bir etken olacaktır.[237] Asker isyanları ve köylü ayaklanmalarının yanı sıra, mevzî ve ekonomik nitelikli olarak başlayan grevler, ev hizmetçilerinden serbest meslek sahiplerine, esnaftan liberal sanayicilere kadar yaygınlaşarak Ekim ayı başlarında siyasal bir genel greve dönüşürler.[238]

---

[235] *Devrimler...*, op. cit., s. 482-484, 489.
[236] Guillerm, Bourdet, op. cit., s. 134-137.
[237] *Devrimler...*, op. cit., s. 577-580.
[238] Ibid, s. 579, 580, 585-588.

'Petrograd İşçi Delegeleri Kurulu' bu ortamda doğar. Hiçbir siyasal parti ya da sendikal örgüt tarafından öngörülmüş, hazırlanmış ya da kurulmuş değildir.[239] Ancak siyasal bir mücadele içinde genel grev koşullarında ve siyasal amaçlara yönelik olarak oluştuğundan, yürütülmesi ve yaygınlaşmasında siyasal parti ve gruplar giderek etkinlik kazanacaklardır. Çar hükümetlerinin şiddet-ödün-şiddet ardaşıklığı gösteren yaklaşımları sonucunda ayaklanma ve grevlerin bastırılmasından sonra, Sovyetler'in yeniden ortaya çıkması ancak 1917 Şubatında gerçekleşecektir.[240] Başkentteki atölye ve fabrika işçileri tarafından kurulan bu kurul, toplumsal hareketin tümü üzerinde belirleyici bir etkiye sahip olacaktır. Savaşın ve kışın daha da ağırlaştırdığı yaşam koşulları içinde grevler yaygınlaşmış, yağmacılık başlamış, 'barış ve ekmek' sloganlı gösteriler, hem genellik hem de süreklilik kazanmıştır. Şubat'ın 27'sinde halk ayaklanır, kendisine katılan askerlerle birlikte Başkent'i ele geçirir,[241] ancak Duma'ya ilişmez; hatta Petrograd İşçi ve Asker Delegeleri Sovyeti, Duma'daki Sosyalist-Devrimci milletvekillerinden Kerenski'nin önerisi ve girişimleriyle kurulur. Bu arada Çar tahtından feragat etmiştir. Kerenski, hem Sovyet'in Başkan Yardımcısı, hem de Prens Lvov Başkanlığında liberallerden oluşan geçici hükümetin Çalışma Bakanı olur.[242]

Sovyet'in aldığı ilk önlemler, sanayi bölgelerinde 8 saatlik iş günü ilân etmek, çarlık polisi yerine halk milisini, çarlık yargıçları yerine de halk yargıçlarını geçirmek, işçilere kötü davranılan fabrikalara el koymak olmuştur.[243] 1917 Petrograd Sovyeti'nin yürütme kurulu, daha Sovyet oluşturulmadan belirlenmiştir; Sovyet kurulduğunda, fabrikalar grevdedir ve delegelerin seçi-

---

[239] Ibid, s. 589-590; Guillerm, Bourdet, op. cit., s. 137.
[240] *Devrimler*..., op. cit., s. 640, 641.
[241] Ibid, s. 637-639.
[242] *Devrimler*..., op. cit., s. 638-641.
[243] Ibid, s. 641, 642.

minde, çalışma birimleri ve işletmeler bazında somut toplumsal varlıklar değil, siyasal parti ve gruplar belirleyici olmuşlardır; kurulan Sovyet doğrudan doğruya siyasal niteliktedir. Bu niteliğiyle Sovyetin, *siyasalı toplumsal* içinde eritme gibi bir yönelime sahip olması düşünülemez; işçi ve askerlerden oluşan bir Parlamento'dur,[244] o da eksik bir parlamento: yetkileri ve inisiyatifi, kendi içinden belirlenmiş değil, Duma'dan çıkmış bir hükümetin varlığı tarafından sınırlanmış durumdadır.

Sovyet, fabrika ve atölyelerdeki işçi kurullarıyla doğrudan örgütsel bir eklemleşme göstermez.[245] Sovyet, doğrudan siyasal iktidara yöneliktir; işyeri kurullarının ise, Sovyetle örgütsel bağları olmaması bir yana, bulundukları birimle sınırlı denetim yetkisi dışında, ne birim-içi ne de toplumsal herhangi bir yönetim yetkisi vardır.[246] Sovyet, siyasal düzeydeki parçasal iktidarını bütünleştirip siyasal iktidarın kurumsal mekanizması olan devlet'in tümüne egemen olma yönelimini taşır: *varolan devlet* ele geçirilecektir. Bolşeviklerin de bu yönelime uygun bir tutumları[247] vardır: 'tüm iktidar Sovyetlere' sloganını atarlar; siyasal ve askerî gelişmelerdeki etkililikleri artar, yönlendirici bir konum kazanırlar. Sonunda, Sovyet, bolşeviklerin aracılığıyla devlete egemen olur, bolşevikler de Sovyet'e.

Bolşeviklerin iktidarında, işyeri kurullarının yetkileri giderek sınırlandırılmış, "yerel esasta mı, yoksa işkolu ya da endüstri dalı esasında mı olsun" tartışmaları sürüp giderken kendi aralarında birleşip örgütlenmeleri engellenmiş, sonunda parti müfettişlerinin

---

[244] Jean-Claude Girardin, "Contribution au Problème de l'Organisation Révolutionnaire" in *Les Temps Modernes* No. 282, Haziran 1971, s. 1065.

[245] Ibid, s. 642-644; Gilles Martinet, *Beş Komünizm* (çev. Bertan Onaran), Bilgi Yay., Ankara, 1975, s. 30, 31, 34-38.

[246] Ibid, s. 31.

[247] Leon Troçki, *1917 Yılı* (çev. Ertuğrul Sağlamer), Köz Yay., İst., 1977, s. 25; Yvon Bourdet, *La Délivrance...*, op. cit., 93-106; *Devrimler...*, op. cit., s. 559-566.

sıkı denetimi altına girmişlerdir.[248] Bolşevikler, bu kurulları daha sonra sendikalara bağlamışlardır: yeni rejimde sendikalar, Parti-Devlet ile 'taban' arasında artık sadece bir 'aktarma kayışı' işlevine sahiptirler;[249] aktaracakları şey ise partinin iradesidir. Sosyalizmi 'Sovyetler + elektriklendirme' formülüne indirgeyen bolşeviklerin gözünde teknoloji de tarihsel-toplumsal belirlenmelerden soyutlanmış salt teknik nitelikli, dolayısıyla yansız bir veridir. Kapitalistlerden devralınan üretim mekanizması -bu arada, iş örgütlenmesi- aynen korunacak ve daha sıkı bir disiplin içinde işletilecektir. Bu yolda eski patronlardan, yönetici ve teknisyenlerden yararlanılacaktır: "işçi sınıfının kapitalistlerden öğreneceği çok şey vardır".[250] İşyeri kurulları, yalnızca pedagojik egzersiz çerçeveleri olarak anlamlı ve işlevseldirler; yoksa yeni bir ilişkiler sisteminin, hem kaynaklandığı hem de dile geldiği varlıklar olarak değil.

Bolşevikler kısa sürede, 'tek kişinin yönetimi' ilkesini işyerlerinin tümünde egemen kılarlar;[251] kapitalist patronun yerini komünist patron alır; tek farkla ki, bu yeni patrona karşı grev yapılması söz konusu değildir. Fabrika yöneticisi devleti temsil eder, işveren devlettir; devlet ise İşçi Sınıfının Devleti'dir; yani esas işveren işçi sınıfıdır; işçi sınıfının işçi sınıfına, yani kendi kendisine karşı grev hakkına sahip olması ise düşünülemez. Böyle bir hakkı savunanlar ya da kullanmaya kalkanlar ancak sapkın, satılmış, kapitalist, emperyalist, -daha ileriki dönemlerdeki versiyonlarıyla- troçkizm/titoizm ajanları, sınıf hainleridir.[252] Bolşevikler halk kooperatiflerini devletleştirirler.[253] Bu arada ortaya çıkan grev ve işçi-asker başkaldırıları, hem kanlı biçimde bastırılır hem

---

[248] Martinet, op. cit., s. 35-40.
[249] Guillerm, Bourdet, op. cit., s. 138.
[250] Chanvier, loc. cit., s. 206.
[251] Bourdet, *La Délivrance...*, op. cit., s. 54-92.
[252] Guérin, op. cit., s. 105, 106.
[253] Ibid, s. 108.

de bir yandan Sovyetteki bolşevik olmayan temsilcilerin tutuklanıp partilerinin tasfiyesinde, bir yandan da parti-içi muhalefetin yasaklanmasında gerekçe olarak kullanılırlar.[254] Devlete egemen olmak için, partinin Sovyet'e, Sovyet'in de devlete egemen olması, bolşeviklerin gözünde artık gereksiz ve sadece işi uzatan aşamalardır. Parti, doğrudan devlet'e el koyar; ortada el konulmadık bir Parti kalmıştır, bu işi de Stalin becerecektir.

Sovyet siyasal bir kurumdur, işlemsel birim olarak partileri kabûl eder; yalnızca işçi, asker, köylü temsilcilerinden[255] oluşur. Siyasal iktidarı Duma hükümetiyle paylaştığı ***ikili iktidar*** dönemi son bulup, tek başına devlete egemen olduğunda kurulan rejim diktatoryal olacaktır. Bolşeviklerin ise zaten baştan beri ve açıkça amaçlayıp hedefledikleri de Proletarya Diktatoryasıdır. Bunu, 'işçi sınıfının en bilinçli kesimi ve öncüsü' olarak Parti - yani bolşevik partisi- kurup yürütecektir.[256]

Bolşevikler için İşçi Sınıfı proleterlik esasında tanımlanır ve oluşur. Proletarya olarak, 'İşçi Sınıfı', 'gerçek' çıkar açısından kendi içinde ***homojen,*** yönelim olarak da ***evrensel***dir. Diğer sınıflar ise, ergeç ortadan kalkmaya mahkûm, varlıklarıyla tarihin zorunlu akışını engelleyip yavaşlatan, dolayısıyla bir an önce ortadan kaldırılmaları gereken kalıntılardır. İşçi Sınıfı Devletinde bunların, değil kendi çıkarlarını savunma ve söz sahibi olma, varolma hakları bile yoktur.

İşçi sınıfı iktidarı ele geçirmekle, tarihsel zorunluluğu somutluk düzeyinde gerçekleştirmiş olmaktadır: ***reel*** ile ***normatif, gündelik*** ile ***tarihsel*** arasındaki farklılıklar aşılmıştır. İşçi sınıfının proleterlik esasında kurulan tekliği-birliği ise ***fenomenal*** ile

---

[254] Ibid, s. 109.
[255] Bourdet, *La Délivrance...*, op. cit., s. 103.
[256] Ibid, s. 115.

numenal arasındaki farklılığın aşılmasıdır. İşçi sınıfının kendi içinde, değil çelişki ya da çatışma, farklılığın bile olması düşünülemez; bu, tanımı gereği olanaksızdır. Zira proletarya, insanların tümünü bile kapsayabilecek bir kategoridir ve işçi sınıfı diktatoryasının sonunda, bu gerçekleşmiş olacaktır: proleter, tür olarak insanı temsil eder.

İşçi sınıfının devletinde ortaya çıkan her türlü farklılık veya karşıtlık, ancak ya burjuva-kapitalist-emperyalist ajanlarının eseridir ki, ülkede burjuvazi tasfiye edilmiş olduğu ölçüde, bunlar dış düşmanlara satılmış hainlerdir, ya da işçi sınıfı çıkar ve yönelim açısından *tek ve bütün* olduğuna göre, toplumsal kollektif varlıklara dayanmayıp bireysel eksiklik, bilinçsizlik, yanılgı ve sapmalardan doğmuş olabilir. İşçi sınıfının varlıksal tekliğine ve birliğine karşın, bireylerinde 'sınıf bilinci' eksikliğinden doğan 'sapmalar' görülebileceğine ve gerçekte 'bir ve tek olan işçi sınıfı' içindeki her türlü farklılık veya karşıtlık ancak 'doğruyu bilmemek'ten doğabileceğine göre, 'işçi sınıfının çıkarlarının doğru bilgisi' bu sınıf için varlıksal bir koşuldur. Bu bilgiyi, işçi sınıfının 'en bilinçli kesimi ve öncüsü' olan Parti üretecektir.[257]

Bu işleviyle parti, işçi sınıfı ve devleti içinde nitel farklılığa sahip tek varlık konumunu kazanır. İşçi sınıfının tanımına esas olan proleterlik niteliği, aynı zamanda bu sınıfın birliğini, tekliğini kuran bir nitelik olduğu için, proleterlik niteliğinden başka bir niteliğin İşçi Sınıfı çerçevesinde varolması veya varlığının kabûlü, İşçi Sınıfının birliğini parçalamakla kalmaz, bu sınıfın, evrensel insanı kapsayabileceği savına dayanan tekçi egemenliğinin temellerini de yıkmış olur. Parti, bu sınıf için 'doğru bilgi'yi üretirken, proletaryanın somut tutum ve davranış düzeyinde gerçekleşme tarzını da belirlemiş ve üretmiş olmaktadır.

---

[257] Ibid, s. 46-49.

Parti, numenal ile fenomenal'in buluştuğu odaktır. Bu ***bilgi,*** ne 'olmasa da olur' ne de 'başka türlü de olur' bir bilgidir; hem kendisi ***tarihsel bir zorunluluktur*** hem de ***tarihsel zorunluluğun bilgisidir.***[258] Partinin ***doğru bilgi*** üretme etkinliği, yalnızca ***varolanı veri alan*** değil, aynı zamanda ***varlık yaratan*** bir etkinliktir de; epistemolojik ile ontolojik'i birleştirir, kendi dışındaki farklı hiçbir şeye indirgenemez; zira kendisi bizatihi bir varlıktır, varolan varlıkların basit bir yansıması değil; proleterlik esasında homojenleşmiş işçi sınıfı ve onun devleti içinde tek farklı ve aşkın varlık, Parti'dir.

Toplumdaki ihtiyaçların saptanıp karşılanmasına ilişkin tüm etkinlikler somut toplumsal varlıkların oluşturduğu çerçeveler içinde kararlaştırılıp örgütlenmedikleri ve gerçekleştirilip denetlenmedikleri sürece ve ölçüde, toplumsal varlıklar karşısında özerk ve özellikli konumları sürüp giden Ekonomik ve Siyasal alanlar, Parti-İşveren-Devlet tarafından, hem kendi içlerinde tekelleştirilirler hem de kendi aralarında birleştirilirler. Bu alanların toplum karşısında özerk olabilmelerinin koşulu ise, farklı ve özgül (tek elden düzenlenip hesaplanmaları olanaksız) toplumsal olgu ve varlıkların, ölçülebilir, birbirinin yerine konulabilir, dolayısıyla da dışarıdan düzenlenmesi olanaklı özdeş birimlere indirgenmesidir. Ancak, özdeş birimlere indirgenmek istenen bu toplumsal varlıklar, siyasal ve ekonomik nitelikli mutlak bir tekel kurulmadığı sürece, gerek bu alanlar içindeki özerk birimler gerekse bu alanlar arasındaki dengeleşme sürecinden yararlanarak kendi özgüllük ve özerkliklerini şu ya da bu ölçüde koruma, yeniden kurma ve dile getirme olanağına sahip olurlar.

Tek ve aynı bir kurumun her iki alan üzerinde de mutlak egemenliğini kurması bu dengeleşmeyi ortadan kaldırarak, öz-

---

[258] Bkz. Rossana Rossanda, "De Marx à Marx" in *Les Temps Modernes*, No. 282, 1970, s. 1029.

deşliğin, özdeşleştiren güç hariç, toplumun tümünde geçerlilik kazanması sonucunu verir. Toplumdaki tüm iktidarı tekelinde bulunduran Parti-İşveren-Devlet'in özdeşleştirilmeye uğramayıp, farklılığını sürdürebilen tek birim olması, farklılaşmanın *yöneten-yönetilen* olarak tek bir biçimle sınırlandırılması demektir; ki bu, aynı zamanda, yönetim işlevinin, yönetilen etkinliklerin alan, konu, kapsam ve içeriklerinden bağımsız olarak toplumdaki tüm etkinlikleri kapsayan özel bir etkinlik alanı haline gelmesi, başka bir anlatımla, toplumsal varoluşun bütünüyle siyasal bir düzenlemeye bağlı kılınması da demektir.

*Toplumsal*ın *siyasal*a, farklı toplumsal varlıkların özdeş bireylere, bütünlüğün homojenliğe, farklılaşmanın ise yalnızca siyasal boyutuna indirgendiği bir toplumsal ortamda, özyönetim, farklılığın yadsınması ölçüsünde, yalnızca gerçeklik düzeyinde değil, farklıların varlığını öngören bir sorunsal olarak da, varolma olanağını peşinen yitirmiş olmaktadır.

C) İTALYAN İŞÇİ KURULLARI

Rusya'daki Devrim, İtalya'da, özellikle de sanayileşmiş Kuzey kesiminde büyük yankılar uyandırır. Savaş sonrasında Avrupa'nın tümünü saran işçi hareketleri dalgası İtalya'da da kendini gösterir.[259] 1919 Şubatı'nda, Metalürji İşçileri Federasyonu, işverenlerle işçilere işletmelerde 'iç komisyon' adı verilen kurullar oluşturma hakkını veren bir sözleşme imzalar. Bunlar, işçilerle patronlar arasında işbirliğini sağlayacak kuruluşlar olarak düşünülmüşlerdir. Ancak işleyişleri ve gelişmeleri bu yönde olmaz. Bir dizi grev ve fabrika işgali sonucunda, değişik ölçülerde yönetim işlevini paylaşan kurullara dönüşürler.[260] Bu fabrika

[259] Guillerm, Bourdet, op. cit., s. 140.
[260] Ibid, 144.

kurulları, üretim sürecine katılan birimler ve bunların süreçteki payları esas alınarak seçilen birim temsilcisi işçilerden oluşmaktadır.[261]

'İç Komisyon'lar sendika tarafından imzalanan bir sözleşme gereğince kurulmuşlardır. Ancak özerk işçi kurulları niteliği kazandıkları ölçüde, sendikalı-sendikasız farkı gözetmeksizin işyerindeki işçilerin tümünü kapsar duruma gelirler ve sendikalardan bağımsızlaşırlar. Siyasal partilerle de doğrudan ilişkileri bulunmayan bu fabrika kurulları, Torino-Cenova-Milano üçgeni içinde kalan sanayileşmiş bölgede, metalürji işçilerinin yanı sıra, özellikle demiryolu ve tersane işçileri arasında da yaygınlaşırlar.[262] Herhangi bir siyasal partinin programında öngörülmüş ya da bir parti tarafından desteklenmiş ve etki alanı haline getirilmiş olmayan ve sendika tarafından öngörülenden çok farklı bir gelişme gösteren İç Komisyonlar ve Fabrika Kurulları, kendi aralarında örgütlenmeye yönelirler.[263] Bu örgütlenme, hem yerel düzeyde hem de işkolu düzeyinde olacaktır.

Sosyalist Parti ve sendikalar bu işçi kurullarının özerk bir biçimde gelişmeleri karşısında, ihtiyatlı, hatta karşıt bir tavır takınırlarken *Ordine Nuovo* dergisi çevresinde toplanan bir grup sosyalist ve anarşist, bu kurulları desteklemekte ve onlara kuramsal bir temel oluşturmaya çalışmaktadır. Bu grubun düşünceleri şöyle özetlenebilir:

- Sendika ve partiler, üyeleri arasındaki zorunlu bir bağ üzerine değil, her bir üyenin iradî seçişine dayanan, dolayısıyla da birimi birey olan bir gönüllülük bağı üzerine kurulmuşlardır.[264]

---

[261] Gramsci, *L'Ordine*., op. cit., s. 378.
[262] Guillerm, op. cit., s. 144.
[263] Gramsci, op. cit., s. 467.
[264] Ibid, s. 150.

- Oysa sınıf, bir zorunluluk bağına dayanır, dolayısıyla sendikalar ve partiler, sınıfın organik toplumsal varlığını doğrudan ve tümüyle yansıtmaktan uzaktırlar.[265]

- İşçi sınıfının *soyut proleterlik* niteliğiyle değil, *somut üreticilik* işlevi içinde özgürce dile gelişi ise, ancak somut üretim sürecini temel alan fabrika kurulları aracılığıyla mümkün olacaktır.[266]

Fabrika kurulları, gelecekteki fabrika ve toplum yönetiminin temel organlarıdırlar.[267]

1919 yılı içinde yoğunlaşan grev ve fabrika işgalleri, 1920 Ağustos'unda yeni bir boyut kazanırlar. Patronların lokavt uygulaması karşısında, işçiler fabrikaları işgal eder ve kendileri çalıştırmaya başlarlar.[268] Mühendis ve teknisyenlerin harekete katılıp kendileriyle işbirliği yapmalarını sağlayamayan işçiler, fabrika kurulları çerçevesinde teknik ve yönetsel komiteler kurarak üretimi sürdürürler.

Teknik yanı da dahil, yönetimin tümü Fabrika Kurulunca üslenilmiştir.[269] Demiryolu ve liman işçilerinin de bu harekete katılmaları ve destek olmaları, hükümetin hemen müdahalede bulunmasını engeller.[270] Hareketin başlarında, olağan bankacılık işlemlerini fabrika kurullarını muhatap alarak sürdürmeyi kabûl eden bankaların, daha sonra bundan vazgeçmeleri üzerine, her fabrika kurulu işçilerin ücretlerini ödemek üzere para yerine kullanılacak ve kendi özel işaretlerini taşıyan kağıtlar bastırır.[271]

---

[265] Ibid, s. 37.
[266] Ibid, s. 183, 184.
[267] Ibid, s. 127.
[268] Guérin, op. cit., s. 127, 128.
[269] Idem.
[270] Guillerm, op. cit., s. 144, 145.
[271] Guérin, op. cit., s. 127.

Fabrikaları korumak üzere düzenli silahlı gruplar oluşturulur. Maden ve kömür gibi enerji kaynakları ve hammaddelerin fabrikalar arasında bölüştürülmesi de kurullar tarafından saptanan esaslara göre düzenlenir.[272] Fabrika Kurulları yönetimi hareketi dört hafta kadar sürer. Ancak, yalnız Kuzey'le, esas olarak Torino'yla ve meta üretimi yapılan birimlerle, özellikle de fabrikalarla sınırlı kalır.[273] Toplumdaki diğer etkinlik alanlarına yansımaz. Ülkenin, Kuzey kadar sanayileşmemiş bölgelerine ise hiçbir şekilde sıçramaz. Hatta hükümet bu hareketi bastırmada Güney'den naklettiği askerleri kullanır.[274]

Hareketin yaygınlaşma ve bütünleşme olanağı bulamamasında Sosyalist Partisinin ve sendikaların da etkileri vardır. Kendilerinden bağımsız olarak oluşan bu hareketi, kendi varlıklarının ve etkinliklerinin geleceği açısından bir tehdit olarak değerlendiren bu parti ve sendikalar, fabrika yönetimini eline geçiren fabrika kurullarıyla öteki bölgelerdeki kurul ve komisyonlar arasında bir eklemlenme ve bütünleşme kurulmasını ellerinden geldiğince engellemeye çalışmışlardır. Torino'daki hareketin yalnız kalmasından yararlanan hükümet güçlerinin kent üzerine yürümesi ve sendikaların da araya girmesiyle sağlanan geçici anlaşma uyarınca, işçiler fabrikaları boşaltırlar ve fabrika kurulları yönetimi son bulur.[275]

Bu başarısızlık karşısında, başta Gramsci olmak üzere, Ordine Nuovo'cuların pek çoğu Fabrika Kurulları ve Parti konularındaki düşünce ve tutumlarını büyük ölçüde değiştirirler. Kurul yönetiminin, gerek coğrafi olarak gerek toplumun diğer kesimleri ve etkinlik alanları açısından yaygınlık gösteremeyip

---

[272] Ibid, s. 123.
[273] Idem.
[274] Guillerm, op. cit., s. 145.
[275] Idem; Guérin, op. cit., s. 128.

yalnız kalması üzerinde odaklaşan Gramsci ve izleyicileri, bu mevzî ve parçasal kalışa karşı, toplumun tümünü kapsayacak siyasal iktidarın ele geçirilmesini öncelikli bir koşul olarak ele almaya yönelirler. Siyasal iktidarın ele geçirilmesinde tüm işçi sınıfını yönlendirip yönetecek bir öncü örgütün zorunluluğunda karar kıldıktan sonra, bu örgütün, sınıf hareketinin birliğini ve etkililiğini sağlamak üzere hiyerarşik yapılı ve katı disiplinli bir parti olması gerektiğini savunurlar.[276]

Oysa, Gramsci ve diğer Ordine Nuovo'cuların, daha önceki düşünce ve tutumları tam tersi bir yöndedir. Şöyle ki, siyasal parti, işçi sınıfının organik özgüllüğünü, dolayısıyla da özgürlüğünü dile getirmeye elverişli bir kuruluş değildir; bireysel gönüllü katılıma dayanır. Bireysel düzeyde işçi, yoksunluğunu ve koparılmışlığını esas alan soyut ve negatif proleter niteliğiyle tanımlanabilir. Oysa organik sınıfsal varlığını belirleyen, onun üreticiliğidir ve onu işçi sınıfının bir öğesi olarak dile getirecek kuruluş bireysel gönüllü katılmayı değil, işçiyi üretici yaparak somut toplumsal varlığını belirleyen üretim sürecini ve birimini esas alan *fabrika kurulu*dur. Siyasal partinin ve siyasal iktidarın getireceği birlik dışsaldır; bireylerin toplamına dayanır, organik bütünlüğe değil. Ordine Nuovo'cular, Torino işçi kurullarının coğrafî ve toplumsal yalnız kalışları karşısında, kendileriyle tutarlı kalıp, daha farklı organik bütünleşme çerçeveleri üzerinde düşünecek yerde, dışsal bir 'bir araya getiricilik'i, yani *Parti*'yi çözüm olarak benimsemişlerdir.

Gerek kuramsal temelini oluşturmaya çalışıp, ideolojik hazırlanışına katkıda bulundukları Fabrika Kurulları hareketinin yalnız kalmasında, gerek kendi düşünsel gelişimlerinin yan yolda düşük yapmasında en büyük rolü, aslında kendi kuramlarındaki temel bir zayıflık oynamıştır. Şöyle ki, Ordine Nuovo'cular tepkisel,

---

[276] Guérin, op. cit., s. 130-131.

dolayısıyla hem tutucu hem de parçacı-parçasaldırlar. Organik bütünlük ilkesini işçi sınıfının egemenliğini temellendirmek için kullanırlar. Oysa işçi sınıfının da, onun organik bütünleşmesinin maddesel temeli ve çerçevesinin de varlığı, meta üretiminin başat olduğu bir toplumsal yeniden üretim sistemi içinde, bu sistem için geliştirilmiş biçimlerle birlikte ve bu biçimlerden etkilenerek belirlenmiştir: fabrikanın dış sınırlarını ve iç örgütlenmesini, üretim araçlarının toplumun doğrudan müdahale ve belirlemesine kapatma ve insanları kendilerini yeniden üretme olanaklarından uzak tutma yönelimlerinden soyutlayarak anlamak ve açıklamak olanaksızdır. Oysa Ordine Nuovo'cular teknolojinin salt teknik bir belirlenmeye sahip olduğuna inanırlar; kapitalistler üretimin mekanik aygıtını dönüştürmüşlerdir, proleterler de bu yeni aygıta uyan toplumsal biçimi gerçekleştireceklerdir.[277] Kendileri de açıkça söylemekte, ama farkına varamamaktadırlar: işçiler kendilerini sömürerek varolabilenlerin, kendilerini en fazla sömürüp en az huzursuz olma yönelimi içinde geliştirdikleri/geliştirttikleri çerçevelerin dışına çıkmayacaklar, yeni çerçeveler kurmayacaklardır; sadece varolan çerçeve içinde egemenliği ele geçireceklerdir.

Ordine Nuovo'cular varolan çerçeveleri vareden ve o çerçeveler içinde varolan ne varsa, onları veri olarak alıp, akıl yürütmüşlerdir. Özyönetimi yalnızca fabrikalar içinde ve işçiler için öngörüp, özyönetimin meta üretimi için işlevsel çerçeveler içinde meta üretirken metalaşanlarla mümkün olup olamayacağını, özyönetimin varolmak için ve varolurken bu verileri değiştirip değiştirmeyeceğini, toplumsal yeniden üretimin meta üretimi dışındaki biçimlerini de kapsayıp kapsamayacağını hiçbir şekilde ele almamışlardır.

Ordine Nuovo'cular ve onların fikirleriyle beslenen Fabrika Kurulları militanları, özyönetimi fabrikalar ve işçilerle sınırlayıp

---

[277] II. Programma del "L'Ordine Nuovo" in, *L'Ordine Nuovo*, op. cit., s. 146-154.

toplumsal-bütünsel bir özyönetim anlayışına uzanmadıkları ölçüde, kendi hareketlerinin toplumun diğer kesimlerince yalnız bırakılmasını ve meta üretimi çerçevesine indirgedikleri bu hareketin, bu üretim tipi ve çerçevelerinin Kuzeydekinden çok daha az geliştiği yörelerde yankı bulmamasını kendileri hazırlamışlardır. Ancak, *Ordine Nuovo'cuların* ve *Fabrika Kurulları hareketi*nin bizce en önemli özelliği, özyönetimi tüm toplumsal bir yapılaştırma tarzı olarak değil de, yalnızca işçilerin patronu fabrikadan atıp onun yerine egemen olmalarını sorun edinen parçasal-parçacı, dolayısıyla da yeni[278] egemenlik ilişkilerine yol açan bir yönetim tekniği olarak ele almış olmalarıdır ki, bunun *insanı bir bütün olarak özgürleştirme projesi*yle çakıştığı alan, *patron egemenliğinin yıkıldığı nokta*nın ötesine geçemez.

D) İSPANYA İÇ SAVAŞINDA ÖZYÖNETİM

İspanya'da Cumhuriyet 1931'de kurulur. 1936 Genel Seçimlerini Halk Cephesi kazanır. Yeni hükümetin kurulmasını beklemeden, halk siyasal tutukluları serbest bırakır, çiftçiler toprak kiralarını ödemeyi keserler, tarım işçileri çalıştıkları toprakları işgal edip kendileri işletmeye başlarlar, köy ve kasabalarda belediye kurullarının yerine halk komiteleri kurulur, demiryolu işçileri demiryollarının ulusallaştırılması isteğiyle greve giderler.[279] Ordu, Franco'nun başkanlığında yönetime el koymaya kalkışır. Ancak bu, halkın başlattığı hareketi daha da şiddetlendirir. Büyük kentlerin çoğunda halk kışlaları kuşatır, stratejik noktaları işgal edip sokak barikatları kurar, askerleri de kendi yanına çekip, topları eline geçirir.[280] Darbe girişimi 24 saat içinde bastırılmış, kendisine tepki olarak toplumsal bir devrimin başlamasına neden olmuştur.

---

[278] Gramsci, *L'Ordine...*, op. cit., s. 133.
[279] Guerin, op. cit., s. 146.
[280] *Devrimler... Ansiklopedisi*, op. cit., s. 567.

Bu hareket en ileri boyutlarına, özerk Katalonya bölgesi ile onun başkenti Barselona'da ulaşır. Düzeni sağlama işi işçilerin eline geçmiştir.[281] Birer askerî kampa dönüşen barikatlara yiyecek sağlamak üzere komiteler kurulur; bunlar daha sonra toplu aşevleri açarlar. Mahalle Komiteleri, milisleri cepheye göndermek üzere de Savaş Komiteleri kurulur. Halkevleri, Belediye hizmetlerinin örgütlendiği merkezler haline gelir.

Bu genel halk ayaklanması 1917 Rusyasında olduğu gibi, siyasal nitelikli bir Sovyetin kurulmasına yol açmaz. Kamu hizmetlerinin yürütülmesi ve yönetilmesini fiilen üslenen işçi komiteleri, sadece devrim anında ve bu an için bir araya gelmiş bir kitlenin genelden özele, merkezden çevreye, yukarıdan aşağıya doğru yapılaşmasından doğmuş değillerdir. Tam tersine, çok öncelerden beri varolan anarko-sendikalist örgütlenme içinde *taban*dan ortaya çıkmışlardır.[282]

Anarko-sendikalist örgütlenme, özellikle yerellik esasında büyük bir yaygınlığa ve güçlü bir geleneğe sahiptir. Anarko-sendikalist hareketin temsilcisi CNT,* aynı zamanda İspanya'nın en büyük işçi kuruluşudur. Endüstri temelinde federasyon ilkesini, merkeziyetçiliğe ve bürokrasiye yol açar endişesiyle 1931 yılına kadar reddeden CNT'nin temel örgütlenme birimi, yerel birliklerdir.[283] Bu örgütlenme biçimi CNT'ye, imece ve ortaklaşa mülkiyet kalıntılarına ilaveten duygusal bir yerelcilik de taşıyan kırsal bölgelerde de etkin olma olanağını vermiştir.[284] Sendikacılığın 'siyasetten bağımsızlık' ve 'kendi kendine yeterlilik' ilkelerini CNT'de egemen kılan anarko-sendikalistler, devlet fik-

---

[281] Guérin, op. cit., s. 147.

[282] Idem; Işıklı, *Özyönetim*..., op. cit., s. 31.

* Confederacion Nacional del Trabajo (Ulusal İşçi Konfererasyonu).

[283] Guérin, op. cit., s. 139.

[284] Ibid, s. 137, 140.

rine ve siyasal iktidarın ele geçirilmesine dayanan devrim anlayışına karşıdırlar:[285] ne hükümet kurmaya girişirler, ne de hükümete katılmaya yanaşırlar. Siyasal güç onları ilgilendirmemektedir; yapacakları tek şey ekonomiye el koymaktır, bu ise burjuva devletinin boğulup dağılmasına yol açacaktır.[286]

Anarko-sendikalistler, başta sanayileşmiş bir bölge olan özerk Katalonya ve onun başkenti Barselona olmak üzere, ülkenin pek çok yerinde, sahiplerince terkedilmiş tüm fabrikaları ele geçirip, kendileri işletmeye başlarlar ve bu yolda teknisyen ve mühendislerin yakın işbirliğini sağlarlar.[287] Bunda etkili olan işçilerin, siyasal iktidarı tekellerine alma ya da işveren konumuna geçme yönelimi taşımamalarıdır.

Ancak anarko-sendikalistler, ekonomiye el koyma yolunda fabrikalarda işçi yönetimini gerçekleştirirken ekonomiyi, yalnızca üretim, üretimi de yalnızca meta üretimi açısından ele almış oluyorlardı.

Üretimle tüketim birbirinden farklılaşıp bağımsızlaşmış çerçevelerde gerçekleştikleri ölçüde ekonominin tümünü ele geçirmek, pazarın tümünü denetleyecek düzeyde tekelleşerek mümkün olacaktır. Bu ise tekelleşmeyi gerçekleştirenlerin toplumun tümü üzerinde merkezi bir egemenlik kurmaları sonucunu doğuracaktır.[288] Oysa anarko-sendikalistler, ne tekelci kapitalistlere dönüşmeyi ne de siyasal iktidarı ele geçirmeyi amaçlamaktadırlar; her türlü tekel ve merkezi otorite ise en fazla karşı oldukları şeylerdir.

Anarko-sendikalistlerin, üreticiler olarak ve kendi özgürlükçü-eşitlikçi ideallerinden uzaklaşmaksızın ekonominin tümüne

---

[285] Işıklı, *Sendikacılık*..., op. cit., s. 218-220.
[286] Guérin, op. cit., s. 147, 148.
[287] Ibid, s. 157; *Devrimler*..., op. cit., 567.
[288] Martinet, *Beş Komünizm*, op. cit., s. 63-66.

el koymaları, üretimle tüketim ortak bir çerçeve içinde yer aldığı takdirde mümkün olacaktır. Üretimle tüketimin ancak birbirlerinden farklı çerçevelerde gerçekleşebildiği koşullarda ise, üreticilerin, hem üretim hem de tüketime egemen olmaları anarko-sendikalizmin özgürlük ve eşitlik idealleriyle çelişir. Bu çelişkiyi aşmanın tek yolu ise, üretimi özerk bir ekonomik etkinlik olmaktan çıkartıp, ihtiyaçların giderilmesine yönelik, amaçları ve koşulları kendisinden etkilenenlerin tümü tarafından belirlenen toplumsal bir etkinlik haline getirmektir. İşletmelerin varlık nedenleri, belirli ihtiyaçların giderilmesidir.

İşletmelerin, yalnızca üreticilerin söz sahibi olduğu ve özerk amaçlılığa sahip birimler olarak kabûl edilmeleri ise, bir yandan fabrikanın özel kapitalist açısından işlevsel olan fiziksel sınırlarına evrensel ve nesnel bir zorunluluk niteliği kazandırmış, bir yandan da ihtiyaçların toplumsal belirlenişi ile giderilişi arasındaki mümkün uyumu baştan engellemiş olacaktır. Somut toplumsal varlıklar çerçevesinde gerçekleşmediği ölçüde, bu uyumu ekonomik ya da siyasal araçlarla sağlama işlevi ve bu işlevi üstlenen grupların toplum üzerinde egemenlik kazanmaları olgusu varlığını sürdürecektir. İspanya'da da böyle olmuştur.

Anarko-sendikalistler, etkinlik alanlarını fabrikalarla sınırlandırırlar; özyönetimi ise, meta üretiminde özel bir yönetim tekniği gibi uygularlar; meta üretiminin mantığı gereği, üretime ilişkin karar verme çerçevesini üretimin fiziksel çerçevesine indirgemiş olurlar; bu ise, işletme bencilliklerinin ve tekelci eğilimlerin ortaya çıkmasına yol açar.[289] İktidara el koymaktan kaçındıkları ölçüde, bu gidişi engelleyecek siyasal güçten de yoksun kalan anarko-sendikalistlerin sınaî kesimdeki özyönetim deneyleri 4 ay sürer.[290]

---

[289] Guérin, op. cit., s. 158, 159.
[290] Ibid, s. 146, 157, 158.

Temmuz'daki darbe girişimi başarısız kalan Franco, iç savaşı başlatır. Bu durum karşısında, Eylül sonlarında anarşistlerin de katılmasıyla yeni bir Katalan hükümeti kurulur. Bu hükümet 24 Ekim 1936'da bir kararnameyle, anarko-sendikalistlerin fabrikalarda yaratmış olduğu durumu kurumsal bir çerçeve kazandırır: işletmesini terketmiş ya da darbecilerden yana olduğu belirlenmiş kişilere ait olan işletmelerin yanı sıra, 100'den fazla işçi çalıştıran (işçi sayısı 50 ile 100 arasında olanlarda ise işçilerin 3/4'ünün istemesi koşuluyla) ve ulusal ekonomideki önemleri açısından özel kesime bırakılmaları sakıncalı görülen fabrikalar toplumsallaştırılır. Bu fabrikalarda yönetimi, çeşitli servisleri temsil etmek üzere işçilerin tümü tarafından 2 yıl için seçilen bir yönetim kurulu üslenecekti; ancak bir hükümet denetçisinin gözetimi altında. Önemli işletmelerde Yönetim Kurulunun direktörü atanması da bir mütevelli heyetinin onayına bağlı kılınıyordu. Yönetim Kurulunun görevden alınması konusunda da işçilerin yanı sıra mütevelli heyetine de Endüstri Dalı Genel Konseyi çerçevesi içinde kısmî yetkiler verilmişti. Bu konsey, yönetim kurullarının, sendikaların ve mütevelli heyetlerinin temsilcilerinden oluşup, çalışma planını ve kârların dağılımını saptama yetkisine sahipti. Kârların bölüşümünün işletme çerçevesi dışından belirlenmesiyle işçilerin ücretlilik durumları devam etmiş oluyordu.[291]

Bütün bunlar dikkate alındığında artık özyönetimden değil de, devletle sıkı ilişki içinde bir *ortak yönetim*den söz edilebilir. Anarko-sendikalistlerin kırsal alandaki özyönetim deneyleri ise daha geniş kapsamlı ve daha uzun süreli olmuştur.[292]

19 Temmuz darbe girişimine halkın gösterdiği tepki, büyük toprak sahiplerinin pek çoğunun malı mülkü bırakıp dış ülkelere kaçmalarına yol açtı. Tarım gündelikçileri, sahipsiz kalmış

---

[291] Ibid, s. 157, 158.
[292] Ibid, s. 151, 152, 155, 158.

toprakları kendi olanaklarıyla işletmeye devam ettiler. Katalonya'da CNT öncülüğünde toplanan köylü kongresinde büyük ve/ya da Franko'culara ait toprakların sendika denetim ve yönetimi altında kollektifleştirilmesi kararlaştırıldı. Küçük toprak sahipleri ise, tarım ücretlilerinin kurduktan 'kollektivite'lere girip girmemekte serbest bırakıldılar. Bu fiilî durum, kısa süre sonra (Ekim 1936) hükümet tarafından yasallaştırıldı.[293]

Tümüyle topraksız ya da küçük toprak sahibi köylülerin büyük çoğunluğunun katıldıkları kollektivitelerde çiftli bir yönetim çerçevesi vardı: *ekonomik* ve *yerel*. Yerel ve ekonomik yönetim işlevleri birbirlerinden ayrıydı, ancak her ikisi üzerinde de sendikaların büyük etkisi vardı. Ekonomik yönetim, köydeki çalışanların tümünün seçtiği bir yönetim kurulunca gerçekleştiriliyordu. Sekreter dışında tüm üyeler tarımda çalışmaya devam ediyordu. 18-60 yaş arasındaki tüm erkekler, yaşlarına ve işin niteliğine göre on ya da daha fazla kişiden oluşan gruplar halinde çalışıyorlardı. Her akşam, grup delegeleri yönetim kuruluyla birlikte toplanıyorlardı. Aile ihtiyaçlarını karşılamada kullanılan toprak ve hayvanlar dışında her şeyde ortaklaşalık söz konusuydu.[294] Gelirlerin paylaşımında genel ilke olarak, ailedeki birey sayısı dikkate alınıyordu ve ödemeler, yalnızca komün mağazalarında geçerli olan kuponlar şeklinde aile reislerine yapılıyordu. Ev kiraları kaldırılmış, elektrik, sıhhî ve tıbbî hizmetler ve de eğitim parasızlaştırılmıştı. Topluluğa katılma, tümüyle kişilerin isteğine bağlıydı; küçük toprak sahiplerine bu konuda baskı yapılmıyor, ancak kendi işleyebileceklerinden daha fazla toprağa sahip olmalarına ve topluluğun sağladığı olanaklardan yararlanmalarına izin verilmiyordu.[295] Bazı topluluklarda, değişim

---

[293] Ibid, s. 151, 157; Guillerm, op. cit., 158.
[294] Guérin, op. cit., s. 152, 153.
[295] Ibid, s. 153.

değerine sahip tüm ödeme araçları kaldırılıp, her şey herkesin serbest kullanımına bırakıldı. Oysa değişim araçlarının kaldırılması, ancak topluluğun kendi kendisine tümüyle yeterli olup, üretimle tüketimin farklılaşmamış ortak bir çerçevede ve hem kendi içlerinde homojen, hem de kendi aralarında özdeş birimler tarafından gerçekleştirildikleri bir durumda mümkündü. Söz konusu topluluklar, özellikle küçük toprak sahiplerinin çekilmesi sonucunda, kısa sürede dağılacaklardır.[296]

Sınırları kırsal somut yerleşim birimleriyle çakışan komünler kantonlar çerçevesinde, kantonlar da bölgeler düzeyinde federasyonlar oluşturuyorlardı. Topraklar, çalışma araçları, hammaddeler ve el emeği fazlası kanton düzeyinde ortaklaşa olarak ele alınıyorlardı. Telafi sandıkları aracılığıyla, kötü durumda olan komünlerin eksikleri giderilmeye çalışılıyordu.[297]

Kırdaki toplumsallaştırmanın ve özyönetimin kapsamı ve başarısı bölgesel koşullara göre değişiklik gösterdi:[298] küçük ve orta çiftçilerden oluşan Katalonya'da, yalnızca birkaç pilot topluluğa özgü kalırken topraksız köylülerin daha yoğun olduğu Aragon bölgesinde toprakların 3/4'ünden çoğunda gerçekleşti; Doğu bölgesinde ise, yerleşim birimlerinin %43'ünü, üretimin %50'sini, ticarileştirilen ürünlerin de %70'ini kapsadı.[299]

Kastilya, Estramadur ve Andaluzya (Endülüs) bölgelerinde de farklı ölçülerde gerçekleşen kırsal toplumsallaştırma ve özyönetim, özellikle daha önce feodal toprak sahipliğinin egemen olduğu bölgelerde büyük başarı kazandı. Bu bölgelerde feodal toprak sahipleri, yeni bir bağımsız çiftçi tabakasının doğmasını

---

[296] Ibid, s. 154.
[297] Idem.
[298] Ibid, s. 151, 152, 154.
[299] Ibid, s. 154.

ve kendi egemen konumlarını zayıflatabilecek gelişmeleri önlemek için toprakların önemli bir bölümünü kullanım dışı bırakmışlardı. Bu toprakların da tarıma açılması ve yeni tekniklerin serbestçe uygulanması sonucunda tarımsal üretim büyük ölçüde arttı.[300] Bu arada, her ne kadar gerçekleştirilmelerine zaman bulunamadıysa da, tarımsal planlamanın ilk taslakları hazırlandı. Bu planlamada, topluluklardaki üretim ve tüketim istatistiklerinin önce kanton, sonra da bölge düzeyinde birleştirilmelerinden elde edilen büyüklük ve oranlar temel alınıyordu. Dış ticaret de bölge düzeyinde ele alınıyordu.

Bu bütünleşme çabalarına karşılık özyönetim, kendisine kredi ve malî destek sağlayacak her türlü kurumdan yoksundu.[301] Konfederal Banka kurulması denendi; ancak özel kesimin elinde bırakılmış olan malî sermaye ve kredi kurumlarıyla rekabet etmek olanaksızdı. Ayrıca komünistlerin egemenliğindeki Frente Popular (Halk Cephesi) hükümeti de, işçi sınıfı ile küçük burjuvazinin *cephe birliği*ni bozduğu gerekçesiyle, özyönetime düşmanca bir tavır içine girmişti: köylülerin topluluklara girmeleri zorlaştırıldı; küçük ve orta çiftçiler CNT'ye karşı bir tek sendikada birleştirilip, özyönetim birimlerinden sakınılan gübre ve kredi bunlara dağıtıldı; kentlere besin maddesi sağlama işi de sendikaların elinden alınıp özel tüccarlara devredildi.[302]

Barselona'da işçilerin Stalinci hükümete bağlı güçler tarafından ezilmesinden sonra, gerek kırsal gerek sınaî özyönetim üzerindeki merkezin baskı ve denetimi giderek artacaktır. Barselona'deki kanlı olaylarda işçiler Stalinci güçleri önce geri püskürtmüşler, ancak hükümetteki anarşist bakanların araya girmeleriyle silahlarını bırakmışlar, bunu ise, işçi mahallelerine kadar uzanan

---

[301] Idem.
[301] Ibid, s. 160.
[302] Ibid, s. 161, Guillerm, op. cit., s. 149.

bir hükümet terörü izlemiştir.[303] Aynı yılın Ağustosu'nda kırsal özyönetim önce bir kararname ile kaldırıldı, ardından Stalinci birliklerin zoruyla topraklar köylülere bireysel mülkiyet şeklinde dağıtıldı. Ancak dağıtılan özyönetim toplulukları silah zorundan kurtuldukları anda kendiliklerinden yeniden kuruldularsa da kırsal özyönetim eski genişlik ve canlılığını bir daha bulamadı.[304]

Sanayide ise önce özyönetimli fabrikalara hammadde sağlanması kesildi; ardından da metalürji ve maden işletmelerindeki işçilerin yönetime katılmaları tümüyle yasaklandı. Bu arada taşımacılık da devletleştirildi: hükümet tüm sanayi üzerinde merkezî bir denetim gücü kazanmış oluyordu. 1938'de ise fabrikaların pek çoğu artık, Komünist Partisine bağlı müfettiş ve müdürlerin denetim ve yönetimi altındaydı.[305]

Anarko-sendikalistler önce tümüyle siyaset-dışı kalmaya çalışmışlar, daha sonra ise istemeyerek de olsa girdikleri, ancak tüm güçlerini yoğunlaştırmadıkları hükümette etkili olamadıkları gibi, hükümet dışındayken sahip oldukları bağımsızlığı ve girişim serbestliğini de yitirmişlerdir.[306] Tüm toplumu değiştirmek için ekonomiye el koymanın yeteceği düşüncesi doğrultusunda, *toplumsalı ekonomik*e indirgemiş; ancak daha da önemlisi, *ekonomik*i, meta üretiminin özelleşmiş çerçeveleri içinde ele almışlardır. Temmuz Devrimi günlerinde halk denetimini kurdukları toplumsal etkinlik alanlarından, bunu geçici bir durum kabûl ederek kısa sürede geri çekilmişler; özyönetimi fabrikayla sınırlandırırken, fabrikanın kapılarını da içeriden halka karşı kapatmışlardır. Fabrika toplumsallaşmamış, işçileşmiştir. Toplum yalnız işçilerden, toplumsal mekân yalnızca fabrikalardan, toplumun kendisini

---

[303] Guillerm, op. cit., s. 149.
[304] Guérin, op. cit., s. 162, 163.
[305] Ibid, s. 163, 164; Guillerm, op. cit., s. 149.
[306] Guérin, op. cit., s. 147-149.

yeniden üretmesi de yalnızca meta üretiminden ibaret olmadığına göre, anarko-sendikalistlerin tümü kapsayıcı düzeyde etkili olabilmeleri için ya devlet yönetimine el koymaları -ki bu, kendi özgürlükçü idealleriyle çelişir- ya da özyönetimi tüm toplumsal etkinlik alanlarını kapsayacak biçimde ele almaları gerekiyordu.

Ekonomik üretimin aileden ve topluluktan tümüyle özerkleşmediği ve kente göre çok daha homojen bir ortam oluşturan kırsal kesimdeki özyönetimin göreli bir tümü kaplayıcılık kazandığı söylenebilir. Anarko-sendikalistler köy topluluklarındaki etkililiklerini, ekonomik ve yerel boyutları birleştiren ve somut toplumsal-ekonomik birimleri esas alan yerel birlikler şeklinde örgütlenmelerine borçludurlar.[307] Ancak kırsal özyönetim birimleri, kendi aralarında değişimde bulunarak bütünleşmedikleri ölçüde yerel bencillik adacıklarına dönüşmüş, bencilliğin kendi içlerini de sarmasıyla çözülüp parçalanmışlardır.[308] Kendi kendine yeterliğin yerel boyutta dahi artık olanaksız olduğu çağdaş bir toplumda, bu toplulukları daha geniş çerçevelerde bütünleştirme işi ise, başarılamamıştır.

Anarko-sendikalistlerin merkezileşme ve korporatizm korkusuyla meslek ve işkolu örgütlenmesinden uzun süre kaçınmış olmaları,[309] yerel birimleri daha geniş (bölgesel, ulusal) çerçevelerde bütünleştirebilecek ulaştırma, maliye ve bankacılık gibi etkinlik alanlarını *burada ve şimdi*'yi aşan boyutlarıyla ele almalarını engellemiştir. Oysa para ve kredi işlemleri *şimdi*'yi, ulaştırma ise *burada*'yı daha geniş çerçevelerle birleştiren, dolayısıyla da doğaları gereği, yerellik dışında varolan etkinliklerdir. Anarko-sendikalistler, bir yandan sadece *yerel*i esas alan örgütlenmeleri, bir yandan da siyasete ve merkezi müdahalelere olan karşıtlıkları sonucunda gerek

---

[307] Bkz. *Devrimler*..., op. cit., s. 565.
[308] Guérin, op. cit., s. 153, 154.
[309] Ibid, s. 139.

ulaştırma gerekse para ve kredi konularında tümüyle etkisiz kalmışlardır. Egemen oldukları kırsal ve endüstriyel birimler, gerek para gerekse hammadde kaynaklarından hükümetin ve özel kesimin denetimi altında yararlanabilmişler, bu ise tüm bütünleşme olanaklarının baştan yitirilmesi sonucunu vermiştir.

İspanyol özyönetimi, tümü kaplayıcı bir nitelik kazandığı yerel birimleri kendi aralarında bütünleştirememiş, bir ölçüde kendi aralarında bütünleştirebildiği üretsel birimlerde ise, tümü kaplayıcılıktan uzak, kesime özgü bir yönetim tekniği olarak kalmıştır. Bunda, devleti, toplumsal-ekonomik ve siyasal boyutları birbiriyle eklemli, ülkesi ve halkı ile işlemsel bir birim olarak ele almayan anarko-sendikalistlerin kendi parçasal konum ve parçacı tutumları içinde özyönetimin bütünsellik koşuluna uygun çerçeveler geliştirememiş olmaları büyük rol oynamıştır.

E) CEZAYİR'DE DEVLETÇİ ÖZYÖNETİM

Cezayir, bağımsızlığını uzun bir savaş sonunda 1962'de kazandı. Savaş sırasında/sonunda ülkeyi terk eden Fransızların sahipsiz bıraktıkları işletmelerde çalışan işçiler, kendiliklerinden yönetimi üstlenip üretimi sürdürdüler.[310] Bu durum 1963 Martı'nda bir hükümet kararnamesiyle yasallaştırıldı.[311] Bu kararname, hükümetin kendiliğinden bir halk hareketi olarak ortaya çıkan fiilî özyönetim durumuna gösterdiği duyarlılığın kanıtı olarak sunuluyordu. Ancak Cezayir hükümetini bu yola yönelten çok farklı bir neden daha vardı: Fransızlarla imzalanan Evian Antlaşması, ülkeye geri dönmeleri halinde terkedilmiş tüm mülklerin eski sahiplerine geri verilmesini öngörüyordu.[312] Çok az geri dönen oldu. Ancak yine de hükümetin bu mülkleri, doğrudan ve resmen dev-

---

[310] Ibid, s. 170.
[311] Guillerm, op. cit., s. 177.
[312] Ibid, s. 175, 176.

letleştirmek yerine yalnızca fiili durumu kurumsallaştırarak denetimi altına alması daha az riskli bir çözüm yolu oluyordu.

Bu kararnameyle sınaî ve tarımsal işletmelerdeki özyönetim şu şekilde yapılaştırılıyordu:

- İşçi Genel Kurulu,
- İşçi Konseyi,
- Yönetim Komitesi,
- Direktör.[313]

İşçi Genel Kuruluna katılmak için 18 yaşını doldurmuş ve işletmede en az 6 aydır sürekli olarak çalışıyor ve Cezayir uyruklu olma koşulları aranıyordu. Genel Kurul 30 kişiyi aştığında, bir İşçi Konseyi seçilmesi öngörülmüştü. Görev süresi 3 yıl olan ve ayda en az bir kez toplanması gereken bu konsey, işletme tüzüğü ve malzeme alım-satımı konularında yetkiye sahipti ve Yönetim Komitesi de bu kurul tarafından seçiliyordu. 3 ile 11 üyeden oluşabilen Yönetim Komitesi'nin görev süresi üç yıldı ve her yıl kendisine bir Başkan seçiyordu. İşçi Konseyi ve Yönetim Komitesi'ndeki üyelerin 1/3'i her yıl yenilenecekti. Yönetim Komitesi'nin de ayda en az bir defa toplanması, üyelerininse en az 2/3'sinin doğrudan doğruya üretimde görev alan kişiler olması gerekiyordu.[314]

İşletme Yönetim Komitesi'nin oy hakkına sahip bir üyesi daha vardı ki, o da hükümet tarafından atanan Direktör'dü ve komitenin 'sekreterliği'ni de üstleniyordu; ve kararnameye göre, 'Başkanın otoritesi altında işletmenin günlük işleyişini sağlamakla görevli kişi' olarak tanımlanıyordu. Ancak işletmenin kaynaklarına, harcamalara ve ödemelere ilişkin sözleşmelerde imza yetkisinin yanında, işçi genel kurulu, işçi konseyi ya da yönetim kurulunca alınmış kararları veto etme yetkisiyle de donatılmıştı. Bu yetki,

---

[313] Ibid, s. 177.
[314] Ibid, s. 177, 178.

kararların merkezi plana ters düştüğü ya da işletmenin üretim araçları bakımından değerini azaltma riski taşıdığı durumlarda kullanılabilecekti; direktör, özyönetim organlarınca alınacak kararların yasalara uygunluğunu gözetme görevine de sahip olmakla doğrudan doğruya devlet temsilcisi niteliği kazanmış oluyordu. Görevden alınması yalnızca devletin yetkisindeydi; böyle bir şeyi isteme hakkı ise işletmenin özyönetim organlarına değil, aynı komün içindeki tüm işletmelerin yönetim komitesi başkanları, Parti, sendika ve ordu temsilcileri ile mülkî yetkililerden oluşan ve devlet temsilcilerinin de oy hakları olmadan katıldıkları bir kurula tanınmıştı.[315] Bu durumda direktör, özyönetim organları karşısında sorumlu olmaktan çıkıyordu. Ancak devletin özyönetim üzerindeki denetimi bu kadarla da kalmadı. Mart kararnamesinden hemen bir ay sonra, tarımsal işletmelerin tüm malî ve ekonomik muhasebeleri tek bir devlet kuruluşunun elinde toplandı. İşletmelerin tohum, gübre, akaryakıt[316] ve malzeme gereksinimlerinin karşılanmasını da aynı kuruluş üstleniyordu.

1965 hükümet darbesinin ardından hükümetin sanayide doğrudan kendi denetimi altında büyük kompleksler oluşturma politikasını başlatmasıyla, sanayi kesiminde özyönetim pratik olarak ortadan kalkmış oluyordu.[317] Bu kesimde özyönetim garaj, tamirhane, atölye gibi küçük işletmelerde uygulanmaktaydı. Bunlar, daha büyük bütünlerle birleştirilmeleri sonucunda özerk birimler olmaktan çıktılar. Başlangıçta da zaten bu kesimin yalnızca %10'unu kapsayan endüstriyel özyönetimin ömrü birkaç yılın ötesine geçemedi. 1963 yılında, ekilebilir toprakların 1/3'ini kapsayan özyönetimli işletmelerin toplam alanlarında ise

---

[315] Ibid, s. 178; Claude Collin, "Algérie, An VIII" in *Les Temps Modernes* No. 280, 1969, s. 646, 647; Bourdet, *La Délivrance*..., op. cit., S. XIV.

[316] Guillerm, op. cit., s. 182.

[317] Ibid, s. 183; Yves Saman, "Perspectives de l'Autogestion en Algérie" in *Autogestion*, op. cit., s. 83-85.

büyük bir değişme meydana gelmedi;[318] ancak yeni toprakların tarıma açılmasıyla, toplam alan içindeki oranları düşmüş oldu.

Cezayir'deki özyönetimi ele alırken göz önünde bulundurulacak temel nokta, özyönetimin bu ülkede sosyo-ekonomik nitelikli özerk bir gelişim şeklinde değil, sömürgecilere karşı askerî düzeyde[319] sürdürülen siyasal devrimin bir yan ürünü olarak ortaya çıkmış olmasıdır.

Fransızların, topraklarını ve işletmelerini terk etmeleri ve boş bıraktıkları yerlerin orada çalışanların eline geçmesi, yönetenyönetilen ilişkisinde yapısal bir değişikliğe ya da bu tür bir ilişkiyi ortadan kaldırmaya yönelik olmaktan çok, yabancıların yöneten durumundan ayrılmaları yönündeki bir hareket içinde gerçekleşmiştir: özyönetim fiilî askerî ulusallaştırmanın arızî bir biçimidir. Fiili özyönetimin, özellikle bağımsızlıktan sonra, devlet denetimi altına alınana kadar hiyerarşik yapılar içinde bürokratlaşmaması ise farklıların eşdeğerliliği ilkesinden çok, gerek egemen Avrupalı zümre karşısındaki 'yönetilen yerli' olma ortak konumundan, gerekse yerliler arasında işbölümünün ve meslekî farklılaşmanın geriliğinden doğan nisbî homojenlik[320] sayesinde mümkün olmuştur. Bu durum, bağımsızlıkla birlikte ulusal merkezî hükümetin ülkeye egemen olması ölçüsünde, özellikle kırsal kesimde, özyönetimin kendi işleyişi içinde değil, dışarıdan bozulacaktır.[321]

Sosyo-ekonomik ve siyasal bakımdan egemen, meslekî bakımdan farklılaşmış Avrupalı patron ve teknik elemanlar, gerek savaş sırasında gerekse bağımsızlıktan hemen sonra ülkeyi terk etmişlerdir. Geride kalanlar ise, meslekî beceri ve işletme deneyimi ba-

---

[318] Bkz. *Révolution Agraire*, Commission Nationale de la Révolution Agraire, Resmi Cezayir Yayını, 1975, s. 20, 21.
[319] Guillerm, op. cit., s. 179-181.
[320] Bkz. Türkdoğan, op. cit., s. 39-42.
[321] *Collin, loc. cit., s. 600; Sartan, loc. cit., s.* 81-84.

kımından da kendi aralarında oldukça homojen durumda bulunan yerlilerdir. Sömürgeci otoritenin etkisiz kaldığı, ulusal hükümetin ise tümüyle yerleşmediği sürece, özyönetime olanak veren, bu fiilî homojenliktir; önce Mart, sonra Nisan kararnamelerinin, özellikle tarım alanındaki özyönetim birimlerini bürokratik merkezî çerçevelere almasıyla ise, artık yok olmaya yüz tutacaktır.

Bu gelişmeler karşısında, özellikle kırsal özyönetim birimlerinden etkin bir tepki gelmemesi, bu birimlerin ulusal nitelikli bir siyasal hareket içindeki arızî kalan varlıklarıyla açıklanabilir. Devlet tarafından atanan direktörlerin, işlerine otomobille gelen, yine gölgede oturan, iş bırakımlarına karşı polis çağıran Avrupalı patronlardan farksız olduğunu belirten, 'özyönetimcilik oynayacağımıza futbol oynarız' deyip, kurul toplantılarını ve seçimleri ihmal eden işçilerin yine de başlarındakilerin artık yabancı değil de Cezayirli olmasında teselli bularak, 'artık hiç değilse dayak yemiyoruz' demeleri,[322] bu düşüncemizi güçlendiren verilerdir.

Merkezî yönetim zayıf olduğu ölçüde ve sürece kırdaki nisbî homojenlik, özyönetimin kısmen de olsa tümü kaplamasını mümkün kılmış, ancak merkezî siyasal otoritenin yeniden kurulmasıyla, özyönetim toplumsal ve siyasal boyutlarından soyutlanıp ekonomik boyutuna -o da devlet denetimi altında- hapsedilerek, sadece bir işletme yönetim tekniğine indirgenmiştir. Özyönetim birimleri üzerinde, kırda komün, sanayi kesiminde ise sendikaların etkili kılınması, ülkedeki tek parti diktatörlüğü ve sendikalar üzerindeki devlet denetimi[323] de dikkate alınırsa, özyönetimin toplumun bütünüyle eklemlenmesinden çok, devlet denetimi altına alınmasına işaret eder.

---

[322] Guillerm, op. cit., s. 180, 181.

[323] Collin, loc. cit., s.660-662; Sartan, loc. cit., s.84-85; Guérin, op. cit., s. 171; Bkz. *Visages de l'Algerie*, Ministère de l'Information et de la Culture, Cezayir, 1973, s. 21-23.

1965'ten sonra yalnızca tarım kesimiyle, o da, kırdaki çalışan nüfusun 10'da birini kapsayacak biçimde sınırlanan özyönetim, yalnızca nicelik değil, nitelik bakımından da marjinallik göstermektedir.

Sömürge olarak ekonomisi Fransa'ya bağımlı biçimde geliştirilen Cezayir'de Avrupalıların kurdukları tarımsal işletmeler, kırsal birimlerin kendi gereksinimleri üzerinde değil, metropol ülkeye ihraç edilecek ürünlerde özelleşmiş, modern tekniklerin uygulandığı verimli topraklarda kurulmuş, ekilebilir toprakların 1/3'ini kaplamasına karşılık, tarımda çalışan nüfusun yalnızca 1/10'unu kullanarak, toplam tarımsal gelirin yarısını sağlayan ayrıcalıklı işletmelerdir.[324] Özellikle bağcılık ve şarapçılıkta yoğunlaşmış olan bu işletmelerde uygulanan özyönetimin ülke çapında kısmî olması, planlamada etkili ve özerk bir bütün oluşturmayıp yalnızca birimsel ve kısmî bir özerkliğe sahip ayrıcalıklı işletmelerden oluşması, birimsel ve yerel bencilliklerin doğmasına yol açmıştır. Ülke bütününe yaygınlaşamayan, ülke bütünüyle eklemleşip etkili olamayan bu işletmelerin her birindeki egemen yönelim, mevcut işçilerin kendi bireysel çıkarları temelinde, dışa kapalı bencillik adacıkları oluşturmaları olmuştur.

Özyönetim organları, üretilen malların ticarileştirilmesinden tümüyle uzak tutulmakla birlikte, işletme kârının bir bölümü işçilere dağıtılmaktadır. Bu uygulama, özyönetimli tarım işletmelerinde çalışanların %43'ünü oluşturmalarına karşın özyönetsel haklardan yararlanamayan geçici işçilerle sürekli işçiler arasında ve özyönetimli işletmeler ile komünler ve diğer ekonomik kesimler arasında çıkar çatışmalarına yol açmaktadır. Bu çatışmalı ortam ise, bir yandan özellikle sürekli işçilerin yönetsel yetkilere yönelmekten çok, kendi işletmeleri çerçevesinde dışa karşı direk-

[324] Collin, loc. cit., s. 647.

törle ve diğer devlet temsilcileriyle sıkı bir dayanışmaya girmelerine yol açmakta, bir yandan da merkezî otoritenin müdahale ve denetimini artırmasına meşrû bir gerekçe yaratmış olmaktadır.

Siyasal ve ekonomik bağımsızlığı kurmak ve korumak gerekçesiyle devlet etkinliğinin arttırılmasının savunulduğu Cezayir'de, devlete, *Ulus'u kurma* görevinin de atfedildiği[325] dikkate alınırsa, devletin tüm konularda artan etkinliği karşısında özyönetimin alan ve nitelik bakımından marjinal konumu içinde bir yönetim tekniği olmanın ötesine geçemediği açıklık kazanır.

F) ÇEKOSLOVAK İŞÇİ KONSEYLERİ

Çekoslovakya, Sovyet Blokuna katıldığında ileri bir sanayi ülkesidir. Güçlü bir işçi hareketi ve demokrasi geleneği vardır. 1945'te Alman işgalinden kurtulduğunda, önce düşmanla işbirliği yapmış olanlara ait işletmelerde, sonra da devletleştirilen işletmelerin tümünde, sendikalar, işçi konseyleri oluştururlar ve bunlar yönetimle eşit yetkiye sahip organlar olarak çalışırlar; ancak zamanla sendikaların Sovyetler Birliği modeli uyarınca Partiye bağımlı organlara dönüştürülmesiyle etkilerini yitirirler.[326] Ellerinden alınan yönetsel güce karşı işçilere verilen ödün, iş, konut güvenceleri ve çeşitli toplumsal hizmetlerden ücretsiz yararlanmadır.

Sendikaların koruyucu tutumlarının da etkisiyle ücretler yelpazesi alabildiğine daraltılmıştır;[327] ancak üretim mekanizmasının ve iş örgütlenmesinin hiyerarşik niteliği devam etmektedir;

---

[325] M. Ghezali, Dünyada Sosyalizm Konferansı'nda konuşma, Cavtat, Yugoslavya 1980, in *Socialist Thought and Practice*, Kasım, 1980, s. 110.

[326] Jon Bloomfield, "Prag Baharı; bir yeniden değerlendirme" (çev. Can Yücel) in *Birikim*, 42, 43, 44, İstanbul, 1978, s. 98-101; Chauvey, op. cit., s. 43.

[327] Jiri Pelikan, "Çekoslovakya'da Sosyalizm için Mücadele (1938-1972)" (çev. N. Tukin-B. Aksoy) Jiri Pelikan'la Ouintin Iloare-Robin Flackburn arasında yapılan görüşme, in *Birikim*, op. cit., s. 112, 116-117; Martinet, op. cit., s. 228.

dolayısıyla kişisel sorumluluk ve işlev farklılaşmalarına dayanan toplumsal işbölümü de aynen korunmaktadır; ücret yelpazesindeki daralma ise, işbölümündeki bir değişikliğin yansıması olarak değil, devlete egemen olan siyasal gücün tercihi olarak, dışarıdan gerçekleştirilmiştir.

Ekonomi, kendi yönelim ve olanaklarından ve halkın tercihlerinden çok, Sovyet Blokunun, daha doğrusu Sovyetler Birliği'nin dünya siyasetinin gereklerine göre yönlendirilmiş; güçlerini üretim süreci içindeki yerlerinden değil, siyasal mensubiyetlerinden alan unsurlar tarafından yönetilmiştir.[328] Siyasal gücün tek partide toplanması, sosyo-ekonomik farklılaşmanın egemen siyasal güç tarafından dışarıdan baskı altında tutulup - toplumsal hareketliliğin her türünün siyasal boyutuna indirgenmesinin getirdiği genel bezginliğin de etkisiyle- Çekoslovak ekonomisi teknoloji ve verim düzeyi bakımından geri kalmış; üretkenliği ve ürün kalitesi de düşen Çekoslovak sanayii, tam bir durağanlık içine girmiştir.

1962'de, Çekoslovakya'nın ulusal geliri 1961'dekine, 1963'te ise 1962'dekine göre daha düşük düzeylerde gerçekleşir.[329] Bu gelişmeler karşısında Parti, toplumsal işbölümündeki farklı işlev ve sorumluluklarına karşın, siyasal kaygılarla sosyo-ekonomik açıdan farklılaşmaları engellenen yüksek teknisyen zümresinin öneri ve isteklerine kulak -ve bir ölçüde de hak- vermek zorunda kalmıştır. Bunlar ana çizgileriyle şöyle özetlenebilir: ücretlerin saptanmasında ekonomik-teknik ölçütlerin dikkate alınıp, ekonomik uyarıcılara yer verilmesi; kurumlara ve işletmelere özerklik verilip bunlar içinde teknik kadrolara daha fazla yetki tanınması; bazı malların fiyatlarının serbest bırakılıp

---

[328] Chauvery, op. cit., s. 44, 45.
[329] Martinet, op. cit., s. 220-222.

işletmeler arasında kısmî de olsa rekabete olanak verilmesi, dolayısıyla merkezî planın pazar ekonomisi kurallarıyla uzlaştırılıp yumuşatılması.[330]

Bu öneriler, ekonominin yönetiminde, siyasal kökenli unsurlara karşı teknik nitelikli unsurların bir *yeniden güç paylaşımı* istemini dile getirmektedir. Parti ise, kendi siyasal tekelini sarsmayacağına inandığı her türlü ödünü vermeye hazırdır.

1965 reformları böyle bir ortamda hazırlanır. İşletmeler, çalışmalarını kendileri planlayan, yöneten, eşgüdümleyen ve piyasaya göre düzenleyen özerk birimler durumuna getirilirler. Devlet büyük yatırımları gerçekleştirmeye devam edecek, ancak bankalar, kredi faizleri yoluyla kurumları yatırımlarını amorti etmeye yönelteceklerdir. Fiyatlar yavaş yavaş serbest bırakılacak, dış alış verişlerdeki devlet desteği ise belirli bir süre sonunda kaldırılırken ücret yelpazesi genişletilecek, somut uyarıcılar arttırılacaktır.[331]

Kurumlara özerklik verilmesi ve verimlilik ilkesinin benimsenmesi, partinin siyasal iktidar tekeline, ilk bakışta, ilişmeyen önlemlerdir. Ancak uygulamada şu iki nokta ortaya çıkacaktır: en başta, ekonomik yöneticilerin atanmaları ya da yatırım tasarılarının onaylanması gibi konularda parti kadrolarının yetkileri ve nüfuz alanları daralmış oluyordu.[332] Ancak daha da önemlisi, verimlilik ilkesinin geçerli kılınmasıyla pek çok kurum 'verimsiz' sayılıp kapatılacak, kiralar yükseltilecek, üretimde artış sağlamak için yeni ve geniş bir ücret yelpazesi teknik-yönetici bir azınlığı ayrıcalıklı kılacaktır ki, bu gelişmeler, işçilere iş, konut ve eşitlik

---

[330] Ibid, s. 222-224; Pelikan, loc. cit., s. 116; Bkz. Petr Pithart-Ivan Bystrina, "Programme ou Pur Pragmatisme" in *Les Temps Modernes*, No. 283, 1971, s. 1350-1354.

[331] Martinet, op. cit., s. 223.

[332] Ibid, s. 222.

güvencesi sağlanması karşılığında Parti'nin de siyasal güç tekeline sahip olması şeklindeki toplumsal 'consensus'ün terimlerinden birini değişikliğe uğratacak, dolayısıyla da partinin siyasal egemenliğinin temelini sarsmış olacaktır.[333]

Partinin geleneksel profesyonel kadroları bu olasılıkların bilincine kısa sürede varıp, fabrikalarda işçileri reformlara karşı harekete geçirmeye girişirler. Teknokratların ve parti içinde onları tutanların işçi desteğini sağlamak, hiç değilse karşı saldırıları önlemek için işçilere de somut ödünler vermeleri gerekir.[334] Bu ödünler de kendi hareket yönlerini temellendiren ilkeye uygun olmak zorundadır: daha fazla girişim özerkliği, hareket serbestliği, bunlar aracılığıyla da daha verimli bir üretim ve daha yüksek bir yaşam düzeyi.

Bu ödünler şöyle somutlaşacaktır: işletmelerde işçi yönetim kurulları kurulacaktır. Hükümet tarafından desteklenen tasarıya göre, bu kurullarda, işletme dışından, işletmenin başlıca müşterisi olan ve/veya müşterisi olduğu kuruluşları temsilen uzmanlar ile devlet temsilcileri, işçi temsilcilerinin yanı sıra ve onlarla eşit oranda yer alacaklardır. Sovyet işgalinden kısa süre önce, bu tasarıya uygun olarak çıkartılan çerçeve yasaya göre, işçi kurulları, işletme direktörünün atanmasında son sözü söyleme yetkisine sahip 'demokratik yönetim organları' olacaklardır. Bunlar hiçbir şekilde direktörün yetkilerini kısıtlamayacaklar, direktör ise 6 yıllık bir süre için atanacaktır.[335] Ancak çerçeve yasa daha çıkmadan, işletmelerin pek çoğunda kendiliğinden İşçi Girişim Komiteleri kurulmuştur bile.[336] Bu kurullarda, işçi yönetiminin alacağı biçimler tartışılmakta, taslaklar hazırlanmaktadır. Bu

---

[333] Ibid, s. 223, 228, 229.
[334] Ibid, s. 233.
[335] Chauvey, op. cit., s. 49-52.
[336] Martinet, op. cit., s. 231.

taslaklarda devlet temsilcilerinin ve devlet tarafından atanacak 'bağımsız' uzmanların sayı ve rolleri en aza indirilmiştir. Ancak yetenekli ve seçkin yöneticilerin işletmenin başarılı olması yolunda bölünmez bir yetki ve güce sahip olmaları noktası hükümetin taslağındaki biçimiyle aynen benimsenmektedir.[337]

Yönelim, *yönetimde değil yöneticiler üzerinde,* yönetme süreci içinde değil yöneticilerin bu süreçteki başarılarına göre 'a posteriori' olarak etkili olmaktır. Başarının ölçütü ise ekonomik çıkardır. İşçiler, yönetimi kendi seçtikleri direktöre belirli bir süre (genellikle beş yıl) için devretmektedirler.[338] Direktör, tüm işçileri kapsayan genel kurulca, üçte biri her yıl yenilenmek üzere üç yıl için seçilen Özyönetim Kurulu'nun düzenlediği sınavla belirlenir; yönetimde görev alacak kişileri kendisi seçer. İşletmenin ekonomik politikasının hazırlanması ve -bu politika özyönetim kurulunca onaylandığı takdirde- uygulanması konusunda yetkili ve sorumludur; Özyönetim Kurulu'nun yasaya ve işletme yönetmeliğine aykırı kararlarını uygulamaya koymama yetkisine sahiptir. Tüm bu yetkilerine karşın, direktör genel kurul üyesi değildir, dolayısıyla da Özyönetim Kurulu üyesi olamaz.[339]

Hükümetin desteklediği taslakla Girişim Kurulları'nca hazırlanan taslaklar arasındaki temel fark, devlet temsilcileri ve işletme dışından gelecek üyelerin oranlarındadır.[340] Bunun dışında her iki tarafın yaklaşımında da, işletmeyi yalnızca ekonomik boyutu ile ele alma yönelimi ağır basar. İşletme, toplumun kendisini yeniden üretimiyle doğrudan eklemlenmiş toplumsal bir varlık olarak değil, kendi başına erekselliği olan bir büyük makine olarak ele alınır.

---

[337] Chauvey, op. cit., s. 52-53; Martinet, op. cit., s. 223.
[338] Pithart-Bystrina, loc. cit., 1353.
[339] Chauvey, op. cit., s. 53.
[340] Ibid, s. 47-49.

Hükümetçe hazırlanan taslak bir yana, İşçi Girişim Komitelerince hazırlanan taslaklarda da işçilerin işletme yönetimine doğrudan katılmaları çok sınırlı kalmaktadır.[341] Doğrudan katılma organı İşçi Genel Kuruludur. Gizli oylu referandumlar öngörülmüştür. Haklarında referanduma başvurulacak konular genellikle şunlardır: özyönetim organlarına ve işletmenin yönetimine ilişkin tüzük ve yönetmeliklerin onanması, özyönetim kurullarına üye seçimi; işletmenin başka işletmelerle birleşmesine ilişkin kararlar. Genel Kurulun dışındaki organların tümü ise temsil ilkesine dayanmaktadır: Bölüm Temsilcileri Kurulu, Özyönetim Kurulu, Denetleme Kurulu gibi. Doğrudan katılmayı olanaklı kılacak birimler oluşturmaya gidilmemiştir. Buna karşılık direktör ve diğer teknik yöneticilere verilen yetkiler çok geniştir. Kendilerine her şey sağlanacaktır, yeter ki başarılı olsunlar; başarının ölçütü ise her bir işçinin ekonomik çıkarındaki artıştır.[342] İşçilerin, bir toplumsal grup olarak yönetimi üslenme amacı ikinci planda kalmaktadır. Toplumsal işbölümündeki yerlerini, toplumsal işbölümünün kendisini ele almak gibi bir sorunları da yoktur; özyönetimi, o güne kadar yaptıkları alışverişi protagonistlerin işlevlerini ve konumlarını değiştirmeksizin- biraz daha kârlı bir hâle getirmenin bir aracı, işletme yöneticilerini -işlerinden olma korkusuyla- işçilere daha fazla çıkar sağlama yolunda gayrete getirecek bir mekanizma olarak görmektedirler. İşçi Girişim Komitelerince hazırlanan taslaklarda işletme-dışı unsurların yönetimde temsilleri en alt düzeyde tutulmuştur, ya da buna hiç yer verilmemiştir. Bu tutum, hükümetin bu unsurları devlet denetimini sağlamak için ağırlıklı kılmasına da bir tepkidir; ancak bu tepki, işletmeyi -ürettikleri, tükettikleri, kullandıkları ve varlığıyla kendilerini etkilediği somut toplumsal varlıklar-

---

[341] Ibid, s. 50-54.

[342] Pithart-Bystrania, loc. cit., s. 1353-1354.

dan soyutlanmış- yalnızca ekonomik boyutlu bir bencillik adası haline dönüştürme yönelimini de taşımaktadır.

İşletmenin, diğer toplumsal varlıklarla doğrudan eklemlenmiş bir toplumsal varlığa dönüşebilmesinin koşulu, tüm somut toplumsal varlıkların kendilerini tüm gereksinim ve istekleriyle birlikte özgürce dile getirme olanağına sahip olmalarıdır. Bu ise en geniş anlamıyla demokratik bir yönetim gerektirir. Oysa Çekoslovakya, toplumdaki tüm etkinliklerin sıkı biçimde devlet tarafından denetlendiği ve siyasal gücün, kendisi de Sovyetlere bağımlı tek partinin tekelinde bulunduğu, dolayısıyla yönetimde halkın doğrudan katılımından söz edilemeyecek bir ülkedir. Ekonomik birim "beni doğrudan somut toplumsal varlıklar belirlesin, denetlesin" dese bile, bu işi, halk adına devlet yapmaya kalkacaktır.

Halkın, çok küçük bir azınlığın dışında, siyasal yoldan özdeş bireylere indirgenip, toplumsal varlıkların farklılıkları içinde kendilerini dile getiremediği bir ortamda,[343] siyasal unsurun toplumsal unsur üzerindeki baskısı ve egemenliği ölçüsünde, işletmenin toplumsal boyutundan soyutlanıp salt ekonomik boyutuna indirgenmesi kaçınılmaz olacaktır. Bu durumda özyönetim, tümü kaplamaması bir yana, geçerli olduğu çerçeve içinde de toplumsal bir biçim olmaktan çıkıp yalnızca ekonomik amaçlı bir işletme yönetim tekniği durumuna düşmüş olmaktadır. İşletmenin toplumla ilişkisi, pazar aracılığıyla sağlanacağına göre tüm girdi ve çıktıların, bu arada emeğin de, değişim değerleri üzerinden hesaplanması söz konusudur. İşçinin, emek satıcısı olarak temel yönelimi, nasılına, niçinine bakmadan kendi malını daha yük fiyattan satabilmek olacaktır. Bu durumda, emeğini satma sürecinin fiziksel çerçevesi olan işletmenin yönetiminde sürekli ve doğrudan söz sahibi olması, emekçi için fazladan bir yükten, bir angar-

---

[343] Ibid, s. 1339.

yadan başka bir şey olmayacaktır. Bu işi bir başkasına devretmeyi yeğleyecektir; yeter ki, alışverişte eskisine göre daha avantajlı olacağına inansın. Devletin tutumu da buna yakındır. Ekonominin yönetiminde parti kökenli kadrolar başarılı olamamıştır. Partinin toplumdaki egemenliği doğrudan siyasal kökenli olduğuna göre, bu durumuna ilişilmemesi koşuluyla ekonominin yönetimini başkalarına -hiç değilse kısmen- devredebilir.

Gerek işçi, gerekse devlet açısından bu 'başka'yı teknokratlar oluşturmaktadır. Teknokratlara tanınan yetki, tüzük ve yönetmeliklerce direktöre ve onun teknik kadrosuna verilenlerle sınırlı kalmamış, özyönetim kurulları için yapılan ilk seçimlerde de kazananların 3/4'ünün mühendis ve teknisyenler olduğu görülmüştür.[344]

Teknokratların atom-bireylere indirgenmiş bir kategori olarak değil de, somut bir toplumsal birim olarak toplumda güç kazanıp söz sahibi olmaları, Partinin mutlak siyasal egemenliğini dokunulmaz olmaktan çıkarmıştır. Devlet ücretlisi bireyler düzeyinde atomize edilmiş olan toplumda, o güne kadar yekvücutluk görünümü altında ve kapalı kapılar ardında çözümlenen parti-içi çekişmeler, önce taraflardan birinin teknokratlarla dayanışması, bunun üzerine Partinin tutucu kanadının da kendisine toplumsal destek sağlamak üzere işçilere yönelip onları harekete geçirmeğe girişmesi sonucunda toplumsal boyutlarda yankılanır hale gelmiştir.[345] Bu gelişmeler içinde, bir yandan toplumdaki atomlaşma yıkılırken, diğer yandan da Parti, dokunulmaz tek güç olma niteliğini yitirmeye başlamıştır. Taraflar kendilerine toplumsal destek ararlarken, basın ve sanat üzerindeki sansür büyük ölçüde kaldırılmış,[346] polis baskısı açıkça dile

---

[344] Martinet, op. cit., s. 233.
[345] Ibid, s. 228.
[346] Ibid, s. 230-231.

getirilir ve eleştirilir hale gelmiş, özellikle Stalinci dönemdeki uygulamalardan mağdur olanlar hak arama, hatta hesap sorma girişimlerinde bulunmaya başlamışlardır. Çok önemli bir gelişme olarak, Komünist Partisinin siyasal tekelini kuran anayasal hükmün kaldırılması açıkça istenmeye başlanmıştır.[347]

Prag Baharı adı verilen bu dönem, 1968 yılı başlarından Ağustos'taki Sovyet işgaline kadar sürmüştür. Kendi sosyo-ekonomik ve siyasal modellerini uygulatan Sovyetler Birliğini müdahaleye iten temel etken de, Çekoslovakya'da tek parti ilkesinin tartışılır hale gelmesiyle, tekelci güçlerini bu ilkeyle temellendiren Sovyet yöneticilerinin, kendi iç ve dış egemenliklerini tehlikede görmüş olmalarıdır.

Ancak Sovyet işgali işletmelerde işçi kurullarının yaygınlaşmasını ilk anda engelleyemedi.[348] Bunda işçi sendikalarının baştan beri işçi katılımından yana olup, bu tutumlarını işgal sonrasında da sürdürmelerinin büyük etkisi oldu. 1969 Martında 21 yıllık bir aradan sonra yapılan Çekoslovak İşçi Sendikaları VII. Kongresinde, Sovyet yanlıları, işçi konseyi üyelerinin işçilerce, direktörün de bu kurullarca seçilmesine son verilmesi yolunda bir değişiklik önerdiler; ama bu öneri reddedildi ve sendikaların artık partiye bağımlı araçlar olamayacağı savı benimsendi. Ancak aynı yılın sonlarında, sendika yöneticileri 'komünizme karşı bir yol' izledikleri gerekçesiyle toplu halde görevlerinden alındılar; yerlerine ise, Sovyet yanlısı yeni bir ekip getirildi.[349] 1968 Yazında çıkartılan özyönetime ilişkin çerçeve yasa ise uygulamadan kaldırıldı.

Çekoslovak İşçi Kurulları, siyasal güç odağı haline gelmek ya da siyasal iradeyi tür olarak ortadan kaldırmak gibi bir amaç ta-

---

[347] İbid, s. 231.
[348] Chauvcy, op. cit., s. 54-56.
[349] Ibid, s. 57.

şmazlar. Toplumun yönetiminde merkez ya da model olarak ele alınmaları söz konusu değildir. Ortaya çıkmalarını olanaklı kılan da zaten böyle bir istidat taşımıyor olmalarıdır. İşçi kurullarının gündeme gelmesine neden olan hareket, toplumun üst kademelerinde başlayıp gelişmiştir. Çekoslovakya, siyasal nitelikli yöneticilerin, ekonominin işleyişinde teknik uzman kadroları bir yana itmelerine olanak vermeyecek derecede sanayileşmiş bir ülkedir. Hükümetin uvriyerist-eşitlikçi politikası, bu uzman kadroların, toplumsal işbölümündeki yerlerine uygun bir sosyo-ekonomik konum elde etmelerini engellemektedir. Toplumsal farklılaşmanın sadece siyasal boyut üzerinde mümkün olduğunu ve siyasal etkinliğin Partinin tekelinde bulunduğunu dikkate alırsak, bu uzman kadroların Parti üzerinde etkili ya da Parti içinde egemen olmaya yönelecekleri açıktır. Bu parti ise, ileri derecede hiyerarşize ve sıkı disiplinli, kapalı bir örgüttür; olağan koşullarda bireysel yükselmelere çok ender olanak verebilir. Ancak bir yandan ülkenin, benzerlerinde bile benzeri görülmemiş bir ekonomik gerilemeye girmesi, bir yandan da teknik-uzman kadroların kendi yükselmelerini temellendirecek akıl yürütme tarzları, partinin, kendi siyasal egemenlik tekelini sarsmadan teknik kadrolara bazı ödünler vermesini olanaklı kılacaktır.

Yazar ve düşünür çevreleri tarafından da, ülke yaşamındaki durgunluğa karşı çıkmaları dolayısıyla desteklenen uzman kadrolar, bu çevrelerle birlikte şöyle bir düşünce tarzı geliştirirler: makineye dayanan sınaî üretimde, el emeği temel unsuru oluşturuyordu; oysa bugün, artık bilginin kendisi doğrudan bir üretim gücü haline gelmeye başlamıştır ki, bu, gerek hammadde gerekse emek bakımından doğal sınırların aşılması demektir. Bu gelişme sonucunda emekçilerin işleri, mühendis ve teknologlarınkine benzer karmaşık bir nitelik kazanacaktır ve işçi sınıfının gerçek kurtuluşu bu noktada ortaya çıkacaktır. Zira bu sınıfın şimdiye kadar hiçbir zaman siyasal iktidara sahip o-

lamaması, yalnızca özel tarihsel koşullarla açıklanamaz;[350] sınaî sistem içinde şimdiye kadar tutmuş olduğu yer engellemiştir bunu. Oysa Bilimsel Devrim sonucunda emekçilerin her biri birer teknisyene dönüşünce, bu yerleri değişmiş, dolayısıyla da siyasal gücü doğrudan ele geçirmeleri olanaklı hale gelmiş olacaktır. Ancak buna daha çok vakit vardır. Bu süre içinde işçi sınıfının yapacağı, bu gelişmenin öncü ve yürütücüleri olan teknik kadroları desteklemektir.

Bu görüşlerin sonunda, feodal sınıfın egemenliğini, bu sınıfın sömürdüğü ve onunla asırlar boyunca çatışan köylülerin değil de yeni bir sınıfın, yani burjuvazinin yıkmış olduğu gibi, kapitalizmi de işçi sınıfının değil, sonradan ortaya çıkan 'manager'lerin[351] yıkacağını söylemeye sadece bir tek engel vardır; o da, bu düşünürlerin işçi devletinde ve onun ücretlileri olarak yaşıyor olmalarıdır. Teknik kadroların, toplumsal-ekonomik sorunları siyasal açıdan ele almayıp, bilimi ve teknolojiyi temel belirleyici olarak görmeleri ve mevcut toplumsal işbölümünü zorunlu bir veri olarak kabûl etmeleri, partinin gözünde kendi siyasal güç tekeline ilişilmeyeceğinin güvencesidir. Üstelik teknik kadroların tüm istek ve önerileri ekonomik alanla sınırlıdır.

Bu çerçeve içinde değerlendirildiğinde, Çekoslovak işçi kurulları hareketinin, işçi-işveren, yöneten-yönetilen ayırım ve karşıtlığını ortadan kaldırmaya yönelik aktif bir yönetim işlevini öngörmediği söylenebilir. İşletmelerin özerkleşmesinin ve kısmî bir pazar uygulaması içinde ekonomik başarı ilkesinin benimsenmesinin sonuçları, bir yandan işletmelerin toplumla olan

---

[350] Radovan Richta "Kavşak Noktasındaki Uygarlık"tan aktaranlar Martinet, op. cit., s. 216-220; Durand, op. cit., s. 169, 172.

[351] James Burnham "The Managerial Revolution", New York, 1941'den nakleden Daniel Bell, *The Coming of Post-Industrial Society*, Basic Books, Harper Colophon Books, New York, 1973, s. 91.

eklemlerinden kopup meta üretimi için özelleşmiş çerçevelere hapsolmaları, diğer yandan da teknik-ekonomik yönetimin, özerk bir uzmanlık alanı olarak ekonomik birim düzeyinde merkezleşirken yöneten-yönetilen ayırımını daha da güçlendirip meşrûlaştırması olacaktır.

Bu durumda başlarına özyönetim sözcüğü konulsa da, Çekoslovak işçi kurulları, çalışmayı toplumsallaştırmaya, çalışanları da toplumsal hukuk yaratan varlıklar olarak ele almaya yönelik değillerdir. Bu kurulların bireysel emek-meta satıcıları durumundaki çalışanlara bir tür pazarlık gücü sağlayarak, bunun karşılığında yönetim dışı kalmalarını kendi gözlerinde meşrûlaştırma işlevine sahip olduklarını söyleyebiliriz. 5-6 yıl için seçilen direktörün, kendi yönetim kadrosunu belirlemenin yanı sıra siparişte bulunma, kurumdaki memur ve işçi sayısını arttırıp eksiltme, kredi kuruluşlarıyla doğrudan ilişki kurma ve fiyatları saptama yetkileriyle donatılması kendisinin iş sahibi konumuna getirilmesi demektir.[352] Fakat buna karşılık direktörü seçme, işinden uzaklaştırma ve alacağı ücreti saptama, kurumun başka bir kurumla birleşmesini kabûl ya da reddetme, işletmenin çeşitli özerk birimlere ayrılma ya da tümden kapatılmasına karar verme yetkileri işçilerin elinde olacaktır.[353] Ancak bunlar doğrudan yönetim süreci içinde işlevsel olan yetkiler olmayıp, bu sürecin dışından, sonradan değerlendirip yaptırım uygulamaya ilişkin yetkilerdir. Direktöre, tüm yetkilerine karşın işçilerden oluşan kurullarda üyelik hakkı tanınmaması, işçilerin, yönetim süreci dışında kalıp yalnızca pazarlık güçlerini arttıracak, dolayısıyla aktif dayanışmalı toplumsal bir varlık olarak değil de, bir çeşit *bireysel işgücü satıcıları topluluğu* olarak yer aldıkları bir örgütlenme biçimini yeğlediklerinin simgesel bir dile gelişidir.

---

[352] Martinet, op. cit, s. 223.
[353] Chauvey, op. cit., s. 51-54.

Çekoslovak işçi kurulları hareketi, eşitliğin siyasal baskı yoluyla ve farklıların özdeşlere indirgenerek sağlandığı bir toplumda, farklıların özgürlüğü doğrultusunda bir hareket olarak değerlendirilebilir. Ancak farklıların eşitsizliğini sürdürmeye elverişli çerçeveler veri olarak kabûl edildiği ve farklılaşmanın organik bir eşdeğerlilik yaratacağı yeni çerçevelere yönelinmediği ölçüde, bu özgürlük olsa olsa başka alanlardaki eşitsizlikleri sürdürme pahasına sağlanmış olacaktır.

Çekoslovak işçi kurullarını, siyasal alanın özerkliğini toplumsal içinde eritecek bütünsel bir hareketin organları olarak değil, bağımsız parti ve sendika kurma olanağının bulunmadığı bir ülkede, işçilere yalnızca ekonomik alanda bazı haklarını koruma olanağı ve dolaylı pazarlık gücü veren, ancak bütünü kapsama yöneliminden uzak organlar olarak değerlendirebiliriz.

G) YUGOSLAVYA

Yugoslavya'da özyönetime yönelik uygulamalar 1950 yılı ortalarında başlar. Tito, 26 Haziran 1950'de, Yugoslav Federal Cumhuriyeti Ulusal Meclisi önünde yaptığı konuşmada, Sovyet bürokrasisini suçlar. Ekim Devrimi, üretim araçlarının mülkiyetini özel kişilerin tekelinden çıkartmıştır, ancak 'fabrikalar işçilere' sloganını gerçekleştirmemiştir. Yönetim devlet görevlilerince yürütülmektedir; işçiler yararına tek fark işsizliğin olmamasıdır.[354]

Tito, Sovyetler Birliği'ndeki memur egemenliğine açıkça karşı çıkan ilk komünist devlet yöneticisidir; tutarlı kalabilmek için ise, savlarını pratik sonuçlarına dek sürdürmek zorundadır: konuşmasının sonunda Ulusal Meclis'e işletmelerin özyöneti-

[354] Martinet, op. cit., s. 131.

mine ilişkin bir 'temel yasa' tasarısı sunar. Bundan böyle bütün devlet işletmeleri, 'devletin iktisadî planı' çerçevesinde, işçi kurullarınca yönetilecektir.

Tito-Stalin uyuşmazlığı, daha Yugoslav Kurtuluş Savaşı sırasında başlamıştır:[355] Stalin, tüm sosyalist önderlerden kendisine tam bir bağlılık ister; oysa Tito, ülkesi işgal edildiğinde Moskova'ya sığınmayıp, kurtuluş savaşını başlatmış ve Yugoslavya, düşman işgalinden kendi savaşımıyla kurtulan tek Avrupa ülkesi olmuştur. Ülkenin sosyalist rejime geçişi, pratikte, savaş sırasında düşmandan kurtarılan bölgelerde Halk Kurtuluş Cephesi yönetiminin kurulmasıyla başlamıştır. Bu durum Tito'nun önderliğinde kurtuluş savaşını başarıyla veren Halk Kurtuluş Cephesinin, Halk Cephesi adı altında katıldığı 1945 seçimlerinden oyların %90 kadarını almasıyla resmî bir nitelik kazanmıştır.[356]

Diğer Doğu Avrupa ülkelerinde sosyalist rejimlerin Yalta Konferansında çizilen nüfuz alanı sınırları uyarınca ve ülkelerine ancak Kızıl Orduyla birlikte -ya da onun kuyruğunda- geri dönebilen tümüyle Moskova'ya bağımlı kadrolar tarafından yabancı askerî güç desteğinde kurulmasına karşılık, Yugoslavya'nın sosyalist olması, topraklarını İngiliz-Rus ortak nüfuz bölgesi olarak saptayan Yalta Konferansı kararlarına karşın gerçekleşmiştir.[357]

Her ne kadar Tito ve o dönemdeki Yugoslav yöneticileri Stalin'e boyun eğmezlerse de, ülke yönetiminde, o güne kadar tek sosyalizm modeli olarak bilinen Sovyet modelini uygulamaya girişirler: otoriter ve totaliter bir *tek parti* devleti, güçlü bir gizli polis, tarımda zorla kamulaştırma ve kooperatifleştirmeler,

---

[355] Ibid, op. cit., s. 119.
[356] Martinet, op. cit., s. 112-121; Işıklı, *Özyönetim*..., op. cit., s. 84-85.
[357] Işıklı, op. cit., s. 89-90. .

sanayi işletmelerinde işçilere hiçbir söz hakkı tanımayan tek kişi yönetimi.[358] Ancak Yugoslav yöneticilerinin Sovyetler Birliği ile ilişkilerde eşit-eşiteliğe özen göstermeleri, Stalin'in kendi adlarına Batılılara taviz vermesine karşı çıkmaları, önce Stalin'in yoğun tehditlerde bulunmasına, daha sonra da Yugoslavya'nın 1948 Haziran'ında Kominform'dan atılmasına yol açar.[359]

Dış ticaretinin %50'sini Sovyet Blokuyla yapan Yugoslavya'ya iktisadî abluka uygulanır. Bir yandan ekonomik güçlükler, bir yandan da Rus işgali tehlikesi Yugoslavları yıldırmaz; halk Partiyi izler ve Stalin'e taviz verilmez. Ancak içerde uygulanan Stalinci devlet modelinde değişiklik yapılmaz. Kısa sürede, Stalin'le tekrar uzlaşmayı ummanın tümüyle boş olduğu ortaya çıkar; daha da önemlisi bir yandan ekonomik güçlükler, bir yandan da yeni bir yönetici sınıfın görülür hale gelmesi, Parti'ye ve Tito'ya, kurtuluş savaşı sırasında kazandıkları halk sevgi ve desteğini[360] yitirtmeğe başlamıştır. Oysa, Batı nüfuz bölgesi dışında kalmasının yanı sıra sosyalizmde ısrarlı olmasıyla da Batı'nın etkin desteğini sağlaması mümkün olmayan Yugoslavya'da, yöneticilerin Ruslara karşı direnebilmelerinin tek koşulu, halkın, özellikle de işçi sınıfının etkin katılımını sağlamaktadır.

I) Taktik Bir Özyönetim

1950 Özyönetim Kararnamesi böyle bir ortamda yayınlanır. Yugoslavlar'ın sonradan, özyönetimin Kurtuluş Savaşında kurtarılmış bölgelerde kurulan halk kurtuluş komitelerindeki doğrudan demokrasinin bir devamı olduğunu ileri sürdükleri olmuştur. Ancak, geniş kitleleri toplayan halk savaşlarının çoğun-

---

[358] Ibid, s. 84-86.

[359] Martinet, op. cit., s. 123-125.

[360] Ibid, s.124-26; Guillerm, op. cit., s.159; Işıklı, Özyön..., op. cit., s. 84-5.

da rastlanan bu olgunun, Yugoslavya'ya *özgü* olmaması bir yana, 1945-50 arasındaki merkezci dönem, bu savı geçersiz kılan bir olgudur. Yugoslav özyönetiminin kuramcısı da olan Kardelj, 1948-49 yıllarında bazı fabrikalarda işçi kurullarının kendiliğinden ortaya çıktığını söyler; ancak bu da, Yugoslavya'da özyönetimin, merkezî devlet tarafından yukarıdan getirilmiş olması gerçeğini değiştirmez. O dönemde sanayide çalışanların, aktif nüfusun yalnız 1/5'ini oluşturması da, işçi kurullarının toplumsal etkinliklerin bütününe yayılan bir hareket olmaktan uzak kalmasının bir başka nedenidir.[361]

Sosyalist rejimden vazgeçmeksizin Sovyet Blokunun dışında varolmanın gerektirdiği halk desteğini sağlamanın bir yolu olmanın yanı sıra, bu durumu kuramsal olarak doğrulamanın maddesel temelini de oluşturan Yugoslav özyönetiminin, hiç değilse başlangıçta, taktik yanı ağır basar.[362] Stalin'e karşı tepkisel bir hareket olmasının verdiği bağımlılığının yanı sıra, yönetici bir sınıf ya da zümrenin ne kadar iyi niyetli olursa olsun, kendi varlığını kendi eliyle tümüyle yok etmesinin sosyolojik olanaksızlığı da, Yugoslav özyönetiminin kendine özgü dinamiğini sürekli olarak etkileyecektir.

1950 Haziran yasasıyla belirlenen özyönetim organları şunlardır: *iş kollektifi (topluluğu), işçi kurulu, yönetim komitesi* ve *direktör*.[363]

1945'ten beri *direktör,* Stalinci model uyarınca, devlet görevlisi olarak işletmenin tek yöneticisi idi. 1950'de bu kurum kaldırılmış değildir; artık direktör, komünün temsil ağırlığına sahip

---

[361] Guillerm, op. cit., s. 171; Nurhan Akçaylı, *Yönetime Katılma ve Özyönetim*, Bursa Üniversitesi Yay., 1978, s. 179.

[362] Albert Meister, *Où Va l'Autogestion Yougoslave?*, Editions Anthropos, Paris, 1970, s. 102; Guillerm, op. cit., s. 160-163.

[363] Akçaylı, op. cit., s. 187-190.

olduğu bir kurulca seçilmekte, ancak devlet görevlisi olma niteliğini ve işçi organlarının baştan rızasını almadan etkin olma özerkliğini korumaktadır.[364] 1953 Aralık'ında, direktörlerin açık bir yarışmayla atanması kararlaştırılır. Seçici kurulda, işçi kurulu üçte bir oranında temsil edilmektedir. Bu oran daha sonra 2/4'ye, 1965'ten itibaren 4/4'e ulaşacaktır.[365] Artık direktör bir devlet görevlisi değil, işletme çerçevesinde oluşan topluluğun bir üyesidir; yetkileri, çalışma koşulları ve geliri her bir işletmenin özyönetim kurullarınca belirlenmektedir. Yugoslav işletmelerinde özyönetim organlarının yanı sıra, direktörden başlayıp, yönetici kadrolardan ekip şeflerine uzanan hiyerarşik bir yapı da bulunur. 1955'e kadar bu görevlileri atama hakkına sahip olan direktördür. Daha sonra, bu yapıda yer alan yöneticileri genel yarışmalar, diğer elemanları ise, işletme-içi terfiler yoluyla belirleme yetkisi yönetim komitelerine geçecektir.[366] Bu gelişmelerin en ilerlemiş biçimi, takım, atölye ve 'çalışma birimleri'nin kendi yöneticilerini kendi aralarından kendilerinin belirlemesi olarak ortaya çıkacaktır. Direktör ve başında bulunduğu hiyerarşik yönetim yapısının gücü, giderek yalnızca teknik yeteneklere dayanan bir çerçeveye sokulacaktır.[367] Ancak böylesine bir işbölümü, teknik kadroları, bilgiye dayanan bir dokunulmazlıkla donatmış olacaktır ki, burada ortaya çıkan iktidar artık doğrudan siyasal değil, fakat teknokratiktir.

1950 yılında çıkan yasa uyarınca 30'dan az işçinin çalıştığı işletmelerde ***işçi kurulu*** ile ***iş topluluğu*** aynı organdır. İşçi sayısı daha yüksek olan işletmelerde ise İşçi Kurulu'nu, sendika tarafından ya da bir işçi-memur komisyonunca hazırlanan liste ya

---

[364] Martinet, op. cit., s. 131-133.
[365] Chauvey, op. cit., s. 27-28.
[366] Ibid, s. 28.
[367] Idem.

da listelere göre, iş topluluğu seçecektir. Bu kurulda yer alan üye sayısı 15 ile 120 arasında değişir. İşletme direktörünün de üye olduğu bu kurul, yürütme organı olarak yönetim komitesini seçer; ayrıca, gerektiğinde onu dağıtıp yeniden seçme, temel tasarıları ve kurumun yıllık hesaplarını onaylama görev ve yetkisine de sahiptir.[368] Direktör, doğrudan doğruya yönetim komitesi karşısında sorumludur. Aylık uygulama taslaklarını saptamak, iç-örgütlenmeyi tasarlamak, iş normlarını belirlemek ve işten çıkartma ya da iş değiştirtmeye ilişkin şikayetleri incelemek de bu komitenin görevleri arasındadır.[369] Ancak ilk yılların uygulamalarında komitenin gerçek görevi, direktör ve ona bağlı uzmanların önerilerini İşçi Kuruluna götürerek orada resmi onaydan geçmelerini sağlamaktan ibaret kalmıştır. İşletmenin politikasını yönlendirmede gerekli olan bilgiler, pratikte direktör ve ona bağlı uzmanların tekelindedir.[370] İşçi Konseyi danışma türünden bir işleve sahip olmaktadır. Direktör pratik gücünün ötesinde, yasal açıdan da büyük yetkiye sahiptir: planı uygulamak, işe almak ve işten çıkartmak, görev dağıtmak, işletmede disiplini sağlamak, sözleşmeler yapmak ve kurumu devlet organları karşısında temsil etmek hep onun işidir.[371]

Direktörün uygulayacağı *plan* ise, hâlâ Sovyet örneğine göre hazırlanıp yürütülmektedir. Sabit sermaye, yatırımlar ve döner sermaye federal devlete, federe cumhuriyetlere ya da komünlere bağlıdır; işletme yöneticileri çok ayrıntılı merkezî yönergelere uymak zorundadırlar; işletmenin kasasına giren paradan işletme ve bakım-onarım harcamaları düşüldüğünde kesin ürün ortaya çıkar. İşletme yönetimi, bu kesin üründen sabit sermaye karşılı-

---

[368] Martinet, op. cit., s. 131, 132.
[369] Idem.
[370] Ibid, s. 132-133.
[371] Idem.

ğında devlete ödenen pay, döner sermaye borç faizleri ve vergiler düşüldükten sonra geriye kalan kesin gelir üzerinde söz sahibidir; ve bu dönemde, ilke, işletme kârlarının en büyük bölümünün 'ortak toplumsal sermaye'ye, yani devlet'e dönmesidir.[372]

Siyasal bakımdan ise, *Yugoslavya Komünistler Ligi* adını alan parti ve onunla ilişkili kitle örgütleri, özellikle Sosyalistler Birliği, özyönetim organlarına seçilecek adayların saptanmasında kesin söz sahibidirler. Kuramsal olarak, bağımsız kişilerin de aday olmaları olanaklıdır. Bu olanak pratikte gerçekleşip, muhalif kişilerin aday olmaları durumunda ise, bu muhaliflik ancak yerel ve teknik konularla sınırlı kalmaktadır. Siyasal bakımdan muhalefet söz konusu değildir; zira gerek iktisadî gerekse genel politikaların saptanması Yugoslav Komünistler Liginde örgütlenmiş egemen bürokrat zümrenin tekelindedir.[373] İşletmeler üzerinde komün'lerin büyük ölçüde söz sahibi olmaları da 'Parti'nin etkinlik derecesini arttırır. Zira komün yönetimi, bir bakıma yerel feodaller haline gelmiş 'küçük parti bürokrasi'sinin tekelindedir.[374]

Ancak zamanla işler başka türlü akmaya başlar. Bir yandan, çok-uluslu Yugoslavya'da cumhuriyetlerin birbirlerinden uzaklığı, bir yandan da işçilerin deneyim kazanmaları, yönetimin tek-merkezlilikten çıkmasını kolaylaştırır: gerek işletmeler gerekse komünler açısından belirli bir yönetim özerkliği gelişir.[375] İşçi kurulları, personel sorunlarından başlamak üzere farklı sorunları ele alacak olan *sürekli uzmanlık komisyonları* kurarlar. İşletmedeki bölümleri ve atölyeleri temel alan kurullar oluşturulur. Sürekli komisyonlarla bölüm kurullarının birbirlerine da-

---

[372] Ibid, s. 131-132.
[373] Ibid, s. 132-133; Meister, op. cit., s. 363-365; Guillerm, op. cit., s. 161.
[374] Guillerm, op. cit., s. 168, 169; Meister, op. cit., s. 265.
[375] Işıklı, *Özyönetim*..., op. cit., s. 131-1 33.

nışmaları genelleşip süreklileşerek kurumsal bir nitelik kazanır. Yönetim komiteleri de bir yandan ekonomik ve malî sorunları ele alan komisyonlar, bir yandan da işletmenin değişik bölümlerini temel alan yönetim komiteleri oluştururlar.[376] 1958'den itibaren ise, işçi kurulları, gerek özel sorunlar gerekse personel politikası üzerinde kesin söz sahibi olurlar.[377]

Bir yandan farklı birimlerin, bir yandan da farklı sorunların kendi özellikleri içinde değerlendirilmesi yolundaki gelişim, işçi topluluğunun işlevleri ve oluşumu üzerinde de etkili olur. 1950 Temel Yasası, İş Topluluğunu, işçi sayısı otuzdan az işletmeler dışında bir yönetim organı olarak ele almamıştır. Topluluk ancak kurultay biçiminde, dileklerin belirtilmesine, bilgi edinilmesine, iç tüzüğe ilişkin değişiklik yapılmasına olanak veren bir organdır.[378] İşçi Kurulu, İş Topluluğu karşısında sorumlu, ona hesap vermekle yükümlüdür. Ancak 1953'ten başlayarak iş kollektiflerinde, örneğin, işletme gelirinin paylaşılma biçimi gibi önemli konularda referandumlar yapılmaya başlanır.[379] Bu uygulamanın yasallık kazanması 1957'de olacaktır.[380] Başka bir gelişme ise, bölüm ve atölye topluluklarının işin örgütlenmesini doğrudan ele almaya ve daha önceleri direktör tarafından atanan şef, formen gibi görevlileri belirlemeye başlamalarıdır. Bu uygulamanın yasallık kazanması da 'çalışma birimleri'nin kurulmasıyla 1959-60 yıllarında gerçekleşecektir.[381]

İşletmenin belirli bir faaliyet programına ve malî yönetim planına çerçeve oluşturabilecek derecede örgütsel, teknolojik ve

---

[376] Chauvey, op. cit., s. 36-37.
[377] Ibid, s. 36-39.
[378] Meister, op. cit., s. 260-265.
[379] Chauvey, op. cit., s. 34-35.
[380] Ibid, s. 35.
[381] Ibid, s. 34-39.

ekonomik homojenliğe ve organik bütünlüğe sahip her bir alt-bölümü bir *çalışma birimi* olarak kabûl edilmiştir. Birimi oluşturanlar (birim topluluğu) bu program ve planın, gerek hazırlanması gerekse uygulanmasından sorumludurlar.[382] *Somut etkinliğin organik bütünlüğü ile karar verme çerçevesinin çakıştığı bir varlık* olarak Çalışma Birimi, Proudhon'un ekonomik hukuk anlayışının gerçekleştiği bir ortam oluşturmaktadır. Yönetim organı olarak İşçi Kurulu ve Yönetim Komitesi gibi temsili birimler ile bazı demokratik siyasal haklara sahip bir seçmen topluluğu niteliğindeki Üreticiler Genel Kurulu arasındaki kopukluğu ortadan kaldıran, Çalışma Birimleridir. Gerek referandum uygulaması gerekse Çalışma Birimleri, yukarıdan kararnamelerle başlatılmış olmayıp, işletmeyi yönetme deneyimi içinde ortaya çıkıp, sonradan yasallaştırılmışlardır. Bu gelişmeler, Yugoslav özyönetiminin kendisine özgü bir dinamik ve toplumsal bir nitelik kazanmaya başladığının kanıtıdırlar.

İşletme içindeki demokratikleşmeye paralel olarak, işletmenin komün karşısında daha bağımsız hale gelme süreci de ilerlemektedir. İşletme yöneticisinin seçimi konusunda komün'ün başta sahip olduğu ağırlık giderek azalmış, sonunda da bu seçimi yapma hakkı, işletmeye geçmiştir. Komün'ün kendi planını hazırlama yetkisi de giderek bir denetleme yetkisine indirgenmiştir. Gerek Komün'ün gerekse işletmelerin, yönetim organlarındaki Lig üyeleri oranı, dolayısıyla merkezî yönetimin etki derecesi, bu organların yetkileri ölçüsünde yükselmektedir.[383] Ancak şu farkla ki, komün organlarındaki komünist oranı, işletme organlarındakine göre daima çok daha yüksek olmuştur. Daha önemli bir fark ise, komünlerdeki yöneticilerin büyük çoğunluğu siyasal nitelik taşırken, işletme organlarındakiler arasında

---

[382] Ibid, s. 37-38.

[383] Guillerm, op. cit., s. 164.

teknik-ekonomik uzman oranının giderek artmasıdır. İşletmelerin komünden, dolayısıyla da Merkezî Yönetimden özerkleşmeleri 1964-66 yılları arasında Anayasa'ya ve ekonomiye getirilen değişikliklerle doruk noktasına ulaşır.

Önce 1961'de, ekonomik örgütlere Federasyon'un ve Cumhuriyetlerin yanı sıra özerk planlama yetkisi verilir. 1963 Anayasası ile devletin yatırımda bulunma tekeli kaldırılır. 1965 Reformları ise, merkezî planı genel direktiflere indirger ve *Sosyalist Pazar Ekonomisi*ne geçişi başlatır. İşletmelerin gelirinden alınan vergi kaldırılır; elde edilen kârın büyük kesiminin kullanılması işçi kurulunun yetkisine bırakılacaktır. Bundan böyle yatırımların büyük bölümünü işletmelerle bankalar gerçekleştirecek, kârıyla zararını dengeleyemeyen işletmeler kapanacaktır.[384] Dış ticaret konusunda da kendilerine özerklik verilen işletmeler, gerek iç gerekse dış pazarda rekabet koşullarına göre davranacaklardır: Dinar devalüe edilir, 1967'de ise payı %49'u geçmemek koşuluyla yabancı yatırımlara izin verilir.

Kardelj'in ifadesiyle 'devlet ve bürokrasiye karşı' olan bu değişikliklerle, eşitlikçilik ilkesi de temel etken olmaktan çıkıyordu;[385] zira modern bir toplumda eşitlikçilik gerçekçi olmazdı ve bu eğilimde olmak 'devletçi ve bürokratik yönelimlerin doğal destekçisi' durumuna düşmek demekti. Bölgeler ve cumhuriyetler arasındaki gelişme eşitsizliklerini gidermeye yönelik Merkezî Yatırım Fonu da kaldırıldı, ücretler yelpazesi genişletildi. Bu yönelim 1974 Anayasasında da varlığını sürdürür: ekonomik bakımdan gelişmiş cumhuriyetler ve özerk bölgeler ayrıcalığına son verilir.[386]

---

[384] Milojko Drulovic, *Özyönetim* (çev. Tahsin Yaşamak), Bilgi Yay., Ankara, 1976, s. 234, 235; Martinet, op. cit., s. 135-138.
[385] Guillerm, op. cit., s. 171-172; Martinet, op. cit., s. 139, 140.
[386] Işıklı, *Özyönetim*..., op. cit., s. 111, 112, 114.

İlk örnekleri 1958'de eğitim hizmetlerinde ortaya çıkan 'özyönetim çıkar toplulukları' ise 1963 Anayasası ile sağlık, sosyal refah ve kültür alanlarını da kapsayacak toplumsal özyönetim kurumları olarak yasallaştırıldı. Bu topluluklar örgütün hizmetlerinden yararlanan işletmelerin temsilcileri ile hizmet örgütünde çalışanların temsilcileri tarafından birlikte yönetileceklerdi.[387] Aynı espri içinde 1966 yılında, bankalar da devletin yönetim ve denetiminden çıkartılıp, mevduat sahibi özyönetim birimlerinin yönetimine devredildi.

1971 anayasa değişiklikleriyle, işletmelerin ve diğer özyönetim birimlerinin özerklikleri daha da artmış oldu. Cumhuriyetlerin her birine ayrı 'ulusal egemenlik' hakkının tanınmasıyla ise, konfederasyon yönünde bir adım atılmış oluyordu.[388] 1974 Anayasası'yla, devlet ve yerel yönetimlerin bazı işlevlerini yüklenen 'özyönetim anlaşmaları' ve 'toplumsal anlaşmalar' kurumlaştırıldı.[389] Bu anlaşmalar, çalışma birimlerinden başlayarak tüm özyönetim birimlerinin kendi aralarında ve devlet kurumlarıyla yaptıkları iş sözleşmeleridir. 1974 Anayasası'nın getirdiği bir başka yenilik de delegasyon sistemidir. Siyasal temsil artık doğrudan doğruya somut toplulukları temel alacak, aynı zamanda ekonomik ve toplumsal özyönetim temsil dizinleriyle iç içeleşecektir.[390] Şöyle ki, temel özyönetim örgüt ve topluluklarınca Komün, Cumhuriyet ya da Federasyon meclisine seçilen temsilciler, topluluk içindeki iş ve görevlerinden ayrılmayacaklar ve kendi aralarından kimin meclislere gönderileceğini belirleyeceklerdir. Bazı cumhuriyetlerde, gündemdeki konulara göre farklı kişilerin delegelik etmesi de mümkün olmaktadır. 4 yıl i-

---

[387] Ibid, s. 119.
[388] Ibid, s. 111.
[389] Ibid, s. 148.
[390] Idem.

çin seçilen bu delege heyeti, her konuda temsil ettikleri birimin görüşünü almak, ona göre davranmak ve hesap vermek zorundadır.[391] Farklı örgüt ve toplulukların delegeleri kendi aralarında toplanıp işbirliği yapma, ortak tavır kararlaştırma olanağına sahiptirler. Bu heyetler, aynı zamanda örgüt ya da topluluğu, dahil bulundukları daha geniş örgütlerde de temsil edeceklerdir. Bu delegelerin temsil ettikleri örgüt ve topluluklar, Komün ve Cumhuriyet meclisleri için Emek Örgütleri, Yerel Topluluklar ve Siyasal-Toplumsal Örgütler olarak üç, Federal Meclis için ise Temel Emek Örgütleri ve Yerel Topluluklar olarak iki kategoriye ayrılmışlardır. Siyasal temsil ile ekonomik-toplumsal temsil arasında geçişlilik getirilmiştir. 1974 Anayasası'nın bizce önemli bir özelliği, Delegasyon seçimlerini düzenleme görevini ve aday gösterme yetkisini, bazı durumlarda sendikalarla paylaşılmak üzere, Sosyalist İttifak'ın tekeline vererek İttifak'a egemen olan Komünistler Ligi'nin denetimi altına sokmuş olmasıdır.[392]

II) Güdümlü Bir Özyönetim

Yugoslav özyönetimini ele alırken, bu sistemin bir toplumsal hareket sonucu doğmayıp, devlet yöneticileri tarafından getirilmiş olduğu akıldan çıkarılmamalıdır. Rus tehdit ve tehlikesine karşı halk desteğini etkinleştirme gibi bir amacı da vardır; nüfusun %71'inin kırsal alanda yaşadığı, emredici bürokratik planlamanın varlığını sürdürdüğü bir ortamda, siyasal yapıda ve orduda hiçbir değişiklik olmaksızın parti tarafından seçilen direktörlerin yönettiği sınaî devlet kuruluşlarıyla sınırlı olarak başlayan özyönetimin, bütünsel bir sistemden çok, siyasal bir taktik olduğunu söyleyebiliriz. Daha sonraki yıllarda çok sayıda

---

[391] Ibid, s. 27, 28.
[392] Işıklı, *Özyönetim*..., s. 151.

değişiklik geçirmiş olmakla birlikte, özyönetim, siyasal iktidar tarafından güdümlenmiş olma niteliğini sürdürecektir.[393]

Tito gibi karizmatik bir kurtarıcı-ulusal kahramanın çok uzun süreli önderliği de Yugoslavya'nın, dolayısıyla da özyönetimin gösterdiği gelişmelerde hesaba katılması gereken bir etkendir. Bloksuzluk siyaseti gibi, özyönetim de Tito'nun şahsında simgeleşerek bir tabu niteliği kazanmıştır. 1946'dan bu yana 1946-53, 1953-63, 1963-64 ve 1974 olmak üzere dört değişik anayasa dönemi, sayısız anayasa değişikliği ve özyönetim reformu görmüş olan Yugoslavya'da,[394] her değişikliği önceleyen eleştiri dönemi ya Tito ya da parti ve devletin en üst yöneticileri tarafından başlatılmış, her değişiklik ise gerçek özyönetim yolunda en sonunda bulunmuş en doğru adım olarak sunulmuş, eleştirme ve değiştirme yetkisi, devletin en üst düzeylerinin tekelinde kalmıştır: *en ademi-merkeziyetçi yasa, karar ve uygulamalar bile, en merkeziyetçi bir biçimde gerçekleştirilmiştir.*

Yugoslavya'da yapılan tüm değişiklikler, sosyo-politik boyut ve belirleyiciliklerden söz etmeksizin, teknik nitelikli yönetsel iyileştirmeler biçiminde sunulmaktadır.[395] Bu ise, oluşumların parçasal, parçacı (yanlı) ve geçici olma niteliklerini gizleyerek özyönetimi bir ideoloji haline getirmiş olmaktadır. Ülkenin bu genel koşulları ışığında ele alındığında, Yugoslav özyönetiminin gösterdiği gelişmeler daha bir açıklık kazanacaktır.

a) İşletme Merkezli Bir Sistem

Özyönetim, ilk yıllarında işletme içinde derinleşme yönünde kendiliğinden bir gelişim göstermiştir. İşçi genel kurulları basit bir seçmen tabanı olmaktan çıkma yolunda, kendiliğinden refe-

---

[393] Meister, op. cit., s. 208.
[394] *Données sur la...*, op. cit., s. 21.
[395] Meister, op. cit., s. 322-329.

randum uygulamasını getirmiştir.[396] Bunu izleyen gelişme, organik bütünlük taşıyan birimlerin yine kendiliklerinden, resmi olmasa da etkili alt-kurullar oluşturmalarıdır. Bu birimsel kurullar, özellikle direktör tarafından atanan ve ona bağlı olan ekip, atölye, bölüm şefi gibi görevlilerin belirlenmesi ve iş örgütlenmesi üzerinde etkili olmuşlardır.[397] Her biri daha sonradan yasallaştırılacak olan bu uygulamalar, merkezî planın güçlü olduğu ve komünlerin planlama, yatırım, vergilendirme konularında ve işletme yöneticisini atamada geniş yetkiler taşıdığı dönemlerde ortaya çıkmıştır.

Özyönetim, bu dönemde esas olarak sınaî işletmelerle sınırlanmış durumdadır; bu işletmelerin bütünleşmeleri ise endüstriyel paralellik ya da dikeylik esasında değil, komünler çerçevesinde olmaktadır.[398] Bu durumda, özyönetimli birimlerin global bir ekonomik antite oluşturmaları söz konusu değildir. Komünün yönetiminde ise iktidardaki *Tek Parti*nin egemen olması, işletmelerdeki özyönetimin, toplumsal etkinliklere bulaşan bir demokratikleşme virüsüne dönüşmesini engellemektedir. Bu durumda özyönetim, merkezî planlamayı etkileyebilecek global bir antite ya da tüm toplumu kaplayan bir ilişki biçimi olmaktan çok uzaktadır.[399] Adı Lig'e çevrilmiş de olsa, siyasal etkinlik tek partinin tekelindedir; devletten bağımsız sendikalar yoktur.[400] Bu koşullarda özyönetsel olanakların gelişmesi, fabrika içinde organik birimleri, toplum karşısında da işletmeyi temel alan bir özerkleşme yönünde olmuş, kendi içlerine kapalı ve kendi çıkarlarına sıkı sıkıya bağlı özyönetim adacıkları oluşmuştur.

---

[396] Chauvey, op. cit., s. 35.
[397] Idem.
[398] Meister, op. cit., s. 282, 283-290, 356.
[399] Ibid, s. 356-359.
[400] Bourdet, *Délivrance*..., op. cit., s. XIV-XV.

İşletmeler toplumla bütünleşemedikleri, plan da siyasal gücün egemenliği altından çıkmadığı ölçüde, *işletme özerkliği-plan* çatışması yoğunlaşarak sürer. Siyasal iktidar, kendisini destekleyecek bir bloka dahil olmamak bir yana, bir Sovyet müdahalesi ya da ülkedeki çok-uluslu dengeyi bozabilecek huzursuzluk ve kışkırtma olasılıklarıyla da karşı karşıya bulunmaktadır. Bu durumda halkın, özellikle de işçilerin desteğini yitirmemek için işletme özerkliği lehinde plandan ödün verecektir. 1963 Anayasası ile plan, yasal yaptırım gücü taşımayan bir özel program haline getirilir. 1964'te işletmelerin geliri üzerinden alınan %15'lik vergi ve yatırımlardaki devlet tekeli kaldırılır,[401] komünlerin işletmeleri etkilemeye yönelik tüm yetkileri ellerinden alınır. Komünlerin yetkileri konusundaki bu değişikliklerle parti üst yönetimi, Kurtuluş'tan bu yana komün yönetiminde kesin ve sürekli egemenlikleri sonucunda neredeyse feodal nitelikler kazanmış partili militanların oluşturduğu küçük-bürokrasiyi safdışı etmektedir. Parti üst yönetimi, siyasal gücü, ekonomik birimlerle çatışmaya girebileceği tüm noktalardan geri çekerek, ekonomik isteklerin siyasal tepki ve karşıtlıklara dönüşmesini önlemeye ve kendi siyasal gücünün dokunulmazlığını korumaya çalışmaktadır.

*Sosyalist pazar ekonomisi*ne geçilir; artık işletmelerde ve yatırımlarda rantabilite ilkesi egemendir. Fiyatlar, pazar koşullarına göre işletmeler tarafından belirlenecektir; 'eşit emeğe eşit ücret' ilkesi terk edilir ve bölgelerarası gelişme eşitsizliklerini gidermeye yönelik Merkezî Yatırım Fonu kaldırılır. İşletmelerin dış ticarette de tümüyle serbest bırakılması, yatırım fonlarının dağılımında bankaların ağırlık kazanması ve ülkenin yabancı sermaye yatırımlarına açılmasıyla, ücretler ve bölgelerarası eşitsizlik giderek artar. Eğitim, sağlık, sosyal refah, kültür hizmetleri komün ve diğer toplumsal politik birimlerden alınıp Özyönetim Çıkar

---

[401] *Données sur la Yougoslavie*, Borba, Belgrade, 1967, s. 54-58.

Topluluklarına devredilir.[402] Bu çıkar topluluklarında hizmet sağlayan örgütün geliri, dolayısıyla da hizmetin yoğunluk ve niteliği, sözleştiği işletmelerin gelirlerine bağlıdır.[403] Bankaların yönetiminin de benzer bir modele bağlanmasıyla, yatırımların finansmanında toplumsal-siyasal toplulukların payı 1962'deki %60 oranından 1966'da %11,2'ye düşer; bankaların payları ise aynı süre içinde %l'den %44,8'e çıkar. 1963 Anayasası'yla başlayan dönemde, özyönetim, toplumsal alanda yaygınlaşma görüntüsü altında, ekonomiyi toplumun gereksinim ve beklentilerine tâbi kılmak yerine, *toplumsal olanı* ekonomik rantabilite kurallarının egemenliğine sokma yönünde bir rol oynamıştır.

Toplum kendi yeniden üretimini doğrudan etkileyebilir hale geldiği ölçüde, siyasal alan da toplum karşısındaki özerkliğini yitirecektir. Oysa partinin egemenliği bu siyasal alandan kaynaklanmaktadır. Bu durumda, parti, toplumsal etkinliklerin tümünü rantabilite ilkesine bağımlı kılarak, karşıtlık ve çatışmaları yalnızca ekonomik plana aktarmakla siyasal alanın özerkliğini ve bu alandaki kendi teklik ve dokunulmazlığını sürdürmüş olmaktadır. Özellikle 1965 reformlarıyla başlayan kıyasıya rekabet ortamı içinde sağlık hizmetlerinden yatırımlara, eğitim hizmetlerinden ücretlere, her şeyin rantabilite ilkesine göre belirlenir hâle gelmesi her alandaki eşitsizlikleri arttırmıştır.[404] Buyurucu plan ortadan kalkmış, işletmelerin varlıklarını, çalışanların ise gelir düzeylerini korumaları ya da yükseltmeleri, işletmenin iç ve dış pazarlardaki rekabet gücüne ve ekonomik başarısına doğrudan bağlı hale gelmiştir. Bu durumda amaç, rantabiliteyi yükseltmektir; özyönetim, çalışma sürecini insanî, üretimi de top-

---

[402] Işıklı, *Özyönetim*..., op. cit., s. 119.
[403] Dragustin Marseniç, "La répartition secondaire du revenu" in *Questions Actuelles du Socialisme*, 38.Yıl, No l, 1978, s. 74; Edward Kardelj, *Democracy and Socialism* (çev. Margot-Bosko Milosavliyeviç), The Summarfield Press, Londra, 1978, s. 240, 241.
[404] Meister, op. cit., s. 61-83; Işıklı, *Özyönetim*..., op. cit., s. 133.

lumsal boyutları içinde belirlemeye yönelik bir ilişkiler sistemi olmaktan çıkıp, belirli insan gruplarının kendi bireysel çıkarlarını sağlamaya yönelik olarak üretim araçları üzerinde karar verme yetkisini tekellerinde tutmalarına araç olmaktadır. Özyönetim organları ücret, astlık-üstlük, işe alınma, işten çıkarılma, çalışma hızı, güvenlik ve sağlık sorunlarına ilişkin konularda doğrudan karar vermekte, üretim yöntemlerinin seçimi, pazarın geliştirilmesi ve kredi kurumlarıyla ilişkiler gibi konularda ise inisiyatif, direktör ve ona bağlı kadrolara -ve de çoğunlukla işçilerin kendi istekleriyle- bırakılmaktadır;[405] zira esas amaç, bireysel gelir ve avantajları mümkün olduğunca yükseltmek, dolayısıyla işletmeyi pazar koşulları içinde başarılı (kârlı) kılmaktır; bunun nasıl ve kim tarafından sağlandığıysa artık önemli değildir.

Özyönetim organlarının görevi, bu durumda, direktör ve ekibinin seçilmesi, görevine devam ettirilmesi ya da görevden alınması gibi üretim süreci dışında kalan kararlarla sınırlı kalmaktadır. Üretim süreci içindeki karar verme haklarını devrettikleri ölçüde, işletmede çalışanlar, özgür üreticiler olmaktan çıkıp, üretim sürecinde kullanılmak üzere *emeğini satan ücretlilere* dönüşmektedirler. Bu olgunun tamamlayıcı diğer yanı ise şöyledir: işletmenin etkinliğinin ekonomik sonuçlarından, doğrudan doğruya üretim süreci içindeki işlevlerine, emeklerine bağlı olarak değil, fakat yönetme yetkisini devretme ya da geri alma gibi üretim süreci dışında gerçekleşen haklar aracılığıyla etkilenmeleri, aynı kişilere *ortak malik* konumu vermektedir. Artık özgürce birleşmiş emekçiler yok, üretim süreci içinde ücretli işçi, üretim süreci dışında ise ortak malik durumunda bulunan bir grup vardır. Toplumsal mülkiyet, grup mülkiyetine dönüşmektedir. Buyurucu plan ortadan kalkıp, bankalar, yatırım ve krediler üzerinde belirleyici bir role sahip olurlarken mevduat sahi-

[405] Martinet, op. cit., s. 141, 143.

bi işletmelerin, bankanın yönetiminde pay sahibi kılınmaları, kredilerin dağıtılmasında ve yatırımların belirlenmesinde keyfî ve gizli müdahalelerin etkili olmasına olanak vermiştir.[406] Oysa plan, hazırlanışının demokratiklik derecesi ne olursa olsun, öngördüğü yatırım ve önlemlerin açıkça belirtilmiş, tartışılmış ve bilinmiş olması bakımından gizli ayrıcalıklara ve bunların yol açtığı tekelleşme ve güvensizliğe olanak vermeyen bir araçtır.

Gerek piyasa ekonomisinin belirsizlikleri, gerekse sık sık yapılan değişiklikler karşısında tümüyle etkisiz, dolayısıyla güvensiz kalan, siyasal ve ekonomik açıdan ise bağımsız biçimde örgütlenme olanağına sahip olmayan işçiler, bir yandan işletmesel ve yerel bencilliklere sarılırken, bir yandan da gündelik, kısa dönemli çıkarlarını uzun dönemli tasarı ve yatırımlara yeğleme eğilimi göstermektedirler. Bunun sonucu ise, üretim araçlarının kullanım ve bakımında genel bir ihmalkârlık ile işletmenin işlerinin kötü gittiği koşullarda ücretlerle ilgili işbırakımlarına gidilmesidir. İlk örnekleri 1957 yılında görülüp giderek sıklaşan işbırakımlarının %81'inin ücretlerle ilgili[407] olduğu saptanmıştır. Rantabilite ilkesinin egemen olması, özyönetimi kendi başına bir amaç ve yeni bir ilişkiler biçimi olmaktan çıkarttığı, gerek yukarıdan gelen değişiklikler gerekse pazar ilişkileri karşısında güçsüz kaldıkları ölçüde, işçilerin özyönetim etkinliklerine katılmaları da fonksiyonel olmaktan çıkıp bir külfet haline gelmektedir.

b) İşlevsel Patronlar: Teknokratlar

Rekabet koşulları içinde bazı işletmeler kapanır, diğerleri de kişi başına düşen ekonomik çıkarı yüksek tutmak için istihdam hacmini sınırlandırırken, işletmeler-arası birleşmeler üretselden çok ticarî amaçlı ve kartelleşmeye yönelik olmakta, toplumsal

---

[406] Meister, op. cit., s. 80-85.
[407] Martinet, op. cit., s. 143.

çıkar toplulukları ve işletme-banka ortaklıkları çerçevesinde tekeller oluşmakta, bazı işletmelerinse fiyatları yüksek düzeyde tutabilmek için mal stoku yapmaya ya da ellerinde kalan ürünleri[408] tahrip etmeye giriştikleri görülmektedir. İstihdam olanaklarının sınırlanmasıyla dışa göç eden işçi sayısı milyona yaklaşmış,[409] uzman elemanları ve teknik-ekonomik yönetici kadroları elde tutmak için bunlara çok yüksek ücretlerin ödenmesiyle bir yandan ücretler yelpazesi genişlerken, bir yandan da bu unsurların, gerek özyönetim örganlarındaki gerekse parti içindeki oran ve etkinlik dereceleri değişmiştir. Meslekî-teknik eğitim görmüş olanların, özyönetimli kuruluşların toplam istihdamındaki oranları 1960-70 dönemi için %20 olmuştur. Ancak bu kategoride bulunanların özyönetim organlarına katılma payları aynı dönem içinde hızla artmış, işçi kurullarında %23,8'den %32,4'e, yönetim komitelerinde %32'den %55,8'e, işçi kurul başkanları arasında %25,9'dan %48,8'e, yönetim komite başkanları arasında ise %30,5'ten %58,6'ya yükselmiştir.[410]

Bu grup içinde en üst kategoriyi 'yüksek meslekî formasyon' sahipleri oluşturur. Bu kategoridekiler, çalışanların yalnızca %3,3'ünü oluşturmaktadırlar; işçi kurul başkanları arasındaki oranları ise aynı dönem içinde %4,4'ten %18,9'a, yönetim komite başkanları arasındaki oranları ise %6,7'den %28,5'e yükselmiştir.[411]

Bu gelişme parti çerçevesi içine de yansımış, bu kadroların parti üyeleri arasındaki oranları 1948'de %13,6, 1960'ta %32 iken, 1966'da %39 olmuştur.[412] Partide köylü ve işçi oranları aza-

---

[408] Meister, op. cit., s. 81-83, 277-282, 288-290.
[409] Ibid, s. 278; Martinet, op. cit., s. 138.
[410] Işıklı, *Özyönetim*..., op. cit.. s. 127, 128.
[411] Idem.
[412] Ibid, s. 163.

lırken memur, yönetici ve subay oranları artmıştır. 1971'de işçiler arasından parti üyesi olanların oranı %14 iken, bu oran memurlar için %85'tir.[413] Komün meclislerinde istikrar gösteren işçi temsil oranı, temsil düzeyi yükseldikçe ve yıllar geçtikçe sürekli bir düşüş göstermiştir. 1958-71 döneminde bu oranlar Cumhuriyet Meclislerinde %9'dan %1'e, Federal Meclislerde ise %8'den %1'e düşmüş, buna karşılık yönetici personel ve uzman-yönetici kadrolar Federal Meclis'te %71'lik bir paya sahip hale gelmişlerdir.[414] Aynı anda, hem meslekî açıdan nitelik sahibi olup hem de Lig üyesi bulunmanın karar vermeye katılım pay ve gücünü büyük ölçüde arttırdığını da[415] dikkate alırsak, teknik-ekonomik uzman azınlığının, gerek ekonomik gerekse siyasal alanlardaki egemenliğini hızla arttırdığını söyleyebiliriz. Rekabet koşulları içinde bölgeler, cumhuriyetler, işletmeler ve toplumsal gruplar arasındaki ekonomik ve sosyo-politik güç eşitsizliğinin topyekûn sınıfsal hareketlere yol açmamasının nedenleri üzerinde düşünürken şu noktaları dikkate almak yararlı olacaktır: çok ileri derecelere varan ulusal, bölgesel ve işletmesel ufalanma içinde işçiler, ortak koşullara sahip bir sınıftan çok, yaşam koşulları yaşadığı bölge ve çalıştığı işletmeye göre büyük farklılıklar gösteren *ortak malik* niteliğine sahiptirler; bağımsız siyasal etkinlikte bulunma ve örgütlenme olanağından yoksunluğun yanı sıra pazar ekonomisinin denetim dışı kurallarının ürkütücülüğü de, yerel ve işletmesel bencilliklere sarılmayı görünürdeki tek çıkar yol haline getirmektedir. 1965'ten sonra dış etmenlerin de rol oynamasıyla ayrılıkçı hareketlerin gelişmesini bu düşüncemizi doğrular nitelikte buluyoruz.

Toplumsal-ekonomik eşitsizliklerin politik düzeyde yansıması karşısında ve bu eşitsizliklerin doğurabileceği tepkileri önle-

---

[413] Ibid, s. 164.
[414] Işıklı, *Özyönetim*..., op. cit., s. 154, 156.
[415] Ibid, s. 128.

meye yönelik çeşitli devlet müdahaleleri 1968'den itibaren kendini göstermeye başlar; basın organlarının yönetiminde değişiklikler yapılır; Arnavut ve Hırvat ayrılıkçılıklarına karşı sert önlemler alınır; ticaret, sigortacılık ve bankacılık işlemlerinden kaynaklanan olağanüstü gelirlerin dondurulmasına gidilir.[416]

Ekonomi alanında ortaya çıkan çoğulculuk, parti biçiminde olmasa da siyasal plana yansıyacaktı. 1971 Anayasa değişiklikleri ve 1974 Anayasası -toplumsal karşısında özerkleştiği ölçüde, hem kendi çoğulculuğunu yansıtacak siyasal biçimlerin oluşmasına yol açma eğilimi göstererek, hem de bu gidişin doğurduğu tepkilerin siyasal bir boyut kazanmasıyla Partinin siyasal güç tekeli için tehlike yaratmaya başlayan- ekonominin, siyasal dengeyi etkilemesini engelleyecek sınırlandırmalar getirmeye yöneliktirler.

1971'de, somut emekten kaynaklanmayan teknik ve doğal ayrıcalıkların yarattığı eşitsizlikleri azaltma yolunda işletmeler vergilendirilirken sabit sermaye yatırımlarının esas alınması ilkesi getirilir; böylelikle toplumun ortak malına dönüşmüş olan geçmiş emeğin nemalandırılması, daha eşitlikçi bir nitelik kazanacaktır.[417]

Buyurucu planın kaldırılması sonucunda bankaların yatırımlar konusunda edinmiş oldukları belirleyici rol, ekonomik bir nitelik taşımaktadır; ancak uzun dönemde, bu rol, ülkenin ekonomik biçimlenmesindeki etkileri bakımından, siyasal bir güç odağı da oluşturmaya başlamıştır. Bu gelişme karşısında, cumhuriyetlere, yatırımları yönlendirme aracı olarak vergi oranlarını belirleme özerkliği tanınır.[418] Aynı ülkede bir birinden farklı birçok vergi sisteminin bulunmasının pazarın birliğini bo-

---

[416] Martinet, op. cit., s. 151-154; Akçaylı, op. cit., s. 199.
[417] Bkz. Işıklı, *Özyönetim*..., op. cit., s. 14; Marseniç, op. cit., s. 68-70.
[418] Marseniç, op. cit., s. 72-73.

zacak bir özellik olmasının yanı sıra, bankaların yönetiminde etkili olan teknik-ekonomik uzman çevrelerinin cumhuriyet meclislerinde de çok büyük ağırlığa sahip olduğunu dikkate alırsak, bu önlemin daha çok dış ticaret ve bankacılık alanlarında beliren[419] Sırp egemenliğine karşı çıkan öteki ulus yöneticilerine verilmiş bir ödün olduğunu söyleyebiliriz.

Yine 1971'de başlatılıp 1974 Anayasası ile pekiştirilmiş bir başka uygulama da 'Özyönetim Sözleşmeleri' ve 'Toplumsal Anlaşmalar'dır.[420] *Özyönetim sözleşmeleri* işletmelerin kendi alt birimleri, bir işletmeyle diğer işletme ya da çalışma örgütleri, bankalar, sigortalar arasında imzalanır. Bu sözleşmelerle fiyatlar, gelirler, karşılıklı hak ve görevler belirlenmektedir. *Toplumsal anlaşmalar* ise özyönetim örgütleri ile devlet kurumları ya da cumhuriyet, eyalet ve komün gibi sosyal-siyasal birimler arasında imzalanır. Bu anlaşmalarla saptanan, hizmet ve mal alış verişleriyle fiyatların, gelirlerin, yatırım paylarının, istihdam politikasının vb... belirlenmesine ilişkin ölçütlerdir. İşletmesel ve yerel bencillikleri, toplumsal mülkiyeti grup mülkiyetine dönüştürme ve uzun dönemli yatırımları günlük çıkarlara feda etme eğilimlerini karşılıklı bir denetleme sistemi içinde engelleme amacını taşıyan bu anlaşma ve sözleşmelerin, tarafların karşılıklı göz yummasına dayanan kötüye kullanmaları tümüyle yok edemediği görülmektedir.

1974 Anayasası, Komünistler Ligi'nin, özyönetim çerçevesi içinde getirilen (hep yukarıdan) ufalanmaya ilişmeden, hatta bu ufalanma aracılığıyla, kendi denetimini pekiştirme yönelimini dile getirmektedir. Delegasyon sisteminin, bu yönelimi somutlaştırdığını düşünüyoruz. Bu sisteme göre Komünistler Ligi, Sosyalistler Birliği, sendikalar, ordu gibi örgütler, hem Birleşik Emek Konseyinde temsil edilirler hem de her komün ve cumhuriyet

---

[419] Işıklı, *Özyönetim*..., op. cit., s. 138.
[420] Ibid, s. 24.

meclisinde yalnızca bu örgütlerin temsilcilerinden oluşan bir konsey bulunur. Uygulamada, toplumsal kesimde çalışanların, yalnızca yurttaş sıfatlı seçmenlere göre hemen hemen dört kez daha fazla temsil edilmelerine olanak veren bu sistem, esas ağırlığı, anayasal bir hükümle sosyo-politik örgütlere vermektedir.[421] Her türlü seçim çevresinde, tüm organlar için delege adaylarının tümünün belirlenmesi ve seçimlerin örgütlenmesi işi Komünistler Ligi'nin kitle örgütü olan Sosyalistler Birliğinin tekeline verilmiştir. Siyasal meclisler için seçilen bu delegeler, örgütlerini dahil oldukları tüm ekonomik birlik ve topluluklarda da temsil yetkisine sahiptirler.[422] Lig, bu şekilde, gerek siyasal gerek ekonomik temsil alanında etkisini güçlendirmiş olmaktadır.

Lig yönetici ve kuramcıları, başta Lig olmak üzere, Sosyalistler Birliği ve sendikaların bu ağırlıklı konumunu, ideolojik bir yönlendirme olmadığı takdirde, bireysel, parçasal ve gündelik çıkar kaygılarının toplumun tümünün uzun dönemli çıkarlarına egemen olacağı savıyla temellendirmeye çalışırlar. Bu yönetici ve kuramcılar, toplumsal ve siyasal sistemin iyice yerleşip, sosyalist güçlerin anahtar konumların tümünde egemen olmasından sonra toplumun demokratikleştirilmesi yolunda daha ileri adımlar atılacağını ileri sürmektedirler. Özyönetim ve delegasyon sisteminin genel ve soyut siyasal çıkarları esas almayıp, somut işçi ve yurttaşların özgül toplumsal çıkarlarının çoğulculuğu üzerine kurulduğunu, bu çıkarlar arasında farklılıklar ve çatışmalar bulunabileceğini, ancak bu çatışan çıkarların devlet zoruyla uzlaştırılmasının uzun süreli olamayacağını,[423] dolayı-

---

[421] Ibid, s. 152-153.

[422] Ibid, s. 148-151; Bkz. *Données sur la Yougoslavie*, 1979, op. cit., s. 27-29.

[423] Bkz. A. Vaciç, Dünya'da Sosyalizm Konferansı'nda konuşma, Cavtat, Yugoslavya, Eylül 1980 in *Socialist Thought*... op. cit., s. 140; Bkz. International Conference: Socialism in the World-Discussions in Sections, in *Socialist Thought*, op. cit., s. 89, 137; Kardelj, op. cit., s. 76, 78, 188-194, 201.

sıyla açıkça dile getirilip savunulması gerektiğini belirten bu kuramcılara göre, bu çatışmalar, sendikaların, Ligin ideolojik doğrultusundaki girişimleriyle yapılacak özyönetim sözleşmeleri ve toplumsal anlaşmalarla belirli çözümlere ulaşabileceklerdir.

Lig'in, siyasal iktidara ve devlet aygıtına bir parti olarak doğrudan el koymadığını, dolayısıyla da bir siyasal parti olmadığını ileri süren bu kuramcılar,[424] somut toplumsal kollektif varlıkların kendilerini özgürce dile getirme ve yönetmesine dayanan özyönetimin, soyut siyasal yurttaşları birim olarak kabûl eden tek ya da çok partili sistemlerle bağdaşmayacağını ileri sürerler: somut toplulukların özgül çıkarlarının özgürce dile getirilmesine dayanan özyönetimle, somut insanları soyut siyasal yurttaşlar olarak ele alan siyasal[425] partilerin bir arada varolmaları düşünülemez. Yugoslavya'daki mevcut rejimi haklı göstermeye yönelik bu akıl yürütmelerde dikkati çeken önemli bir nokta vardır: pazar ekonomisi, özyönetimin zorunlu bir koşuluymuş gibi bir önkabûl durumuna gelmiş, tümü kapsayacak ve gündeliği aşabilecek bir araç olan plandan ise pek söz edilmez olmuştur.

'Burada ve şimdi'yi, toplumun bütünsel ve uzun dönemli çıkarları ile uyumlaştıracak bir araç olan plan konusundaki bu suskunluğun, Komünistler Ligi'nin varlık ve egemenliğini tartışma konusu haline getirmeme kaygısından kaynaklandığını düşünebiliriz. Zira, devlete el koymasının söz konusu olmadığı, 'parti' adını taşımamasıyla kanıtlanmaya çalışılan Komünistler Ligi'nin varlığı ve egemenliği de, 'burada ve şimdi'yi toplumun tümüne ve uzun döneme ilişkin çıkarlar yönünde aşma işleviyle temellendirilmektedir.[426]

---

[424] Kardelj, op. cit., s. 188, 189; Guillerm, op. cit., s. 169.
[425] Kardelj, op. cit., s. 211, 212.
[426] Ibid, s. 190.

c) Zorunlu ve Zorlayan Özyönetim

Elinde tuttuğu siyasal güç tekelini Sovyet Bloku dışında kalarak sürdürürken, bu tekeli sosyalist terminoloji içinde temellendirmeye çalışan Yugoslavya Komünistler Ligi'nin, hem devletçiliğe, bürokrasiye ve teknokrasiye karşı çıkıp hem de Sovyet modeli üzerinden devlete doğrudan el koyması söz konusu olamaz. Böyle bir durumu sürdürmek için gereken dış desteğe sahip olmamasının ötesinde, Yugoslavya, ülkenin çokuluslu yapısından da yararlanarak içerdeki her türlü huzursuzluk ya da karışıklığı sonuna kadar kullanabilecek Sovyetler Birliği ve blokuyla çevrelenmiş durumdadır. Yugoslavya Komünistler Ligi, hem dış tehditlere karşı hem de sanayileşmenin ilk aşamasındaki zorunlu birikimi gerçekleştirmek için muhtaç olduğu halk desteğini sağlama yolunda başlatmış olduğu özyönetim uygulamasının doğurduğu ve artık kendisinden bağımsız olarak gelişen dinamiğe açıkça karşı çıkmaksızın varlığını ve siyasal egemenliğini sürdürme çabasındadır.

1960'ların başında ortaya çıkması muhtemel her çeşit toplumsal uyuşmazlık ve karşıtlığı, bunların ekonomik dile gelişlerine indirgeyerek kendisinin etkin olduğu siyasal alanın ilişilmezliğini korumayı deneyen Lig, gerek ekonomik alanda güç tekellerinin oluşması, gerek bunlara karşı doğan tepkilerin siyasal planda da dile gelmeye başlaması üzerine, 1974 Anayasası ile ordu ve polisi elinde tutmak koşuluyla kendi siyasal güç tekelini daha da görünmez, dolayısıyla hem daha az tepki yaratıcı, hem de daha zor denetlenebilir kılan bir düzenleme getirir. Siyasal temsil en küçük birimler temeline dayandırılır; ancak bu arada, ekonomik temsille iç içeleştirilir ve Sosyalistler Birliğine, dolayısıyla da Komünistler Ligi'ne,[427] blok halinde değil de birim esasında

---

[427] Ibid., s. 76; Bkz. *Données...*, 1979, op. cit., s. 27-29.

belirleyici-denetleyici bir rol verilir. Siyasal güç tekeli, yukarıdan, blok halinde ve görülür biçimde egemen olmak yerine, hem en görünmez/elle tutulmaz hem de toplumu en küçük birimleri içinde, üstelik siyasal ve ekonomik alanları da kapsar biçimde denetleyerek egemenliğini sürdürmeye yönelmiş olmaktadır.

1960'ta Meister, Yugoslavya hakkında, "havanın özgürce teneffüs edilmesi ancak aşağılarda mümkün oluyor" demiştir.[428] Gerçekten de başlangıçta yalnız fabrikalarla sınırlı olup, giderek tüm ekonomik etkinliklere yayılan, toplumsal etkinliklere yayılması ise, ancak kamu hizmet kuruluşları ekonomik bütünlere, bunların işleyişleri de ekonomik yasalara bağımlı kılındığı ölçüde gerçekleşen özyönetim, yer bakımından *burayı*, zaman bakımından da *şimdiyi* aşıp, toplumun tümüne ve geleceğine ilişkin kararları alan organlara giremediği, *bütün*ü ve *gelecek*i kapsayan kendi organlarını yaratamayarak, birimsel, parçasal ve parçacı kaldığı ölçüde, bir yandan siyasal etkinliği parça ile bütünü ve bugün ile yarını birleştirme işlevi içinde meşrûlaştırmış, diğer yandan da toplumsaldan özerkleşen ekonomik'in kendi işleyişinin ve toplumsalla ilişkilendirilmesinin işlevsel bir teknik-ekonomik uzmanlık alanı haline gelmesine yol açmış olur.

Sovyet Blokunun dışında, ancak yine de sosyalistlik adına iktidarda bulunmasını özyönetimle meşrûlaştıran parti üst yönetiminin, teknokratlar karşısında seçeneği yoktur. Zira teknokratlar, ekonomiyle sınırlanmış özyönetimin işletme özerkliği, dolayısıyla rekabetçi pazar ekonomisi yönündeki dinamiği içinde işlevseldirler; ve güçleri gönüllü bir birleşmeden değil, bu zorunlu işlevlerinden kaynaklanmaktadır. Siyasal yöneticiler ya özyönetimi ekonomik birimlere hapsolmaktan çıkartıp toplumun tümüne ve yarınına ilişkin kararların alındığı düzeylere ya-

---

[428] Albert Meister'den nakleden, Guillerm, op. cit., s. 164.

yacaklardır -ki o zaman, kendilerine iş kalmayacaktır- ya da Sovyet modeline dönüş yapacaklardır -ki Kremlin, bu işi kendilerinden daha iyi yapacak adamları kolaylıkla ve kısa zamanda bulacaktır. Teknokratlar, bugün (1980) Lig içinde büyük etkiye sahiptirler ve işletme özerkliğinden ve piyasa ekonomisinden yanadırlar; tabiî Lig de öyle.

Ve bugün bir yatırım furyası içinde çok yüksek enflasyon oranları gösteren[429] Yugoslavya'da en az sözü edilen şey, ekonomik'i toplumsal'la birleştirip, siyasal'ı vazgeçilmez (üsttendışarıdan birleştirici) global bir yönetim işlevi olmaktan çıkartacak olan demokratik planlamadır.

[429] "*International Conference...*", loc. cit., s. 143-144.

SONUÇ

Ele aldığımız örneklerde özyönetimin farklı koşullarda farklı nitelik ve yönelimlerle ortaya çıkıp farklı gelişmeler gösterdiği görülmektedir.

Özyönetimin bütünselliğe yönelmesi, yalnızca Paris Komünü'nde ve Yugoslavya'da söz konusudur. Ancak bu iki örneğin benzerliği sadece bununla sınırlıdır. Komün'de önceden belirlenip, kendisini aşan bir güç tarafından başlatılmış değildir. Toplumsaldan özerk biçimde yapılaşmış ekonomik ve siyasal alanların çöktüğü bir ortamda doğmuş ve bunların yeniden oluşmalarına fırsat vermemiştir. Yugoslavya'da ise siyasal gücün belirlediği çerçeveler içinde ve bu güç tarafından taktik ve marjinal bir uygulama olarak başlatılmıştır.

Rusya'da 1905 Devrimi sırasında kendiliğinden oluşan Sovyet, özyönetsel bir organ niteliği taşır. 1917 Sovyet'i ise, siyasal iktidara, önce ortak olmak, daha sonra da bu iktidarı tümüyle ele geçirmek için kullanılan bir araç-kurumdur. Siyasal iktidarı ele geçirme yolunda *siyasal*ın iktidarı da en mutlak biçimlerini alacaktır.

İtalyan İşçi Konseyleri hareketi ile İspanyol Anarkosendikalist hareketi ise, siyasal alanı ekonomik alanın basit bir bağımlı değişkeni olarak görüp, siyasal'ın bütünleştiriciliğine alternatif oluşturamadıkları ölçüde parçasal ve bağımlı kalmışlardır. Bu hareketlerden doğan özyönetim ise tepki ve işletme düzeyini aşmayı başaramayıp kısa sürede çökmüştür. Özellikle İspanya'da, özyönetimi yıkıma götüren, yalnızca ekonomik alanla sınırlı -o da meta üretimine indirgenmiş olarak- kalıp, bi-

rimsel bencilliklerden güdülenen bir özerkliğe yönelmiş olmasıdır. Oysa Çekoslovakya'da aynı sınırlılık özyönetime kendisinden söz edilip tasarlanma olanağını sağlayan bir özellik olacaktır: üretim birimlerinin özerkleşmesi metalaşmaya yönelik olduğu ölçüde, siyasal'ın iktidarına ve siyasal iktidara ilişmeyecektir. Özyönetimin Cezayir'de varlığını sürdürmesine olanak veren özellik de yine parçasal ve meta üretimiyle sınırlı oluşudur. Aynı şey Yugoslavya için de geçerlidir.

Ancak Yugoslav gerçeği bundan ibaret değildir. Kendi varlığını koruyup sürdürmek için gerekli toplumsal desteği sağlamak üzere özyönetimi başlatan siyasal iktidar, aynı zamanda kendi varlık alanını özyönetimin dışında tutmak da zorundadır. Özyönetimin yaygınlaşması, siyasal'ın bütünleştirici hakemlik işlevini zorunlu ve meşrû gösterecek bir biçimde, hemen tüm kamu hizmetlerinin de ekonomik rasyonelliğe tâbi kılınması doğrultusunda olur. Özyönetime birim oluşturan tüm çerçevelerdeki öncülüğü anayasal bir hükme bağlanmış olan Komünistler Ligi'nin siyasal egemenliği en küçük toplumsal varlıklara dağıtıldığı ölçüde, elle tutulup gözle görülmesi ve kendisine toplu halde karşı çıkılması daha güç, dolayısıyla da kendisi daha güçlü bir nitelik kazanmış olur. Siyasal alanın belirleyiciliğini sürdürmesine karşın, siyasal güç alternatifsiz olarak Komünistler Ligi'nde tekelleştiği sürece ve ölçüde Yugoslav özyönetimi, bütünlüğü kendi dışındaki bir güç tarafından sağlanan bir model olmanın ötesine geçemeyecektir.

Oysa biz, bu çalışmamızda özyönetimi, somut insanı toplumsal varoluşu içinde özgür kılmaya yönelik bir yapılaştırma yolu olarak ele aldık.

Sistem ya da modellerin, bütünlükleri kendi iç tutarlılıkları ile sağlanır, özyönetimin bütünlüğü ise 'yol'da gerçekleşecektir; kurucu bir ilkenin genel-geçer kılınmasıyla.

Bu ilke, *toplumsal hukuka* can veren *etkin dayanışma gruplarının*, özyönetimci yapılaştırmada esas birimler olarak alınmasıdır. Bu ilkenin insan özgürlüğü açsından işlevsel olabilmesi, birbirini etkileyen ya da etkileme olasılığı bulunan bütün çerçevelerde geçerli olması koşuluna bağlıdır.

Siyasal ve/ya da ekonomik olarak belirlenmiş çerçeveler varlıklarını sürdürdükçe, etkin dayanışma ilkesi bütünsel bir genel-geçerlik kazanamayacaktır. Ancak daha önemlisi, bu durumda, etkin dayanışma ilkesinin geçerlik kazandığı an ve alanlar, tüm toplum açısından stratejik değil, taktik nitelikte kalacaklar; özyönetim de, bir 'yol' olmaktan çıkıp, hedef ve çerçeveleri kendi dışında çizilmiş parçasal bir sisteme-modele dönüşmüş olacaktır.

Siyasal ve ekonomik, kendi özel içerikleri olan alanlar değildir: 'İnsan'ın tarihsel gerçekleşme tarzı olan toplumsal üzerinde egemen oldukları ölçüde var olabilirler. Toplumsal'ın örgütlü dile gelişi olarak özyönetim, *siyasal* ve *ekonomik*'in belirleyiciliklerine tâbi iken özerk bir varoluşa sahip olamaz. Siyasal ve ekonomik alanlarsa, toplumsal'ın niteliğini soyut ve seriel birimlere indirgeyip parçaladıkları ölçüde *var* ve *özerk* olabilirler; toplumsaldan özerkleşmişlik, bunların zorunlu varlık koşulları ve varoluş tarzlarıdır: ya egemendirler ya da yoklardır. Özyönetim ise, dıştan belirlemenin olumsuzlanmasıdır: bir anda ve her yerde, yasa ya da kararnamelerle kurulamaz. Bu, hem kendi niteliğiyle çelişir hem de pratik olarak olanaksızdır. Ancak bunun sonucu da, parçasal kalmasıdır.

Daha yukarıda söylediklerimizle tutarlı kalacaksak, özyönetim olanaksızdır diyebiliriz.

Ancak, ne tarihsel akış önceden sağlanmış tutarlılıklara göre gerçekleşir; ne de onu anlayıp açıklayan düşünce ve onu yönlendirme girişimleri için böyle bir tutarlılık işlevseldir.

Siyasal ve ekonomik belirleyicilikler varlıklarını sürdürdükleri ölçüde, özyönetimin bir 'yol' olarak bütünlüğü, etkin dayanışma ilkesi red ya da terk edilmeksizin bu olguları da hesaba katmakla sağlanabilecektir. Böyle bir tutum, özyönetimin çoğulcu varoluş tarzı ile de uyumlu olacaktır; tabiî çoğulculuğu bir fetiş, kendi başına bir amaç haline getirmemek koşuluyla. Çoğulculuk ise, insan özgürlüğüne olanak verdiği ölçüde anlamlıdır; kendi başına bir değer taşımaz: özyönetim, hiçbir etkinlik alanını, toplumsal çerçeveyi, eylem ya da örgütlenme biçimini baştan ve bütün zamanlar için, ne ayrıcalıklı kılacaktır ne de sarfınazar edecektir.

Özyönetim, kendisinden bağımsız olarak meydana gelmiş bir optimal koşullar takımını ya da kendisini önceleyen bir toplumsal-tarihsel oluşumlar dizisini öngörmediği ölçüde, bir yandan kendisinin olanaklılık sınırları genişleyecek, ancak bir yandan da aktif insan müdahalesini, sürekli bir çabayı gerekli kılacaktır: özgürlük baştan güvenceye bağlanmış bir hak değil, bir varoluş tarzıdır ve eşdeğerlilik koşuluna bağlıdır. Eşdeğerlilik ise yalnızca farklıların varlığını değil, farklılığın bilincini, yani farklılar arasında ilişkiyi ve farklılaşmayı da öngörür. Bu durumda özyönetim, ancak tarihli toplumlar için olanaklıdır; zira tarih, ne sadece değişme ne de sadece değişme bilincidir: bilince aktarılabilen değişmedir. Burada, herhangi bir ahlâksal tercih ya da tarih felsefesiyle önceden biçimlendirilmiş olmayan şu yargıyı tekrarlayabiliriz: 'özyönetim', ancak tarihli toplumlarda, olanaklıdır.

Özyönetim, toplumun, kendisinden bağımsız verileri dönüştürme, yani doğalı toplumsallaştırma, zamanı tarihselleştirme gücünü öngörür. Bu ise toplumun, bir yandan doğadan bir yandan da kendi içinde farklılaşması demektir. Bu farklılaşma, toplumların kendi içlerinde ve aralarında, hem bütünleşmişliklerini ya da

bütünleşme olanaklarını hem de eşitsizliklerini ya da bunun olasılığını gösterir. Birbirleriyle eklemli biçimde farklılaşmış olan birimler arasındaki fiilî bir eşitsizlik ise, bunlar arasında egemenlik ilişkileri doğuracaktır. Çerçevelenmeleri ise, egemen olan birimler açısından işlevsel olacak biçimde gerçekleşecektir.

Çerçevelerin tümü organik bütünlüklerle çakışmadığı sürece, somut toplumsal varlıklar kendi özgüllüklerini dile getirme ve yeni organik bütünler oluşturma olanağını bulamayıp, etkin dayanışma süreci dışından belirlenmiş birimlerin brüt içerikleri (omurgasız dolgu maddeleri) durumunda kalacaklardır. Organik bütünlüklerle çakışmayan çerçeveler içindeki bir aradalık ve/ya da bütünleştirme ise, yönetim işlevinin dışsal ve özerk bir alan olarak varolduğunu, yani siyasal belirleyiciliğin egemen olduğunu gösterir.

Siyasal belirleyicilik global düzeyde egemen olduğu sürece, çoğulcu siyasal katılımı dışlayan bir özyönetimin özgürleştirici işlevinden söz edemeyiz. Ancak bu, çoğulcu siyasal katılımın, bütün etkinlik alanları için geçerli ve ideal katılma yolu olduğu anlamına gelmez: dışarıdan belirlenmiş siyasal çerçevelerde gerçekleşen etkinliklerin siyasal yönetimi, özyönetimin yadsınması olur.

Özyönetim 'burada ve şimdi'yi aşmaya yönelmediği sürece, bu mekânsal ve zamansal, dolayısıyla da toplumsal bütünleştirme işlevi, siyasal ve/ya da ekonomik belirleyiciliklerin özel alanı, dolayısıyla varlık ve meşrûluk temeli olacaktır. Toplumun tümüne ve geleceğine yönelik bir belirleyicilik taşımayan özyönetim parçasal bir yönetim tekniği olmaktan öteye geçemez: özyönetsel birimlerin etkin olduğu demokratik bir planlama özyönetimin zorunlu koşuludur.

Gerek özerklik-plan karşıtlığı gibi sahte sorunların bertaraf edilmesi, gerekse özyönetimin bütünselleşip siyasal ve ekono-

mik'i toplumsal içine emip eritmesi, ancak demokratik bir planlamayla mümkün olacaktır.

En son söz olarak şunu söyleyebiliriz: siyasal çoğulculuğun yanı sıra demokratik bir planı da öngörmeyen bir ÖZ-YÖNETİM'den söz edilemez; zira bu durumda, kendisi koşul oluşturmayıp, kendi dışındaki koşullara göre ve kendi dışındaki bir sistem açısından değerlendirilip uygulanan bir model konumuna düşmüş olur ki, her model bir siyasetin dile gelişidir ve egemenlik ilişkilerinin varolmasını öngörür.

GENEL KAYNAKÇA

AKÇAYLI, Nurhan: *Yönetime Katılma*, Bursa Üniversitesi Yayınları, Bilmen Basımevi, 1978.

BAKUNİN, Mişel: "Çeşitli Yazılardan" (Mete Tuncay) in Mete Tuncay (ed.) *Sosyalist Siyasal Düşünce Tarihi*, C. I, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1976.

BELL, Daniel: *The Coming of Post-Industrial Society*, Basic Books, Harper Colophon Books, New York, 1973.

BETTELHEIM, Charles: "Sur la Persistance des Rapports Marchands dans les Pays Socialistes" in *Les Temps Modernes*, No. 283, 1970.

BLOOMFIELD, John: "Prag Baharı: Bir Yeniden Değerlendirme" (çev. Can Yücel) in *Birikim* No. 42, 43, 44, İstanbul, 1978.

BOULEZ, Philippe: "Proudhon et Sorel" in *Cahiers Internationaux de Sociologie*, C. LV, 1973.

BOURDET, Yvon: *La Délivrance de Prométhée*, Anthropos, Paris, 1970.

BOURGIN, G.-ADAMOV, A.: *Paris Komünü*, Ağaoğlu Yayınevi, İstanbul, 1968.

CAMUS, Albert: *L'Homme Révolté*, Gallimard, Paris, 1951.

CHANVIER, Jean-Marie: 'L'URRS, l'Ere du Management' in *Les Temps Modernes,* No. 350, Eylül 1975.

CHAUVEY, Daniel: *Autogestion*, Seuil, Paris, 1970.

COLLIN, Claude: "Algérie, An VIII" in *Les Temps Modernes*, No. 280, 1969.

Commission Nationale de la Revolution Agraire, Révolution Agraire, Cezayir, 1975.

DENİS, Henri: *Ekonomik Doktrinler Tarihi* (çev. Atilla Tokatlı), II. C. Sosyal Yayınlar, İstanbul, 1973.

Devrimler ve Karşı Devrimler Ansiklopedisi, C. III, Gelişim Yayınları, İstanbul, 1975.

DEVRİM, Mehmet: "François-Marie Charles Fourier" in Mete Tuncay (ed.) *Sosyalist Siyasal Düşünce Tarihi*, C. I, Bilgi Yay., Ankara, 1976.

Données sur la Yougoslavie, Borba, Belgrad, 1976.

Données sur la Yougoslavie, Borba, Belgrad, 1979.

DRULOVIC, Milojko: *Özyönetim* (Çev. Tahsin Yaşamak), Bilgi Yayınevi, Ankara, 1976.

"The Reality of Millions of People" in *Socialist Thought and Practice*, Eylül 1980.

DURAND, Claude: *Le Travail Enchaîné*, Seuil, Paris, 1978.

DUVIGNAÜD, Jean: *Georges Gurvitch*, Editions Seghers, Paris, 1969.

- "Georges Gurvitch: une Théorie Sociologique de l'Autogestion" in *Autogestion*, No. 1, 1966.

ECEVİT, Bülent: "Yugoslav Özyönetim Sistemi" in *Çağdaş Bir Önder Tito, Çağdaş Bir Ülke Yugoslavya*, (ed.) Beyto Nobırdalı-Bedri Selim, Tan Yayınevi, İstanbul, 1977.

ERGUN, Doğan: *Sosyoloji ve Tarih*, Yar Yay., İst., 1973.

- *100 Soruda Sosyoloji El Kitabı*, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1974.

FİŞEK, Kurthan: *Yönetime Katılma*, Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü, Ankara, 1977.

FROMM, Erich: "Sosyalist Hümanizmaya Giriş" in *Toplumcu Düşün*, No. 1, C. I, 1978.

GARAUDY, Roger: *Sosyalizmin Büyük Dönemeci* (Çev. İ. Banguoğlu K. Yargıcı), Milliyet Yayınlan, İstanbul, 1970.

GIRARDIN, Jean-Claude: "Contribution au Problème de l'Organisation Révolutionnaire" in *Les Temps Modernes*, No. 282, 1971.

GOLDMANN, Lucien: *Introduction à la Philosophie de Kant*, Gallimard, Paris, 1967.

GORZ, André: "Le Despotisme d'Usine et ses Lendemains" in *Les Temps Modernes*, No. 278, 1969.

GRAMSCI, Antonio: *Felsefe ve Politika Sorunları* (çev. Adnan Cemgil), Payel Yayınevi, İstanbul, 1975.

- *L'Ordine Nuovo*, Euinadi Editori, 1955.

GRAVES, Robert: *Greek Myths*, Vol. I-II, Penguin Ayles-burgy Bucks, 1977.

GUERIN, Daniel: *Anarchisme*, Gallimard, Paris, 1965.

GURVITCH, Georges: *Déclaration des Droits Sociaux*, Editions de la Maison Française, New York, 1944.

- "L'Idée du Droit Social" (Seçme Parçalar) in *Autogestion,* No. l, Paris 1966.

"La Technocratie est-elle un effect inévitable de l'industrialisation?" in *Autogestion*, No. l, 1966.

- "Les Conseils Ouvriers" in *Autogestion*, No. l, 1966.

- "Diyalektik Hiper-Ampirizm" (çev. Kadir Cangızbay) in AİTİA Dergisi C. 7, Sayı 1-2, Ankara, 1975.

"International Conference of Socialism in the World" Discus-sions in Sections, in *Socialist Thought and Practice*, Eylül, 1980.

IŞIKLI, Alpaslan: *Sendikacılık ve Siyaset*, Ankara Üniversitesi SBF Yayınları, Ankara, 1972.

"Pierre-Joseph Proudhon" in Mete Tuncay (ed.) *Sosyalist Siyasal Düşünce Tarihi*, C. I., Bilgi Yay., Ankara, 1976.

- *Kuramlar Boyunca Özyönetim ve Yugoslavya Deneyi*, Ankara Üniversitesi SBF Yayınları, Ankara, 1980.

KARDELJ, Edward: *Democracy and Socialism* (çev. Margot-Bosko Milosavliyeviç), The Summerfield Press, London, 1978.

KESTER-THOMAS: "*Synthesis of the Principal Conclusions* of the Workshop on Implementation of Self-managed Systems in the Third World" (çoğaltma), Cornell University, Ithaca, New York, 1975.

KORAÇ, Miladin: "Introduction à l'Economie Politique de la Société Socialiste Autogestionnaire" (çev. N. Dizdareviç), in *Questions Actuelles du Socialisme*, No. 6, 1977.

LEFEBVRE, Henri: *Marx'ın Sosyolojisi* (çev. Selahattin Hilav), Öncü Kitabevi, İstanbul, 1968.

- *Le Manifeste Différentialiste*, Gallimard, Paris, 1970.

LEFRANC, Georges: *Le Syndicalisme dans le Monde*, PUF, Paris, 1958.

LUXEMBURG, Rosa: "Rus Devrimi ve Leninizm mi Marksizm mi?" (çev. Nuri Çolakoğlu) in Mete Tuncay (ed.) *Sosyalist Siyasal Düşünce Tarihi*, C. II., Bilgi Yay., Ankara 1976.

MANDEL, Ernest-NOVACK, George: *Marksist Yabancılaşma Kuramı* (Çev. Olcay Göçmen), Yücel Yay., İstanbul, 1975.

MARSENIC, Dragustin: "La Répartition Secondaire du Revenu" in *Questions Actuelles du Socialisme*, 38. Yıl, No.1, 1978.

MARTINET, Gilles: *Beş Komünizm* (çev. Bertan Onaran), Bilgi Yayınevi, Ankara, 1975.

MARX Karl-ENGELS, Friedrich: "The Communist Manifesto" in Blumberg Paul, *Impact of Social Class-a book of Readings*, Thomas Y. Growell Co., New York, 1972.

- *Gotha ve Erfurt Programlarının Eleştirisi* (Çev. M. Kabagil), Sol Yayınları, Ankara, 1969.

- *Siyaset ve Felsefe*, Öncü Kitabevi, İstanbul, 1978.

MARX, ENGELS, LENIN: *Paris Komünü Üzerine* (çev. Kenan Somer), Sol Yayınları, Ankara, 1977.

MEISTER, Albert: *Où va l'Autogestion Yugoslave?*, Editions Anthropos, Paris, 1970.

MILLS, C. Wright: *Toplumbilimsel Düşün* (çev. Ünsal Oskay), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1979.

MOTCHANE, D.-CHEVENEMENT, J.P.: *Sosyalizm için Anahtar* (çev. Hayrettin Cangız), Bilgi Yayınevi, Ankara, 1975.

NOBIRDALI, Beyto-SELİM, Bedri (ed.): *Çağdaş Bir Önder Tito-Çağdaş Bir Ülke Yugoslavya*, Tan Yay., İstanbul, 1977.

PAŞA, Said Halim: *Buhranlarımız*, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul, 1973.

PELIKAN, Jiri "Çekoslovakya'da Sosyalizm için Mücadele" (çev. N. Tukin-B. Aksoy) (görüşme) in *Birikim*, No. 42, 43, 44, İstanbul, 1978.

PITHART, Petr BYSTRINA, Ivan: "Programme ou Pur Pragmatisme" in *Les Temps Modernes*, No. 283, 1971.

POLITZER, Georges: *Felsefenin Temel İlkeleri* (Çev. M. Ardos), Sol Yayınları, Ankara, 1969.

PRIBICEVIC, Branko: "Les Cadres Internationaux de la Théorie et de la Pratique de l'Autogestion" in *Questions Actuelles du Socialisme*, No. 4, 1978.

PRODHON, Pierre-Joseph (ed. Jean Bancal): *œuvres Choisies*, Gallimard, Paris, 1967.

- *Qu'est-ce que la Propriété?*, Garnier Flammarion, Paris, 1966.

ROSSANDA, Rossana: "De Marx à Marx" in *Les Temps Modernes*, No. 282, 1970.

ROUSSEAU, Jean-Jacques: *Toplum Sözleşmesi* (çev. Vedat Günyol), Çan Yayınları, İstanbul, 1974.

SABETTI, Philip: "Citizen Participation in Sicilian Local Government" (çoğaltma), Tutzing, Buchensee, 1978.

SABINE, George: *Siyasal Düşünceler Tarihi* (çev. Özer Ozankaya), III. C., Sevinç Matbaası, Ankara, 1969.

SAFA, Peyami: *Sosyalizm*, Babıali Yayıncvi, İstanbul, 1961.

SAN, Coşkun: *Max Weber'de Hukukun ve Meşru Otoritenin Sosyolojik Analizi*, AİTİA Yay., Sevinç Matbaası, Ankara, 1971.

SARTAN, Yves: "Perspectives de l'Autogestion en Algérie" in *Autogestion*, No. 1, 1966.

SOCIETE FRANÇAISE de PYSCHOLOGIE: *Que va devenir le travail?*, Entreprise Moderne d'Edition, Paris, 1978.

SWINGEWOOD, Alan: *Marx and Modern Social Theory*, Macmillan Press, Londra, 1975.

TİFTİKÇİ OSMAN, *Türkiye'de Ulaşım Sorunları ve Demiryollarımız*, BTS Yay., İstanbul, 1996.

TOLAN, Barlas: *Toplum Bilimlerine Giriş*, Kalite Matbaası, Ankara, 1975.

- *Yabancılaşma: Çağdaş Toplumun Bunalımı*, Toplum Bilimleri Araştırma Ens. Yay., Kalite Mat., Ankara, 1980.

TROÇKİ, Leon: *1917 Yılı* (çev. Ertuğrul Sağlamer), Köz Yayınları, İstanbul, 1977.

TURAN, Kâmil: *İşçilerin Yönetime Katılması ve Türkiye Uygulaması*, AİTİA Yayınlan, Ankara, 1973.

TÜRKDOĞAN, Orhan: *Türkiye Açısından Özyönetim*, Türk Kültür Yayını, İstanbul, 1977.

VANEK, Jaroslav (ed.): *Self-Management: Economic Liberation of Man*, Penguin, Baltimore, 1975.

Visages de l'Algérie, Ministère de l'Information et de la Culture, Cezayir, 1973.

WOODCOCK, George: *Anarşizm* (çev. Ergun Tuncalı), Kitapçılık Tic. Ltd. Şti. Yayınları, İstanbul, 1967.

Sosyalizm, bir ideoloji; ama bilimle çelişmeyen yegane ideoloji: insanlığın bütününü kuşatıyor, gerçekliği çarpıtması sözkonusu değil; zira emek'i temel alıyor ve emek, şu ya da bu insanların değil 'İnsan'ın, hem tek hem de zorunlu temeli.

İnsan, beşerî-toplumsal bir varlık olarak hayatını kendisi üretiyor. Üretmekse, varedilmek/yaşanmak istenen hayat parçası ile insan arasındaki münferid engelin yapısı temelinde biçimlenmiş bir çabayı, 'emek'i gerektiriyor. Bu biçimlenişe, aşılacak engelin yapısından kaynaklananlar dışındaki ölçütlerin de karıştırıldığı anda, ekonomi toplumsal karşısında özerkleşmeye başlıyor ve 'üretmek' hayatın üretimi dışına kayıyor. Hayat, kendisini üretenler tarafından belirlenirliğini yitirdiği ölçüde ortaya çıkacak olansa 'insanlara hükmetme sanatı', yani siyaset; üstelik, özerk ve ayrıcalıklı bir 'iş' olarak: çabanın bir bölümü, artık kendisini harcayanların hayatı yerine, tahakküm üretimi 'iş'ine gidiyor.

Tahakkümün varlıksal temeli emekse, emek sömürüsünün olmadığı yerde iktidar ilişkileri de olmaz: sosyalizm, kimsenin, ne kimseyi sömürdüğü ne de kimseye hükmettiği toplumsal durum; dolayısıyla komünizmin de anarşizmin de, hem kalkış hem de buluşma noktası; tabiî, eğer özyönetim olarak anlaşılıyorsa...

Özyönetim ise, ister nesnelerin yönetimi olsun isterse de insanların, yönetim işlevinin hayatın üretimi karşısındaki özerk ve ayrıcalıklı 'iş' olmaktan çıkartılması. Proleterliklerinden ibaretmiş farzedilen insanların nihaî zaferini hedeflemek yerine, ivmesini insanların proleterleştirildikleri an ve çerçevelerde bulan çok yönlü/mevzili bir strateji; 'motto'su da: özgürlüğü bir defada ve bütün zamanlar için garantileyecek hiçbir rejim yoktur; zira özgürlük, her defasında yeniden fethedilmeyi gerektirir (Proudhon) ve sadece kendisini fethedenlerindir.

KİTAP 2006

ISBN-975-8382-99-3